

РЕПРИНТ?!

ДРАГАН
ЈОВАНОВИЋ

ЖИТИЈЕ САВИНО ОД БОГУМИЛА МОНАХА

ДРАГАН ЈОВАНОВИЋ

ЖИТИЈЕ САВИНО
ОД
БОГУМИЛА МОНАХА

- ИНТЕГРАЛНИ ТЕКСТ -

Штампа
ЦИЦЕРО
Београд, 1995

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

О мом трагању за “Житијем Савиним од Богумила монаха”, средњевековним рукописом из 12. века, могао би да се напише узбудљив роман. Али, нисам писац и литература није мој посао нити амбиција.

Овде хоћу само, укратко, да кажем како сам, сасвим случајно, нашао српски превод овог средњевековног рукописа и како сам у Паризу, 1986. године, у стану Лава Ремизова, професора на Колеж д Франс, видео “Житије Савино од Богумила монаха”, а које говори и о “индијском Исусу”... Да, тврдим; ово “Житије”, заиста, постоји.

Те исте 1986. године, на Ускрс, испред цркве Исусовог гроба у Јерусалиму, Лав Ремизов ће бити убијен кривим, зилотским ножем. У по бела дана. Наводно су га убили припадници секте “Сведоци Тајне вечере” ... Из руку му је отета торба у којој је било “Житије Савино”. Јадни Ремизов носио је “Житије..” на експертизу код свог јерусалимског пријатеља др. Адама Сингера...

Већ јула 1986. године у лондонском “Тајмсу”, париском “Монду”, јерусалимском “Церузалем посту” и делхијском “Тајм оф Индиа”, појавиће се, готово истовремено, оглас са истоветним текстом: Продаје се Житије Савино од Богумила монаха, средњевековни рукопис из 12. века. Оглас се прво појавио у лондонском “Тајмсу” и то ми је из Лондона, одмах, јавила моја кума Јулијана Мојсиловић, сада београдски дописник АП. Првим авионом одлетео сам за Лондон. Са Јулијаном сам отишао у антикварницу г. Адама Сингера који нам је и потврдио да

је дао оглас у “Тајмсу”.

Тражио нам је да у року од три дана донесемо 100.000 долара и “Житије” је наше !!? У новчанику сам имао само седам девизних новинарских дневница од редакције НИН-а “за извештавање са тениског турнира у Вимблдоу.” Јулијана је имала 12.000 фунти уштеђевине и давала ми је тај новац....

Очајни што нам “Житије Савино...” измиче из руку отишли смо у нашу, југословенску амбасаду. Објаснили смо о чему се ради. Обећали су нам да ће о свему хитно да обавесте југословенску владу, али да сумњају да ће “за три дана уопште стићи одговор из Београда, а камоли новац ...” Службеник из амбасаде, чије име нећу помињати, био је у праву: одговор из Београда није стигао за три дана. Са Јулијаном сам, опет, отишао код г. Адама Сингера. Објаснили смо му да чекамо одговор југословенске владе. То га је разбеснело. “Нисте, ваљда, помињали моје име?” Рекли смо да нисмо. И, заиста, нисмо.

Господин Сингер је на то само још рекао: “Заборавите да смо се икад срели и видели. Уосталом, “Житије..” је данас продато. Довиђења дамо, довиђења господине!” Из антикварнице господина Адама Сингера изашли смо без речи.

Јулијана је само рекла: “Јеби га!”

Дипломирала је на средњеveковној српској књижевности и, итекако, је знала шта смо изгубили. Знали смо шта је изгубила наша земља... Сутрадан је изгубио и Боба Живојиновић у полуфиналу, од Лендла...

Вратио сам се очајан у Београд тог јула 1986. године.

о о о •

Али, ред је да кажем како сам, уопште, ушао у траг “Житију Савином од Богумила монаха”. Целу 1984. годину провео сам у рату против групе веома утицајних политичара и научника који су, по сваку цену, желели изградњу четири атомске централе у Југославији, а то би земљу коштало још 20 милијарди

долара чиме би се дуг СФРЈ попео на 60 милијарди долара. Српски нуклеарни лоби је навијао за совјетску нуклеарну технологију, а хрватскословеначки за - "Вестингхаус". Тако је почело нуклеарно разбијање Југославије .

Са том тезом сам и почео да пишем књигу "Фисија СФРЈ". Поседовао сам доказе да су неки од водећих југословенских политичара, чија имена више ништа не значе, добили провизије не би ли прогурали кроз парламент одлуку о изградњи атомских централа. Две године ми је прошло у скупљању доказа...

Када сам 1986. године у емисији "Кино око" београдске телевизије рекао "да се налазимо пред нашом Локид афером међународних размера због примљених и обећаних провизија", југословенски нуклеарни лоби се узнемирио. Из Нуклеарног института у Винчи су јавно тврдили да сам "плаћени агент ЦИА"! По хрватском министру за енергетику био сам "Гадафијев човек", за СДБ "филијала Петре Кели".

Мој кућни телефон био је "озвучен", а жица "прегрејана". Звали су и из "Вестингхауса" да питају колико кошта да престанем да пишем о југословенском нуклеарном програму. Било је и непријатнијих позива: претили су и мени и мојој породици, да ће нас "све побити".

Али, није остало све само на претњама. Запалили су мој жути "спачек" и, најзад, пуцали на мене у Ботаничкој башти док сам цогирао. Пуцали су, усред Београда, 28. фебруара 1986. године. У 20.19 часова. Из "магнума".

Одлучио сам да одем из Београда. Склонио сам се у дивљански манастир Св. Димитрија, пет километара од Беле Паланке, у подножју Суве планине...

У дивљански манастир долазио сам још као дете. За Петровдан. Мој деда, Војислав Поповић, архијерејски намесник белопаланачки упрегао би кобилу Лепојку у чезе, потрпао би нас унуке, и, правац у - манастир. У Дивљану... Било је то толстојевско детињство...

Деда је умро 15. јула 1964. године. Вест о његовој смрти затекла ме на радној акцији у Бубањ потоку код Београда. Нисам могао да одем на сахрану. Једноставно

нису ме пустили из бригадирског насеља. Јер, тада је, некако, смењен Александар Ранковић, и, нико није смео ни да уђе ни да изађе из Бубањ потока...

У дивљански манастир ишао сам и после дедине смрти. Сваког лета. Упијао сам, сваког лета, енергије Суве планине, њен библијски пејсаж, у коме је “караконџула домаћа животиња”. Ишао сам и због прелепе игуманије Текле у коју сам био заљубљен још као дете. Текла је могла да има тридесет и неку годину када сам, као седмогодишњак, хтео да се женим с њом.. И, уопште, нисам могао да схватим зашто ми се сви смеју. Чак и мој деда. (Од тада, некако, и не верујем у људе и мислим да су неозбиљни и лоши.)

Онда је умрла и Текла. Рак дојке.

Остао је само монах Сава, беле косе и браде и плавих очију. Као живи Немања са фреске у Милешеви. Био је јак и у осамдесет и другој години. Сам је косио манастирске ливаде. И једва бих му отео косу из руке да га мало одменим... После бисмо седели у манастирској башти, у хладу винове лозе, и старац Сава би ме, уз овчији сир и црвено вино, убеђивао да се замонашим и преузmem дивљански манастир... Говорио је: “Какав би ти леп владика био!”... Када је схватио да се никад нећу замонашити и да ће манастир ускоро остати без мушке главе, монах Сава предао ми је набреклу, прашњаву жуту фасциклу. Била је у доста јадном стању. На њој се још увек држао слој сасушеног муља и блата... Из белопаланачке поплаве с јесени 1936. године када је надошла Мокрањска река носила по Паланци и “волове са све воловским колима, све тамо до Нишаве...”

Пред монахом Савом отворио сам фасциклу удишући њену трулеж, мирис речног блата. И, имао сам шта да видим!

Лепим, мени познатим, читко исписаним словима на првој страни подебљег рукописа, писало је: “Житије Савино од Богумила монаха”. Доле у десном углу, писало је: “Превео са старословенског Војислав П. Поповић, архијерејски намесник белопаланачки, године 1935 -те на 1936 -ту.”

Да, био је то дедин рукопис. И мене је учио да пишем “коса танка, усправна дебела.” Тако су их учили у призренској богословији... Увек ћу се сећати дединих речи: “Пиши тако да и ћорав може да прочита.”

Када сам прочитао дедино пропратно писмо, заденуто зарђалом спајалицом за прву страну “Житија Савиног” дознао сам да је до овог богумилског житија дошао сасвим случајно претурајући по скромној библиотеци дивљанског манастира. Уосталом, ево, шта пише у писму В. П. Поповића, арх. намесника белопаланачког:

“Беше то 1935. године, за Петровдан, кад дођох у дивљански манастир из Паланке да служим службу Божију као што је ред. По служби свратих у малу, зимску црквицу, како је зову калуђери. А ови калуђери беху Руси, белогардејски официри, што побегоше од оног сотоне Лењина па се, ето, замонашише овде у овај наш манастир. И, ајде, што не беху много побожни него, брате, и много лењи. Јер, још од прошле године кров у зимској црквици прокишњаваше и рекох им да га, некако, закрпе. И, ево, Петровдан је, пола лета, а они кров још не закрпише те се кваси и трули оно мало књига црквених што не разнесоше ратови, пожари, поплаве и лопови. Па гледајући ове књиге јаднице како су се стисле на једној полици, реших да их пренесем, доле, у Паланку, и да им нађем неко сувље и здравије место. И милујући их и стављајући, све једну по једну, у бисаге, дође ред и на ово житије богумилско на старословенски написано и подоста оштећено. Кад га малко подуже разгледах и кад разлучих о чему је, а оно као гром да ме удари посред ливаде. И то све на Петровдан да ме стигне.

А тек до краја кад исчитах ово Житије Савино, тек онда целу ноћ ока не могах да склопим. Јер, мученик, у чуду се нађох: шта да чиним? Да уништим ово житије богумилско грех је, иако је јеретичко. И ако је преживело осам векова, моје ли је да га уништим? А може и нека клетва богумилска да ме стигне. А опет; да га преведем и објавим, владика нишки у топ би ме ставио и расчинио. И где онда да се денем са мојом попадијом Станкијом и дечицом нашом?

Те тако многе ноћи пред Богом мојим јадикових, све зборећи: “Оче наш, зашто овако ме унесрећи и воља ли је твоја о Светом Сави нашем овако да се пише и збори. И кажи ми, Оче наш, шта да чиним са овим житијем богумилским? И дуго немаше одговора од Бога мога... тек, једну ноћ, уочи Преображења, јави ми се, да ли у сан или будан бех, јави ми се, Боже ме прости, као сам Исус, па ће да ми нареди да преведем ово житије јеретичко. Али, каза ми, Господ мој, ником ништа о житију да не казујем и у манастир да га вратим. Ту ми много лакну, па се дадох у посао. Ту зиму од 1935 -те на 1936-ту годину преведох ово житије о Сави Немањићу.

А онда, некако, пред рат, у Белу Паланку дође Рус некакав, много учен и уман. И, види се, много напаћен па ће нашу децу цртању да учи, а лепо видиш да може све предмете да предаје. И латински ако треба. Име му беше Сергеј Ремизов а година, тако, четрдесета, па се испостави да се у богумилство још и највише разуме. И када му показах “Житије Савино од Богумила монаха”, а он се озари као ћуп злата да сам пред њега изнео. Ту ми Рус признаде да је због житија богумилског у Паланку и дошао јер је у неке књиге прочитао да је у манастиру дивљанском “Житије Савино...” у коме се “збори да је Исус ишао у Индију још као дете и да се после распећа голготског у Индију и вратио са Маријом Магдаленом и са децом њином”. И овај Рус Ремизов помињаше и неког Николаја Нотовича који у Кашмиру индијском нађе прастаре књиге индијске које сведочише да је Исус и умро у Индији у сто и двадесетој години, у некој пећини кашмирској. И овај Рус проклети још ми каза како је велики Лав Толстој знао за овога Нотовича те да је зато, под старе дане, напустио веру православну и прешао на индијску. Те бежах од овог Ремизова као од ђавола у чаршији када се сретнемо.

Него сковитла ме овај Рус да му дам Житије Савино “само на читање”. Онда пред сам рат, Сергеј Ремизов се изгуби из Беле Паланке, а житије ми не врати. Беше ми, прво, криво што ме онако превари, али ми и лакну. Он ће бар, да га чува боље и од мене и од дивљанс-

ки калуђери. А поче и рат и ја се са мојом попадијом и децом склоних у село Клисуру. Ко ти је тада на ретке књиге мислио; глава је требало жива да се изнесе.

А када се заврши рат, чујем; наш Ремизов стигао, чак, у Париз где и сви руски емигранти много воле гнездо да свију. И тамо се мој Рус сав у богумилство дао и славу научничку стекао. И тако житије дивљанско стиже у Париз, а за које Ремизов рече да је “можда препис из 14. века, а можда и оригинал.” Ја ћу само да кажем да ово богумилско житије беше писано средњевековном, јужносрбијанском реченицом. Теодосијевом. Дакле, више народски него хагиографски. Убаву реченицу имаше тај Богумил монах, проклет да је.

Када поче рат, све књиге моје што преживеше белопаланачку поплаву из 1936 -те, па и мој превод Житија Савиног однесох, горе, у дивљански манастир. Ко велим; горе им је сигурније место. После, кад и то чудо ратно преко главе претурисмо, заборавих на овај рукопис што ме толико намучи. А и како да ми дође у памет кад друге муке имах; те национализација, те ми Душица, ћерка мезимица, побеже за Жарка авијатичара, мангупа и пробисвета... А спремах је за Сорбону, а после апотеку у Београд да јој отворим... Ту и бубрези почеше да ме муче, а и владика нишки Јован.

Него кад осетих да ћу у кревет да паднем, попех се једва у чезе те дођох, овде, у манастир. Игуманија текла даде ми мој превод Житија Савиног па га, тако, гледах и миловах јер ми беше као унуче најмилије. Ту, у манастиру дивљанском, и написах ово писмо исповесно и дадох га Текли заједно са преводом житија. А њој рекох још и ово: “Кад дође у манастир неки уман и образован човек, чиста срца, а ти му дај ово житије нека га носи у Београд или где већ треба. А ако се нико не појави, а ти га дај оном мом унуку београдском што је још као дете хтео да се жени с тобом те се онако слатко смејасмо”.

Текла се закле да ће тако да поступи па мирније кренух, доле, у Паланку. И опростих се и од манастира, јер знао сам да више, за живота, нећу да га видим.”

15. јуни 1965-та година
у манастиру Св. Димитрије

*С Божјом помоћу:
Војислав П. Појовић
арх. намесник белојаланачки*

Није ме било срамота да плачем пред монахом Савом читајући ово тестаментално дедино писмо. А тај 9. април 1986. године, дан када сам од монаха Саве примио на руке богумилско житије о Сави Немањићу, један је од најважнијих датума у мом животу... Понео сам Житије у Београд да га објавим ...

Три недеље касније десио се - Чернобил. Југословенски нуклеарни лоби се ућутао. Са пријатељима сам повео снажну антинуклеарну кампању и успело нам је да издејствујемо закон о забрани атомских централа у Југославији.

Нисам заборавио ни на "Житије Савино". Покушао сам да га објавим у "Раду", "Белетри", сарајевској "Светлости".

Али националистичка еуфорија је већ кренула. Прекинута је премијера "Свети Сава" Синише Ковачевића у Југословенском драмском позоришту... Рат се осећао у ваздуху... У очајању упустио сам се у оснивање Зелене странке, у прве вишестраначке изборе... Била је то - чиста ентропија. Рат је почео и житије је опет морало да чека боље дане... Не знам да ли су ти дани дошли. НАТО још бомбардује Србе у Босни. Једино знам да не могу више да живим са грижом савести да се "Житије Савино од Богумила Монаха" још није појавило на видело дана. Ни после осам векова. И као што се (богумилско) Мирослављево јеванђеље ненадано (!?) појавило 1915. године у Урошевцу, из ризнице старог краља Петра на путу српске војске за Албанију тако се и богумилско Житије Савино појављује, данас, у време не мање тешко и опасно по Србе као "Божје чудо" или "Сами прст Божји који показује пут српског спасења" како је из краљевог кабинета пропраћена изненадна појава Мирослављевог јеванђеља уочи албанске Голготе.

И зато сам 15. јула 1995. године, на тридесетогодишњицу дедине смрти, отишао у цркву Светог Марка на

Ташмајдану, запалио свеће за мртве и за живе и одлучио да објавим *“Жиџије Савино од Боџумила монаха”*.

Јер, док се не отвори прича о немањићким прогонима богумила у Србији у 12. веку ништа се не може објаснити, ни схватити шта нам се то, до дан данас, дешава на Балкану. Од Немање па до овог текућег рата. То су знали Андрић, Крлежа, па и Броз и, у једном тренутку, раних педесетих година, хтели да отворе ту богумилску тему. Али, нешто их је омело... Ватикан, масони или неко сасвим трећи? То ће остати једна од највећих балканских тајни.

У Београду, 27. јула 1995.

Драган Јовановић

Војислав П. Поповић, арх. намесник белопаланачки

ЗАБРАЊЕНО
ЗА
ШТАМПУ!

ЖИТИЈЕ САВИНО ОД БОГУМИЛА МОНАХА

приредио и превео
са старословенског:
В.П. Поповић
арх. намесник белоपालаначки

Штампарија “Св. Цар Константин”
Ниш, 1939. година

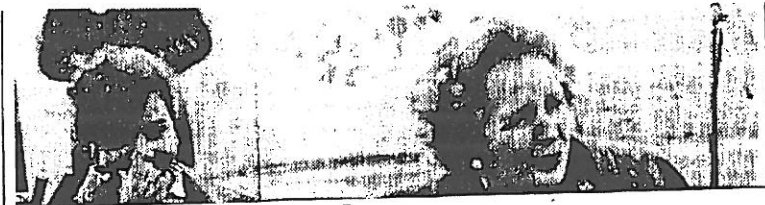
Деда је уочи рата 1939. године, ипак, покушао да штампа “Житије Савино ...” Међу његовим књигама сам пронашао три одштампана примерка “Житија ...” које није ни стигло до књижара. На насловној страни ударен је штампил: “забрањено за штампу”

“Житије Савино ...” штампано је у нишкој штампарији “Св. Цар Константин”.

THURSDAY DECEMBER 18 1986

Mock

Reag due prosi

THE HINDUSTAN TIMES

(c)167
Vol LXIV No. 5
New Delhi Monday January 5 1987
Late City
Published from Delhi and P

memory of Henry Augustus George, Prince of Wales (1862-1944). Born 18th century. W F Wheeler

FINEST quality wool carpets. At trade prices and under, also available 100's extra. Large room size remnants under half normal price. Chancery Carpets 01 405 0453.

FREE GIFT with every video or TV bought or rented before Xmas from Tops, 91 Lower Sloane St. SW 1 750 0933.

SAVA Biography (Zitje) by Monk Teofil Manuscript from 18th century about Jesus's life in India. Tel: 01 373 4093

SEATFINDERS. Best tickets for all sold-out events. Our clients include most major companies. Credit cards accepted. 028 1678.

SCOTTISH SALMON from only 1p. Xmas del. gtd. Clearwater, East Hendred, Oxon OX12 33798/732/082 anytime.

1986. Other titles ready for presentation days". £12.50. 08 6323.

COLOMBO, Jan. 4 (AFP) — Large numbers of people have fled their homes in the northern city of Jaffna following a warning from the Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) that fighting is about to break out. A military spokesman said today: "The Sunday Div... the army... military... with go... claim... with go... same tw... Govern... Jaffna P... Tamil... war...".

COLOMBO, Jan. 4 (AFP) — Large numbers of people have fled their homes in the northern city of Jaffna following a warning from the Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) that fighting is about to break out. A military spokesman said today: "The Sunday Div... the army... military... with go... claim... with go... same tw... Govern... Jaffna P... Tamil... war...".

Published from Delhi and P... Hindustan Time... KERALITE CTV... from... BA-CA. Hin... for 30... Ez...

PENDENT-
CCI & E,
OMS ETC.
COMPLETE
ING SAL-
D) SALARY
X 106315
ES, NEW

ACCOMMODATION WANTED

DECENT Sikh family, looking 2/3 rooms, any floor, around Greater Kailash, private/lease. Arora, 665923. 70282-CA.

BOOKS & STAMPS

SAVA'S life, biography of Serbian Saint Sava written by Monk Teophile. Medieval heretical document from 13th Century in which Christ's life in India is described. Contact M. Milan, 119, Ram Lal Bag, Delhi-68. 70886-CA.

used Pages
Shan
DELH
allotn
site La
J.K. M
get mi
61757
WANT
or, val
719022
JUMAR
ment le
1982, 1
322093.
The body was lo...
the Gurz...
in Temple
NEW
Lankau Ph.
has criticized...
for not stopp...

МОЛБА БОГУМИЛА МОНАХА

Оче, благослови и помилуј, да ово житије срочим по правди како јесте, очисти ме, отче наш, да из мене благодатно очишћеног потече реч чиста као тело Господа и да казујем онако како је било. А било је да Немања силник и крвник роду свом и народу беше, и да на крви узе престо и создаде државу и цркву, а да га и у првом и у другом подупираше син му Сава о коме и збори ово житије.

Нека ми Господ посведочи кад казујем да не беше Савиних чудеса, подизања ослабљени и васкрсавање мртвих, те његово утишавање буре на пучини а и мироточење из гроба Немањина, а што све написа Доментијан који никаква срама пред Богом и пред људима не имаше, а монашку ризу носаше. Нека на његову душу срочено му житије буде, нека уз помоћ Божју и промисао Његову буде срамно кроз све векове писаније Доментијаново у овом нашем народу рашком. А Господ мој нека ми опрости и за ово што рекох за тог Доментијана, а нека се смилује на мене што Саву не поредим са Исусом, ни оца му са царем Давидом и Мојсијем, нека ми опрости што житије ово не красих ни речима старозаветним, ни новозаветним, што Сави у уста нећу да мећем ни речи Соломонове, ни пророка Исаије, а ни Исусове. То нека раде други житијеписци и грех нека је на њине душе, а грех нека је и на душу Савину и Немањину што се о толико врсне мужеве огрешеше а и о отачејство наше, што ће да се види подаље.

Па те опет молим, Оче мој, помилуј и благослови да као бистри поток потече реч моја смиреноумна и нека на ползу буде роду мом невином и словенском што се после Немање и Саве још више запусти и као стадо раштркано наста, као стадо коме је крај видљив и које тешко може да се спаси од своји лоши пастири и туђински вуци, а што

је веома за жаљење.

Оче, благослови да мање зборим о грешном брату Сави, првом архиепископу сербском и грешном брату Симеону, оцу му, а више да зборим о оном што учинише од рода словенског, па да то буде наук некакав за будући властодржци: од народа да се не одвоје, а ни међу собом да се не крве, да се не изроди неки покољ још повећи и крај народа да буде...

И још те молим Господе за смиреномудреније, молим за реч, што вишим знањем тече, а у мене, у мој дом ума, чисти зрак светлости да уђе; чиста да је плоча срдца мојега и ниједна реч мрза и нечиста на Немању и Саву да не падне иако жупан рашки оца ми Војислава уби, башту богумилског од нишке земље, и толики народ рашки ради богумилства сатра. А кад Немања од старости клону, Сава поче још жешће да их гони са брата му Стефана Првовенчаног. Са Сотоном се вазда венчао! А све то гоњење богумила би зарад византијски цареви и патријарси, и ради своје лозе немањићке и надаље на трону владарском да се вије.

Мрак душе и ума ми очисти и просветли Исусе, молим те. И још за нешто молим: да ове моје тетраде коричене у књиге буду и потом обрезане за читање и, не дај Боже, каламус мој и кивит улудо да је бдио толике ноћи са мном и мрморио речи моје и Божје. Па још једно те молим на крају Господе: ово житије што срочих некако да се сачува, да избегне палеж Немањића, па кад прође и њино да се чати на вјеке вјеков у народу рашком, ако га јоште буде, а и ако га не буде други народ који се овде деси да чати и на нашу муку нека се подучи.

То те моли Господе, раб твој Богумил монах. *Амин.*

ПРВА ГЛАВА

(Рожденије и дечаштво Расићково, кому мајер се не сазна до гроба, а од чега млади Немањић не оздраве за живото.)

Прво беше Завида па имаше сина Немању што латински прво крштен би и постаде велики жупан преко реда, старију браћу прескочив и самодржавно завладав свем сербским земљама, на истоку Илирику се приближив на западу до у римску област. Тај сербски владар науми себи наследника да створи, јер синови Вукан и Стефан не беху му по вољи. А жена му Ана стара и јалова беше, а и Немања старац би али још плодан па му требаше некаква јуница, крв да му појача. И пође глас по земљи како стари жупан се споји са некаквом младицом из Рибнице, али учини као Ана да је бременита и да треба да роди. Удеси све Немања да буде као у књизи Мојсијевој, где старица роди Јована Крститеља, и као што Јосиф Дрводеља пусти другог жени својој па сложи тако рожденије сина свога, као да је божански дар, и чудо големо. Па пусти и Немања по народу да се збори као што стоји у Свето писмо: “Ово дете некакво ново знамење ће да буде.” А онда позва и барског бискупа и крсти дете и име му надену Растко. Тако себи удеси велики жупан наследника, да као што је он од Господа дат да држи земљу рашку и син да му је такав, а и да га надмаши.

Дете као јутарњу росу на длан чував, јер крхко беше од жупановог семена већма разводњеног, и обасипав га љубови родитељском, као од сина син да им беше, и спремаху га од малена државу да води: то цели труд њихов беше. Дадосе га књиге да учи, а кад нарасте до петнаест лета Немања му одреди земљу хумску да тамо се учив за владара, жезло чврсто да држи кад родитеља

старост скроз савлада и Богу кад се престави.

Ну, дете Растко занесе се у забаве велмошке и дворске и сас врсници велмошки, а залуде га и некаква младица угарска што се задеси код најстарејшег му брата Вукана. Она, пак, кучка старија и вичнија у љубави би, па му скроз заврте памет и мрак му скину са очију те му дозволи да позна шта је женско као Адам Јеву. Таквог га и остави и врати се у њену Угарску, а дете Растко оста као прободено сас нож ловачки, и срдце као да му би извађено. Подметав му другу женскадију, но дете Растко се не излечи, па још поче као јагањац млади мајку своју да тражи све јадно блејући, јер сви збораху да Ана му је само као дадиља. Те матер кад не нађе, а ни љубу своју угарску, затвори се и престаде друштво своје да гледа и нежан какав беше поче страсно свете књиге да чати, а много се угледаше на Саву Јерусалимског, те његово житије чаташе највише.

И стиже вест Немањи о жалости Растковој голомој што се изметну у болест младалачку, па посла јадни отац пратњу по сина болеснога што се преподоби и преполови. Кад младенац стиже у двор Немањин овај виде силну промену на детенцету му најмилијем, па се уплаши јако за сина свог. Слаше га у лов и забаве, но исто беше. Ту жупан закука шта га старог снађе и где изгуби наследника острашћеног сас књиге свете, које Немања много не љубљаше. Пресвисну родитељ кад виде да царство земаљско што детету свом спремаше и богатство и славу, и срећу многометежну, да све то недостојно је божјег човека за каквог себе држаше дете Растко. Па оца свог Немању као намерно да за срдце, ради мајке непознате, уједаше: поче све повише цркве да се држи, све службе да слуша и да пости како је ред, и тако скроз удари десним путем и напусти све што на грешну душу насрће и слаби је. Заборави на песме штетне и младићке, а и на смех младићки заборави што родитеља још више сатираше. Онда поче и да живи као монах, и грдно претрави своје ближње, и од њега зазираху као да је он њима родитељ, као да није од њих рођен него да је дан

од Бога, као Божји младенац да је. За таквог поче дете Растко да се чини и изађе те поплаши родитеља да је скроз с ума сишавши, што зна да буде у младости свакој и код нежне деце и дворске што никад нису начисто матер која им је, па та рана до гроба их тишти и дроби.

ДРУГА ГЛАВА

(Како видех први пут деце Расџка у Нишу граду, где дође са родишељем Немањом код оца ми да чекају војну крсташку, што крену на Јерусалим. Разговор мој с Расџком о вери боџумилској, где се млади Немањић јако расрди на мене ња се њако и расџадосмо.)

Овде морам да прозборим како први пут видех Немањина сина мезимца. Беше то кад најјачи западни цар Барбароса пође са сиљном војском на Јерусалим у крсташку војну, гроб Исусов од иноплеменици да ослободи, а имаше договор са Немањом у град Ниш да се сретну. Много слушах о господару Немањи, и кад први пут га видев у Ниш кад дође недоумевах се: да ли је то тај господин добри пастир, благи учитељ благих обичаја или страшан муж свима, од кога све живо дрхташе у земљи рашкој? Да ли је то тај кротки наставник правоверја, учитељ благоверја сас светлилом чистоте васељенске, или је онај што у страху и многој људској погибли, држаше земље своје у целости тридесет година? То ли је тај дивни муж, премудри смислодавац и одговородавац свима око њега, или је онај смртосејач и свом и туђем народу?

А то што се збораше да као планина голем беше лаж је голема. Јер, Византинци то збораху да кажу како је велики и сиљен њихов непријатељ, а удворице Немањине да кажу како сиљног господара служе. Ну, Немања би омања раста, онижа а здепаст и волујска врата. А и око му би више латински модро и мутно него ли плаво

словенско, а и од латинског попа и крштен беше.

Толико за Немању имах да кажем.

Мој родитељ Војислав би као десна рука Јовану, заповеднику града нишког, с којим Немања имаше многе тајне војне и велмошке, јер преко њега и оца ми велики жупан рашки држаше се тајно сас бугараски устаници и тајно помагаше их да се сруши цар бугарски, пријатељ Немањин. А устаници бугарски беху сви од реда богумили, а та вера беше јака, па и Јован заповедник и отац ми Војислав примаше је, а са њима и ја младенац, а двадесета ми беше. И Ниш умногоме би богумилски и земље нишавске околу њега. А Немања знађаше за ову јерес, што му се из Бугарске рашири по земљи, а коју он истреби после сабора у Расу, ради чега га и сазва. Па убив нам главног вођу богумилског и многе велможе и народ, многе у Босну и Дубровник растера, и неки се запреше чак у Галију далеку и по другом белом свету, и зваху се патарени.

Него Немања се градеше да не види богумилство у земље нишавске и у нишку град, јер важан му беше заповедник Јован и отац ми, због Бугара, а још онда мој Војислав мудро збораше да Немања их чека да их побиде, када се нагоди са бугарски устаници. А ако ли ови пропадну, нагодиће се жупан наш са бугарским царем, а богумили нишавски опет на крају без главе ће да остану. И све тако се деси.

А дете Растко ништа не знађаше о вери богумилској, а за сабор у Расу тек једва и да чу, јер у потаји се одржа, па ме питаше за богумилство наше. А ја се творах умнији него што јесам, па му казах да за богумили Исус није божји син него је од родитеља смртног и чак и име да му се зна, а оно је: Пиндар, гладијатор римски што се затече у Јерусалиму. Те тако матер Исусова не беше девица него лепотица Давидова рода што се споји, на бруку јеврејску, сас Пиндара иноплеменика. Него друго учи богумилска вера, рекох му, а то је, да Исус

имаше Божји дар, али да тај дар имадне и сваки муж, а и свака жена да носи Христа у себи и да пред Богом је исто што и муж, а не од ребра Адамова да је направљена. И још му казах да Бог, поред Исуса што у свакоме од нас је, направи и царство небеско, а Сотона направи тело човеково и овај свет земаљски. Па Сотона лови сваку душу анђеоску и исусовску, што Бог је на земљу шаље да извиди дело Сотонино, а овај сваку душу анђеоску у тело људско затвара па је држи док сама се не ослободи и врати сас небеско одело у царство небеско. А све зато што је то труд душе сваке и мужа сваког да из себе Христа отпреми назад на небо, јер Други долазак Исусов неће никад да буде, нити Страшни суд Господњи сас шта се народ плаши. Те свако ко намеран је Христов саучесник и небески грађанин да буде да се гради таквим даноноћно, постом и умном молитвом, а црква да му не треба јер ни Исус је немаше. И црква да је душа човекова, па свако у своју да се склања и моли.

Ту се дете Растко јако побуни на ову моју беседу рекав да света јевангелија друго зборе, а да тројство свето једно је, а не два да су, небеско и земаљско. И Исус Божји син да је и ученик тројства и да од Деве Марије рођен је а безгрешно зачет.

Јарцасмо се, тако, као два једногоца на брвно што се упреше, па му повратих да јевангелија света добрано су лажна, а та лаж од црквени мужи да је, а што их и написаше, а све народ као стадо да се води. Ту казах и да цркве потпора царева да су, да управљајет како им је воља сас земљом и народом. И, рекох, цркве од царева да су, а не од Исуса који поче да руши храм јерусалимски, а не да га гради. Те ми излете и ово: да богумили су против царева, велможе и цркве, и да не жале главу да дадну, а све зато да буде живот као некад што беше у старом завичају словенском, а и овом новом доскора. Опшћине да буду, а деда или башта, најстарији и најумнији да је, а сви да му помагају и управљају у послови

опшћински као у општежиће манастирско. Са жене и децу да се живи заједно, да буде самоуправа манастирска у све земље рашке а не само за монаси. А ако ли неко хтедне сам да живи или са потомство му, мимо опшћине, да му се дадне и да га не прогонив него да се помаже од братства.

Ето како богумили виде живот земаљски: да се одвија у опшћине по све земље рашке, а не по дворови за велможе, а по пећине и крлетке за народ. Робље да не буде у земљу ову и на овај свет, а не као стока да се продаје поред цркве где грчки попови поју на своје писмо неразумљиво, уместо у поље и шуме по нашки да се Богу молимо, као наши стари.

Овде се дете Растко опет јако расрди, па рече да цареви и жупани мора да постоје, и да је намеран тај да буде, народ да води као отац му, пастир рашки Немања, а да пастира земаљског пастир небески поставља. Племић ће ту и ово да каже: “Народ мора послушан да буде и да није противно што робље поред цркве се продаје јер свеједно је да ли си раб Божји или раб земаљски.” Ту му се одупрех сас ове речи: “Власник роба је раб Сотонин, а и Немања је раб Сотонин понајвећи, јер под себе држи цео народ као стоку, те није много бољи од они стари Грци што думаху како раб је оруђе што збори.”

Млађени кнежевић се расрди, па не хте више да води разговор о робљу и стоци народној него ме пита за цара Барбаросу, и силну војну крсташку што поведе да христијанима поврне гроб Исусов. Овде рекох да ће улудо да изгине много војске и народа и христијанског и иноплеменичког и да гроб Исусов није у Јерусалиму, а све и да јесте његове кости јалове су као и у сваког почившег мужа, па му разглобих веру богумилску надаље: само наук Исусов беше божански, то да свако од нас може да будне Христ ако се труди, те да може да не умре него своју душу у небеску одежду да обуче и да се вазнесе на

небо, а земаљско тело као старе закрпе да остави земљици црној и црвима месоједним.

Ну, ту се кнежевић згрози и не хте више да ме слуша, а опет ме питају за гроб Исусов. Рекох му оно што сваком зборим: да је далеко на исток, у земље индијске, а можда и подалје где слунце из воде големе искаче, и, где се учи наука Будина коју Исус у Индију научи.

Дете Растко избуљив очи гледаше ме занесено, од ово моје причање које не чу и не прочита нигде.

Толико беше наш први разговор и виђење, а други дни наста силна, пијана и дивља гозба какву Ниш не виде, а што је Немања зготови за цара западног, те се ја склоних од тог многометежа међу књигама мојим и младог господина Растка више не видех. Цар Барбароса оде за Средац са сто иљада душа, те променив правац, уместо на Јерусалим удари прво ма Цариград, да њега прво освоји, а од чега и Немања виде корист за себе па још више утврди и ојача Ниш, а поруши утврђења византијска све до Браничева, па се сјури низ Вардар до Струме. Но, војна срећа Немањина се промени јер Барбароса изгину па Исак Анђел добро удари Немању на Морави. Но, рашком жупану многе земље остадоше да не ређам које. Ту и уговор сачинише, па се помирише код Ниша, а потом се и ородише јер Исак, грчки цар, обећа братаницу Евдокију за Стефана Немањиног.

Отац ми умни Војислав виде да Немања оснажен лозом грчком више не држи до бугарски устаници. Па ми рече: “Сине мој, дани моји и часи одбројани су. Мач Немањин сваки час ће да се спусти на главу моју богумилску и на све богумилско овде што је у земље нишавске. Него сине, једини, у Свету Гору да бежиш, да главу младу залуд не изгубиш. Тамо да се замонашиш и нашу веру богумилску, што иста је као наша старословенска, да шириш и књиге богумилске да преписујеш. На вјеки вјеков за нас да се зна: ко бесмо ми, а ко Немања и његови.

Заплаках се у крило очево и сас ближњи се опростих, јер ко у Свету Гору иде тај више за овај свет жив није...

...А ја чух за светогорски манастир Пантелејмон где беху Руси, браћа словенска, па ко велим, код њих ми је најбоље да идем... Речено ми беше да богумилске књиге у потаји држе, па наумих одмах тамо да се крећем. Примив благослов од оца и изљубив мајку одох од овог мирјанског света, а да га поштено не окусих. А имаше ли и шта да се куша?

У Пантелејмон руска и сербска браћа у једно братство беху и не зазираху од богумили, и примише ме као да сам им род слатки рођени. Таква небеска држава беше Света Гора мада и у њу неки ђаво као да се досели али о том подаље ћу да зборим...

И примив постриг и ризу узех монашко име Теофил, што по сербски јесте Богумил, а Страхиа ми мирско име би. Него сви ме викаху Богумил, а Теофил само старешине у служби Божјој и у грдњи.

...Не прође много и из земље нишавске стиже до мене Светогорца да ми Немања умори оца Војислава, али тако ти је кад Сотонин слуга гради ђаволу дом. А можда уморство баштино Божја је промисао да ме одагна овде у Свету Гору. И ако је тако нека гнев Божији свали се на мене, и нека ми осуши ову руку погану што држи кивот и памет ову погану нека осуши...

...Него мој Арханђео ме теши и збори да свака реч чиста ми је и божанским светлом окупана, а ово житије од ђавола у мени ако је писано, Боже опрости јадној двојачкој природи човековој. Што написах, написах,
Амин.

ТРЕЋА ГЛАВА

(Расѿкова бежанија у Свѿу Гору и манасѿир Панѿелејмон, ѿе каменосрдна ѿѿѿера Немањина и уморсѿво Никиѿе калуђера руског ѿѿо намами кнежевића на Аѿос, а и неѿѿо о смуѿи свѿѿогорској ѿре него ѿѿо ће Немањић да нам дође.)

Пре него што ће дете Растко у Свету Гору да дође, да кажем нешто за моје три годинице светогорске и монашке, не што су моје него што зборе за живот светогорски какав је и у шта може да се изметне. Понапред негде казах да у ово свето место Атос Грци што га зову, као ђаво да отпосла своје, па поче грдан раздор и међу манастири, а и међу братствима у свакојем од њих. А заваду као да начинише Власи, чобани што сас жене и децу се населише у Свету Гору, па се још сас монаси по манастири измешаше и од манастири начинише братства чудна у која се чу и цика женска и плач детињи. И живот се множеше тамо где нико рођен не сме да буде, јер Света Гора само је за подвизивање и умирања. А ово све сети ме на завичај мој нишавски и на опшћине наше богумилске у које се задојих, па ми би по вољи што манастир Пантелејмон прими ови Власи и жене им и децу. Тако оживе чудно и мој Русик где подвизивасмо ми богумили и где повише би нас Србљи него ли ови Руси...

...Него дођоше један дан из Лавре игуманови људи да нас пропитају и куде што Власи код себе држимо, а овај наш Растоклија Србљак, духовник што нам беше, лепо их испрати: "Онај који Христа и гнозу богумилску прими тај може и међу голе жене гол ваздан да седи, а онај који гнозу не познаје не познаје ни жену ни Бога." Па ови одоше.

Него ови Власи не дођоше од јуче у Свету Гору и игуман Лавре гања их поодавна још од Јоаникија Валмаса, тврдог Грка да тврђи бити не може. Још он

отиде у Цариград патријарху да се жали на Влахе што окупише Атос његов. Прот карејски и његови мирно на ово гледаху, па то збуни и патријарха цариградског, па овај само укори Светогорце колико Валмасу да удовољи. А нешто повише патријарх и не могаше јер Светогорци одвајкада самоуправу имађаху, у коју никој под капом небеском не дираше без нужде големе.

Ту Валмас непомирљиви срочи писмо као да је патријархово, а његово беше па се сас њега врати у Свету Гору. У то писмо написа Власи и породице њине да се из Свете Горе изагнају, а сви који се изгону њином противе, на њих анатема да падне. Светогорци се пожалише и цару цариградском, но Власи мораху да напусте Свету Гору. Ту наста велики плач египатски, па многи који до јуче на нас богумиле као на кугу гледаху приђоше нам и као браћу пригрлише у овој невољи светогорској. У срдце погођени беху не само монаси прости него и игумани манастирски, јер самоуправа светогорска би начета, а и њихов штап игумански. Те одоше игумани светогорски у Цариград да поврате самоуправу нашу, а мало требаше без носеви да се врате јер цара грдно расрдише. Него спаси их то што се разоткри да Валмас написа оно писмо патријархово, па ту цар малко попусти но не стаде много на нашу страну и одонда, па ево до ови дни, самоуправа светогорска ровита је вазда; што од патријарси, и цареви и они грчки и они латински краљеви, што од гусари и разбојници, а, богами, и од неки игумани. Као ови последњи и Сава се владаше: за монаси рода племенитог и немањићког један устав и закон манастирски беше, а за они, посиромашни што их заслепе самоуправа слатка и идеал отаца египатских и најстарејших код којих и вера беше најправија, е, њих гањаше наш Немањић и из браства нам хиландарског и из Свете Горе. Него о том подоцна кад дојде ред који тешко ми је да држим...

Трећа година подвизивања ми беше кад у манастир Пантелејмон створи се један дан Никита, калуђер руски и луталица голема светогорска, па још водив са собом

Растка као лане преплашено коштуино, а седамнаеста му беше. Дете Растко унезверено беше, па кад ме виде познатог силно се обрадова. А где и неће кад никог другог не познаваше међу силни црнорисци брадати. Браћа моја по вери, кад разабраше да туђинац висок је по роду и Србљак да је, брзо се сјатише около нас јер у Русик подоста Србљи имаше, а рекох и духовник да нам беше нашинац.

И ту пред нас дете Растко се исповеди у двориште манастирско под оградом нашом стаменом и чемпреси њени што је добациваху у висини. Каза кнежевић без срама за младицу угарску што га залуде и остави. Рече и како родитељ другу му нађе, и то жена да му буде те Млеци више на Зету и Рашку да не кидишу. А он јадан нити Угарку преболе нити Латинку заволе, а кад га родитељ притисну да га венча он науми бежанију ову, овде у Свету Гору. И, нађе му се на двору, Богу хвала, стари Никита, стара скитница па га овде доведе, обманув Немању у лов на јелени да иде. А каза и за матер своју да не познаје те се ту и заплака...

Братија из Русика лепо види да дете Растко на дође Бога ради овамо него да га силна нужда од родитеља тиранског гони, да дете од жене и венчања бега, мајку непознату не прежалив. И ту се разгали братија манастирска на њега па и мимо закона светогорског пригрли ово дете нежно уза себе. Но, пустише га неки дни да носи на себе хаљине грчке и раскошне ако помисли да се врати родитељу свом. Дете се шеташе и разгледаше манастир, а ја све му казивах шта је и како је. Братија га и надаље гледаше као јагње залутало, али по сердцу им беше. А то јагње грдну месрећу нам зададе како ту за који дан тако и за све године што пред нами беху, а у које овај јагањац поста пастир народу сербском.

Ну, пребрзо пристиже дан кад каменосрдна и бесна потера Немањина груну на манастир Русик сас исукани мачеви, па поче да бије по монаси пљоштимице, али и

засече неког, а Никиту смртно ранише и главу скинуше; Немања да је мртву плуне и нагрди кад му је донесу. А све питаху за Растка Немањина крвавијех очију и види се да знају где је кнежевић и на свако зло да су спремни. Па га ухватише где се крије и неки од потере хтедоше да га вежу сас конопци толики беше страх њих од Немање. Но, заповедник не даде кнежевић да се везује него му стражу одреди. Држаху Растка на оку и плакаху од радости што, ето, живи Немањи на очи могу да се појаве са пленом ненадокнадивим.

Ту се дете Растко начини лукаво па рече на монаси: потери јело и пило да се дадне, да се ови задовоље и заспе па да се онда, он кнежевић постриже и замонаши. Многи од монаси се успротивише кнежевић да се монаши јер потеря све ће да побије. А онда ће духовник Растоклија Србљак да каже: “Сви који се боје за живот свој нека бегају у Пантелејмон, а ја ћу да останем у Русик ово дете да замонашим.” Многи од Руси побегоше одмах у Пантелејмон, а, богами, и од наших оде подоста. Него богумил ниједан не отиде, јер, одувек тврди бесмо. Потом Растоклија нареди да се гозба прави за потеру те тако на себе опасност велику навали...

Кад се потеря Немањина као стока напи и наједе, паде и мрак те поспаше, као волови од работе силне скапали. А дете Растко све мољаше Растоклију да га затвори горе у пирг од Русика па да га постриже и замонаши, а не зна дете на какву муку духовника овог ставља: за једног пострижника голобрадог могаше цео манастир да страда. Али богумил сваки приправан је на то, па и наш духовник Растоклија Србљак тако поступи. А прво нас позва све у пирг па се са Растком попесмо највише што може, па сви сведочисмо како Растоклија крсти Растка и надену му име Сава, јер ово дете Саву Јерусалимског много љубљаше...

А од потере неко се разбуди у глуво доба па нададе узбуну, јер кнежевић њихов, а брат наш већма, не беше

у келији гостињској где га стражар чуваше. Па скочише као звери и почеше опет да секу сас мачеви ону браћу што им се нађоше као послуга. И паде, Боже ме прости, још дванаест монашких глава, десет наших и две руске. Ту се Растоклија сјури низа степенице као суманут сас мочугу некакву па отпре врата од пирга и рикну као лав пустињски: “Полудесте ли скроз звери Немањине? Малко ли вам беше крви богумилске у земљи рашкој, па дођосте и овде да је расипате? И Србљи ли сте ви или стока кад овако монаси убивате?”

“Србљи смо, а да ли стока смо ти ћеш да видиш одма, мантијашу лајави,” рикну један из потере па се устреми као кобац на Растоклију, а овај диже ону мочугу па га састави сас земљу. Ту пође и други, а Растоклија и њега. А кад у гомили грунуше на нашег духовника полетесмо и ми остали, а сваки понешто у руке имаше. Него доцкан све би било да се брат наш најмлађи Сава не појави горе са врх пирга те викну и запрети да ће да се стрмоглави одозгоре ако јоште једна глава монашка падне. Ту се крвници Немањини окаменише од страха големог, па клекоше на колена и мољаху кнежевића замонашеног да поштеди и свој и њин живот. Па им Сава баци хаљине своје свилене и грчке и косу рићу пострижену, па им нареди тај дар родитељу да носе и да му кажу срам нека га је што крвници његови по Светој Гори починише на вјеки вјеков та срамота да се памти и казује ...

И ови одоше као пси нагрђени, а дете Растко, и, надаље брат Сава, прво изложи опасности манастир Русик општој пропасти па га онда спаси храброшћу својом. Па се брзо рашчу по Светој Гори за кнежевића што се замонаши и лукави Грци из Ватопеда већ бацаху око на њега и мамише га да приђе братству њиховом манастирском, е да би од Немање силни дарови њима ишли. И зваше га на славе и преславе и све церквене празнике и гостише га као кнежевића, а не као монаха; пост строги често ради њега растураху. А оно што нам сердцу најтеже паде поче да се збори да у блуд монашки и све-

тогорски посрну сас неког грчког монаха Атанасија који већ беше на злу гласу ... и због таквих и беше закон светогорски деца да се по манастири не примају.

Одвраћасмо Саву да не иде код Грка у Ватопед али где ћеш јуношу успаљеног од нечег да одвратиш што је наумио. Рекосмо му и шта се збори за њега и Атанасија, а он нам каза да то није наша брига и да по Свету Гору свашта се за свакога збори. Ни Растоклија Србљак што га замонаши не успе да га одврати, па ме позва у страну и ојађен каза: “Богумиле, брате, ти некако најближи си овом нашем Сави, па кад га већ губимо од Грка, а ти крени у Ватопед са њим и чувај га колико можеш од ти подли Грци и гледај некако да нам га повратиш у овај наш Русик. Ту мени горка суза крену низ образ више због духовника мог који беше толико душеван, а плећат и јак, и на башту ми Војислава силно ме сећаше. Па примих његов завет и кренух са Савом код Грка у Ватопед, који многе књиге свете имаше; као Кареја, а можда и више.

Тако Сава остави Русик што хумке свеже дванаест зарад њега манастир задоби, и тринаеста Никитина у коју овај обезглављен леже. Зарад тога многи богумили у Русик што осташе и за Саву главу понудише, прекоревашу га, а други говораху да је добро што Сава у Ватопед приступи пошто нити је јак у вери, нити ће да буде, кад тако брзо манастири и братства мења. А може и дивљи гнев Немањин изнова на Русик да се ступшти ако жупан сина не преболи, мада пође глас по Атосу да Немања Растка овамо отпосла и да бес Немањин је што побеже са Никитом Русом у Русик уместо у Ватопед грчки и моћни.

Грцима не беше по вољи што дођох са Савом јер се опсетише. Али, како да ми кажу да се вратим у Русик кад их мољах код књиге њине да ме пусте; на арамејски списи гностички да проучавам без који ниједан богумил уман не може. Јер и ја, јадан, гледах своје: брзах Велику Схиму да узмем, по седам речи на дан да смем да изустим и само суву кору и воду да смем и боб набубрен. А дваде-

сет и треће лето ми беше. Брзах горе за пустињу светогорску где су птице и змије, само овог Саву у Русик да вратим ако је можно и завет Растоклијин испуним. Брзах у подвигу монашком а не знав да још много од живота међу људе, градове и путеве ћу да проведем и то све сас овог Саву несрећног.

Него ово је важно овде да речем. У Ватопед брзо од Саве ме одвојише и не видех га скоро годину.

ЧЕТВРТА ГЛАВА

(О томе како млађи браћ Сава се прејодоби и ликом и душом, и како га иако прејодобљеног праћих кроз Свећу Гору са још два Вајоидана од којих ниједан не беше онај Аџанасије, и како избејосмо заробљавања од разбојници, које Сава као да призваше, и како хиџеде да најусџи Вајоид али му се не даде.)

Овде прво да речем како се случи да годину целу Саву не видим и како ме одбише од њега лукави Грци, ватопедски монаси по лукавости чувени. Оно када по Благовештењу Богородичном, празнику ватопедском кад дворска гозба би и кад Саву намамише, и, дете очарано кад нам узеше, скроз га погрчише. Па га и игуман ватопедски Теостирихт поново замонаши и крсти, јербо монашење у нашем Русику рђаво беше, а и богумилско. Ту га после узе онај Атанасије па га одведе у мучалницу ватопедску у један пирг морски где немах никаквог приступа, па ми још припретише да ми је боље књиге арамејске и гностичке да се држим ако ми је живот мио и нека се вратим у Русик. Саветовах се са духовником мојим Растоклијом шта да чиним. а он ми каза да се примирим и у Ватопед да останем а Сава ће да се покаже. А и из Ватопеда боље може да се прати детенце наше отето него из Русик. Па остадох.

И поче Немања да шиље скупе дарове Ватопеду,

што ови као вуци и чекашу, а зато нам и детенце Немањино отеху. Него њихов наум беше још помрачан од тога да отму злато Немањино и дарови. Јер једну ноћ дође ми у келију један Грк, што тајно прими гнозу, па нећу ни име да му казујем, те ми под заклетвом каза да дете Саву уморише и другог да спремају за сина Немањина и од њега поглавара церквеног рашкој државни хоће да грде. Па ме тако слуде овај Грк да ноћима око не склопих, а све думам шта у Русик да отпошиљем духовнику мом. И шта ако онај Грк је послат да ме вара раздор међу Србљи да настане, те да се од Саве одречемо и веру богумилску још почврсто да држимо? Него јавих Растоклији Србљаку за уморство Савино, па он умнији нека разлучи шта је и како је.

Тако чеках данак кад ћу са Савом да се сретнем а и то се утаначи за Благовештење Богородично кад Ватопед слави и зове не само сви своји монаси из келије и пиргови него и братства друга манастирска да се види сва раскош и сила ватопедска, а и Грци у свету христијанском колико су моћни ...

И појавише се брат нам Сава и Атанасије Грк. А од детенцета нашег има шта да видиш: преполовљено у телу и снази, очи му ушле у лубању а лице тамно и земљосано. Згледасмо се духовник мој и ја, а и друга браћа што из Русик дођоше на грчку славу. То ли беше онај наш кнежевић ведри и пострижени код нас?

Те му приђох и пригрлих сас речи сузне: “Ти ли си то брата наш Саво? Ти ли си Србљо наш?” А он ће са некакав глас нечујан да поврати: “Ја сам Богумиле, ја сам.” Ту га пропитивах надаље: “А знаш ли браћу ову твоју из Русик твој? Духовника твог помниш ли?” Ту Сава освоји и духовника Растоклију и сву браћу редом те нам олакша сердцу ...

... Него опет шта ако га подучише именима нашим па да се твори како нас позна, шта ако тај близанац Савин неки њихов беше, а што се нађе сличан ко јаје јајету? Што ли се онолика несрећа на нас Србљи свали? Него шта ћеш Бог; ваљда зна своје, а ако Он не зна кој

ће? Те се помирисмо.

Прође и слава и преслава па ће Растоклија сас моји у Русик да се враћа, а ја и надаље у Ватопед да останем поред оно Србљаче наше унесређено. Саде ме помалко пуштаху код њега, а душа му беше у нос дошла онако нежном какво беше и у Свету Гору кад дојде. Па још више се и изнуриваше; дању трчаше по работе монашке свакакве, а ноћом цело бдење држаше, а све на суву корку и воду па брзо упропасти и утробље своје и дроб сав, занавека. Па све и да не беше близанац и Грк, него оно наше детенце да беше, која полза је саде од њега више мертвог него живог и још погрченог? Затој ме и пустише покрај њега, думам нешто за себе ...

А саде хоћу ово да зборим: прође неко време а Сави дојади врева и метеж ватопедски па узмоли игумана Теостирихта да га пусти малко кроз Свету Гору, света места њена да обиђе и нову христијанску снагу да задобије. Игуману ово не беше много по вољи јер јагањца злаћаног тако ли да изгуби од опасности свакојакве светогорске, а ту беху и вуци опасни из Лавре Свете који чуше за младенца рода високог. Па игуман Теостирихт све одлагаше молбу Савину, а овај хоће да пресвисне од жеље за сви манастири светогорски а понајвише пустињаца горе у пустињи. Мора игуману ватопедском и ово да прође кроз главу: “Ово дете својеглаво је још, па боље да га пустим него ли да ми одбегне као што одбеже од двора очевог, а и из Русик.” А можда и друга дума игуманова би: “Нека иде овај близанац Савин по Светој Гори, нека сви га виде и запамте који је док је јоште млад, па тако понајпре глас о уморству кнежевића сербског побрже ће да се затре.”

Би што би него Сава измоли путешствије светогорско, али и Атанасије сас нас да иде и још тројица монаси помужевнији. А мене пустише поред њега да му се нађе неко и од сербског рода за који се Сава као растужи.

Па пође нас петина младих што смо стасали у вери и вични пешачењу да пратимо Саву, те да га штитимо од зла свакојаког и земаљског кога би и у божанској отаџбини светогорској. А пре него што ћу на овај пут мукотрпни, одох до духовника мог у Русик да му рекнем како јесте. А он ће: “ Иди сас то наше Србљаче и чувај нам га! Оно нам је нада и спас за нас богумили, јер кад стаса с њега можемо и Немању и сина му Стефана да срушимо и вера богумилска у отаџбини нам тако пре- влада, опшћине и браства по њој да се множе.”

Узех овај благослов и бех приправан за путешестви- је ...

Прво се запутисмо у Лавру светог Атанасија, ту најопаснију клопку прво да савладамо. Тамо већ чуше за кнежевића нашег што се замонаши па га тако и дочекаше, више кнежевски него монашки где се Сава и одмори неки дни од труднога пута. Па колико Сава почиваше толико Атанасије а и ми остали око не скла- пасмо, да га не дограби неки из Лавре. А многи вуци из мантије око келије Савине се мотаху но не успе им.

А после Лавре, наш Сава усхтедне на Атос да се попне, на сам врх снежне камилавке светогорске, где све по монашком реду и закону обависмо; обноћно стајање и појање и молитве све које иду. И обиђосмо са свију страна Свети врх па се јуноша ужеле да види и неког од пустињаца а ових имаше много на Атосу, али малко их би ту испод Врха самога где се снег белеше и усред лета.

Па сиђосмо малко испод Светог врха код преумног и преподобног пустињака Великосхимника који не хте у скромности својој ни име да нам каже своје. А он беше чувен по томе што боравак његов вазда беше у снегу, и лети и зими, и имаше око осамдесет лета, сув као грана а од сунца и ветра спечен. На себи не имаше никакву ризу нити крзно неко, него само кошуљу куделну колико наготу тела да прикрије и тојагу пастирску да се подупре нез стазе и богазе којим бос одоше. Храна му би

растиње дивље и воћка нека планинска, и по нека сува корка леба ако неко му донесе, а пиће вода. И тешко људе себи примаше, а радије јелене и друге живе створове, па и нами дуго не допусти да му приђемо јер беше у дугој молитви пред пећином му, а и после молитву кад заврши скањеваше се док нам приступ не дозволи.

Приступисмо жељни а кад рекосмо који смо, он не каза своје име јер неважно је, рече, како се ко назива, ни отац ни мајка ко му је, ни ког је порекла и народа и вере, већ што по суштству јесте; Божји човек или двоножац. Ово каза са погледом који је оштар и благ као Божји, а који те прво заледи па онда растопи од миља богоугодног. А тако себи замишљах старца богумилског...

А Сава га питаше за себе шта је; двоножац или оно друго, а пустињак му рече да млад је и за једно и за друго, да природа његова још се расцветала није, а то се деси око тридесете, како Исусу тако и сваком човеку. Младом Сави не би право ово што великосхимник каза, а што мене задиви па ми даде снагу да га питам: "Осети ли човек то време исусовско кад му дође?" А пустињак ће: "Као што дрво у пролеће одједном и преко ноћи се расцвета тако и муж; осване расцветан и блажен као Исус и Буда индијски пре њега; или се не расцвета никад као дрво јалово. А све што му је цват јачи, човек се побрзо од свега одрече и страда за тај божански осећај и гледа да му се не повреди не ремети осећање то, па сам тражи тишину и самоћу од људи и одрече се свега јела и пила и родитеља најмилија. А у пустињаштву испосником овлада Исус или Буда што исто је, па остане за живот у пустињу или пак победи Сотона па се посрнули у подвизивању врати у манастир или пак у свет мирјански, свеједно је. То вам је подвиг египатски, јал индијски ако чувате."

За овог Великосхимника исто беше општежиће манастирско што и властодржје мирјанско; и једно и друго против човека су и Бога, и ко на своју душу мисли и

добро јој жели, а тај и жупана и игумана да се клони и места где ови владају. Те рече нам још само да исписник Немањин је, те да се у тридесетој обрну од света и напусти сербску земљу у којој зверчица свака од човека сигурнија беше, а да и манастири светогорски исто су метежни и опаки за божјег човека.

Сава као да пречу речи пустињакове прекорне за оца му Немању па поче да га питује друго: божји човек може ли без цркве и иконе? А пустињак кратко каза да небо светогорско црква му је, а Исус и у души и на плочи срдца му је насликан као жива икона. Па још ће да каже да цркве и иконе за бесловесне су или за мирјане кад их невоља спопадне; неку утеху да имају пошто Бога не могу да знају.

Младунац Сава се ту жучно побуни па не даде на власт жупана и игумана да се тако збори, јер да је то богумилска јерес, те да је општежиће нужно а и власт жупана, а да рашка земља под Немањом мирна је и човек у њој спокојан је. А за цркве и иконе рече да свакоме нужне су као хлебац гладноме. Пустињак виде в жестост јуноше на коју не беше свико у рају свом земаљском, ућута одједаред јер појми да разговор глув беше и без ползе те да туђинац му још је много млад и скроз неискусан у вери. Па како седе на камен од сунца загрејан, уђе у себе и занесе се и изгуби унутра као у неку пећину да пропаде, а нас као да нема, тако се чињаше. Стајасмо неко време поред овог великосхимника занетог у себе, но он нас више не виде, а бела му коса и брада и бистре очи плаве почеше да сијају јаче па се нађосмо у чуду. И почесмо да измичемо од пустињака и страх неки чудан нас-ухвати ...

Успут се узбуђено разговарасмо јер беседа великосхимника дубоко нас растресе, а нарочито оно за манастирско општежиће да исто је што и мирјанско властодржје. Думасмо дуго и одгонетасмо беседу пустињакову, а она као црв јабуку кад нападне изједаше

нас изнутра па често и дуго у зимске вечери ватопедске помињасмо Великосхимника како му је по зими и ветру горе, али се варкасмо да нас неко од игуманових не чује да хвалимо Великосхимника.

Обиђосмо још многи пустињаци који слично нам зборише па чим сиђосмо у Ватопед а Сава науми да моли игумана Теостирихта да нас пусти у пустињу да живимо што и мени прирасте за срдце. Игуман за толико паметан беше па нас не пусти, а Саву овако одби што и Доментијан бележи а не знам откуд му: “Чедо моје, још се ниси утврдио ни у првом степену општежића, а машаш се за Велику Схиму, за сам врх мучања и самоће. Ни по времену монашком, ни по узрсту за то још ниси.” Па рече још и ово: “Друго што ми не да да те пустим је што за тебе се рашчу ко си, па треба неко људско злодело у пустињи да ти се деси, од разбојници или од другог ђавола, па како пред оца да ти изађемо?” Сава се ту оћута и покори се пред забраном игумановом, а овај да га малко разгали дозволи му да разноси хлебове испосницима у пустињи, али уз пратњу у коју и мене стављаше да се детету нађем, његов земљак, тужно кад му дође.

Него друго хоћу да кажем: би мило оку сваком да гледа приљезност Савину у послушањима његовим и што другој браћи помагаше у потребама телесним, па после целе ноћи обноћно у молитвама стајаше и у цркви појаше и на јутрењу сваком. Поче и он само власену хаљину да носи и бос да иде; љут непријатељ беше својему телу, а све на општу срећу ватопедску и игуманову, и никоме не би жао што се сатире тај младенац у верско лудило његово, што га скроз узе после онијех светогорских путошества. А мени срдце се цепаше кад год га видех онако осушена и земљосана од онолику бесаницу и труд. И близак ми беше по тврдоћи вере, иако вере наше беху од другог блата: ја се градих све више у гнози и вери бабунској, а Сава у ортодоксији грчкој. И, наш растанак далек али видљив беше ...

Али колико да Бог бди над овијем светом, толико и

Сотона дела, па се деси оно а од шта игуман Теостирихт имаше онолики страх. А то је да нас два пут по Светој Гори робише разбојници те да оба пута срећно избегосмо од њих. Једном беше кад носасмо хлебове у пустињи оцу Макарију, а други пут кад лађом за Лавру иђасмо па нас морски разбојници заробише и ту Сава само што и батине не доби од духовника свог ватопедског Атанасија, јер тај пут морски на нашу руку беше и без знања игуманова, те и мене стиже казна манастирска, а и са изгон ми беше припређено. Казну трпех у мучалници, мучалници мојој слободици.

Казне ласно отрпесмо, но оно што поче да се збори потом, то теже примих. А то је: да Сава хтеде у Лавру из Ватопед да бега и нас два да смо љубовници откривени. Све то грчки монаси лукави и подмукли смислише да раздвоје два Србља у манастир грчки, а беху и завидни што игуман толко око Саве титра као око сина рођеног.

А игуман да угуши гласине ове, пусти другу причу: да неће зло и Сотона на Саву а камоли гусари немоћни, што и Доментијан после чујем све ово записа, а ја све думам да беше само срећан случај избављење наше од ти силни разбојници и гусари. Јер, Бог се тако не показује, него више воли душу, у гнози натопљеној, да јој се појави несаопштив. А сада, *амин*.

ГЛАВА ПЕТА

(О шому како уз йомоћ Савину измамисмо из Вајшоед злајно Јевангелије Томино шшо збори о младенсйву Исусовом, йа га йрредих од арамејски на сйтарославјански и како ово Јевангелије йајно йренесосмо у Русйик. Моја завада са Савом ради шгога шшо му изложих да Тома Неверни илиши Близанац, браш Исусов беше, и да заједно сас њега оде ойей за Индију кад га оно жива скинуше са расйећа гомгойског.)

Овде сада хоћу да ви зборим за нешто што беше поопасно за моју и Савину главу од они силни гусари и разбојници. Јер, опасност гусарска дојде и прође него ова манастирска потраја кроз све ове године ватопедске. Ну, да почнем како ваља. Онај Грк гнозу што прими а и богумилство, а што ми каза Саву у пирг морски да уморише, а овај потоњи, што мотрим на њега, да је није Сава него близанац, е тај Грк, да ли и овде име да му име не помињем, каза ми да међу књиге ватопедске је и Јевангелије Томино до које сваки гностик држи и ово да је на арамејски, на Исусов говор матерњи а који савладах.

Те спопадох овог Грка гностика, ајде да га ословим Филаретом, да чувара од књижнице некако обрлатимо те здобавимо некако ту тајну и опасну књигу што васељенски сабори забранише као јеретичку. А Филарет наречени, ту ми рекне да чувар од књижнице тврд је као сура стена светогорска те само од игумана наредбе прима, а и њему зна да одрече. Па ће: “Него да хватамо овог твог младог Саву за ту работу, он да поиска Јевангелије Томино зарад наука верског, како против јеретици да се бори и да их побија, а и арамејски успут да научи као сербски да му буде.” Ту реших да послушам овог Грка Филарета.

После вечерње сврнух у келију Савину, а овај тамо метанисаше па га сачеках. Онда му све по реду изложих а он се одупираше и прекоре ме што га уплићем у те работе смутне и богумилске. Те немах више куд па се сетих ово да му кажем: “А ти ли нећеш арамејски Исусов да збориш као сербски?” Ту се Сава добрано умисли па ме погледа онако испод око: “Уман си, уман, ти Богумиле! Превари ме при чисту памет! С јутра ћу да питујем игумана за то Јевангелије Томино.” И тако и беше јер пођох с њим.

А игуман Теостирихт кад виде и мене са Савом успротиви се жестоко и одрекну за Јевангелије Томино

да је у Ватопеду. А Сава разјарен ће да му каже: “Е, онда ни мене неће да има у Ватопед и одох одмах по манастири други светогорски да тражим тој Јевангелије. Јер, у Ватопед дођох да се просветлим сас знање и књиге свакакве, а не само ради метанија јер за тој ми и Русик добар беше!” Па се, после ово, Сава окрену од игумана и појде као ветар зимски низ ходник манастирски. А овај по њега да га заустави јер виде игуман да млади Србљак спреман је да отидне из Ватопеда. А сас њега одоше онда и златни каблови Немањини и завесе златне и сасуди што из Рашке на ждрепци изабрани стизаху.

Преломи се тако игуман ватопедски пред јуношом нашим па му даде Јевангелије Томино и то док дланом о длан плъснеш, али нареди нам да никој сем нас да га и не види нити за њега да зна. Те му обећасмо.

И поче тако друговање моје нераздвојно са Савом. Ако не бесмо преко дана један с другим, а оно ноћом надокнадисмо па тако брзо поче Немањић вредни да сриче арамејски, слатки говор Исусов. Па поднаучи писмена арамејска толико да поче Јевангелије Томино да чита и читаше за младенство Исусово, за превратничку звезду Витлејемску. Јер, Исус превратник беше од младенства најранијег, а и урокљив, као Сотона у њега да беше, о чему збори и Јевангелије Томино што Сава поче да упознаје. И дође оно место кад детенце Исус иђаше кроз град, а друго дете које иђаше позади њега скочи му на раме. И одмах се рагневи Исус и рече му: “Да не дођеш до дома својега.” Тада одмах дете паде ничице. И кад видеше то друга деца повикаше говорећи: “Откуд се роди ово дете да је свака реч његова на свако дело. И дођоше родитељи палоба детета Јосифу и прећашу му: “Такво дете имајући не можеш бити у граду овом. Ако ћеш живети с нама ти га учи благосиљати а не клети децу нашу.” А Јосиф изгрди и избатина Исуса: “Ово ти је што кунеш туђу децу те страдају тако и мрзе нас...”

...А кад дете Исус удари и прокле учитеља свог, Јосиф каза Марији: “Не пуштај га жено напоље из дома да не страдају овако они који га љуте.”

Ту беше и оно место где дете Исус рече Јосифу: “Требало би да потражиш да ме обрежу, разбојниче мој! И не знаш ли, истину, да нисам твој син? Зато ме не вређај иако теби дођох, и, ако сам ти као син!”

Па овде испитивах Саву како он ово место тумачи. А овај ће одмах као стрела одапета: “То је зато што Исус као детенце знађаше од малена да је Божји син.” Ту га порекох одмах: “Није него што знађаше да је син и копиле војника римског Пиндара, па потом и гладијатора преубава у кога Марија се загледа. Јер, зашто не обрезаше Јевреји Исуса него зато што би од поганина дете.”

А Сава овде хтеде скроз да излуди од ову моу беседу богумилску и пође игуману да ме поткаже, па се врати. Не даде му нешто да ме поткаже. Ту му и ја малко подиђох: “Саво, брате што толко се жестиш за тог Исуса као род рођени да ти је? И што толико га верујеш? Јер, како за тебе се збори мајка вила да ти је, а не Ана старица, тако и за Исуса се створи прича да Марија безгрешно заче. Па зашто ми у ту причу Исусову повише да верујемо него ли у ову за тебе што се прича. Него спремај се, ти наш Исус сербски да будеш, кад дојде време и кад уђеш у тридесету па и ми Србљи свог Исуса да имамо, а не неког туђег, отпадника од племена израиљског.”

Сава се на ово као примири и мило му би ово што прозборих те реших све до краја за Исуса да му кажем. Па ћу: “А знаш ли ти, Саво брате, шта би са детенцем Исусом кад напуни дванаест лета?” А Сава ће: “Не знадох јер Јевангелија Света о тому ништа не зборе све тамо до тридесете. А што би, казуј, брате Богумиле, ако знадеш?”

Овде почех полагамо: “Прво, Тома неверни или Близанац, брат близанац Исусу би па зато и не поверова да Исус је Божји син, безгрешно зачет, јер иста мајка у исти час их роди те ту Тома и доби надимак близанац, а

после Неверни. И зато само он и написа јевангелије о младенству Исусовом јер само он и беше од апостоли поред Исуса кад овај беше дете и све прибележи како би. Те да знаш, Саво, да никакав помор деце витлејемске Ирод не нареди, него и сам виде како урокљиво дете Исус би и каква све зла чинеше а гурну и једно дете са зидине градске, па га тако уби, и Јосифа прогнаше са женом му Маријом и њени злокобни близанци. Јер, у племену израиљском близанци неком кад се роде, то голема је несрећа претказана за цело племе, па се ти близанци убивају мада та дечица близна могу и долазак месије да наговесте. Ну, и једно и друго лоше за дечицу беше, па Марија одлучи сас њих да бега у родбину египатску, па тамо још да се заборави брука њена што роди копилад близну са поганина. Па тако стиже и до Александрију а Исус умно дете би, те даде га на наук, код учитељи понајбољи што беху у оно време у овај учен град. У њем па беху и Будини калуђери дошли да шире науку Будину па се дете Исус за њу много придоби.”

...А Сава ову причу моу слушаше сас четворе очи и уши те га још више залудех ово кад му казах: “И као што ти кад ти беше шеснаесто лето, чатећи житије Саве Јерусалимског одбеже од родитеља твог у Свету Гору, тако и Исус у те твоје године остави уцвељеног родитеља свог и одбеже сас они калуђери Будини у Индију тамо њину науку да савлада, и још поумнији и духовнији у своју Галилеју да се врати и као месија да буде.” А Сава ће: “Укоје књиге све ово прочита?” А ја га дочеках: “То ли ти је најважније? Кад дође време и то ће да ти се каже. Него тебе, Саво, као да није брига што после би кад се Исус врати из Индију?”

Немањић млади ту се закука још мало: “Зашто ме тако кориш и збориш, брате Богумиле, кад знаш колко копним за тог Исуса!”

“Е, онда слушај што после би,” почех поново: “У ту Индију Исус научи од они калуђери да лечи одузети и да

васкрсава мртви, а да може и он сам да се умртви и сердце да му стане, па после три дни сам сердце да опет покрене и да оживи му тело, што се каже, да васкрсне. А научи и у небо да се вазнесе што многи калуђер индијски зна, и да светли као слунце јарко те зато беше као Божји син кад се врати међу своје у Галилеју, а неки одма видеше да је превара нека голема па га зато и гањаху од села до села и толико га пута хтеше да каменују и убију. Јер не само што све те вештине за божанске издаваше већ за себе рече да је месија. Те хтеде многи народ, што по њега пође, у пропаст да одведе и Јерусалим због побуне римски ћесар да сруши и са земљом сравни. А како на распећу голготском жив оста и како опет за Индију са брата Томом Близанцем оде, о том други пут...” А Сава остаде збланут као дете кад му причаш...

...Тако две ползе за себе створих: једна је што Саву држах много повише на оку и што га везах за себе почвршће, а друга полза беше што Јевангелије преведох од арамејски за наше богумиле. А игуман да дозна за ово друго живу главу из Ватопед не би изнео. И мало би потребно једну ноћ да ме затекну сас кивот и калофонт како на старославјански Јевангелије Томино исписујем у келију моју. Кој потказа, не знам. Него Сава ме некако предупреди и спаси. А што ми очи побелеше од то ноћно писање то је друго. И што грдан восак и свеће истроших, а и уље, али није време то да се приповеда. Још једаред неко ме потказа кад препис мој готов беше и кад хтедох у Русик да га пренесем код мојих. Растоклија Србљак знађаше; што подуже од мене из Ватопед гласа нема помиран беше. Но ја се уплаши као грлица кад по моју келију поче кључар ватопедски да пребира и сваки лебац да обрће: види се тражи нешто друго. И кад немах више куд а ја замајах кључара некако, па препис Јевангелија Томина турих на мазге Савине, а Сава не даде онај његов Атанасије по лебови да му брка. Те кренусмо испосници сас топли лебови да хранимо, а ја моји богумили сас Јевангелије Томино да намирим.

Кад стигосмо у Русик, а Растоклија ме позва на страну, па да Сава не види, тутних му онај препис што силно злато вреди за нас богумили. А Растоклија мој ће још да ме питује: “Уз њега ли си стално?” А мисли на Саву, а ја ћу: “Уз њега сам.” Ту ће опет он: “Будни стално уз њега, Ватопеђани да га скроз ме погрче. И једно увек да памтиш: Сава је за нас богумили једина нада и спас кад дође време његово и Рашку кад он од Немање преузме. Јер Немања у њега гледа све а на Вукана и Стефана мало даје.”

Еве, тако некако би ово што записах. *Амин.*

ГЛАВА ШЕСТА

(Одлука Савина да досиѣгне Исуса у Божјем расѣу, ѿе да научи вешѣину Усѣења и наш одлазак у ѿирѣ морски вайѿоѿедски гѣде ѿнесосмо Оѿкровење Варухово, Књиѣу о Адаму и Јеви и још ѿнеку нашу, и гѣде Сава скроз ѿређе на сѣрану боѣумилску.)

Тако Сава још у лету свом двадесетом би наречен великим пастиром Рашћана и од нас богумили светогорски, а и Немања то смераше од Саве да начини. Али, и Немања и ми мишљасмо на своје. Јер, Немања од Саве самодржца у мантији хтеде да направи, а ми нешто друго: нами требаше сабрат рода високог помоћу којѣга преврат сербски лакше да се изведе и Немањићи, од својега потомка, скроз да се развласте.

Него за народ сербски поред пастира потребит је и со и квасац за славјанско тесто, за наша племена сањива. А тај со и квасац су Томино Јевангелије, а онда и Откровење Варухово па наша богумилска књига о Адаму и Јеви, па књига о Еноху које још преписах на старославјански, тајно у Ватопеду, а Сава ми послушан дијак беше. Но, и ту причу да изнесем по реду и како ваља.

Оног кључара од књижнице ватопедске, а

Хризостом што му је монашко име, Сава некако размекша скроз, па му овај даваше сваку књигу заискану. А после дознах да га размекшаваше сас вино, но опет оста нејасно како. Јер, Хризостом од вина не кушаше ни на славе манастирске, него само кад се причести. Да ли Сава нешто у вино му мењаше што Грци знају да раде? Не знам то да кажем него сас Хризостома деси се оно што и сас Адама кад овај први човек лозу кушаше, а не јабуку грешну, као што пише у Свето Писмо. А то све за лозу Сатанелову написано је у наше богумилско свето писмо, хоћу да кажем, у Откровење Варухово. И ево да се потврди ово што зборим: “И рекох, ја, Варух, анђелу: “Покажи ми дрво којим змија превари Адама и Јеву, те тога ради изгна их Бог из раја”. И рече ми анђео: “Чуј Варуше! Када Бог сазда Адама, нареди арханђелу Михаилу да скупи анђеле и да засаде рај. И посади Михаил маслину, Гаврил, пак, јаблан, Рафаил Дуњу, Исаил орах, Саразаил калину, а Сатаниал посади лозу. И њом изли Сатанаил похоту грешну на Адама и Еву, и тога ради прокле Бог лозу и прокле Адама и Еву.” И рекох ја Варуху: “Када Бог тако прокле лозу, како је она сада у животу и употреби?” И рече анђео: “Када Бог створи потоп на земљи и када се вода попе четрдесет лаката више гора високих и оста Ноје сам, уђе вода у рај и изнесе лозу. И када осекну вода, изађе Ноје из ковчега и нађе лозу како лежи на земљи и не знаше је, само беше чуо о њој каква је по изгледу... и рече Ноје: “Ако је посадим прогневиће се Бог на ме.” И преклонивши колена мољаше се и постише четрдесет дана говорећи: “Господе, ако посадим лозу, да ли ћеш се прогневити на мене?” И посла Бог анђела свог Саразаила и рече му: “Устани и посади дрво које си нашао и ја ћу га променити и упутићу га на добро.” А анђео каза и Варуху: “Чувај га се и надаље Варуше, јер то дрво још има злобу у себи као што и Сатанаил не промени злобу своју. Ко вино пије, тај грешни: нити брат брата милује, нити отац сина љуби: од винске злобе бивају туче и прељубе и крађе; толика зла бивају вина

ради.”

Па што Господ рече Варуху за вино, а то важи до дана данашњег, па и у овом Ватопеду. Јер, не ураде ли Хризостом лудост коју трезан не би, а то је да дадне све ове књиге што су противне Старом и Новом Завету, а што у тешки ковчези закључане беху. Али, вино Сатанаилово ето, натера га па се књиге гностичке и богумилске као умне змије знања размилеше из ковчези по ову Свету Гору, а стигоше и у Русик код мојих...

А да не причам и за све оне свађе и туче калуђерске и браде оскубане и косе, које зарад вина насташе, а случи се и понеко уморство у пијанству и жучи пјаној, што игумани прикриваху вешто да не иде лош глас по Светој Гори за њин манастир...

А Сави никако из главу не искачаше онај индијски живот Исусов о којем му зборих. Па једну ноћ од учења и преписа Откровења Варухова кад се одмарасмо, уз вино ватопедско, а он, Сава, опет ће да ме питају: “А оно за Вознесење Исусово како рече да је?” Испих још винце па почех: “Рекох како рекох; а то је да Исус вознесење научи у Индији, а и одење по води и умножавање лебови и рибе и претварање воде у вино и све друго што казах; а то је и лечење одузети и слепи и подизање из мртвих.”

Ту ће Сава: “А како се учи вознесеније, брате Богумиле, казуј ако знаш светлодавче мој?” Но, не бех чуо све како јесте за ту вештину индијску па се мислех да ли да му зборим оно што знам. А Сава наваливаше. Па не могах да му се одупрем и уз винце ћу: “Не знам баш потанко каква је вештина. Само знам да ноге се некако преклопе и укрсте и себи у скуте ставе па онда тако у дубоку умну молитву се падне и у пост строги. Па се онда уђе у смиреноумље божанско, а стално се позива у себи, душа своја да изађе горе изнад тело своје и горе људи да је виде, а тело ти је на земљи. А исто тако је и за оно одање по води галилејској. А за умножавање лебова и

риба и претварање воде у вино, то ти је као магија или ти обична обмана уз помоћ воље јаке и извежбане. То, пак, што болне сас додир шаке исцељаваше, то може свако само да зна на која места болни да се пипа и дира.”

Сава ће онда да ме опет питају: “Ти, брате Богумиле, стварно мислиш да Исус не беше Божји син него само индијском вештином да владаше?”

“Рекох како рекох, а то је да беше Божји син као и ти што си брате Саво! И као што сваки човек што је и свако може оно што Исус могаше уз пост строги и уз јачање воље и вештине индијске. И који хоће да расте Божијим растом он само Исуса нека следи и биће као Исус”, казах по сердцу мом како је.

А Немањић мој, овде ће да кликне као орлић голуждрав и ово ће да рекне: “Ја ћу одсале да растем Божијим растом и Исуса ћу у свем да достигнем, а ти да ми будеш брате Богумиле, као Крститељ Исусу.”

“Нека буде тако јер Србљима требе њин Исус и Крститељ, а не за неки туђи да се хватају,” заврших што имах.

Па одма с јутра затражи Сава од игумана Теостирихта да нас отпусти у пирг морски, онамо где прво Немањић би са оног Атанасија од кога једва га одвојих, а за кога све више глас се ширеше да он уби дете Растка и овај саде, сас мене што је, да је двојник Растков и да је Грк. А почесто гледавши думам: “Господе, може ли толико око ово мое плаво да ме вара и овај, ако је двојник, толико да се претвара као Растко да је?”

Него ту се ништа не може, нити може да се одгонетне, па човек боље сас ту мисао да се не мучи...

Тешка серцја игуман ватопедски пусти нас у онај пирг морски, а јоште понесох и књиге оне опасне по главу ову, да их преписујем на славјански и ону о Варуху и Књигу о Адаму и Јеви, а и Платонове понесох да Саву и грчки подучим, а и да спозна гноза откуда је све...

Натоварисмо мазге и пођосмо, а Сава ће успут опет да ме питају из које књиге дознах све оно за Исуса и Индију његову и ту реших да му исприповедам да

олакшам и њему, а и себи с њим: “Слушај, саде, добро, Саво, шта ћу да ти кажем, а што само богумил одабрани зна. Као што постоји Јевангелије Томино, а све цркве и сабори васељенски га не признају, постоји тако и Јевангелије Исусово што Христ сам га написа и у које написа и оно о индијском животу свом и све што ти зборих и што ћу тек да ти казујем.”

Ту ће Немањић млади као јуне да брза: “А имаш ли га код себе то Јевангелије Исусово, и ако га немаш где може да се нађе?”

Овде му рекох да ово Јевангелије Исусово никад сас очи не видех него да га напамет научих од оца ми Војислава, а он од неког монаха бугарског, а и духовник мој Растоклија Србљак зна га напамет од прво до последње писмено и тако се преноси ово Јевангелије. А данас га има у манастир синајски и у Александрију, а негде и у Индију далеку.

А Сава ће: “Кад дојде време има да се крећемо и за тај Синај и Александрију, и у Јерусалим, па и за ту Индију, ако Бог да.”

Кад стигосмо у пирг онај морски, а тамо затекосмо Атанасија са некаквим спаном што беше убав као девојче, Боже ме прости; па их испратисмо за Ватопед како нам игуман Теостирихт и наложи. А Атанасија шта уради успут са оног спана убавог, да ли га умори или испусти дружбеника свог милог те овај не стиже у Ватопед јер тамо га изгон из Свете Горе чекаше као и сваког безбрадог.

Тако Сава у пирг ватопедски поче на миру да учи индијску вештину илити подвиг египатски, како га Светогорци зваху, а ја му помагах колко узмогах. А Сава се реши понајпре вештину вознесења да савлада јер она му би некако најбожанскија, али и најтруднија, па слабо успеваше. Па један дан ће да ме питује. “Да ме ти, брате Богумиле, не залуђујеш те тако и са Исуса и сас мене се поиграваш као с детенце неко?”

Ту ме жацну појаче, па ћу онда ја њега: “Ако тако мислиш онда одма за Ватопед да се враћамо и занавек да

се растајемо: ти остај у Ватопед код Грци, а ја одох назад у Русик код моји Србљи и богумили.” Сава овде закука као удовица, па се измирисмо брзо.

Напредовасмо тако у божанском растењу, а ту нам помагаху и Платон и Плотин и ако ће неко да се чуди грдно. А још повише узрастосмо уз Откровење Варухово и ону Књигу о Еноху, а и уз богумилско Свето Писмо како звасмо Књигу о Адаму и Јеви. И прође нам тако још годиница једна и брзо и дуго, све зависи како се окренеш и како гледаш на време и на живот свој; ако још си жељан земаљскијех радости онда брзо прође годиница једна, ако пак брзаш код Бога, е, онда спора је годиница та. Него Сава све више брзаше у јато наше богумилско и поче од мене напамет да учи оно Јевангелије Исусово.

А тек кад му предочих Књигу о Адаму и Јеви која је наше Свето Писмо, е, ту Сава скроз приђе богумилској вери. И највише му се свиде прича кад Адам из раја протеран због лозе, узе волове и поче да оре, себи храну да створи. Тада ђаво, слуга оног анђела Сатанела, дође и стаде пред волове и не даде Адаму да ради земљу. И рече ђаво Адаму: “Моја је земља, а Божја небеса и рај, а ако хоћеш мој да будеш, а ти онда ради земљу, а ако ћеш Божији да будеш онда пођи у рај.” Адам рече да све је Божје и небеса и рај и земља и море и сва васељена. Но, ђаво му опет не даде да оре: “Не дам ти земљу да радиш док ми не запишеш рукописаније своје да си мој!” И записа Адам и рече: “Ко је господар земље тога сам и ја и чеда моја.” И узе ђаво рукописаније Адамово.

Саву збуни прича ова и не разуме је до краја, па ће да питује: “Грешна ли је работа свака на земљи, Богумиле, јер тако испаде?”

“Грешна је, Саво, па затој монаси не работе, а не треба никој много да работа него само колико за себе. Јер од работу силну, зло свакојако стиже род људски; кад, рецимо, некој узоре више него што му треба, тај

вишак или ће неком скупо да га прода или ће некој да гледа да му малко дадне за жито или да му отме род житородни на силу. И не уби ли Каин Авеља зато што овај превише дарови житородни оцу им донесе и на жртвеник повише стави? А кад брат брата из зависти уби, шта онда повише да зборимо, и, све је надаље врева испразна.”

Ту ће Немањић мој, понајвише да ме зарадује јер ево шта каза: “Саде тек помних зашто отац ми Немања толко богумили мрзеше и убиваше. Јер, народ да пође сав за вером богумилском и да поче работу за дело ђавоље да држи и само колко за себе да работаше, од чега онда Немања и велможе да живе у сјају златном и раскоши и како онолику војску плаћеничку да држе и војне скупе да воде као онај луди цар западни Барбароса што пође у Јерусалим, а заврши код Цариграда. Него, мислим се нешто, без војску и државу може ли се?” А ја ћу: “Грдан си ми ти богумил кад на војску и државу мислиш. И Немања одбрани ли и народ и државу за овијех тридесет лета, сас војску грдну? Колики народ изгину и од државу шта остаде? И више сас женидбе Стефанове и Вуканове сачува него сас војне! Више на војску и цркве издава злато него на болнице и људи писмени! И више од народа оте него што му даде! А братства и племена да остави и народ јачи, и за војну и за орање би било, јер свако може што мотку, што праћку и стрелу на туђинца да одапне и у шуму да бега. Не освојисмо ли тако земље ове славјанске кад из стари завичај дођосмо, а за златни мачеви и оклопи не знадосмо. И како оклопи војнички на себе стависмо, многе битке не добисмо.”

Сава се узрну у мене па ће да потврди: “Да знаш да је тако, брате Богумиле! Него чујем за оца ми изнемоглог, да га брат ми Стефан сас његови дворски склања и гура са престоља те да башта ми занемоћали хоће да се замонаши у Студеницу његову.”

“Касно се за Бога сети Немања”, казах, а он ће: “Касно, Богумиле, касно: много зло и многу крв проли у народ рашки!”

Но, мени овде ова згодна мисао паде, па је наглас рекох: “Саво, брате, а да Немању у Свету Гору замонашеног доведемо па везе његове царске да нам испослују у Цариград и у Лавру и ми Србљи манастир царски на Атос да имамо, а да буде самосталан, да не зависи ни од Лавру и у њему самоуправу светогорску да спроведемо! Па после одавде у Рашку да кренемо и Стефана да склонимо јер он ће или уз Латине или уз Грке државу и народ да нам прода. А и једни и други виде ли какви су сатрапи и како још нас за погане држе и као што Монах Храбар каза, Бог да му душу прости; још зборе како језик и писмо наше славјанско није свето, нити је од Бога дато, па да није ни за свете књиге које, ево, преписујем уз твоју помоћ. Хоћеш ли на двор Стефанов још повише латински и грчки да се чује и збори или овај наш говор, слађи од меда, и ово наше спасоносно писање да превлада а које је старије и од грчко и од латинско?”

Млади Немањић овде се озари па ме пригрли и зариде: “Да знаш да ћу да зовем оца ми Немању да дојде!” А ту и мене сердце заигра; јер голема работа беше Немања кад би дошо, овде, замонашен.

И брзо, одлетех у Русик да јавим вест радосну; јер знадох да ако Сава Немању зовне овај ће да дојде код младенца свог најмилијег. И Растоклији мом кад казах за Немању, овај ће: “Уман си, ти, Богумиле, уман! Велик човек из тебе расте!”

Па зато овде радосно вичем: *амин, амин, амин.*

ГЛАВА СЕДМА

(О Немањином доласку у Свѣѣу Гору, и о ѿме како се Сава ѿриволе уз њѣга и забораѣи на боѣумилску веру, а и на мене јер оѣац му до гроба оѣа заклейѣи нейријашѣљ боѣумила.)

Овде хоћу да подсетим да прође и пета година Савиног монаштва, а родитељ његов још се не беше помирио с тим да узгуби сина у пустињи светогорској, па рикаху од бола срца њина као рањени лав и лавица, а што вели Доментијан. А ја велим да дозиваху младунца да се врати дворском дому ризом својом двор Немањин да ојача. Прође и пето лето, а родитељ добро накваси сузама његову косу пострижену, хаљине и писмо дететово што потера Немањина из Свете Горе донесе. Оплакиваху га као да је мртав, Боже ме прости, уместо поносни да су што син им подвизује и хоће Исуса у подвигу да достигне, као што поносит беше родитељ мој и срећан, а још јединац му бех. Но, добро је да се види и зна колико Немања до християнске вере држаше и колико беше спреман од своје крви да за Исуса дадне. Не срамим се да кажем: тај муж деспотски само се китеше и скриваше науком Исусовом, земљу и престо да задржи. Па и богумиле ради властодржја поби, а не зато што они Исуса другачије разумеху. И еве; рекох што рекох за силника Немању, а Доментијан нека тера његово и нека кити овог крвника умнијем и убавијем речима, и нека му је на част; и кивот и житије. Него Бог који све види, срочи друго житије за Немању, па му узе сердцу најмилије да га опамети и живот по старе дане да му промени.

А речено би испочетка, а нека се и понови: велики жупан поче силно злато да шиље младунцу одбеглом да зида церков и пиргови високи и светогорски. И како оте грдно злато од народа и туђина тако га и раздаде за Исуса, а потом и себе даде у монаси, ако руке до лактови кржаве му беху. Тако приведе крају живот Немања а како чујем и држава поче да му слаби и трошна ће пород да му дочека. Него да не дужим много и зло Србљима да не предсказујем; Немања опет сазва сабор у Расу и Стефана за владара устоличи јер син му и каза: “Склони ми се са престоља да те не склањам”, а овај старац јалови тако и поступи. Но, стиже опет поган говор против богумилске вере да држи, као ономад први пут и на истом

месту кад објави прогон богумилски. И да ли и опет да кажем да ми и оца уби тај слуга Сотонин кад већ одбегах за Свету Гору. И сада Немања, под старе дане, думаше да држава му слаби због богумилске вере што се ухвати у народу, а не зато што син му Стефан и Вукан се за престо глођаху и сатрапи источни и западни служашу...

... И не прође много, а стиже глас и у Ватопед да Немању син Стефан гурну са престоља на сабору у Расу, а све уз помоћ цариградску и царску јер дадоше цареву синовцу Евдокију за овог сина Немањиног да не приђе скроз Латинима јер збораше се да хоће из Рима круну да прими. А да кажем и ово: на Сабору Стефан јоште једном одржа говор против богумилски вуци што христијанско му стадо разносе, те тако спремаше нови покољ и помор народа рашког и сербског. А Стефан осилен од Грка нареди оцу и матери својој да се замонаше да их не гледа по двор његов да стари Немања му не засмета у дворске работе мутне. И Немања ојађен замонаши се, у Студеницу, а и жену у монахиње отпосла...

Ту одмах одлетех у Русик код Растоклије да питајем: “Шта да се ради?” А он ће: “Да се не часи ни час и Немања да се доведе у Свету Гору. А ти се, Богумиле, враћај одмах у Ватопед и сас оног младог Немањића састављајте писмо за жупана замонашеног да долази што пре!”

А Сава једва дочека родитеља да позове к себи, а и игуман ватопедски Теостирихт. Јер, сваки своју намисао имаше сас старца Немању. Па седосмо ту ноћ да срочимо писмо, а игуман посла оног Атанасија спанољубца да нам се нађе на помоћи, а да види шта ћемо ми Србљи у Рашку да отписујемо. И опсетих се и како Атанасија и игумана да преваримо. Прво написасмо писмо где Немању зовемо у Ватопед код наши мили Грци што нас као браћу млађу примише и ту он Немања своју монашку старост да проведе.

А кад Атанасије однесе писмо Савино, игуману да га

покаже, а ми седосмо друго да писујемо и оно овако иде:

“Отче мој, телесни, кога не могах да бирам, слушај син твој, онај што га знаш од парче меса, шта ти говорим! Ти, стари мој, ево, уђе у осамдесету, а не очисти се од силног безакоња твојега и Стефана соколиш да настави сас твоја крвопролића богумилска. А, и овако, старино моја, много задоцни за Исуса. Државу земаљску на силу стече и, под старе дане, тако је држаше, а мислиш ли, старино моја сирота, становник небеске државе да будеш, и Исусов сународник, или спреман си од тебе само кости да остану и као Сотонин слуга да скончаш. Мислиш ли на страшно и грдно судиште што те чека или јоште мислиш на савези грчки и други цареви и слуге ђаволски. Не спозна ли у те године да ђаво историју и славу земаљску гради, а Бог само сас душе људске да се бави?”

Него да не дужим: чујем црну ризу на себе да си ставио. Ако јеси онда сас њу хоћу овде у Свету Гору да те видим а и ти да се склониш, земља и народ од тебе, деспоте мој, малко нека одахне. А брат ми Стефан, ако влада као отац му, онда и он нека пропадне и лоза наша немањићка и народ рашки што нас такве трпи. Остави се, старино моја, царства земаљског, па дођи к нама посредник за живот небески да ти будем. Ако ли презреш моје речи, не надај се да ћемо се у животу још видети. Зато дођи, отче мој слатки, овде на Светој Гори заједно царски манастир да стекнемо, па тако и ми Србљи монашко станиште да стекнемо а којему ћеш ти глава да будеш. Па ако ти не испуних вољу престолонаследник да ти будем, а оно, ајде, да учинимо самодржац и творац сербске цркве да постанем и Стефана да опаметим и доведем у ред, народу свом да служи, а не туђинском сатрапу. Па те још једном молим, отче мој, опрости ми за боли силне што ти под старост нанесох, блудни син твој, и гледај што побрже за Свету Гору да кренеш па да буде на радост моју и народа ми. Него на крају и ово да ти кажем: оно писмо што ће пред овим од Грци да ти стигне, а писато исто мојом руком,

неважно је, а морах да га напишем колко да заварам траг грчком жбиру. А кад дојдеш све потанко ћу да ти кажем како је са Грцима.

Прими мир Божији и љубав светих отаца пустињских. Амин.”

Ово писмо посласмо за Студеницу по једном нашем из Русик, на руке Немањи да га дадне, и, ником више па макар и живу главу не вратио. А монах богумилски беше проверен много пута и звасмо га Јован. И по том Јовану, монаху, Немања требаше да отпише. Испратисмо Јована па почесмо дни да бројимо кад ће нам писмоноша од Немање. А дни се одужише па почесмо на свашта да помишљамо. Што слутисмо то се и деси: Јован би отрован у Студеницу, па Немања задуго не могаше да најде монаха погодног ко ће писмо да нам достави. А не дознасмо ко уби Јована; да ли Грци или они Стефанови?

Тек, писмо Немањино стиже по једном исписнику Савином који се са овим знађаше од малена. И кад се тај јуноша, Арсеније звани, појави један дан у Ватопед, не препозна Саву, а мене опет лоче да прогања мисао она: Немањића ли уздижем у духу или неког Грка двојника?

Него би што би: писмо Немањино стиже, а овај беше узео монашко име Симеон и писаше да ће да дојде у Свету Гору код сина заблуделог који му је још под срцем. И, вољан је да са сином Србљима царски манастир издејствује са самоуправом светогорском. Него у писмо и ово писато беше: “Но, чух, сине мој, да и тамо у Свету Гору, по манастири њени има подоста богумили, па и од наши Србљи. Од њих највише да се чуваш, да те не увлаче у смуте неке њихове. И ово увек на ум да имаш: вера богумилска је зло понајвеће ововековно, а и кроз векове надаље. А саде остај ми здраво, сине мој, и до скорог виђења. Надај ми се у Ватопеду грчком негде с јесени по Дмитровдану. Амин.”

И ту као да ме гром удари код речи ове Немањине

последње, а против богумили што беху срочене. Па испаде као да неко Немању предупреди да син му је везан уз богумили светогорски. И зашто Јована монаха убише у Студеницу, што однесе писмо Савино, и зашто и овог Арсеније убише што донесе писмо Немањино? А за Арсенија рекоше да га гусари убише при повратку за Рашку, а да ли тако беше? И да ли Арсенија уби то што не препознаде Саву, дружбеника и исписника свог? И не дође ли и на мене ред и моја глава да падне што се толико бавим око овог Саве Немањића?

А забрину ме и то што нам Арсеније уморени каза да Стефан примив жазао одржа беседу жестоку против богумилски вукови и њини бесовски храмови, и како је свеубилачки ђаво посејао штетну плеву и укоренио се у срдца јеретичка и да ће он ту плеву да оплеви. Па још даде Стефан на ломачу богумилска писанија без којих наука Исусова не може да се разуме како ваља. Ну, млади владар гањаше и књигописце и палеше и творце и сочиненија, па сажеже и многа јевангелија и књиге свете богумилске, а намеран беше и стрица Мирослава некако да убије јер говораше се да и он богумил је... и све то душу ми добрано притисну.

А Сава видев ме забринута рече: “Брате Богумиле, видим погодише те као стреле отровне речи Немањине што их написа за богумиле, а и оно Арсеније уморени за Стефана што нам исприповеда. Него смири се! А Немању ја ћу да смирим и да придобијем за богумилску веру.” Па тако чекасмо Дмитровдан, а под присмотром ватопедском коју нареди игуман Теостирихт, јер као да докучи зашто Немања у Свету Гору долази и шта Сава с њим смера.

Па тако један дан, Дмитровдан кад се сасвим приближи, а Сава ће да ми каже: “Брате Богумиле, нешто ћу да те молим, али да ме разумеш како треба: пре него отац ми Немања или ти Симеон, дојде овде у Ватопед, а ти иди у онај наш пирг морски где бесмо или пођи у Русик. Само немој Немања да те види! Јер, ако чује само како те зовемо Богумил ништа неће да буде од онај наш

наум богумилски. А кад дође време и кад са оцем дигнемо и задобијемо манастир царски и наш сербски да буде онда дођи сас они други Србљи што седе у Русик богумилски.”

Овде ми се небо преврну и бесна крв ми у слепоочнице удари па ћу да га нагрдим овако: “А такав ли си ти, црни брате Саво, тако ли одма издајеш, копиле немањићко! И ти си као сви Немањићи власт кад омиришу још издалека! Него сматрај да си од богумили отписан, а из Ватопед не идем нигде, нити ћеш ти, мене негде да шиљеш!” Сава се овде раскука, и оставих га самог у келији његовој.

Па с јутра, после јутарње, он ће да ми приђе и за опроштај да моли, а и све потанко да ми исприповеда зашто ми каза да идем из Ватопед. Па овако поче: “И писмо моје Немањи и његово отписивање, оба падоше у руке игумана Теостирихта, а зато изгибоше и Јован монах из Русика и онај мој Арсеније. А мој духовник Атанасије ми каза да ће јоште мртви да буду ако богумили из Русик се не окану манастира ватопедског и ако мене, Саву, и надаље гледају да обрлате. А први ћеш да страдаш ти Богумиле, а онда ни оца Немању неће да ми поштеде, а ни мене ако кренемо сербским путем и себи, сербски манастир да подижемо и цара цариградског за то да молимо. Зато рекох ономад да идеш из Ватопед док није доцкан.”

Ту се загледах у очи Савине сузне; лажне ли су и лукаве грчке, јал наше су топле и истинске? Па не одгонетнух. Него одох брзо у Русик да се саветујем са Растоклијом. А он ће да ми каже: “Врати се у Ватопед, а ја ћу проти карејском да јавим о претњи Теостирихтовој и за уморство Јована монаха а и Арсенија. Па онда ако смеју нека дигну руку на тебе, Грци подмукли!”

И све ово што ми каза још и написа, па ми даде писмо то Теостирихту у Ватопед да носим. А овај кад га испред мене прочита земљоса се сав у лице. И ни реч ми

не каза, само ме отпусти. И тако остадох безбедан у Ватопед и поред Саве, заједно Немању да чекамо.

На сам Дмитровдан дојде у Ватопед монах студенички и донесе писмо које казује да, ево, Немање за једну седмицу сас голем товар злата и црквене сасуде златне и све друго што иде. Па нам тај Пајсије студенички каза како епископ рашки Калиник Грк не само што постриже Немању у Симеона него га рукоположи за Великосхимника; честољубив у мирјанству остаде Немања такав и у монаштву свом кратком. А Грк Калиник немаше куражи да га одбије за Велику Схиму, све у страху да испод ризе Симеонове, властодржац Немања не рикне као лав. Тако онај што до јуче руке вазда од крви имаше, задоби највиши чин монашки пошто у Рашкој све беше немањићко; од епископа Калиника па до мрава последњег. И чекасмо тог Великог Схимника у посном канону његовом, а кога изагна син са престоља крвавог, а подупрт супружницом Евдокијом са византијске стране, а Млеци зачудо мирни беху. А да не буде да га протера као пса, Стефан свог Великосхимника оца испрати сас високи благородници до на крај сербске земље где се са Грцима граничи. И, пође са Немањом и сва она властела стара која Стефану не би по вољи и која држаше Немањуну страну. Па као што младунац Растко уједе за срдце Немању бежанијом за Свету Гору тако га сада и Стефан уједе протерујући га тамо сас старци његови, а све до границе грчке га пратећи. Напусти отачаство своје властодржац занемоћали и отиде у туђину славу небеску да стиче пошто рођена му домовина за то не беше подобна, а и у њу непожељан поста. Многи још живо се сећаху злодела и зверстава његових, па како сада да га гледају и слушају како подвизује у посту и молитви?

Него, овај Пајсије каза нам још да уз Немању иду јоште неколицина од благородника његових што до јуче по мачу познати беху, а сада се замонашише заједно са жупаном својим. Јер, како је већ речено; прође и њихово.

Пре него што ће Немања да крочи у Ватопед, а Сава ми приђе топло и скрушено: “Богумиле, брате, праштај за ону моју слабост што хтедох од Немање да те склоним и што се застидех од друговања нашег! Кад дојде Немања представићу те пред њега!”

Сава много мирно дочека родитеља кога не виде већ осму годину, што Немању још више срдце заболело па се устресе од плача. Но, пусти га Сава да се исплаче и подели дарове скупе игуману ватопедском Теостирихту и осталима који се сјатише око њега, а што мучно би за гледање. Па га позва на страну, у своју келију, па ту доведе и мене. И рече му немилосрдно: “Отче мој телесни, који си сад наш брат духовни; ово је наш брат Богумил коме ти, својом руком оца му посече због богумилске вере, заједно сас заповедником нишким Јованом! Па сада опраштај од овог нашег брата да тражиш, а и ја молитву моју, пост и сузе, морам да удвостручим не би ли бар мало од твога греха спрао!”

И гледах мужа од кога паде посечен отац ми, а пре тога језик му би ишчупан, гледах овог који саде као без језика да беше, и како клону на колена да ме моли за опроштај. Те брже клекох па га подигох и ту се с њим заплаках, а он старац сузе лије и грли ме.

Дуго се после тајно дивљах и захваљивах Христу насељеном у мени што ми не даде крв да ми се узбурка кад убицу очевог видех, а нимало мржње за њега не осетих. Него се сажалих на његове седе косе и браду па га као рођеног пригрлих. А то беше други пут како видех властодржца Немању па се сетих и првога сусрета нишког. О, Господе, какву промену од тог мужа начини узевши му сву ону снагу дивљу и дрчну! Некад то беше силан муж, страшни Немања а сад плачеван старац што за својим чедом као јање за овцом трчаше ...

А овај, мислим на Саву, откако отац му дође у Свету Гору, промени се, некако и по мужевнији се чињаше. Све мање над књигама нашим беше, а све више око оца се

заузимаше. Па, одједном, као и да попусти мало у посту и подвизивању. А кад пође са Немањом, Свету Гору да му покаже, не иђаше више бос него обувен и на коњу. Позваше и мене да са њима кренем, и ту одрекох јер сувишан бех у поворци богатој и племенита соја. А највише ме одврати то што у Сави као да поново потече она крв немањичка од које, беше, а као да усахну она исусовска која нађе извор и у њему.

Отац и син све више се уједињаваху у родитељској и синовљевској љубави него у Божјој, или то моја тајна завист беше што без родитеља одах, а његов сатрап и крвник, ту пред очи ми се шета и то у ризи монашкој. Па тај и такав Немања и младунац му, као да измирише неки њихов стари рачун и решише овде у туђини, у светогорској држави да утврђују темељ отачаству рашком, да Стефана вежу за источну цркву, а не за западну којој овај доскора нагињаше. А ја се све више везивах за гнозу; то беше моја црква, и проредих виђање са Савом јер овоме као да поче да смета богумилство моје откад родитељ му се настани у Ватопед. За ово се чу и у Русик, да Сава поче оцу да прилази и вера богумилска да му се тањи.

Па кад богата поворка немањичка, натоварена златом пође да обилази Кареју, Ивирски и друге манастире, па и Лавру где ће највеће дарове да оставе и много злата, они кад се тамо запутише, одох хитро у Русик. Ту све изложих Растоклији како је са Савом и Немањом. А Растоклија се дубоко замисли па ће као са мач да пресуди: “Нема друге него да их потрујемо, прво Немању, па и Саву ако се не врати на наше! А Немању, ако требе, и одмах јер не може такав крвник у ризу монашку и као великосхимник да се шета по Свету Гору као какав светац намучени, а толики народ намучи и Саву потребитог нам одвлачи од нас. А кад преко Саве, царски манастир се за Србљи богумилски стекне онда и њега да задавимо на спавање, јер и овако се збори да није оно дете Растко него Грк двојник.”

Од ове речи Растоклијине грло ми се осуши и келија

монашка преврну, а уши моје не повероваше. Па још каза Растоклија Србљак да је понајбоље Немањи да се примакнем и оца ми осветим. Ту, падох на колена да га молим и преклињем да се не диже рука богумилска и да се не окрвави. А Растоклија ће да ми каже да богумил, ако треба, има и сас мач да се свети и своју главу чува као Петар Исуса у маслињаку гестиманском. Па ће: “И не упрљах ли руке сас крвца кад потеру Немањину заустављах тојагом, или требаше да пустим да нас све побiju што кријемо тог Саву, леђа саде што нам окреће и у скуте гонитељу свом, ево, трчи да седне. А ако нећеш ти Немању да убијеш зарад богумилске вере, а и оца да осветиш, а онда ко ће други?” рикну Растоклија. И занемех ту.

И остави ме духовник мој неколико дни, да продумама шта ћу. Па опет казах да не могу Немању да отрујем нити на било кога руку да дигнем. А Растоклија ће: “Ниси ти тврд богумил како мишљах и немој онда више у Ватопед да идеш него остани овде у Русик и млати се са те књиге твоје. А, другог, тврђег ћемо тамо да шиљемо!”

Па тако и би, а тако и падох у немилост Растоклије Србљака.

Но, кад се поворка немањичка после неко време врати у Ватопед, одох до Саве. Он ми каза да за манастир сербски све је сређено. А ту почех да га одвраћам и рекох да ми Србљи не треба као Грци, Руси и остали да грешимо и да се надмећемо у зидање манастири и цркве јер ни Исус, ни Господ, нити храмове дизаху нити од нас то исто траже. Него то силно злато у Рашку да се врати и на народ сироти да се потроши; болнице народне да се зидају и кујне народне, болест и глад у народу да се спречи, а од остало злато виногради нови да се саде, потоци и реке да се јазе ради рибњаци нови и рибе речне као плеве да буде, а и стада ситне и крупне стоке. Да се све умножава још више и народ да се

умножи од војне преполовљен, а само мале дрвене црквице да буду, ако је баш нужда до њих; тако човек од дажд силни и слунце жарко да се склони и Богу моли. И у те црквице свако да може службу Божију да врши, а не само црнорисци него и женско ако уме. А ми, брате Сава, са ове књиге свете и богумилске у Рашку да се вратимо и науку праву Исусову да казујемо, а не оно што лажљиви Јован Златоусти хули и проповеда ортодоксни и грчки канон.”

А овде ће Сава: “Ти, брате Богумиле, друкчије саде збориш него некња и више те нема у Ватопед.” Па му одговорих: “Па и ти друкчије збориш од како башта ти дође у Ватопед. А тамо, међу Грци и Немањићи, за мене више места нема. Те ако ти требам, а ти ме тражи у Русик где исто у немилост падох код духовника мог, Него с Богом саде!”

И одох журно не окренув се за собом. И не видесмо се, Бог нека ми сведочи, све док не изгради Хиландар, први манастир сербски и цариградски са уставом јерусалимским и самоуправом светогорском. *Амин.*

ГЛАВА ОСМА

(Зидање Хиландара и увећање имовине манастирске којој позадеша и Вајшојеђани и владалци сербски јер манастир Савин и Немањин по богајсјиву их надмаша, а све што би пошљивно науку Исусовом него тако би и ништа се по не могаше.)

Испаде да Сава не водаше Немању по Светој Гори ради монашке побожности и упознавања домовине небеске него себи да одаберу где ће сербски манастир да дижу и да одбровоље оне у Лаври и Кареји. Па им западе за око камење манастира Хиландар који гусари одавно срушише, а нико га не обнови мада беше ватопедски. А место хиландарско беше згодно: на северу Свете Горе, недалеко од Свимена и Зографа а на пола

сата хода од обале морске, одакле се види острво Тасос. А место хиландарско би на дну кланца изнад кога су стрме косе шумовите: беше ту и поток малечак што пресуши увек кад је летња жега.

Него на Саву да се вратим; тврд беше наум његов да зида сербске оgrade и цркве по Светој Гори, а не само Хиландар па пође код цара у Цариград да моли за царске повеље. А овако думаше: ако држава рашка на Гори Атоској стекне манастири и парче државе небеске онда ће власт немањићка моћнија да буде, а то Исусов наук не беше. Јер цркве велелепне зидају слуге Сотонине, а то су властодршци земаљски, а не Господ и његови. Цркве су дело Сотонино, па зато и Исус насрну на храм јерусалимски сас своји зилоти, и нађе се тако на распеће са вођом зилотским Варавом, а коме право име би исто Исус. Па оно што пише у јевангелија да распети завапи: “Рави, рави зашто ме остави”, а те речи каза овај Исус Варава кад Исуса Назарећанина скидаху жива и обамрла са распећа где Варава остаде и душу испусти ... И зато ми, богумили, не држимо много до јевангелија Маркова, Матејева, Лукина, а Јованова тек помалко ...

Уз Хиландар Сава поче да зида и обнавља многи манастирчићи па тако све више склапаше савез са Сотоном уместо са Господом. Но, увек имаш уштву која ће црно да прикаже као бело па тако и Доментијан, Савин миљеник и ученик, написа како и Сави и Немањи у сан се јави Божије провиђење и наложи им да саграде прибежиште свом отачаству, где ће и други Србљи да се склањају од земаљског живота. Али, не би то прво на уму Савином него оно што казах; а то је, да га нападоше мисли државотворне као гладни вуци, а и отац му их још више натериваше на њега, па се Сава све више заузимаше у државне работе и риза монашка све мање му пристајаше ...

И Ватопеђани, али и остали Грци светогорски, силно се узнемирише и гледаху како да спрече оца и сина сербског да се мане Хиландара. А имаху и како да их спрече јер царска повеља Хиландар рушевни Ватопеду даваше

од старина. А ови нити га обнављаху нити га Сави даваху. А Сава упоран беше, и кад виде да ни прот у Кареји неће место хиландарско да му дадне а он смисли од цара Алексија да га испроси, јер под овим царем беше и грчка земља, а царева ћерка Евдокија беше за Стефана Немањиног.

И Сава се ту много уздаше, тим пре што сви Светогорци, сем Ватопеђана, беху за то Хиландар Србљима да се дадне кад га Ватопеђани запустише онолико. Па послаше пред цара сабрата свог Никона монаха, да цар изда нову хрисовуљу за Хиландар. Но, цар је не даде по Никону него Сава мораше да се надигне у Цариград и доби Хиландар са свим насељем, а све то утврђено беше у писму царском и златном.

Дево колико беше хиландарско: од обале Армира до цркве Светог Ђорђа, а одатле је међа ишла на виноград манастира Свимена. Даље границе допирале су до Ковачева гумна и одатле к модром камену, у Селав к Злом потоку око кога ће после силне распре да буду. А међа хиландарска заврши се према Свимену иза цркве Цаинове и отуд уз брдо до Калоса. А у повељи царској још писато писменима златним беше да манастир има да буде самосталан, својевластан и самоуправан.

... И само да кажем; чим чух да цар преко реда и закона даде самоуправу Хиландару знадох да то на добро неће да се заврши. Јер, није царско самоуправу манастирску нити да даје, нити да је узима. Ну, би што би.

Ватопеђани тешко примише одлуку царева, јер знадоше да ктитори сербски кад онолико Ватопед увећаше колико ли ће Хиландар? И чињаху и надаље све да спрече одлуку царску; пред Савом и Немањом претвараху се да су задовољни, а потајно од зависти се растрзаху. Па кад више немаху куд, а они смислише ову последњу лукавост; предложише Сави Ватопед и Хиландар да се уједине, а Сава да буде врховни поглавар за живота. Ну, Сава се не залете јер увиде подвалу грчку

и то како Ватопеђани хтедоше по смрти његовој да опет за себе Хиландар присвоје. А два народа тешко се сложе и здруже и у државу земаљску и у отаџбину небеску.

Мени, пак, чудна беше и Савина радост и ватопедска завист, јер може ли царско и златно писмо толко да развесели или ојади становнике Исусове за какве се држаху и Сава и Ватопеђани. А још више ми се згади оно што Немања уради и Сава прихвати, а то је да стари жупан, под мантијом скривен, уз сагласност Стефанову, додели Хиландару неколико села сербска сас све живи људи као стока да су. А та села су ова поименце: Непробишта, Молуша, Сламодрави, Ретивља, Трње, Ретивштица, Трновац, две Хоче и Трг. Овде беху додељена још два винограда и четири уљаника; у Трпезама, Дабшору, Голишеву и у Парицама. А узе и од Влаха Радово и Ђурђево са сто седамдесет глава. А из Зете имаху давати Хиландару кобиле и тридесет спуди соли.

То за почетак беше имовина хиландарска, а Хиландар још доби од цара дозволу лађу да има од хиљаду амфора и никакву царску дажбину да за њу не плаћа, па кад ова лађа дотраје, другу да гради догод слунце ово обасјава здање хиландарско, а и свет овај ...

А купише још један метох, давно разрушен манастир Зиг и купише још четрнаест манастирчића и место на превлаци звано Скорпија ...

Те тако Хиландар наста скорпијица која сисаше крвца меропху, придворцу и отроку сербском јер после ће, кад Немања умре, и Стефан грдна села овој држави небеској и хиландарској да дадне и због све ово мора Исусу кости у гроб да се преврћу. Јер каква је то држава небеска кад је иста као држава земаљска, и где једни као стока грбаче и све дају за друге који све, па и ризу монашку купише сас злато и моћ своју, па под старост и под мантију сас руке кржаве Господу се бајаги моле. Ето то беше Хиландар, ни побољи ни полошији од други манастири светогорски који беху дика и понос света свет и православног. Те Сотона тихо уђе и у Свету Гору, па је

освајаше јер свуде, па и у Хиландар, монах поста исто што и властелин кога служе отроци и меропси, па тај калуђер нити моли како треба нити земљу работа; мада земљу кад преврћеш и садиш све ближе си Сотони, а све даље од Бога, а што је речено већ и Књиги о Адаму и Јеви ...

А у братству хиландарском све сам немањички род беше и други властеличићи који немаху Исуса под грудима и зато ми се тамо не идеше, нити ме развесели што се Хиландар подиже. А манастир сас све церкву, станови и зидови беше готов 6707. лета од Створења света, а Сава разгласи по Гори Атонској да сви што су монаси сербски по други манастири у Хиландар да дођу, а који не дође да више није од тог народа.

Па се узмувасмо ми у Русик; да ли да идемо? Растоклија Србљак беше противан да се иде у Хиландар јер, рече, то Немањићи хоће на једно место да нас намаме, па једног по једног да нас истребе као жито од кукољ што се чисти. А други, помлади из братства богумилског, хтедоше да се иде у Хиландар... Него Растоклија још бесан на мене беше што одрекох Немању у Ватопед да трујем па ме још испод ока гледаше, и ко зна шта ми у Русик спремаше. А Хиландар ми би подобнији од Русика и за писаније житија Савиног, да будем поред њега кад га писујем, а не овако. Па превладасмо ми млађејши, и братство богумилско и сербско из Русик крену за Хиландар, где затекосмо само петнаест монаха и браће, ако браћа беху. Јер све то пратња Немањина би што с њим стиже у Свету Гору, а свилене мантије на себи имаху и прстење златно, а и крстови златни на златни ланци, уместо да носе само бројанице од козине.

А сусрет са Савом ладан беше; као први пут да се гледамо и као да нисмо по вољи један другом. Него толико за саде и на овом месту, а ти, Боже, ако хоћеш спашавај од окрутности немањићке и Растоклијине. Ако ли нећеш, а оно зови побрже крвника код тебе да ме отпреми на небо уместо да седим у Хиландар и треперим

као јелен хајком ловачком покренут. *Амин.*

ГЛАВА ДЕВЕТА

(Како из Русик дођосмо у Хиландар, и како ме Расѿоклија оѿейѿ шѿраше да шѿрујем Немању шѿо оѿейѿ одрекох, и онда једна ѿейѿина бођумилска хѿеде овођа на исѿаши сас овцама да убије, ѿа им не усѿе, шѿе Расѿоклију и друђе зашѿворише у избе и болнице до смрѿи њихове.)

Хиландар стварно би по мери и богатству немањѿћком и моћи што не беше на добро. Јер, све што повише моћ властодржачку манастир има, ту малко је место за Бога, па и за нас богумили што се понадасмо да Хиландар може отечество наше да буде. Но другачије би записато: Сава за игумана постави неког Методија што са Немањом из Рашке дође, и који више као дворски посленик беше него ли монах; па час у Рашку код Стефана иђаше, час у Кареју и Лавру, а после и у Бугарску и за Цариград, и, где све не стиже.

А и проигумани све њини, немањѿћки беху, па све беше по њиховом, а од самоуправу хиландарску ништа не би. Тако ми богумили остадосмо туђинци и бегунци и у Хиландар. И умолчасмо се у келије хиландарске, а и само суботом и недељом се међу братијом појављивах јер страх ме беше не само од немањѿћког надзора већ и од Растоклијиног. И сав утонух у гнозу и Томино Јевангелије поново преписивах; нека га има што повише и можда истина о детињетву Исусовом, а и о индијском животу његовом, некако, ће да преживи век овај немањѿћки и лозу њину. Ту работу обављах у тајности највећој, све тајећи и од Саве, а све Исусову молитву мрморећи да ако неко стане пред келију моју у било које доба дана и ноћи да помисли како ваздан молим и у келију да ми не улази и ремети ме.

Један дан јавише Сава да ме чека у келију своју па

помислих; потказа ли ме неко што књиге забрањене и паљене преписујем? Кад тамо Сава ме за друго зове. А то је ово: нечији дуг језик пакостан, немањићи или богумилски, каза Сави како осудих што и жупан Стефан многобројна и најбоља села обећа, сас све људима и стоком, да дадне Хиландару, те да манастир овај постаде као каква моћна жупа са свакаквим богатством земаљским. па и робљем што то благо земаљско још више умножаваху, а сваки од монаха немањићког рода и слуге своје имаше што беше мимо канона сваког. И још да сам кудио да је Хиландар као какав дворац царски и раскошан, а не станиште и прибежиште саучесника Исусових.

Па ће Сава срдит да ме питује; рече ли све ово што до мене дође? А ту му повратих: “Не рекох ништа од овога јер из келије моје не избивам нити с неког много зборим, но, сматрај као да рекох све ово што до тебе стиже. А Исус у мени нека сведочи, ако није истина ово што се збори за Хиландар и за твоји грдни Немањићи што дођоше овде Сотоне ради, а не Бога ради!” А Сава се јако расрди па рикну: “А ти оћеш ли да заборавим наше друговање старо у нишком граду што започе, па да те изопштим из братства хиландарског и из Свете Горе, јер и то могу!” Ту и мени крв у главу удари па рекох нека ме одмах изопшти, а Сава попусти јер казах да ни Свету Гору више не љубим као оно кад дођох и да сам, и без њега, спреман за Египат и за Свету Земљу да крећем. И не само да попусти него ми и за право даде да Хиландар је као какав царски дворац, али да тако мора да буде за добро народа сербског и да сваки манастир светогорски треба да је огледало моћно отачаства свог. Хтедох опет да се не сложим, па се оћутах да се Сава опет не разјари и претњу своју спроведе, па после кроз целу Свету Гору глас о мом изопштењу да прође и да се расчује срамота сербска и Грци да се наслађују што Србљи се као варвари споре и владају. А од изопштења и прогона светогорског немах страх јер већ подуже сневах Египат и Свету Земљу, а и ту Индију, где кажу побрже се стиже

до Бога.

И Сава виде да у мене нема страха од изопштења и да Бог у мене дубоко се насели па ће да ме питају: “Докле стиже у гнозу? Јер, видим Бог насељен је у тебе повише него у цркву ову хиландарску, а и у све нас овде што смо у ово братство, лоше смешано.”

Ту се скањевах да ли потанко да му зборим о напредовању мом у гнози или да гледам своје. А Сава ће поближе да запиткује: “Де, де кажи брату твом понајближем кога имаш!” А и беше ми понајближи јер другог таквог и не имах, па почех: “У осами монашкој и за ове године што се не видесмо, дођох дотле да душа човечија је садржана у живцима, у телу. Чловек жив кад је, он је и душа и тело, а кад умре остају му само живци као душа. А Бог је ваздан само живац, а никад тело и тако је сродан људској души. И тако Бог повише воли да се дружи са душе од мртви него са живи људи од којих гледа што више да се измакне и побегне. И само монах усрдном молитвом или песник песмом умном може да намами Бога у своју близину људску, а и онда Бог гледа да побегне од човека што побрже док не буде касно. Јер опасност је голема и за Бога и за живог човека кад су подуже заједно и близу један поред другог. А Бог ни не зна много о живима па колко жив чловек зна о Богу толко и Овај о чловеку живом.”

Сава овде би добрано збуњен: “Чекај, Богумиле, овде те не разабрах; збориш као Бог да је слаб на човека и као да не створи овај свет по коме одимо а и васељену и звезде?”

А овде ћу одмах: “Створи га, али брзо се повуче и од земље и од звезде, а оде што даље у васељену и не меша се много у судбину светску. Као да се стиди од оно што направи, па свет препусти Сотони, а Он, Бог, више воли са душе мртвих да се бави кад му дођу, горе, у предворје неба, и кад се стопе све међу собом и са Богом. И тако у то блаженство живе душе мртвих и Бог, и то језгро све

више се увећава, па душе људске дођу Богу као квасац што лебац и тело Божје увећава и Бог постаје све отпорнији на овај свет и моћнији према живима. А оно језгро душа око Бога и што Бог не може у себе више да их прими, јер и он има своју меру раста и зна колко му хране треба, е, те душе што претекну, све више се увећавају и од себе нове звезде сјајне граде и светле на небу, те душе згуснуте и звездане. А неке од душа врате се на земљу у новорођене, да се очисте још више.

Овде опет Сава питају: “Хоћеш да кажеш да Бог много ни на Србљи не мисли, ни да много не хаје за овај Хиландар што му саградисмо? И нисмо ли и ми Србљи, као Израиљци народ Божји и изабрани?”

Одговорих му ово: “Бог ниједан народ не изабра пошто их слабо и разазнаје. И ниједан језик народни не разуме, па нам ни молитве, ни литургије силне много не помажу јер као до глувог да стижу. Бог разуме само језик унутрашњи и основни којим се Он и душа мртвог разуму, а од живих само песник и понеки монах, занет у себе, знају језик тај основни и Божји. А и ти Саво, ако хоћеш да разумеш језик тај, а ти остављај Хиландар велелепни и да бегамо у неку мучалницу и пирг некакав или у Кареју високу, што поближе Богу.”

Ућута се Сава и умисли, па ће: “А шта мислих; зашто не поставих себе за игумана него оног Методија. И одскора на Кареју помишљах, тамо, мучалницу да подигнем и да се затворим. Него много ми одмаче у гнози, Богумиле, и у вери правој и египатској, па ћеш одсале поново да ме подучаваш у божанској науци а нека је и помалко богумилска.”

“Хвала Богу да тако збориш и да хоћеш повише египатском подвигу да се окренеш, а не метосима и оградама хиландарским”, ускликнух. Па се растадосмо, као некад, у она времена наша младеначка и малко ми свану и живот и молитва. А и писање моје, некако, ведрије ми постаде од овог разговора. Али, не за дуго.

Растоклија Србљак и његови, видеше да се опет зближујем са Савом, па ме опет притисоше да као жбир

Саву уходом и да им извештавам све што чини и збори, и намерава. И опет почеше, као раније, од мене да захтевају да старца Немању отрујем или другачије живот да му узмем, јер имах поново приступ к њему, чуваном од дворске страже као у Расу. Те се тако опет нађох у грожђу небраном јер Растоклија ми запрети да ће они мени живот да одузму ако нећу смрт Немањину. А дадоше ми прах биљке отровне, да га турим у пило Немањино кад узмогнем. И тако ме пореметише у миру божијем који постигох у самоћи и тишини келијској; и ока више не могах да склопим, али не од молитве умне и усрдне, и од писанија моја, него од страха да ме неко преко ноћи не усмрти, па да се тако бедно и мучно од душе раставим, што није добро за њен даљи пут божански.

И више не знадох од који понајприје да се браним; да ли од моји богумили или од ови Немањини. Јер, шта ако ови последњи дознадоше да код себе имам отров за Немању?

И прођоше тако четири недеље, а Растоклија ме салете: “За недељу дана ако га не отрујеш, праштај се од живота! Јутрење нећеш да дочекаш!” И прође седмица цела и не отровах Немању, а врата келије добро запрех сас мотку подебљу и преседех. И походи ме у глуво доба крвник мој богумилски, али не могаше да уђе; толико налегох на врата. Јер за живот кад се бориш онда и Сотона тешко може да ти доака.

Скањевах се шта да чиним; ако кажем Сави шта богумили од мене траже, велики помор богумилског братства хиландарског би настао, а и моја глава тешко да би остала тамо где је. Брука сербска голема би била, а манастир хиландарски проклет би био и угашен и Србљи из Свету Гору би били прогнани, можда, завек. Опет, ако не кажем Сави шта Растоклија од мене тражи, да ли ћу уморство Немањино да спречим? Можда још неко имаше кесицу отровну под појас монашки? А и

Растоклија жесток и тврд муж беше, па свашта на ум могаше да му падне, и, оружану побуну да дигне против Немањићи само старцу главе да дође.

И тако још седам ноћи преседех леђима врата келије подупирућ, крвника свог осујетивши. А трећу седмицу Сава ме код себе позва у келију ради арамејског писма јер опед хтеде да га учи, а и да га упућујем у гнозу испочетка ...

Него нагази ме једном Растоклија после јутрење па ће да ми строго шапне: пошто га не отрова, а ти удеси Немања да напусти, некако, келије своје и зидине хиландарске!" Ту се препадох да закуках: "А како ћу, јадан, да га измамим?"

А Растоклија ће: "Нека пође са овцама и чобанима! И он нека заради часно лебац што га јоште једе, не изео га ни залогаша више!"

И обегах да ћу да удесим; толко се препадох за живот свој.

Те, први пут кад се нађох са Савом, а ту ћу одмах: "Брате Саво, ови моји богумили много приговарају да Хиландар је као двор рашки, да се једе сас златно посуђе и да Немања какав би у мирско време такав остаде и у ово монашко. Па те молим, за манастирско добро и мир, учини им нешто на вољу!"

Сава ће: "А шта да им учиним?" Ту рекох: "Нека Немања пође један дан са овцама на испашу да се види да и он је прост монах и човек, као и сви остали што су. Тако ћеш богумили ови тврди да размекшаш малко и за себе почнеш да придобијаш." А он ће: "Нека буде како кажеш!"

И освану дан кад Немања пође са стадом манастирским, али пођоше поред чобана и војници оружани, а Сава од оградe високе гледаше оца како оде на испашу. А моји богумили се начинише као гусари, па ударише на пратњу оружану Немањину, али не успеше до страца да дођу јер их војници одбише, а једног на несрећу убише и препознадоше га да је богумил хиландарски. Донесоше га мртвог у манастир е да се Сава увери и да зна кога у

братство држи.

Ту ме Сава позва срдит: “А ти ли зато рече отац ми да крене са овцама, твоји да га убију?” Изложих му кроз сузе сву муку моју; како недељама отров за Немању под појасом држим и како могах да га употребим; а не хтех, и да зато богумили хтедоше да ме убију па ми ноћима крвник на врата у глуво доба долазеше. Онда ми Сава опрости, па позва Растоклију Србљака да му доведу. Испита га; истина ли је ово што зборим, а овај рече да јесте те ме плуну у лице, али ми живот спаси. Но, себи стање погорша. Јер Сава овако поступи: Растоклију и још петину богумила стави као у болницу душевну, а држаше их као у тамницу под стражом те ту скапаваху један по један, а да их нико жив више не виде.

А Немања сваки дан као молитву понављаше: “Сине мој, истреби их, све до једног! Јер, један ако остане штету ће голему роду немањићком да начини; или са отров смртоносни или са кивот погани! Сатри их, сине мој, за живота мог да могу мирно Богу да се представим!”

И Сава нареди ови заточени у болнице да се докрајче, а потом брзо удвостручи, па и утростручи братство хиландарско те поче да прима и Грци и Руси. Па нарасте браство на стотину, а све млади монаси. И Сава пазеше да се не приме неки нови богумили у Хиландар, али не сачува манастир од тога. Па уђоше у Хиландар и богумили нови као чичак на руно овчије што сас овце у тор се унесе, неприметно. И не уђоше само богумили него и друге биљке отровне и за Немањиће опасне, а овде мислим на шкопце.

И да ли ће све овако кроз векове да буде, да мораш да стрепиш за своју главу и да нема место земаљско где можеш на миру Богу да се молиш. Боже казуј, ако знаш, и помилуј малко. *Амин.*

ГЛАВА ДЕСЕТА

*(О шоме како у Хиландар дођоше њоред боғумила и шкојци, и како убрзо и најречац умре Немања, ња како га најунише са миро јевѡино и најречац ѡро-
гласише за свеца.)*

Тако у Немањином часу пресмртном у Хиландар се стекоше и до стотине монаха, а међу њима беху и млади богумили из Зографа бугарског, а појавише се и шкопци или бели анђели како се називаху због своје беспутености, а дођоше из Пантелејмон руски. А ти шкопци, што их још зваху и евнуси, непожељни беху на Светој Гори не само због своје пути унакажене него шбо беху и луди за Богом и беху спремни на све; јер, сматраху да су већ на небу и да смеју људе и смрћу да кажњавају, као ватрени арханђели само ако им Бог то тајно заповеди. И толко беху узносити да ни до Библије много не држаху, као и богумили, а што је већ познато за ове последње.

Ту се Сава нађе у чуду шта га све спопаде у Хиландар његов, па затражи од Стефана нове посаде оружане, а и сам даваше на страже плаћенићке. Те се тако деси големо и тужно смешатељство хиландарско; војници оружани уместо Хиландар од гусари и разбојници да штите, а они чуваху Немању умирућег и сина му Саву од богумили бугарски и руски шкопци, а и од наших из Русик што остадоше у животу и незаточени у избе и келије болничке. И опсети се Сава ко му посла нове богумиле, а ко шкопце; или Руси или Грци или смута и завера би заједничка, а све само ктитори хиландарски да се побију и у братство хиландарско да превладају Руси и Грци и да га поврате некако за себе.

Па ће Сава: “Само Немању да сахраним, а онда да бегамо, Богумиле, за Кареју пошто овде ни мени ни теби глава није сигурна на раменима. А игуман Методије са

војном посадом кад очисти Хиландар од шкопци и богумили, а чујем и зилоти да имамо, онда да се из Кареје вратимо овде. А нешто думам: боље нам је у Кареју мучалницу да изградимо и више овде у Хиландар ни да се не враћамо. А Србљима и Стефану, ево, дигох манастир као рашки двор што је, сас сплетке, смутне и метеж дворски и војнички, па нека га бране како знају и умеју.”

Убрзо потом дође време, Немања, звани брат Симеон, да се преставља Богу, па ће онакав трошан Саву да питају: “Помреше ли она петина богумила са вођом својим што су у избе и болничке келије?” А Сава ће: “Помреше.”

“И онај Растоклија Србљак?” питаше даље.

“И он,” рече Сава мада овај умре дан после Немање.

“Сад ми лакну кад надживех и последње непријатеље моје, а што хтедоше под старе дане да ме убију! Па саде, сине мој, простри ми асуру и дај ми камен под главу да ставим и проживим бар задње дне као прост монах”, каза стари самодржац који за шест дана хтеде светац да постане. Јер толико на асури поживе. А зверства и крвопролића овог великосхимника занемоћалог могули да се забораве? И то што за његове владавине сербски живаљ се преполови, и што Власи и други иноплеменици све повише имаше у земљи Рашкој? Али, то је закон за сваког властодржца; што превише своји поданици усмрћује то поголема бива и подуже траје моћ његова и више се памти. Па чак и у крваве војне кад се идеше, Немања увек као да идеше у смрт испред својијех људи, а сви они у смрт пре њега стигоше, а он их све надживе. Но, то је варка свију вођа, од памтивека до дана данашњег.

И опет ћу; може ли да се заборави бесовско Немањино уморство мужева најбојлих? И паљење књига светих и божанских и што вера богумилска не заживе? Но, ту су Доментијан и њему слични бедни хагиографи да украсе житија властодржца и њихово дело Сотонско да поравњају са божанским, и да покоље-на наша сербска читају сасвим друго од онога што

стварно би...

Кад се час смрти Немањине сасвим приближи, а Сава се затвори код Немање у келије и не пушташе никога да тамо уђе. А кад свану дан објави отац му да је умро, па онда дозволи да се уђе у келију покојшег Симеона. А овај се поврати у живот па рече: “Всакоје диханије да хвалит Господа”, па загледавши се у икону принесену испусти душу. А ваздух се испуни мирисима умилним и богоугодним и ту се одмах домислих зашто Сава не хтеде никог да прими у келију очеву; јер га мирисима источним спремаше за свеца још од часа предсмртног. И Немања поживе тако у Хиландару осам месеци, а дан смртни беше му тринаести фебруар, а година 6708.

Кад остадосмо насамо не издржах Саву да не питујем: “То ли оца за свеца пеипремаш кад га намаза са сви они мириси источни?” а он ће: “Лукав си, Богумиле, кад одмах погоди!”

Па ћу опет: “А шта народ сербски ако подбунуиш кад чују ко им светац постаде?”

“Е, овде омаши, Богумиле; јер народ иште свеца као лебца пошто християнског досад не имаше. А ови стари у народу кад изумру, што још стару веру држе, па кад прође још педесет лета и агиографи Немањино житије кад наките ко ће да зна да светац Симеон беше крвник Немања”, рече Сава те ми затвори уста. Јер, истину и збораше; оно што силне војске не могу, агиографи могу, па и историја и истина у њине су руке. И овде опет молим Бога, да ово житије Савино што писујем, поремети малко агиографску работу и да остане записано ко беху Немања и Немањићи његови...

Него почеше големе припреме за укуп Немањин, и одмах разумех да Сава нешто големо спрема са лешиним оца му и мучно ми од тога би. Јер, ми богумили, тело човечије презирасмо и наше учење је да оно не треба уз почасти да се закопава већ да се остави зверима и птицама, или да се спали као што наши стари у старом завичају чињаху, а чујем и у Индији је тако. Јер тело

човеково је као посуда за душу и Бога, у коју зна да се насели овај последњи, па што мирније и укроћеније је тело, то и Бог је у њему подуже и до врха напуњен. А све што тело живље је Бог се просипа и разлива из њега као крава код mužeња ведро кад ритне. Па зато богумил сваки гледаше што више тело да му мирује, Бог напуњен у њему да се не прелива и просипа. Еве, то ти је тело по вери богумилској; посуда за душу и Бога, и ништа више.

Ашта Сава смераше са тело Немањино? Пошто душа старчева Сотони отиде и распаде се уместо Богу у висине да се вине, Сава хтеде бар тело да му овековечи. Па нађе вични монаси светогорски међу Ивирцима што тајну валсамовања знађаху, па у болницу хиландарску ови на работу се дадоше. Утробу покојникову кварљиву извадише тако што му трупло са стране, поребарке отворише, а кривим гвожђем кроз нос извукоше му мозак и сву течност из лобање. И кад извадише изнутрицу, па дроб Немањин болесан и пожутео познаше да је трован и да зато живот му се хиландарски скрати. А ко га троваше; да ли у Ватопед док беше две годинице или овде у Хиландар до дана последњег? Па се ту Сава узврпољи јер и он већ од дроб побољеваше и поче да дума: и њега ли трују, питаше се мученик.

“У Кареју, у Кареју морам да бегам”, каза ми на уво нико да не чује.

Него ови што отворише тело Немањино не завршише работу сатрапску како треба. Јер, имаху само домаће уље кедрово, па још га и не ставише колко треба те мироточење Симеоново никако, по укупу, не почињаше због чега Сава јако се растужи па посла злато грдно за стиракс, смоле и валсами, све то у Александрију да се купи, а без чега добро миро не може да се направи нити Немања крвник, не може Симеон мироточиви да постане.

И лежаше, богами, Немања скоро целу годиницу у саркофаг камени а миро из њега нити потече нити оно

александријско, по монаси наручено, не стизаше. А саркофаг Немањин беше тежак и украшен као онај у који Исус, три дана, по распећу се одмараше и ране видаше пре него што опет стаде на ноге. А и Сава исто тако наложи поклопац камени скроз да се затвара иако Немањи ваздух више не требаше. Па ћу Саву малко да разљутим јер ово га питах: “А ти као Лазар брат Маријин не остави саркофаг скроз затворен да Исус може да га гурне кад прездрави и да се не угуши без ваздух. И зашто Немању не закопа по монашки или га не запали по нашки него камени гроб му припреми као римском ћесару поганском?”

Ту ће Сава: “А не каза ли да и Исус беше у гроб камени?” А ја ћу: “Беше али зато и да може ране на миру тамо да залечи, па да искача и бега назад за Индију!”

“Ти опет са ту Индију Исусову ме залуђујеш, Богумиле, уместо да ми помагаш од оца ми Немање први светац сербски да буде”, прекори ме млади Немањић. Овде му оштро повратих: “Немој од мене да тражиш крвника оца мог и народа ми, за свеца да сматрам и ту работу да потпомагам! Него хватај се са брата Стефана па дижите Немању у висину Исусову, ако хоћете, мада и због овог Галилејца многа крв се проли још за живота његова”. Па ћу још и ово: “А кад дође време, кад уђеш у тридесету, онда ћеш да тражиш и да ти зборим и да те водим у Индију Исусову. Све ће на своје да дође.”

Ту се Сава умисле, па ће: “Опрости Богумиле, сину ожалошћеном, јер не зна што збори у болу свом синовљевском.”

И један дан, помним, чатих са Савом оно место где Плотин гностике грди, а стигоше у Хиландар монаси у Александрију послати и донесоше стиракс и валсами александријски за лешину Немањину која поче да се осећа. Онда Сава све овако удеси; једну ноћ тајно извадише Немању из гроба каменог па га отворише опет и ставише у њега скупии валсам александријски. И

кад га напунише као пауна каквог скупим миром справљеним, понајвише од стиракса из Александрије, онда вратише Немању у саркофаг.

Па Сава онда позва прота карејског, са сви игумани светогорски, на годишњи помен оцу му Симеону. А сви богумили и шкопци удаљи у келије болничке и у пиргови и манастирићи други да се неко не излане за стиракс александријски што је у Немањи. Но, прочу се и без тога да лешину Немањину поново пунише не би ли миро истекло бар на годишњицу кад не хте на четрдесет дана да процури и свеца од Немање начини.

И дође мноштви званих и незваних, и, манастир хиландарски постаде тесан, а црква хиландарска би украшена свакојаком благолепношћу, а и камени гроб Немањин беше светло удешен. И све би спремно за вечерњу службу коју здушно отпојаше прот карејски и игумани светогорски, а на гробу каменом Немањином. Но, миро не потече и поред толиких псалма опојних јер они сатрапи монаси, опет на Савину жалост голему, не уредише како треба миро из Немању да потече. Јал неки шкопац, јал богумил нешто опет смути.

Па пошто мироточење опет не би, Сава одведе силне госте манастирске на вечеру обилну и вино хиландарско, а после тако наједене и напијене, на починак жељни. А кад вечераше и починуше, Сава ће прота карејског у цркву, па му рече да ће он сву ноћ са својом братијом на сербском да моли, а прота и његови на јутрењу нека на грчком, службу служе. Па пред протом закључа цркву, а у њој беше саркофаг са Немањом и предаде старешини карејском кључ као да не би била нека превара са мироточењем из покојника. И прот узе кључ па оде на починак, а незнајућ да у цркву иза олтара њеног, остадоше они сатрапи па још једном отворише Немању те га напунише миром за тројицу и тако претераше. А док они у ову работу се дадоше, Савин глас молитвени из келије се разносаше. И они од гостију, што не заспаше, могаху до зоре да га слушају како поје сас братију сербску и то по сербски што многим

госту хиландарском не би по вољи. Те они малобројни што сербски разабираху чуше и молитву Савину која Бога мољаше да услиши молбу његову и да из кости исушених, очевих искипи миро те да се отац Симеон прослави и на небу и на земљи, као први сербски светац. А док Сава ово сав узнесен појаше сатрапи работу завршише, само што саде миро из Немање поче повише да се вири и у цркву око гроба направи се као језерце. И то Грци и остали Светогорци и затекоше јутром кад прот цркву хиландарску за јутрење откључа. Па неки се још не досетише шта је, а неки се, богами, и досетише, али се направише да нису...

И заједно са протом карејским сложише се сви игумани светогорски да се Немања прогласи за свеца, за Симеона Мироточивог и да се писује житије његово. И тако Сава спроведе наум свој а само он знађаше колика беше цена за првог сербског свеца. Јер, многе манастире од гусара срушене он обнови и монахе откупи, а у Лаври и Кареји званој Ораховици, многе поклоне и дарове даде још за живота Немањиног, а и после. Па рекох за себе, а и Сави: “Ако Немања светац постаде, онда вери христијанској међу Србима мора да је крај, нити она у њих ће да заживи како треба. Јер са Немањом као свецем лоше смо крштени...”

Па сутрадан Сава ће да ме питају хоћу ли да писујем житије Немањино и агиографско да буде. Ну, одрекох јер не умем да писујем нешто што није. И Сава се ту оћута, а онда ће: “Добро, ја ћу да писујем житије очево. Него можеш ли нешто друго да ми помогнеш, а да ти није мрско?”

“Да чујем”, повратих.

“Да препишеш са грчког Евергетидски типик за Хиландар па да и овај наш манастир добије типик као што доликује.”

И ово ми би мрско да преписујем јер типик евергетидски беше општежитељан, па општежиће ће онда и

у Хиландар да превлада. А тај живот општежитељан ми све мрскији беше јер завистан си од сваког и од игумана и од простог монаха, па онда мораш за заједничку трпезу да се храниш и у цркву заједно са братством да се молиш, а келија ти дође само за отпочинак кратки и молитву кратку. Више бех за келиота створен, а не за општежитељника и зато не беше ми по вољи што Хиландар општежитељан сас овај Типик евергетидски постаје. Него почех, тешка срдца да га преписујем, Сави скроз да не одречем; и боље ми је овај Типик да преписујем него житије Неманино агиографско...

Па почесмо работу мукотрпну; Сава житије очево твораше, а мени Типик западе.

А да ли овде нешто за Типик хиландарски да кажем те да се види какав беше живот хиландарски и општежитељни? Него да речем.

Игуман дужан беше да поучава браћу своју као духовну дечицу, а и сваког понаособ. Ако игуман то не чини треба духовни отац да се одабере, а који ће отац духовни да буде и њему и браћи осталој. И духовнику сви да се исповедају, а овај духовно да их лечи и храни. А овде имам нешто своје; може ли неко духовно да лечи и храни боље од Господа и има ли бољи исповедник од Бога? Него није моје да питајем него Типик да тумачим...

...А храна у манастир има да се даје по строгом реду. И то: кад се сврши литургија и било трпезно кад се чује. Ко пред јело псалам не поје или молитву, трпезар да га пријави игуману, а овај да га казни. Док се руча житије свеца или мученика од тог дана да се чита, а други молчећи да обедују, а који то ремети, трпезар да га одстрани од трпезе. Монах да је ослобођен од сви мирски обичаји и сујету скроз да угаси и ако га стави игуман и на последње место и то да отрпи, а ако и даље сујетан је, да се изагна из манастир. Ту морам ово да питајем; да ли сујета толко је непожељна код чловека и монаха јер

она је та што га на подвиг тера? А ко има послушност слепу за игумана тај слеп је и за Бога. Јер и Богу сујета монашка и човекова дражија је од послушности, јер муж сујетни брже до Господа напредује и стиже мада сујета сотонска брже га гура до престоље владарско. Но, и то треба да се разлучи: сујета божанска од сујете сотонске, а у овај типик општежитељни то се не разлучи, а није ни место.

А типик што преписивах овако још уређује управу манастирску; игуман хиландарски да буде раван осталима, а да не мора да иде у Цариград по штап игумански, као што мораху ови из други манастири светогорски јер Сава удеси и одступи још једаредод устава светогорског. Па игуман хиландарски беше потпуно слободан и независан и од царске власти и од карејске те ту је Сава за похвалу...

У случају да игуман умре или да се захвали братству онда економ, еклисијар и десет до дванаест најстарејших монаси, има да се састану у цркви и новог изаберу што је исто за похвалу. Али ово од големе ползе не беше јер старци хиландарски и под старе дане држаху се круто као властодржци, а не као монаси прости и умни од молитве. И међу браством хиландарским не изабираху најбољег и најумнијег него који им беше највише по вољи и њихов да је.

А иконом је одма иза игумана у манастиру и браству и то има да се показује и по опредељивању места му за трпезом и у цркви. Па се деси да оно што ти њих двојица смуте, то ти је; а у Типик писаше да је у манастиру самоуправа. Еве, и то хтедох и морах да уметнем.

Но, ако ћу по истини, писаше у Типику и то да игуман и иконом могу бити свргнути са своје части ако се покажу недостојни и лењиви или давају својим сродницима од манастирског или врше друга поткрадања манастира или ако хушкају братију против устава хиландарског или одају тајне хиландарске те ако се одају страстима путеним. А би свега тога повише код нас, па ако би се Типика хиландарског држали, од братства

ништа остало не би и потикало би се као стадо метиљаво...

Да рекнем и ово: да братство цело, а не само десетина најугледнијих, бира, поред игумана и иконома и еклесијарха, а овај има подеклесијарха, и, сви при том чину треба да стану пред икону Богородичину пред коју и Немања душу испусти. Овде не могах Сави да не кажем да стајање пред икону није нам потребно јер човек обичан, па и монах, стално стоји пред Господа, а икона да је само дрво обојено и позлаћено, и, ништа више.

Сава се сложи за икону да је то само дрво и слика, него наложи ми ово: "Писуј пред икону чин да се прима јер нису сви толко близу Господу као нас двојица што смо! Треба много високог ума и вере да си па икона да ти не треба, а ови наши Хиландарци нишчи су, као што знаш, а многи и неписмени.

Па написах и за икону пред њу чин да се прима и да игуман може и неписмен да је и невешт у вањским пословима. Толико за управитеље манастирске које цело браство изабире и свргава, а не само старци о томе да одлучују, а што не беше ни у један манастир светогорски па сви збораху како хиландарска самоуправа је највећа. Но, прича и истина не иду увек заједно...

Него нешто да кажем и за прости монаси и искушеници који хоће монаси да буду, те за болни у болнице и за туђинци што примасмо на свратиште у странопријемнице келије по чему Хиландар беше на гласу. Али и на гласу би по строгости монашкој; брат монах тако не сме ни да једе, ни да пије у келију своју нити тамо да држи воћке или новац. А онда не сме ни писма од родбине и другова да прима нити на њих да одговара, ако и стигну. Ако ли још поткрада манастир, што се дешава, е онда тај монах одма да се изагна. Кад се пожалих на строгост што се у Типик преписује, а Сава ће ово да ми каже: "Боље и један једини монах и Хиландар да остане

него да се множи множина безаконих за који није риза и камилавка.”

Ту се оћутах јер ме убеди, а он ће још и ово: “Него писуј и то, по келијама да живе по двојица монаха, а само по одлуци игумановој да се даје неком засебна келија и служитељи посебни да се укину. Јер, недостојно је монаха неко да служи.”

Онда ми Сава још наложи да писујем и ово; монаху да следује нова раса и кошуља, а после сваке годинице по перпер за нову одећу. За обућу новци да се не дају него игуман и иконом да виде коме треба. А није лоше, ако може, братству и ноћно рухо да се дадне; јер није ред да се иде на починак у оно у шта се, по васцели дан, у церкву и у поље иде.

Па ми овде засмета онај перпер што се монаху за расу даје јер рекох монах се са новци само прља и не треба ни од игумана да их прима. А Сава ће: “Нека остане оно за перпер. Јер, шта ако игуман је лош или има мрз на неког монаха па му не даје нову расу?” Ту ћу кратко: “Онда игумана братство нека мења па макар и за ту једну расу монаху што је не даје!” А Немањић ће да узврати: “А братство ако се подели па једни буду за игумана, а други за монаха и ако превладају ови игуманови онда оста монах без расу нову и у крпе старе! Јер, помни ово засвагда, Богумиле, брате; какво је браство таквог и игумана бира. Те овде писуј и ово; да цело браство игумана бира и смењује мада тако није у други манастири светогорски. Него наше је да терамо своје.”

Ту ћу да рекнем: “Онда да писујем у Типик и то да монаху по перпер се даје и за обућу и за уље келијско, али само за оне што келијски устав држе и бдења.”

“А ти ли саде оћеш монах да има повише перпера од каквог челника властелинског?” доскочи ме Сава.

Но, не дадох се лако па ћу: “А игуман онда може скроз монаха да угуши или да га изагна из манастир ако му није по вољи! А ако перпер монаха прља што га дајеш за расу, а не дајеш га за обућу и уље? И што не развластиш игумана, а браство оснажиш, па оно да

одлучује о изгону, а не игуман?”

“А не рекох ли ти већ; ако је браство добро и сложно онда је и игуман добар и сложан са братством, па свеједно је ко лошег и недораслог или лењивог монаха из манастира изгони. А онај један перпер за расу нека остане колико да мученик не остане го и одрпан ако га забораве браћа и игуман,” пресече Сава и ту ме надвлада.

Остаде још да се каже за оне што постриг зажеле; познати мужи да се приме одма, а непознати нарочито да се испитају. Седмог дана, по доласку њином у манастир, раса да им се дадне и наређивати им службе најтеже. Ако издрже тако шест месеци без роптања да се пострижу и приме у браство. Ако не издрже, игуман да их одбије. Толко за искушенике...

Још да кажем шта написасмо за болне, туђинце и немоћне; Сава наложи болничке келије да се уреде у које, Бог да им душу прости, помреше они богумили заточени што хтедоше Немању да убију на испаши с овцама. У келије нареди да се ставе легала и послуга и топла вода стално да има на аруле бронзане а за болесничко купање. Па тако по болнице ове, Хиландар поста чувен као Лавра у коју Атанасије Свети први болнице уприличи...

А за туђинци и немоћни да се изгради странопријемница, ови тамо да имају свратиште и ту да добију одећу и обућу и да се не отпусте сас празне руке на врата хиландарска...

И још ово нареди да писујем; овај Типик, прве недеље у месецу да се чати у трпези за обедом, монаси да га запамте...

И брзо се расчу по Гори Атоској да Сава прекрши устав светогорски, а понајвише што у Типик стависмо да игумана изабире васцело братство и оно да га свргава. Па поче да се збори како богумили превладаше у Хиландар и да зато је оволика самоуправа братства хиландарског; да могу и игумана очас да смене. А и у

друге работе братство хиландарско повише одлучиваше него ли друга братства светогорска.

Ово стиже и до Саве, а он ће: “И ти ли, Богумиле, мислиш како попустих твојим бабунима?” Ту казах да верујем да попусти. А Сава се не даде: “Не попустих бабунима него хтедох да придобијем повише монаси светогорски за братство хиландарско!”

Но не одступих па ћу да му рекнем: “Саво, попусти и ти пред богумили само тешко ти је да признаш!”

“Ако и ти тако збориш, Богумиле, онда попустих”, признаде Сава.

Мени пођоше сузе радоснице него задржах их, некако. Јер и није много за радовање; јако братство богумилско и самоуправа јака још не значи да си Богу поближе. Него самоуправа дража ми је од деспотије игуманове, а и једно и друго мањка у нечему, а то је; што су општежитељни обоје од чега зазирах, а и Сава. Те гледасмо, некако, из тог општежића хиландарског да се измакнемо.

А Господ или неко други, згоди нам прилику од општежића да се избавимо. Ну, овако се то случи: приводисмо крају писанија наша, хоћу да рекнем Устав и житије Немањино, кад неко груну у келије наше и оте нам и једно и друго. За Житије Немањино посумњасмо на богумили, а за Устав на шкопце, јер њима он не беше довољно строг и тврд према монаху простом и младом.

Прође и месец читав, а Сава не докучи лопови и кривци који су, а што у келије провалише ради Житија и Устава, па ће Немањић мој, један дан, да ми каже: “Спремај се за Кареју да идемо, Богумиле, јер овде писанија наша и главе наше нису безбедне; видиш ли да свашта у Хиландар навраћа? Дела у Кареју Житије и Устав поново да преписујемо, а и типик карејски за моју молчаницу келију да допунимо још боље.”

И спремих се брзо и кренусмо у Кареју или Ораховицу на нашки. И стигосмо безбедни и живи, Богу хвала и *амин*.

ГЛАВА ЈЕДНАЕСТА

(О шоме како избеџосмо из Хиландар у Кареју ше ѿисувасмо наново Типик карејски, а и шоме како расшумачих Сави шајну Тајне вечере Исусове, ше о боџумилском деџождерсѿву шшо ови наследѿше од ѿавликијанаца, а ови од барбелоџносѿика, а ови од Исуса, а биће ѿо која реч и о Плашоновом науку о сеоби душа.)

Сава полукав беше него што ми богумили држасмо. Јер, градећи Хиландар са општежићем, он за себе у Кареји изгради и келију независну од братства општежителног и хиландарског па све и да га изопште из Хиландар, Сава имаше за себе манастир једнокелијски где сам себи беше и прот и игуман и келиот независан, и од Хиландара и од целе Свете Горе што би противуставно. Но, ако ћемо по истини, беше све по закону старих отаца што основаше светогорску општину, а којег закона најстарејшег Сава се присети јер испочетка и Свети Атанасије, зачетник светогорског живота, и сви што с њим беху, свако од њих беше келиот за себе и независан све док не никоше манастири големи и царски и док у њих општежиће не превлада ...

Тако им свима Сава затвори уста са тај закон староотачки који Светогорци и они из Лавре и Кареје заборавише или се тако твораху. А још у Хиландар, тајећи и од мене, написа Сава и Типик карејски, који шкопци и богумили не нађоше кад оно провалише у келије наше хиландарске.

А Кареја илити Ораховица, како је Сава од милоште зваше, беше дивно гнездо божанско, понајближе Богу од сва гнезда светогорска. Јер, висина њена од мора би понајвиша од сви манастири и само повише од нас беху они испосници што живљаху под самом снежном капом атоском. Па у јутро кад се разбудиш и из келију изађеш, а оно не знаш где си, на земљу или на небо. Но, слунце

кад малко одскочи, а оно се направи такав метеж као да си на трговиште некоје јер многе молчалнице ту беу пре ове наше изграђене, а од сви манастири светогорски имаше по једна. И ту се досетих зашто Сава јоште побеже из мир хиландарски у метеж карејски; овде сва власт светогорска беше му под руку и већа полза одавде за Хиландар можеше да се створи него доле, у Хиландар, међу шкопци и богумили... Па кад се малко средисмо од пута и на молчаницу свикосмо, а Сава ће: "Овде у ову келију карејску, безбедни смо и од шкопци и богумили хиландарски јер и оружану посаду ћу да поставим овде пред келију ако треба."

"Не збори тако, брате Саво, и не зазивај зло! Јер, нигде под капом небеском сигуран ниси, ни овде ни било где. Него да се молимо зло од нас и Србљи да се одагна, ако може," рекох по сердцу.

"Право збориш, Богумиле, него, де, да видиш Типик карејски што срочих у Хиландар и без твог знања, а саде хоћу и ти за њега да знаш и да га познајеш у танчине."

У Типик Сава прво ово написа; да у овој мучалници могу да буду само двојица или тројица монаха који треба тврд аскетски живот да држе, на лебу и води. Хиландар мора да даје шездесет литара уља за келију карејску, а и друго што игуман и братство мисле да је келиоту карејском потребито. И нико да нема права келиота карејског да надзирава; ни прот, ни игуман, нити од њих вино и воћке да узимају него само да дају келији и келиотима колико је потребно. А кога келиот остави иза себе у ову молчалницу, тај има за живота ту да остане и нико не може одатле да га помери. И овај кад се Богу представи, игуман и братство другог достојног за келиота између себе да одаберу и да чувају карејски живот молчанички и староотачки иако је противан општежитељном хиландарском ...

А келиот сме да једе на уље, и вино да пије само уторником и четвртком, а само суботом и недељом сме

два пута на дан да једе; у друге дне само једном и то слунце кад падне. И слободно му је суботом и недељом да узме сира и рибе. У време Великог поста само суботом и недељом помалко вина да пије и на масло да једе. Божићни пост блажи да је, а и петровски. Сваки дан јутрења и вечерња да се држе и метанисања како доликује ...

Овде ће Сава да ме прекине у мрморење моје и чатење и ово каже: “Строг ли ти је Устав карејски или построжи да буде?”

А ја ћу: “Негде нека буде построжи, а негде, помекши.”

“Де, казуј где и како, Богумиле!”

Па почех: “Да се писује како у келију карејску не може да уђе монах који гледа ту да се склони од послушанија и молитве манастирске, или неки неписмен брат и неко ко би трговао по Ораховици и молчалницу у закуп издавао. Јер чусмо ли Саво, брате, да се неки и то досетише?”

“Добро велиш, Богумиле, па писуј одма то што каза”, пожури ме Сава. Те кад то, некако, срочисмо, а он ће: “Де, збори шта још мањка Уставу карејском?”

“Ово ћу још да ти речем, Саво; ти знаш да ми није тежак ни најтежи пост него држим да кад нам дође неки гост у посне дане, пост да се разори сем ако није среда или петак”.

“Нека буде како велиш, Богумиле, и писуј одма и то.”

Па само што ово записах у Устав карејски, а у келију нам дође гост; монах сербски а луталица светогорска, а Герман му име би. А за њега се збораше да у Рашкој удави једну пастирицу што га вазда у поље изазивљаше и на блуд навођаше.

И тај Герман овако ће да нам наздрави: “Помоз Бог Србљи! Кад стигосте овде у ову Ораховицу?” Сава поврати као што је ред: “Бог ти помого, а стигосмо има недељу дана, а останак нам је до судњега часа!”

“Ако, ако; треба Србљи да буду и у Кареју! Него

имате ли комад лебца за брата свога!" тераше Герман своје.

"И лебца и с лебца, брате Германе!" каза Сава.

И како слунце падаше у море сињо, прихватисмо се и ми лебца и воћке свакакве. А Сава изнесе и сир и рибу сољену, те тако дође гост па нам разори пост. А кад обедовасмо, а Сава ће да питује Германа оно најстрашније; "Де, брате Германе, истина ли је да удави ону пастирицу што те на блуд нагањаше?" А овај мученик убледе, па узе торбу своју монашку и удари на врата келијска као без душе.

"Видиш ли, Саво, како јака храна и јако вино из тебе погано зборе", прекорех га као каквог јуношу, а он ће, као ђаво да је у њега и у мене да дира: "А и тебе, Богумиле, спремам се одавно нешто да питујем!"

"Питуј!" рекох, а побојох се шта ће да ме питује, а видим да ће опет нешто погано.

Сава се загледа у мене, сас оне његове модре очи урокљиве и помалко припите, па ће: "Истина ли је да ви богумили, кад вас похота обузме, и кад се окупите сви навечер, спопадате и сестре и мајке и остало женскиње сродно по крви, па се тако не зна ко коју оплоди и од кога ове зачну. А све то чините у славу Исусову, те кад се детенце из те везе често родоскрвне и сотонске роди, а ви га бацате све један другом у руке док га не уморите, а онда га расчеречите и у брашно умесите и једете, а крв му сас рујно вино мешате и из пехар испијате. И да то чините зато јер верујете да и на последњу Тајну вечеру пред хватање и распеће Исусово за Светом трпезом узимаху апостоли и од крви Његове и од семе Његово мушко, па зато и данас сваки богумил мисли како је у њега засађен и зачет Исус, па га осећате под груди као живи плод материн. А збори се и да један од другог узимате крв и семе мушко да се што више збратимите јер то чињаху и апостоли на Тајној вечери!?"

Многи ме ово питуваху па одговор имав

приправљен: “Не знам да ти кажем истина ли је ово што збориш јер не видех сас ове моје очи! Него родитељ ми каза да беху таква браства богумилска и у земље нишавске те да је и покојши Растоклија Србљак, што хтеде Немању да умори један од децождераца и да дође на Свету Гору из такво братство децождерско где и мужи један од другог семе мушко и крв узимаху а све Исуса у себи да ојачају.”

Сава се овде, загрози, па ће: “Отац ми у праву беше што вас осуди још на сабору рашком и што поче сурово да вас гони. Јер, богумили твоји су, брате, као звери сотонске кад децу своју једу у име Христа. И како другачије да их назовем?”

Овде га пресекох: “А твоји Немањићи не узимају ли се између себе, у родоскрвнућу само власт да сачувају и не убијају ли децу своју, браћу и очеве, власти ради? И шта све Немања од браће и ближњи учини? Него и Исус Христ то чињаше на Вечери Тајној, а и пораније! И од њега то децождерство преко павликијанци ево до нас богумили дође, и зато држимо да смо од колена Исусова! Јер, Магдалену и Марту Исус више љубљаше него Петра и остале, и са ово женскиње у постељу легаше, а и други од апостола, па зато за Магдалену рекоше у Јерусалиму да је курва. Јер грдну копилад јал апостолску, јал Исусову, изроди. А на вечере тајне дружба Исусова вечераше плодове свога греха.

А Сава се на речи ове моје узрну па не могаше дуго да прозбори. Кад дође себи само ово каза: “У тебе је јал Сотона, јал Исус; јер само од њих двојице може неко тако да збори јасно, и дрско о ономе што је било у време Исусово!”

Па за тај дан толико беше наш разговор ...

Преноћисмо у миру, а Сава ће с јутра опет да питају за Исуса и за Тајну вечеру на којој грешни плод на трпезу стављаху: “Брате Богумиле, а откуд ти то за Тајну вечеру и њену страшну истину?”

“А откуд теби за богумили да једу децу своју?” претекох.

Сава малко застаде па ће: “Чух од шкопци руски и они зато се шкопе грех да се не множи и живот нови одма да се гаси и до децождерства да не долази.”

“Добро ти рекоше шкопци. А, видиш, Исус хтеде и једно и друго; и грех и живот да се множе, а и он да их сатире, те да буде господар живота и смрти и судија греху, па зато и уведе Тајну вечеру ту живот грешни да се сатире од оних што га створише”, рекох му.

Ту ме Сава умно приупита: “А како богумили узеше ово децождерство од Исуса; Боже ме прости!?”

“А не казах ли ти? Барбелогностици преузеше Тајну вечеру од Исуса, а павликијанци од барбелогностика, а богумили од павликијанаца па се тако Исусова Тајна и Страшна вечера пренесе кроз векове до дана данашњег! То ти је истина цела, брате Саво! И све ово ти писује у Исусово јевангелије.”

Сава се ућута на кратко, а онда ће опет са оне очи његове да ме питује: “Него чу ли и оно друго, Богумиле, да се ми Србљи измешасмо, у страом завичају сербском и некрштеном са оним тринаестим племеном израиљским што нестале из земље Израиља.

“А ти ли ме питујеш за израиљску крв да ли је и у нас смешана?” рекох. А Сава: “То те питујем!”

“Овде ћу ово да ти кажем, Саво! Кад оно ћесарев војсковођа Тит разори Јерусалим и поби и расеја израиљска племена, а то тринаесто, што кажеш, оно као у земљу да пропаде, а да ли се смеа сас Бели Србљи, преци наши, е то не знам.

Мој Сава овде се занесе у себе, па се тргну: “Ово само теби казујем, Богумиле, па гледај како ћеш и што ћеш!”

“Ајде да чујем!” потерах га.

А он: “Ево има неко време, па мало по мало, а у сан ми дођу и Мојсије и Исус, па ме зову за Јерусалим да идем, јер веле ми да сам, по њима, син њихов израиљски! Па још ми рекоше и да нисам Немањин него од њиховог семена да сам зачет, и да их има још такви у народу мом смешаном са племеном израиљским изгубљеним што

стиже доведе.”

Ту сад мене подиђе језа од овај сан Савин јер усних га исто неколико пута него не смех да га приповедам нико-му да не помисле како се душевно не разболех и да сам сисавши са ума. Па нешто помислех: “Господе, не полудесмо, ваљда, обојица у ову мочалницу карејску и у нашу осаму монашку?”

Него шта је ту је, има да се трпи; било да је бољка душевна, било истиница слатка и тајновита...

“Чујеш ли ме ти, што ти зборим, еј, Богумиле!” тргне ме Сава из моју замисао. “Чујем, чујем!” излагах.

“Не чујеш него да ти поновим, У Јерусалим, у Јерусалим морамо да идемо!”

“Има да идемо кад нам дојде време, а то време само ће да нам се покаже!” рекох, па се умолчасмо.

Него кад пођосмо на починак Сава ће:

“Знаш ли, Богумиле, шта се збори међу ходочасници јерусалимски што се вратише оданде?”

“Шта се збори?” усправих се у постељу тврду и монашку. А и Сава у постељи седеше, па поче: “Свако ко иде у Јерусалим тај тамо једном је већ био у животу неком минулом! Верујеш ли ти у то, Богумиле?”

И овде рекох: “Не казах ли ти већ за сеобе душа за које Платон грчки пре Исуса збораше, а што Буда индијски још и пре њега рече; да душа док се не очисти и оде на небо, сели се из тело у тело, и из један у други живот.”

Ту ће Сава: “А да не бесмо и нас двојица у тај Јерусалим кад га толко снивамо?”

“Можда бесмо, него само ће да нам се каже кад отид-немо тамо, у земљу израиљску и палестинску,” отповр-нух му.

“Право кажеш! А саде да отпочинемо јер може да опет санак јерусалимски уснимо”, понада се Сава. “Може да буде”, понадах се с њим.

Па се то и деси, хвала ти Господе, те уснисмо опет исти сан јерусалимски. И сутрадан га причасмо један

другом потанко и поклопи се све у длаку јал као у огледалу лик оног што пред њим стоји ...

И ту разумех ово; не само то да ћемо заједно за Свету Земљу да идемо него да ћемо до смрти једног од нас заједно да будемо. А ово не знам ко ми каза; Исус у мени настањен или неко други. Али нема ко други, па овде велим: хвала Господу и *амин*.

ГЛАВА ДВАНАЕСТА

(Савин одлазак у Хиландар и мој осџанак у Кареји, где се бавих чаџењем Јосифа Флавија, и наравоученије из џога, џе живоџсање цркве хиландарске и џворење Жиџија Немањиног, џе како Сава нађе грдно злаџо близу Хиландара и џегов џовраџак у Кареју, а џу је и беседа богумилска о земаљском и небеском џројсџву.)

Богоугодан беше наш живот карејски који спроводисмо уз пост, молитву и писанија наша, те ту некако доврџисмо и Устав Хиландарски и Устав карејски. А Сава ће, један дан, овако да ме изненади: “Богумиле, намеран сам да оца ми Немању уздигнем међу Божије угоднике, те да буде и ту видан и од Рашана буде први учесник царства небеског. Јер, ова владарска слава пролазна је и мала за џега. Него вољан ли си житије Немањино да срочиш, а ја на другу страну да идем, по живописци цркву хиландарску да живопишу, а понајпре лик Немањин,” каза Сава па настави:

“А ово што ти зборим у сан ми се каза, а арханђел ми наложи и за житије и за живописаније лика Немањиног.”

Ту мене као муње Илијине и Германове да ошинуше и крв ми се узбурка на помен имена Немањина. Јер, може ли чловек, па ако је и монах, да заборави на злодела овог крвника кога сада хоће за свеца да уздижу? А могу ли да се забораве и сва она смешатељства кад умре крвник овај и она ниска и мучна работа сас миро-

точењем Немањиним коју Сава удеси у Хиландару е да би Светогорци Немању за свеца прогласили?

Све ово прође ми кроз ум мој помућен и душу узбуркану. Него смирих се некако па ћу мирно: “Саво, брате, немој то житије да писујем, а и ти га се окани ако Бога знадеш. Јер, знаш отац ти какав беше и да не заслужи житије светачко, ни лик светачки у цркви хиландарској да се живопише. И немој ту опет да се споримо кад овако богоугодан живот у ову молчалницу спроводимо! А тај у сан што ти се јави, Сотона је, а не Арханђео!”

И Сава се оћута како он уме. Но, цели тај дан, а и сутрашњи поквари нам се због разговора овог, па ће Сава предвече да ми каже: “Одох с јутра за Хиландар да видим тамо шта се збива, а ти остани овде у Кареју и одмори се малко од мене јер један другом као да досадисмо.”

И оде како рече, и остадох сам у келију карејску, а мени лакну некако. Јер, у молчалницу требе један келиот да буде, и, зато је и прављена. Ту се дадох у чатање Јосифа Флавија, историчара јудејског, да видим како то ћесар римски сруши Јерусалим и како Јосиф Флавије од ватреног заповедника израиљског постаде историчар римски, хтедох да видим како се то праметну. Дивљах се Јосифу како, у моје тридесете, онолико направи; како савлада неслогу Израиљаца, како укроти супарнике своје који скупљаху побуњенике на своју руку. И како са слабо оборужану војску и утврде слабе дочекаше Римљане.

Римљани стигоше под вођством Веспасијана. А кад Веспасијан продре у Галилеју, опколи Јосифа и његову војску у тврђави Јотапата. Опсада потраја четрдесет и седам дана и Римљани тек лукавошћу преко ноћи провалише у тврђаву те на спавање многе Галилејце побише, а многи сами себи живот узеше кад видеше да су поражени. А ово све подсети ме на мене и

моји богумили које Немања онако жестоко порази. А кад још малко повише продумах, а оно испаде да сам као некакав Јосиф Флавије богумилски јер праметнух се, еве, у Немањиће и кроз житије Савино историју сербску и богумилску писујем.

Него шта даље би са Флавијем израиљским? Јосиф побеже некако омрзнут и од својих и од Римљана, па се сакри у цистерну која се настављаше у пећину. А тамо сакривени беху и његови. И трећи дан издаде их нека жена па Римљани пећину опколише и позиваху Јосифа на предају. Но, Јосиф не хте да изађе. Онда Веспасијан посла трибуна Никанора да поручи Флавију да погубљен бити неће. А кад овај опет не хтедне да изађе, војници римски почеше ватру и камење у пећину да бацају, а Никанор их заустави. И опет позва Јосифа јер га Веспасијан хтеде живог.

Онда Јосиф који беше свештеник израиљски и син свештенички и знађаше и снове своје пророчке да тумачи и који већ виде судбину народа израиљског и ону римских царева, овако ће Богу свом да се обрати: “Будући да реши народ израиљски да покориш, Боже мој, и да сва срећа ратничка пређе на страну Римљана, а да изабрао си душу моју да наговести будућност, пружићу руку Римљанима и остати у животу. А ти си ми сведок да Римљанима не прелазим као сведок него као слуга твој.”

Тако рече па поручи Никанору из пећине да се предаје. Но, Израиљци што с њим у пећини беху окружише га и хтедоше да га убију што хоће да се преда Римљанима: И овде сада дође оно место што ме згрози и задиви, у исти мах, јер опет себе препознадох у Јосифу Флавију.

Јер, шта уради Јосиф? Видев пред очи смрт своју, и то од своји, он се досети жребања којим и Исус стиже на Голготу и на распеће. А та игра жребања сурова беше; играху је међу собом и војници римски, а не само они на смрт осуђени. Жребаше се па на кога коцка падне, тај је на смрт осуђен и мора да се убије. Па тако и Јосиф

Флавије предложи да се жреба у пећини, и тако један по један, сви између себе у пећини да се побију и нико у руке Римљанима да не падне. И Бог ли тако хтеде или Јосиф некако жреб удеси, тек, сви се међусобно поубијаше, а остадоше Јосиф и још један. Те овог Јосиф убеди да се предају Римљанима, па тако и би. Него Јосиф још не беше сигуран у живот свој ако га Веспасијан преда Нерону, па пророкова старом Веспасијану да ће он да надживи Нерона и за тридесет година и да ће римски ћесар да постане, али њега Јосифа да не предаје Нерону. Па га Веспасијан не предаде Нерону, а и постаде ћесар како Јосиф пророкова. Е, то беше прича Јосифова па како је прочитах, не могах да се смирим.

Јер испале да та прича Јосифова о мени збори и о Немањићима непријатељима мојим којима приђох са кивот и писанија моја да им се светим, а што ће да остане забележено кроз векове што ступају као што и Флавијево писаније остаде до ово мое време...

Те, ту, у молчалницу и у тај час, реших житије Савино да почнем да пишујем и да све казујем како јесте. И ова замисао не даде ми око да склопим ноћи целе, што не беше ми тешко. Јер храна и сан све мање ми требаху, а Господ све повише...

Него ту нешто ми на ум дође; да овај Јосиф Флавије написа историју народа свог израиљског и све буне и ратове израиљске, а нигде Исуса не помену па поче мисао да ме мори; тај наш Исус да ли постоја некад или не, те да га не измислише као у приче народне и скаске што се свашта измишља за децу и за лакомислене? Те се не смирих дуго...

А опет Исус наречени ако не постојаше међу живима на земљи, ко је онда овај у мене и под срдцем што га осећам као мајка плод свој?...

Дође дан и Сава се појави. И видим радује се што ме види, а видим има још нешто. И питајем се; шта ће то да буде? А Сава сам рече шта је: "Брате Богумиле, нешто

морам одмах да ти казујем, па ако хоћеш, а ти веруј, а ако нећеш, опет добро.”

Ту га пожурих да казује шта има, а он ће: “Хоћу да знаш да црква хиландарска се живописе и да лик Немањин већ је тамо, али да знаш да све затекох јер Методије пре мене доведе мајстори што осликаше цркву и ту више ништа не могах да спречим. Е, толико да знаш и да ме верујеш.”

“Верујем те, Саво”, казах, а не знам да ли истину рекох него нека му буде црква хиландарска и живописана сас његовог Светог Симеона као да је светац, а знасмо шта беше Немања и даће Бог па знаће се кроз све векове до краја света...

А после ће да се покаже да Сава наручи мајстори а не игуман, те да се црква хиландарска ослика по Савином налогу. А показа се да тамо у Хиландар Сава поче потајно од мене житије Господина Симеона да пишује. Толка беше љубов синовљева за оца и отечество земаљско и откуд мени толка сила да га тога ради осуђујем? Јер, свакому је отац његов најбољи, ако је и крвник, а та љубов поголема је кад син с њим не проведе толике године младићства свог... Па ће тако ово дете Сава до гроба да жали и чезне за родитељем својим. А то беше и моја бољка која ме сковитла почесто кад сам останем са собом, али брзо се отргнем од жалости те и онда Исусу сам, некако, ближи. И он, Исус, како може да каже: “Ко не остави оца... није ме достојан?” Или то рече тако ласно јер копиле би и за љубав очинску нити знађаше нити љубов синовљевску имаше па му ласно би да рече што рече.

И дојде до разговора о Житију Господина Немање које Сава писуваше јер овде у молчаницу карејску не могаше више од мене да таји. А писуваше га, час као за свеце житије, час нежно као лепописаније каквих све повише би по дворови грчки и рашки. Па кад ми даде писание своје на увид и кад исчитах написано једно га молих; да не пишује за мироточење Немањино у цркви хиландарској, јер брука и срамота голема може да пукне

и Србљи на подсмех целој Светој Гори да буду. Те ме послуша и оно за мироточење Немањино брисасмо и уништисмо...

Ахтедох да уклонимо и оно да што је Аврам и Мојсије за израиљски народ да то је Немања за сербски. Ту ће Сава да ме заскочи: “А не рече ли, Богумиле, да у старом завичају затекосмо израиљско племе и да се измешасмо?”

Те остаде да оно што су Аврам и Мојсије за народ израиљски, то да је Немања за народ сербски.

Него јоште један глас стиже са Савом из Хиландара и рапчу се по целу Свету Гору, а то је да овај мој сабрат карејски нађе силно злато у два скровишта голема, а копајући поред манастира хиландарског, па се збораше свашта, а понајвише да му Евдокија Стефанова рече да копа кад оно Сава двапут би у Цариград па се једном среташе и она му рече где је злато. А пође и глас по Свету Гору да се Евдокија загледа у Саву и да згрешише, што стиже и до Стефана у Рашкој. А овај глас, држим, пустише Ватопеђани.

Онда из Хиландар пустише други глас да се Сави у сан јави Богородица, мати Исусова и она му рече где да копа. И гласине ове стигаше и до Лавре и до Кареје наше, па почеше многи да нам долазе у молчалницу нашу и да Саву издалека пропитују шта је истина?

А Сава вешт беше у одговору и остави их у незнању. Него мене не могаше тако ласно да превари, па једно вече сатерах га: “Де, казуј, Саво, како беше за то злато силно што нађе? Ко ти каза где је?” А он ће: “Богородица, веруј ме, бар ти, Богумиле! Јер, не дође ли и мајка Исусова на Свету Гору по распећу синовљеном? И није ли гроб њен, испред Горе Атоске и зашто у сан да ми не дође? “Зато што чух за тебе и Евдокију убаву у Цариград да бесте и да се спојисте и да то стиже и до Стефана у Рашкој те се још више завадисте! И да Стефан отера са двора! Евдокију због тебе!”

“И ти ли у то поверова?” каза Сава.

“А ти ми казуј у шта да верујем!” рекох.

“Казах ти за Богородицу да је истина цела, а ти како хоћеш, а брата ми и Евдокију више не спомињи!” канда се Сава расрди.

Па тако остаде. И, нешто думам; ако Исуса под груди моје осећам, ако са Савом Јерусалим усних у исту ноћ, и ако гроб Маријин пред Гором Атоском беше, зашто Сави у сан Богородица да се не јави? Јер, одраније и ово знадох; да Марија беше из племена Давидова и богата рода па кад оно Исуса разапеше, а она мученица ваљда понесе са собом све злато своје и опет пут Египта крену код родбине своје, као и први пут кад са Јосифом и дечицом близном Томом и Исусом побеже да јој близанце Израилци не убију.

Но, овај пут не стиже Марија стара и од боли скрхана до Египта него нешто је скрену с пута овде до испред Свете Горе и ту умре, а и злато ово њено остаде. И први ли је пут човеку у сан мртав да се јави и да му каже где да копа за злато? Те тако Саву више не питавах ни за Богородицу ни за Евдокију, а ни за злато. А чујем да га подели на равне части свим манастирима светогорским, а и испосницима и келиотима. Само што овим последњим, злато потребито је као и камење речно и поточарско. А оно за Евдокију остаде ми мутно, а и нека је тако. Јер после ћу још да дознам да и Стефан Немањић дође тајно у Хиландар гробу Немањином да се поклони и дарови своји да потврди, а и Сави да се пожали на Вукана. Те са Савом се некако измири. А да ли свађа би само због Рима кога Стефан уз срце пригрли или и због Евдокије коју Сава на груди прими, е то ће тајна голема да остане као и то шта се све још браћа потанко и тајно исподоговараше... Него види се да Немању и течевину његову хоће браћа да уздигну у висине небеске где му није место, и лоза немањићка тако да остане занавека...

И Сава се сав даде у писување Житија Господину Симеону па поче да се присећа све како беше са

Немањом, сваки часак, сваки дан како проживеше заједно у пустињу. А мене западе да писујем за старца Варлама и кнежевића Јоасафа, а што би прича иста као она о Растку кнежевићу што упозна старог монаха Никиту и побеже од двора Немањина у Гору Атоску. И написа Сава Житије Господина Симеона колико је могуће.

Тако и не осетисмо ветрови силни светогорски и дни све похладни, те дође и празник Христова Рођења, а потом и Богојављање. И ту ноћ усних крштење Исусово у Јордану онако како беше. А би да Исус не хтеде сав у реку Јордан да се потопаи него само стопала. И Јован Крститељ зато се и препаде јер овај Исус га не признаваше за месију, јер и за њега Галилејца збораху да је месија; а две месије у једном народу не могу да буду. А Исус и Јован беху браћа...

Кад, с јутра, и Сава ми каза како усни исти сан и као што видех Саву у сан мој јордански, тако и он мене виде у свој сан јордански те се ту опет згледасмо. И Сава ће да питају: како то може? Па му овако различих: “Не рекох ли ти кад човек заспи, а душа његова искача из тела његова, па путује кроз земље и векове као ове наше душе ноћас што отидоше чак на реку Јордан и у време Исусово и видеше све како би.”

Ту ће Сава да ме питају: “А то ли нас двојица и онда у време Исусово бесмо поред њега на реци светој јорданској?”

А ту ћу потанко: “Може и то да буде, брате Саво!”

И њему много по вољи би што имасмо и живот израиљски, а и мени, Бога ми, угодна беше помисао та. Јер, што више живота имаш, богатији си, а и Богу си поближи...

Него Сави нејасно би зашто Исус одрече крштење Крститељу па му и то разлучих овако: “Наука индијска што Исус је из Индије донесе, поумна беше од Крститељеве есенске и кумранске па зато Исус одрече

крштење и кумранску веру есенску. А из Индију донесе и учење о тројству небеском и земаљском а које богумили очуваше до дана данашњег. А то учење овако иде: тројство земаљско је заједно, а оно небеско је једно. И Јован Јевангелист једини од јевангелиста гнозу прими од Исуса и ову науку индијску. А велика је разлика између тројства небеског и тројства земаљског. Отац, Син и Дух су једно, док су дух и вода и крв заједно, а не једно. Као што су и сви људи на земљи заједно, а нису једно, а вода и крв чине тело, а дух је дух, те зато апостоли узимаху на Тајној вечери од Исусове крви и семена не би ли се с Њим и у тројству спојили што не може да буде, јер у тројству земаљском крв и вода који чине тело су против духа човечијег, а дух против тела. Нису, дакле једно, али су заједно па та заједница човекова се кида и престаје тек човек кад умре; крв и вода иду на једну страну, а дух на другу.”

“А дух од чега је?” Сава ме прекину.

“Дух је једно тројство у унутрашњем небу човековом које треба да је као тројство небеско јединствено, а то јединство је ума, срца и воље. Докле је само ово троје у заједници, а не у јединству, дотле човек је у рату и са самим собом и са тројством небеским. Када се ово троје: ум, срце и воља уједине изистински у човеку, у тројство унутрашње, онда небо човеково сличи небу небеском и ниједмо нити влада овим другим нити му робује и човек му дође као Бог и божји син у кога је тројство и небеско и унутрашње. Ето, то ти је истина цела што је Исус донесе из Индије. А и ово да ти кажем; Исуса називаху још и Христ а што је од Кришна а ово беше индијски бог најстарији који после се усели у Буду индијског а после толико векови и у Исуса како овај за себе вероваше. А и неки од апостола поумних што после распећа са Исусом у Индију и пођоше, вероваху да је у Исусу Кришна.”

На помен земље индијске Сава ће да казује: “Да гледамо некако што пре ту Индију да походимо где Исус науку научи која је противна библијској и која не тражи као Мојсије, око за око, него на ударац други образ

окреће.”

А ту ћу: “Рано нам је Сава за Индију јер немамо јоште ни тридесету. А и ти браћи својој завађеној треба да се нађеш, отачаство скроз да не упропасте.”

Те ту разговор престаде, а мени дође да се молим за отачаство мое земаљско и Рашку коју више властодржи немањићи раслабише него ли иноплеменици. Мада богумилу и не приличи много за отачаство земаљско да се моли и брине. Него стиже ме, па, ево, молим ти се Господи, спасавај ако можеш, сербске земље. Ако ли не можеш, опет добро; јер онда тако је писато.

А све ово моли те раб твој Богумил. Помилуј Господи. *Амин.*

ГЛАВА ТРИНАЕСТА

(О томе како насташе мейежи силни на Светјој Гори и како њровалише лашинске војске и разбојници из војне крстиашке, а Сава у Солуну њосјаде архимандрити, ње како кренусмо за Рашку да мири браћу своју немањићку.)

Један дан, виде се од раног јутра, лош глас има да нам дође, а нешто лоше и усних. У сан ми дође некаква мутна вода крвава и војске силне како се сударају, а исте заставе носе. Несрећа сербска голема.

И слунце кад одскочи, а у келију карејску дојде нам онај Герман луталица кога годиницу целу не видесмо. А тај Герман за то време би на ходожественије у Свету Земљу и на гроб Исусов. Па и он нам каза да све више се збори да Исусов гроб на Голготи лажан је, те да Исус се врати у Индију Будину одакле и дојде поднаучен. И да Исус сам себе назва Кристи по индијском богу најстарејшем Кришни, а који после се утројичи населивши се у Буди а после шест векова и у Исуса. Тако учење о тројству небеском дојде нам са Галилејцем из

Индије. Ту ће Герман још да нас слушају: “А знате ли још шта се збори? Да Исус не даде ни риба да се једе него само лебац и воћке, и да само лебови умножаваше кад нахрани онолику светину код језера Генезаретског и да молчаше притом као риба. А преписивачи јевангелија јал погрешно преписахе, јал намерно, тек испаде; да риба може да се једе што је противно индијској науци. Јер Буда не даваше било шта живо и животињско да се једе.”

Ето то нам исприповеда Герман ходочасник, па тумачих да је то онај лош глас што у сан наслутих. Него не беше то све.

“Ну, чусте ли нешто још положије? поче Герман.

А Сава ће: “А шта има положије од овог што нам каза за Исуса Индијца?”

“Има брате Саво, а то је да брат ти Вукан, од Латини напујдан, удари на брата Стефана и да Немањина течевина се располови.”

“Истину ли збориш, црни Германе?” завапи Сава.

“Каза ми монах што одбеже од Рашке!” одговори овај.

Те се ту Сава закука као сиња кукавица.

“Него имам и за тебе лош глас, Богумиле!” поче Герман, а мене сердце заигра јер на матер моју изнемоглу помислих, пошто друго рођено на земљици овој не имах.

“Казуј побрже, Германе, и то мое!”

“Кулин бан босански одрече се вере богумилске те прими римску, па вера богумилска тако нема више заштитника свог међу самодржци босански и на расуло је осуђена и прогон вечан.” Ту се мени смркну данак подневни, а Сава разјарен скочи на Германа: “Не помињи ми саде богумили! Јер од њих и поче ова несрећа сербска и голема!”

“А да не поче од Немањића?” не суздржах се овде.

Сава кроз побесне: “Богумиле, молчи, ако ћеш и подаље да смо заједно!”

“Молчи и ти, ако ти је до мене и истине!” рекох му.

Те тако завадисмо се пред Германом, а овај поседе још малко, па оде својим путем. А кад дође време да обедујемо Сава извади рибу сољену и вино пошто би субота, а можда и недеља. И ту ћу, добро помним, ово да речем: “Саво, од данас рибу више да једем нећу, а ти како оћеш. Јер, не чу ли Герман што рече за Исуса да рибу нити узимаше за себе, нити даваше да се једе. И виде ли великосхимници и испосници светогорски у пустиње светогорске да рибу узимају, већ само семе набубрело у воду некувану и ладну, а што је по закону староотачком.”

И Сава се сложи: “Да знаш да је тако! А за оно одјутрос што те нападох, Богумиле и што те за несрећу сербску оптужих, праштај, ако Бога знаш!”

“Праштај и ти за Немањиће све што казах! Јер, ни Немањићи, ни богумили не смутише сами несрећу сербску него Сотона и ко зна ко још“, казах па ми лакше би.

Прође још седмица, а можда и мање, кад у Кареју стиже писмо Стефаново плачевно где збачени самодржац, Саву преклиње да у Рашку дође и Вукана умном беседом и братском љубови уразуми и заустави. А писуваше и ово у писмо Стефаново: “... и изведе иноплеменике на отачаство своје и одузме ми земље и опустоши их, и оскрнави се земља наша безакоњима нашим и би убијена крвљу и падосмо у плен иноплеменика.”

А стиже писмо и од Вукана где овај на Стефана се жали да кроз државу сербску погрчи и расипништву свакаком је препусти.

Па кад се Сава сит исплака ово ће да каже: “Да се спремамо за Хиландар, брата Богумиле, а оданде за Рашку са пратњом оружаном, ако јоште може држави сербској да се помогне и од наше стране.” Ту се одмах спремисмо за Хиландар.

Кад тамо у Хиландар, одмах видим, шкопци руски се осилили па чак и чувар кључа од вратију хиландарских, њихов је човек, а види се и то да богумили су, добрано,

проређени. А они што са Немањом у Хиландар дођоше беху старци немоћни и по страни држани, али почасте свакакве им указиваху и у цркви и за трпезом...

Ни не осванусмо поштено, а пронесе се глас Хиландаром да долази прот карејски Доментије те стиже и Николај епископ јерисоски, па у два дана рукоположише Саву и за свештеника и за ђакона. Све то не беше по закону црквеном јер још му не беше тридесета него двадесет и осма...

Сво то чудо на брзу руку се заврши, а ту ћу Саву и насамо да питујем: “Шта би све ово Саво?”

А он ће: “Не знам шта ме снађе.”

“Знаш, знаш ти. Него шта мене снађе да поред тебе стално сам као сенка, а све задњи да дознајем! Докле ћеш све тајно од мене да работиш, а за све да ме питујеш?”

“Све ћу потанко да ти растумачим, Богумиле, кад дојде време! А ове чини свештеничке примих браћа повише и повисоко да ме гледају и мој савет да слушају.”

“Браћа твоја само мачеви своји слушају и цареви источни и западни. За њих ништа нису ни народ ни држава, ни ти, ђаконе рукоположени, и, осоли се већма једаред!” казах што ми беше на сердцу.

Ту ће Сава: “Е, има да ме слушају као дечица! Него крећеш ли с меном за Рашку или остајеш овде међу руски шкопци и старци Немањини? Де, пођи с меном да ми се нађеш, а и ти имаш стару родитељку у земље нишавске и ред је да је видиш док је јоште у животу.”

На помен матере ми, удари ме крвца моја млака и монашка у бистру главу но не дадох се одмах и рекох:

“Не идем међи вуци крволочни, не што ме је страх од њих него што ми је мука да их гледам, а камоли да их с тобом мирим. Јер мира ту нема, на вјеки вјеков. Сотона се у Србљи насели, Саво, јер рђаво смо крштени. И Сотона нам приђе сердцу колико и Исус и тако ће да буде док је сербског рода и порода. Не примисмо Исуса како треба и као да не превлада Он него Сотона у нама, и, то ти је. А родитељску мою Господ нека чува, а мене

Исус је и отац и мајка.”

“А ти збориш као да ниси сербског рода, Богумиле?”

Ту Сави ово одговорих: “Прво сам богумил, а после сам Србљак, а, дај Боже, да нисам ово друго!”

“Ти далеко отиде, Богумиле, брате слатки!”

“И браћа твоја и отац ти далеко отидоше и од сербски народ стоку начинише па уз тај народ ми се више и не пристаје. И Србљи боље да се затру што побрже јер време им је избројано. Него ти, ако си намеран иди и мири браћу своју и пастир им буди јер и ти, видим, имаш неки рачун. А мене остави у Карејицу моју, моју нему молчалницу.”

“Ово ли је последње што каза, Богумиле?” питавах ме Сава.

“Последње”, повратих, а онда се брзо припремих за повратак у Кареју и с јутра и кренух, онамо, пјехе...

А Сава, после чујем, крену из Хиландара за Солун, а за њим пође Доментијан, љигави и претворни дијак. Одседоше у манастир солунски Филокала чији критор Сава би, па се ту повише задржа и не отиде за Рашку... После ћу још да дознајем зашто се Сава онолико задржа у Солун јер састајаше се тамо са митрополитом Костадијем Месопотамитом, а овај га и произведе у архимандрита и даде му право на надбедреник. Па ме заболе то архимандритство Савино као жива рана јер знадох да за монаштво и за Исуса изгубљен је све повише, а и за мене. Јер архимандрит је далеко од Бога као мирјанин.

Онда прође неко време па ћу опет да чујем да се Сава из Солуна врати на Хиландар, где игуман Методије јоште више увећа браство хиландарско, ако та збирштина братство монашко беше...

А онда насташе многи метежи и латинске војске улегоше у Свету Гору, што никад не беше, и папин легат почини Свету Гору новом латинском епископу у Самарији што, исто, никад не беше. И тако би укинута

светогорска аутономија и самоуправа, те се ту запатише витезови крсташки и обесни који се држаху за Исусове крвне потомке, а беху гори од разбојника и гусара, па многи манастири светогорски пропишташе. Те чух да Хиландар као поштеђен би јер имаше ону силну посаду оружану коју вазда држаше, а можда је и нешто друго...

Ну, један дан, створи се Сава у Кареји па се ту ижљубисмо као род рођени. А и не видесмо се, Бога ми, подоста те не могасмо да се испричамо. Па кад мед покусасмо брзо, дођосмо и до оно друго и ту ћу да га питајем ово: “И постаде ти и архимандрит, а све чекам да те видим и као патријарха сербског?”

“Де, де, Богумиле, а ти; шта уради за народ сербски за ово време док бесмо растављени?”

А ја ћу: “Нешто што неће да ти буде по вољи, архимандриту мој.”

“Казуј да чујем!”

“Преписах са грчког спис један гностички, а који је противу Павла апостола!”

Сава ће ту: “Зато ли остаде сам у Кареји?”

Онда почех све потанко да му казујем како јесте. А то је да Павле први изневери науку Исусову и да разводњи јеванђеља, нарочито Јованово. Јер, Павле препоручаше верницима да се повинују свему што је земаљско и само дух свој са Исусом да пуне и признају и својину туђу и робовласничку и сталеже робовласничке и да се мире с тим ако су робови; и да се покоре пред државом ма какви да су закони њени и све то да се трпи християнским стрпљењем. А и брак препоручиваше.

Ту ће Сава: “Па где то Павле издаде Исуса?”

“Свугде! Јер, не дође ли Исус из пустиње кумранске сас зилоти оружани и не истераше ли трговце из Храма јерусалимског? И не хтеде ли Исус и садужеје и фарисеје да разобличи пред народом јеврејским јер ови се слизаше са римским ћесаром и народ свој издадоше? И не почеше ли Исус и Јован Крститељ у Кумрану да праве

нову државу јеврејску саздану на општине без бракови, а не саздану на робовласници и поданици, а изнад којих је ћесар?”

Овде ме Сава овако дочека: “Е, ако је тако, а онда спремај се одма да идемо за Рашку и тамо нову државу сербску да творимо, а да буде саздана на општине кумранске, а што су као богумилске!”

“Изистински ли ово збориш, Саво?” питавах га сав устрептао.

А он каза: “Изистински!” И не трепну сас оно око плаво. И ту више немах куд па почех да се спремам за Рашку. Него сетих се нешто: “А овде у молчалницу карејску кога ћемо да оставимо?”

“Доментијана млађаног, да видим може ли од њега тврд монах да израсте.”

Ово ми не беше по вољи, него шта је ту је. Јер, одмах се виде шта ће од Доментијана да се изметне: куче погано и дворско. Толко, и ништа више.

И кренусмо за Хиландар по пратњу оружану и по неке дијаке с нами да пођу. А пође и понеки монах богумилски и шкопац. Пратња оружана што се спремаше беше поголема па ћу Саву мало да подбодем: “А ти, брате, Саво, као за крсташку војну да се спремаш, као да пође Јерусалим од иноплеменници да ослобађаш?”

А он ће да ми каже да оружана пратња голема је зато што оће и оца свог Немању мртвог за Рашку да пренесе, на шта се пресекох.

“Шта ће нам Немања мртав у нову државу сербску у којој ће општине самоуправне и богумилске да буду, црни Саво?” А Сава ће: “Хоћу браћу с њим да измирим, а и овде могу ови разбојници латински и гроб да му оскрнавe.”

Тако ми преседе пут за Рашку него немах куд, а знадох да све ово неће на добро да се заврши и да од нове државе сербске неће ништа да буде. Него, ајде, да исприповедам шта даље би.

Брзо прелетесмо земље грчке, ако ковчег с Немањом носисмо, па се створисмо у отачаству нам, где

ми сердце се стеже од призора свакојаких. Јер, шта да ви кажем за земље сербске после војевања између браће немањићке? Деси нам се да и по цео дан ходисмо, а да живу душу не видесмо, али на многе лешине људске и домове пусте наилазисмо и нагледасмо их се. Цела Рашка беше као жива гробница сас мртва села и селишта, а сада ево и мртвог владара јој доносимо. Него не могаше све ово мртав Немања да види. А и шуме што украс су земље сваке, јадне беху. Оно што остаде непосечено од трговци дубровачки, војске завађене попалише кад села сатираху...

И као што у своје време цар византијски Јован расели народ рашки у Малу Азију у област никомедијску, а све да ослаби Србљи у Рашкој, тако се саде Србљи сами од себе расељаваху због глади и болести. А ове напасти не дођоше само од суше већ и од властодржци немањићи, од којих ништа добро за народ не дође. Па тако оде народ рашки на југ у земље македонске, али и на исток у земље бугарске па и на запад и на север. Одоше Србљи у други туђи народ да се претопе, јер и то им беше боље него да остану у Рашкој и да их закрвављени Немањићи тлаче и држе као стоку...

У такву земљу стиже Немања мртви и мироточиви, а овај што га донесе, син му Сава, уместо да саветује некако браћу Стефана и Вукана да народ како знају и умеју на земљи својој задрже, на родне њиве у низини и оне горе на ливаде и пашњаци, а он затражи од браће завађене најбоља дворска села на Атос да се раселе и тамо за Хиландар да аргатују, а што беше противно и Уставу светогорском...

И, тако Сава уместо да спречи расељавање народа рашког, он га поспеша и државу Стефанову још више раслаби. Јер, народ твораше државу, а не владари живи и покојши, и од мртвог Немање ту полза никаква не имаше, а што казах Сави. А он само понављаше: "Молчи, молчи, Богумиле!"

Стефан, сав срећан што брату може да удовољи, одмах срочи нову хрисовуљу и нова још најбоља села

даде за хиландарске метохе, да се селе на Свету Гору и хиландарско благо да увећавају. Тако поклони брат самодржац брату монаху народ силни, са женама и децом, као пар волова да му поклања, а овај Исусов слуга Сава, прими просто овај поклон као суву кору хлеба да прима...

Кад остадосмо насамо не отрпех Сави да не кажем да противно је божјој науци свакој да слуга божји тако просто народ свој крчми као стоку, а све зарад манастирског блага световнога. Рекох још да манастири му онда дођу као властелинске двери где за монахе као за какве властелине други раде те се тако од братства манастирског прави властелинство манастирско, а монах спрам меропаху постаје властелин за кога овај меропах работа, храни га и угађа му.

Ту ми Сава поврати: “Тако је у сви манастири па зашто у сербски да је другачије!”

“А тако ли смо сви пред Бога једнаки, Саво? И како мислиш да земљоделац, јал сточар, остави стару веру и прими веру Исусову кад види да за монаха, слугу Исусовог, мора да грбачи као за властелина? Зар ми монаси, деца Исусова, први божји закон да кршимо и властелински према народу да се држимо? Него ништи нову хрисовуљуји враћај дворска села брату Стефану и Вукану те их наговарај дажбине народу целом да смањују и да се живот народни свакојако олакша и народ на земљи родној да се задржи. И кажи браћи твојој да пусте народ по братствима и по опшћине да живи, у задруге на крви родбинској што су засноване, па да буде свеједно да ли је Стефан јал Вукан поглавар рашки. А не овако властодржац да је и власник народа и живота сваке живе главе.”

А казах му и ово: “А тај који буде поглавар, јал Стефан јал Вукан, свеједно је; него да скупља око себе умне главе и старце да их слуша, и од сваког браства да буде барем по једна умна глава те да заједно са њима

земљом влада а не са племићи чанколизе и јалови у снази, телу и памети што крв им је помешана јаловом крвљу туђинских властела и краљева грчких, латинских и угарских. Јер, ти слабићи метиљави више за туђ рачун него за добро Рашке владају и растрзају земљу и лоза грчка и латинска ближа им је не само од лозе немањићке него и од дедовине наше.”

Сава овде не издржа речи моје па се удари по колену и урликну као звер рањена: “Богумиле, саде видим да реч твоја, мере нема! Ти не само да мрзиш све што је немањићко него мрско ти је и све што је Исусово па хоћеш да га укаљаш. И саде знам откуда ти мисао погана да Исус син божји, са женама и децом у браству живљаше, и пород свој да имаше што противно је јеванђељима светим! Саде видим да ти само оно твое богумилско тераш па оћеш не само по закону богумилском државу рашку да преобразиш већ и опшћину Исусову! А не рече ли Исус да свако свој дом и своје ближње остави и с њим да пође?! А држава на браствима и задругама не може да буде нити јака нити дуго да опстане него само краљ јак племена кад покори и уништи и сав народ у своје поданике претвори! И то онај краљ кога Господ постави за челника отачаства, као Немању и мене што постави да будем месија народу свом...”

“Саво, брате, знаш ли шта збориш?” рекох.

“Знам, знам! И пусти ме да водим овај народ како знам и како ми је казато!”

И ту занемех за час јер неко кад се држи да је месија онда овај други и сви околу њега има да ћуте, иначе, испадне зло и наопако. А кад продумаш све ти је исто, зборио не зборио; Сава не беше од оних с којим може умно и дуго да се збори, а уз његову реч да се иде. Но, не могах ни да оћутим јер на пут овај не пођох да молчим него да саветујем, а не би ли народ рашки од тога неке ползе имао.

Па му рекох, прво, да све немањићко јесте ми страшно и туђе јер Немањићи само за ратовање и за жудњу

властодржачку знају, а за народ уопште не маре и држе га за своје власништво као стоку, шуме и ливаде да су. И да Немањићи нису ни Србљи него да су из Бакарног гумна малоазијског, од Анадола ромејског.

Толико му рекох за његову лозу немањићку, а за Исуса понових да живљаше као муж са Магдаленом и децу с њом имаше, те да његова општина би крвно повезана па зато толико јака би и остаде кроз све ове векове, а што све Галилејац пресветли научи код есена у Кумрану. Јер, и у ове наше дане Исус има своји живи крвни потомци.

И рекох још да све што на крви сродној није повезано брзо пропада, па и најмоћнија држава. А досолих и за јеванђеља света и лажна: “Четворојеванђеље црква што признаје лажно је, јер та јеванђеља писаху они што не беху са Исусом, сем Јована ученика, јер његово је још и истинито него и у њега много је додавано што не би испочетка. А питујем те, Саво брате, зашто црква не признаде јеванђеље по Јуди, па јеванђеље по Томи и оно Магдаленино, па и Петрово где се много побоље види какав беше живот Исусов!? А Лука и Марко писуваху шта им би потребито а да никад Исуса и не видеше него само што чуше о њему.”

На концу казах оно што Саву највише заболе, а то је да Бог по својој вољи не поставља владаре земаљске. Јер далеко је Он од света и за људе се много не брине пошто без велике жеље и намере и створи овај свет. Па, тако Бог никога па ни њега Саву не одреди за месију народа свог. И свако ко себи тако нешто умишља, тај самозванцац је обичан.

Мој архимандрит млађани, на ове мое речи само што ме не згроми, а највише га заболе што рекох да није Србљак. Па ми нареди да га оставим насамо и да идем у брвнару на починак.

“И ти ме држиш за самозванца из Анадола”, рече

Сава кад бех већма на вратима.

“А ти се не издавај за месију па неће нико тако да те нарекле!” казах излазећ, а после у келији дрвеној дуго се сабирах и препуштах молитви тихој не би ли ми се крв и срдце смирило од онај разговор страствени са Савом. И кад се, око поноћи, смирих и кад бех ближи Господу и небу него земљици овој, показа ми се родитељка моја и она повише на небу него на земљици стајаше па се препадох; да ли се већ престаји јадница. А нешто ми збораше да јоште није, али да је близо растанак њен са живима. Те ту одлучих да колико сутра кренем пут града Ниша те да видим матер ако је и затекнем у животу, јер ту ноћ душа њена би код мене засигурно, а да ли се врати у тело њено, то остаје да се види.

Кад осванусмо саопштих Сави жељу, а он ми удовољи. Но наложи ми да се вратим најдаље за десет дана јер хоће браћу Стефана и Вукана у цркви Петровој да мири, те да му се нађем за савет и поред језика мог поганог.

И тако кренух зором још, и без пратње икакве, путем што води за нишавске земље. Не прихватих ни коња ниског и јаког, а брзог за јахање, што ми га архимандрит Сава нуђаше, а какве он све повише јахаше, у мантије свилене. Као какав властелин да је, а не монах.

Не прихватих коња, велим, јер хтедох земљу своју стопалом мојим монашким што више да милујем; да је препешачим и да паднем на колена, да је љубим увек кад ми дође, да је се наљубим за толике године што је не видех.

На дружине многе шумске и друмске ме упозораваху, но нико ме не заустави од њих, а ни од чувара путева. Па опет велим што већ рекох; као кроз мртву земљу да ходих поред мртва села и селишта, ноћевих у мртве домове и мртве спаљиваху, по старом обичају, заједно са стоком; а болесне лечих са травкама и МОЛИТВОМ.

Те стигох некако у град Ниш и нађох неке мужеве из очеве дружбе некадашње и богумилске, а ови ми казаше за матер да ми је у неко селиште уз Нишаву, а с оне стране клисуре нишавске. Тамо се склонише моји од немањићке уроте, која богумиле сатираше, све хотећи до последњега да их истреби. Прођох и кроз ту клисуру нишавску, кроз ту капију лепу али и сурову што само Нишаву и друм кроз себе пропушта.

Нађох некако и братство богумилско у селишту напуштеном, а на Сувој планини безводној како је народ и крсти. И показа се да ме сам Господ овде посла; јер матер моја, родитељка моја једина, на самртном часу би. Бдех и дан и ноћ поред узглавља њеног, а кад јадна виде да јој часак смртни сасвим се приближи и да треба од овог живота да се опрости и на небо душа у кошуљици да јој се сели, а она ме позва себи, па ће: “Сине мој, оца твог Војислава да осветиш, али не крв крвника да проливаш. Него поред њих до гроба да будеш, као сенка да их пратиш, срамоту и дивљаштво Немањића писањем писменим да овековечиш. А ти ћеш знати све то да срочиш, умни сине мој. Па ти још и ово заветујем; срочи житије за Немањиће да се чита док је света и века. И у то житије да им се осветиш и за оца ти и за веру нашу богумилску што сатраше!”

Кад родитељка ово изрече, а мени сиротом мушке сузе кренуше, па само рекох: “Писујем, мајко, писујем већма то крваво житије!” А она ме стеже за руку, па намејана се престави Богу.

Тако остадох сам без игде икога на овоме свету, без рода и порода, па ми једина родбина оста овај Исус под грудима што ми је...

Потом запалисмо тело материно и расусмо га по ливаде шумске, сувопланинске, а и доле по Нишаву и њена душа у кошуљици прозрачној безбедно оде горе ка Господу јер овде више немаше где да се сврти. И зато је добро за душу што се тела покојших пале и пепео њин расипа да душа нема више зашто на земљу да се мува него одма на небо да се пење. Неки од богумила на ово

заборавише па почеше као источни и западни християни мртве да упогавају што души покојниковој јако штети, јер се она јадна онда и целу годиницу око лешине своје вије уместо да је већ горе код Господа. А ово највише важи за богумили босански...

Дође време да напуштам мајчино братство богумилско, где ми се још остајаше него Сава ме чекаше, а и материн завет ми налагаше поред Саве што више да будем и житије богумилско да му срочим.

И кренух за град Рас да гледам браћа немањићка како се шире и како земљу и народ као стоку деле, а свако сматраше да њему треба повише да припадне. А по снази беху исти па свеједно беше ко ће престоље да зајаши. Ту се Сава нађе у чуду шта да чини, а за народ свеједно је; јал на Вуканову, јал на Стефанову страну ако се прислони. Па и путујући за Рас стављах се у Савину кожу и немах уман одговор на чију страну Сава да залегне...

Сава ме дочека ко озебло слунце па поче да се вајка: "Помагај и ти, Богумиле, шта да чиним на чију страну да стајем; Стефанову или Вуканову?"

Ту казах: "Стани на Стефанову мада, ако је по старешинству, Вукан је први. Него кад Стефан већ заседе на престо, онда нека и остане; јер ни Вукан ништа није бољи, ни за народ, ни за државу немањићку."

Мирење браће Сава заказа у цркви Петровој и злосутној где Немања Сабор против богумила сазва. Него браћа не дођоше у Рас и јавише Сави да дође у Студеницу.

Кад заноћисмо у Расу, Сава ће да ме питује: "Мислиш ли да ће браћа да ми се измире и мир њихов да ће дуго да траје?"

"Њих само смрт може да измири, а биће што је писато!" казах па замолчах. И тако се заврши та голема работа сербска и државна. Те кренусмо за Студеницу на мирење...

А тебе, Господе молим, ово; молитва ова ако достиже до тебе и ако ти није додевна, а ти, ако можеш, учини нешто за овај народ, властодржци да га скроз не сатру. Па велим тако трипут: амин, амин и амин.

ГЛАВА ЧЕТРНАЕСТА

(О годишњем помену Светог Симеона и о томе како се удеси да потече миро из његовијех моштију, у цркви Студеници при Божјој служби Савиној, и беседа Савина противу богумила над гробом Немањиним.)

Морам прво да казујем како прође друга сахрана Немањина коју Сава приреди у Студеници за оца му и великог жупана покојшег. Колико сахрана хиландарска би монашка, толико ова беше властодржачка. И та раскош, и тај плач толики, не виде се скоро у Рашкој. Јер, народ такав ти је, као стадо оваца па кад остане напуштено и од пастира најлошијег, а оно жали за њим и блеји уплашено, Боже ме прости!

Тако би и кад се Немања мртав у Рашку врати; народ остављаше работу пољску и на пут искачаше, те на колена владара мртвог да поздрави и сит се, од муке немањићке, исплака. Заборави народ сербски злодела Немањина и оплакиваше крвника свог као род најмилији. Него ту се ништа не може... Народ не може да се мења...

А прође и то чудо, мислим на мирење Немањића у цркви студеничкој; Стефан опет тврдо заседе на престоље, а Вукан се врати у Зету своју; а за собом из страха од освете братовљеве зазида све путеве у теснацима и клисурама...

Ево, такав мир беше између браће, а Србљима оста судба да се оружјем сатиру и изједају, на вјеки вјеков.

Још дуго се збораше и за сахрану Немањину другу и све што беше около ње; и, те гласине стизаху у Студеницу његову где се преселисмо. И ту, у манастир студенички поче наш живот монашки, подругачији од светогорског, повише метежан и светован због чега несрећан бех...

Да кажем овде и ово: Сава више за живота ништа

поважно не написа, као да га стиже Божја казна за житије Немањино накарадно у које обману сав пород сербски што ће кроз векове наступајуће за Мојсија сербског да чати. Од тог времена кивот Савин као да се осуши, па власник његов написа још само писма неколика и посланице за целог живота свог. Јер, Господ, како ти дадне дар за писмена и за писување, тако ти га и узме ако се грдно огрешис, па почне Сотона кроз тебе да писује.

Убрзо по мирењу браће у Студеници, приближи се дан у којему ће да буде годишњи помен великог жупана и монаха Симеона, запамћеног по злу у народу богумилском и староверачком али и християнском. И пође глас да ће овај Немања у крви огрезао, а за свеца проглашен, за годишњи помен свој да мироточи. А у ово не поверова ни народ, ни она властела што тајно примише веру богумилску.

Сава и брат му Стефан самодржац знађаху да народ не верује у мироточење Симеоново хиландарско, па хтедоше народу простом и властели притајеној богумилској да докажу како је Немањићима власт од Бога дата те да ће Немања опет да мироточи и то на годишњи помен.

Све ово Сава ми повери ноћ уочи помена Немањина и ту ћу: “Значи, истина је гласине што зборе да мироточење се подмеће?”

А Сава ће: “Истина је, јер народ сербски мора да има Мојсија свог и не видиш ли да га иште?”

Ту се ућутах јер опет ми дође у памет материн завет да будем притајен уз Немањиће и да се после писменом осветим. Ну, Сава поче још да диже у небеса Мојсија сербског и више не могах да молчим па му казах све по реду; прво да и најчаснија власт земаљска од Сотоне долази те да треба од ње да се бежи, а не за њу раб божји да се граби. Ондак му казах да у немањићки сој уђе Сотона, па Немања постаде као његова десна рука, а рука Савина дрхташе у ваздуху, док ово зборих, и правеше са прсти његови крст према мени. Е да не бих

ли га како смирио изложих му богумилску науку по којој
ђаво је творац земље и свега видљивог, а бог да створи
небо и све што је невидљиво и да су Исус и Сотанел два
божја сина, а овај други да је старији. И ова двојица има
да се рву и бију докле је света и века не би ли се
умилостивили свом оцу заједничком.

Сава се преподоби од ове приче мое и очи његове се
увитлеше. Те ту свашта рече: да ће да дадне језик да ми
се исчупа као оцу ми и да ћу на ломачи да горим са све
књигама мојим нечастивим, богумилским и гностичким,
и све што написах... И викаше: “Иди, иди од мене,
Сотано!”

Ну, не уплаши ме. Јер, мени богумилу свака прет-
ња нову снагу даваше, па му казах да и у њему,
Сави, Сотона је насељен и да зато и он, Немањић, жељан
је црквене и земаљске власти и да сутрашње
мироточење Немањино лажно што спрема, сотонска је
работа и то ми је сведоџба најјача за ово што зборим; да
и у Сави, је Сотона.

А Сава се овде заплака па ме мољаше да замолчим,
па замолчах видевши га кроз ослабљеног. И пошто се
он не повраћаше из слабости своје хтедох некакву утеху
да му даднем и реко му ово: “Брате Саво, да не мислиш
да само у мироточење Немањино не верујем, слушај и
ово; моја вера богумилска ни чуда Исусова никаква не
признаје; ни Васкрсење његово, ни васкрсење свих
мртвих, ни Исусов други долазак на земљу, ни Страшни
суд, а ни саму смрт не признајем...”

Сава ту опет прављаше крст у ваздуху и викаше као
у бунилу: “Анатема, анатема!”

Овде се не зауставих него ставих још под сумњу и
тросуштност Исусову и понових за Марију да беше
обична, а не света жена и исмејох тврдњу да је икона
потврда истине. И хтедох још да зборим о Платоновим
списанијима, онима о стварању васељене из небитија у
битије, и о предбитију људских душа и о јатима дуца што

се селе кроз хиљаде година из тела у тело, из умирућег у новорођене, те да и Исусова душа тако се сели до дана данашњег... Но, Сава, сав блед и занемоћао, викаше непрестано: “Анатема, анатема!” па га оставих тако и одох у дрвену келију моју.

Не прође много, а један притајени богумил, из пратње хиландарске Савине, закуца ми на врата да ми јави како у цркви студеничкој већма спремају мироточење Немањино од аромата што из Хиландара носисмо. И отидох до цркве, у тај час поноћни, да видим очима овим како монашка браћа християнска велику превару своме народу за јутрење спремају. Страже пред црквом беху јаке, али за мене, житијелисца Савиног и сапутника животног, беху као мрежа паукова те тако кроз страже и прођох.

У цркви студеничкој имах шта да видим: монаси хиландарски, вични вештини валсамовања грдно се бејаху дали на раду. Камени гроб Немањин, од злата вреднији, беше већ отворен, а Немањино тело опет отвараху па вадише из њега смоле и траве и стављаху у њега стиракс скупоцени од кога се прави најбоље миро, а додаваху још цимет, мирху и тамјан и друге ароматике. А тако ми Бога ставише и камфора. И тако мирисаше Немањина лешина као да је тело каквог богоугодника земаљског, а не крвника великог, па му још и палмино вино ставише и ушише га као скупоцену мешину винску, али наместише тако да за јутрење када Сава литургију започне почне и миро да тече из Немање. Таквог, миомирисима напуњеног вратише га у камени гроб и поклопише га плочом белом. И све то под надзором Савиним приправише, па кад све би приправно, нареди Сава да се удара у било, да се скупљају званице и народ зван и незван.

Ту и свану, и птице и јелени певаху свако своју песму. Пред црквом студеничком окупи се светина; од источних и западних људи, од богати и сиромашни и сви чекаху песму црквену Савину да чују и шта ће још да збори народу на годишњи помен оца му.

Него по светини беше већ пошао глас да ће мироточење да се деси. Но, нико гласно се не усуди да помене ову мутну работу Савину. Јербо, томе глава не би још дуго на раменима била па да је и од рода високог.

Када се јутарње песме и славославље Богу отпева и кад служба свечана за помен Немањин се заврши, Сава уђе сам у олтар па принесе божанствену службу за оца својега: А све плачем и сузама. А то беше знак за оног притајеног хиландарца што вештину валсамовања знађаше, да пусти миро из трупла Немањина. И као што се на Велику Суботу на гробу Исусовом јерусалимском удеси па огањ божанствени се разгори ни из чега тако саде и овде, у Студеници, потече миро из саркофага каменог па се сва црква студеничка испуни, одједаред, јаким а пријатним миомирисима. И многи што од радости, што од страха божијег почеше да плачу и ридају, а неке жене и у бесвест као покошене падаху; што од јаког мириса, што од тискања силног које наста јер и они пред црквом што се гњечаху хтедохе унутра поближе мироточењу чудесном да буду у које, јадни, повероваше. Па наста такав ужас и лудило какав само успаничена светина може да направи и многи у страху за живот свој викаху: “Господи помилуј! Господи помилуј!”

А Сава, који удеси, овај силни метеж, да људи као стока у цркви се газе, тај Немањић мој, као разбесни се, па се издра из олтара на светину, али и на брата властодржца и његове, да се умире, рече им; јербо свету литургију од њихове кукумавке не може да сконча. Па се умири, некако, светина у цркви стешњена и утихну лелек, а од Саве и светог жртвеника као извор вода отицаше миро ка пуку опчињеном. И опет наста смута и пометња, али потишја, а самодржац Стефан и његови се сагињаху и у златне и сребрне посуде, унапред приправне, узимаху миро; а они без посуда своје хаљине и одежду натапаху. Тек тада истули Сава из олтара, а око му се, боже ме прости, сијаше као код суманутога, па

како кога погледа, а овај тако обараше главу ка земљи или у страну и такав, сав као замајан, Сава приђе гробу очеву па стаде да шкропи миром прво брата Стефана, потом своје Хиландарце од којих се измакох да их не реметим у њивој работи поганој, а и да се не пошкропим миром лажним. Кад подмири миром уважене, Сава крену по цркви све присутне да помазује и стиже до мене, а рука му остаде на час у ваздуху, као мало задрхта, и, поглед страшни урокљиви му се мало смете. Но, сабра се брзо па ме помаза миром сотонским и каза тихо: “Бог те благословио!” Ту га ошинух прекорним погледом а у руку му целивах по закону црквеном.

Тако архимандрит мој обиђе сву цркву и помаза васколики свет који јадан хиташе дому свом, дечици и болеснима да их миром Немањиним исцељује. А не разболе ли тај Немања Рашку и све земље сербске? Па ми дође да заурлам и Саву да разобличим и Немањино мироточење, обноћи справљено од вешти сатрапи; него, разумна сила ме заустави. Јер, која би полза од тога била? Светина би ме раскинула, а да Стефанова крвника мач не би ни стигао до врата мојега. Толико беше дејство Савино на светину окупљену што од силне невоље земаљске дође на годишњи помен тиранину свом; од њега мртвог помоћ да иште.

Кад заврши помазаније, Сава себи и говор слаткоречиви, уприличи. А поче љутито: “Видесте ли пред вама шта се зби? Видесте ли какву нам радост велику Господ начини? Јер, ево, отац наш и отац народа нашег, који нас напусти жалосне пре годину дана, дође нам, данас, духовно. И као што нас је, пређе у животу веселио и државу нам ову, на радост, створио, на дан данашњи, још више нас духовно утеши. За живота нас мачем и снагом својом од туђина брањаше, сада нам са Господом долази; за живота нас обиљем дариваше, а сада нас миром својим помаза. Ни бог Израиља, ни отац нам Симеон не заборавља труд и дела наша и, ево, како

нас дарује, у данашњи дан, када нас је са свих страна туђа сила и невоља стисла, а све са црном намером у црно да нас завије и рашки народ овај да истреби са све државом овом, а уз помоћ домаћи вуци који државу ову хоће да растргну. Него ово данас Господ што нам се преко оца ми јави, само је тек мала награда. Од ове мале славе вас, верни моји, већа слава очекује када се у Страшном суду и у вашем поновном оживљењу, сви ви који у њега поверовасте, нађете пред њим чисти као анђели. А сва ова чудеса Бог преко светих покојника чини, све ради нашега спасења и да Га се још више држимо, а свете наше старе још више да штудемо.”

Све ове гнусобе не беше му доста па, архимандрит мој, удари и на богумиле: “Но, све ово највише вам зборим због онијех међу вама што тајно још примају веру бабунску и на срцу је имају, те не верују у тросушност Исусову, ни у девичанство Свете Богородице, нити у Божје Васкрсење ни у Други долазак Исусов на земљу, ни у Страшни суд. Него проповедају да свако од нас раван је Исусу и може да буде што и Он, ако смерно и чедно живи. За ове иновернике сваки људски створ је као божји син и у свакоме од нас бори се Исус са Сотоним, а њих двојица, оба су синови Божји и браћа те Исус да је онај млађи и малко слабији! Еве, то зборе бабунци, које отац ми не успе све да побије и протера их из државе нам па ови много побегоше за Босну, а неки још подаље на запад, у Галију где их, чујем, зову патарени. И још говоре и лају да Немањићи нису Србљи него робље ромејско из Анадола овде доведено.”

Онда малко застаде па се осврну по светини, да је још више опчини, па ће овако да заврши беседу мрачну: “Зато браћо, свако ко за оваквог неверника опасног зна, јал сам нека му пресуди мачем, јал код жупана свог свезаног као стоку нека га доведе; жупанов крвник да ми пресуди. Јербо, због ти богумили проклети, ми, браћо християни, муке велике и са источном и са западном црквом имамо, а то нека посведоче и ови источни и западни људи, наши драги гости и саде, овде, што ме

слушају. И зато, узбуђен, све вас, по крви ми у Господу сродне, молим; подржавајте делима оца мојега и вашег кога јутрос видесте какву моћ има. Држите праву веру коју примисмо са Истока као што могасмо и са Запада да је примимо: имајте љубов према ближњему, дарежљивост према убогим, имајте милост за створења која су под влашћу вам. Јер, имајте на уму и то да ће, пред Богом, кад дође време, ти, властодржче Стефане, стати заједно са војником твојим, ти господару са својим робом, син са оцем, отац са сином, кад се преставите божанском престолу. А Бог на Страшном Суду седи, река огњена тече, шумно тражећи да прими грешнике, а највише иште оне што се христијанима називају, а антихристи су. А овде мислим, понајпре, на наше богумиле који се понајвише крију иза имена Исусова. "Страшно је упасти у руке Бога жива", пише у Посланици Јеврејима, па вам ради тога опет кажем; отресите се зла богумилског и избегните страхоте. А саде, Бог мира и љубови нека вам дадне. Амин!"

На ове речи Савине сви у цркви попадаше као снопље на колена, а мени се толко слоши од ове гадости његове па изађох из цркве да се избљујем јер ништа ми друго не остаде... Сем да имах снагу Исусову па да их све изгоним из цркве студеничке као што храбри Галилејац истера фарисеје и садукее из храма јерусалимског. Три дана бех болан од ове беседе Савине и мироточења Немањина. Него прође и то чудо...

А та беседа Савина двојако узнемири окупљене, а и све оне широм Рашке што за њу подоцкан чуше. Јер, они што примише богумилску веру утврдише се још јаче у њој, а они плашљива срца и слабе вере христијанске још покорније главе своје, пред браћом немањићком, приклањаху. И, још нешто се јасно као слунце показа; да Сава за властодржца је створен, а не за црнорисца, па се присетих што се збораше кад млади Растко као јуноша у Свету Гору побеже. А то је да Немања Растка најмлађег за престо спремаше, за чим и овај као најумилији од браће и жуђаше. Но, кад виде да Вукан и Стефан спрем-

ни су као бесни вуци јуношу ради тога да растргну, велики жупан Немања се преломи па младенцу даде хумску земљу на управу; и да због тога Растко се разбесне, као детенце размажено жеља кад му се не испуни, па родитељу да се освети и сердце да му рани, одметну се на Свету Гору. А Немања, који лукав и притворан би, колико и храбар и јак на мачу, кад виде да сина најдражајшег не може да поврати, одлучи да га за црквена поглавара спрема. Те не жалеше злата и труда то да удеси и тако и сина одбровољи и себи државу јаком црквом ојача.

Па ми све ово дође у памет, те видех колико сурови Немања и памети имаше, а колко Сава за монаха није, већ да је рођен за властодржца.

Кад Сава распусти збор црквени, што се зби за помен годишњи Немањин, а онако како записах, беше већма негде око подне. Па пробрана дружина немањићка и дворска са гостима источним и западним посади се за трпезе богате и, уз гозбу обилну, поче opak договор; како богумили да се притисну још више и ако треба сви до једнога да се протерају у Босну или ту да се побију.

И заклеше се ту на Немањин гроб да ће, као он што беше тврдо по јереси бабунској ударио, да ће и они тако да сажежу ту поган. А после, придвече, када се пред вечерњу молитву насамо нађосмо, Сави незгодно би због јутарње заклетве противу јереси богумилске, па ми рече: "Опрости Богумиле, и за оца ти Војислава и за заклетву данашњу, али она за рашку државу је нужна. У једну државу две вере да буду не могу!" На то му повратих: "Брате Саво, па ти и без богумилства две вере имаш; грчку и латинску." Ту Сави очи се закрвавише што беше у његовој плахој природи, па викну: "А ти ли хоћеш и трећом овај народ да усрећиш?"

Ту само казах: "А шта ако је та трећа најближа и најмилија души народној?"

Но, Сава не одступаше: "Јака ми је та вера чији

свештеник носи народно одело као пастир или какав ратар, а у заједници манастирској живе заједно мушко и женско, а чујем и децу да имају и са Исусом као себи равним се равнају.”

Ту га подбодох на право место: “Брате Саво, а где и у које књиге свете писује да Исус камилавку и скуфију носаше и грчку одежду монашку? А ако хоћеш право да ти кажем: богумилска заједница је по угледу на Исусову. Јер и Овај, најпре, у Кумрану код есена, а потом и у својој општини одреди и удеси заједно мушкарци и жене да живе и децу да имају те тако и Исус са Маријом из Магдале у Кани Галилејској код родбине свадбу начини и с њом потом децу изроди. Па зато се богумили држе Исуса равним јер и Он беше за то; живот да се плоди, а не да се гуши, људско семе и крв да се сеје, а не да се суши.”

“Доста, Богумиле, доста! То више да нису чуле уши моје, иначе, ни за тебе добро неће бити”, запрети ми Сава и одјури као ветар од мене. Те остадох жалећи више њега јаловог него себе. Јер за Саву и то се збораше; да јалов је и да зато толики мрз на богумиле имаше, што пути своје се не стидеху...

И остадох, тако, сам у мрклу ноћ, пред црквом студеничком, и, на ум ми дођоше оне речи апостола Павла: “Сви који хоће побожно да живе у Исусу Христу биће гоњени.” Па ме стиже нека туга и јад и завапих за себе: “Може ли овца међу вукови жива да остане? Може ли свећа на ветрови планински и сурови да се не угасне и воћка благородна поред друма да остане не поломљена од мимопролазници? Може ли мрав стену да помери? Може ли богомољац самодржца да сруши? Може ли јагањац светом да овлада или вазда ће преклан и на жртвеник стављен да буде? И човек небоземно ли је биће протегнуто и по земљи и у Богу? И доста ли је да је испуњен Господом па да је довршен или још нешто му требе?”

То све се питувах јер обукох се у Исуса Христа а, видим, није ми све потаман; пуноћа Господа недовољна

ми је. Те се ту и престравих од ове мисли сотонске па одох, за Савом, журно на вечерњу, а успут све Господа молив; Боже мој, дај да срочим ово житије о Сави и да запишем све оно што ме толко кроз живот овај намуци.
Амин.

ГЛАВА ПЕТНАЕСТА

(Овде записох како Сава сконча жиџије о Немањи због којег изби завада између њега и Сџефана, јер Сава у жиџије помену Вукана. А биће збора и о џоме како се архимандрџи мој расџрча по сџербске земље да диже цџеркве и цџерквине, камене и дрвене, при џом џалећи и убијајући по сџелима сџаровераца оне који се не одрицаху од Свеџог Вида, а биће и о џоме како Сава диже раслабљеног на ноге као Исус џио чињаше.)

Казато је већ понапред, да још у Хиландар, одмах по смрти Немањиној дигоше га за свеца, те да и миротоочење у Студеници би удешено и да Сава поче житије Симеоново да писује као што приличи сваком свецу да га има. Па ме позва једног јутра по Немањином годишњем помену, и рече ми како је Хиландарце отправио назад за Свету Гору а мене јединог задржа за Студеницу и моли ме опет да писујемо житије Немањино заједно. Ту му, опет, отказах. Јер, ако писујем то житије неће бити по вољи ни њему Сави, ни Немањићима. И Сава више не наваљиваше него се даде на работу и на брзу руку зготови житије. А како га састави то је исто за причу. Прво узео кратко сочиненије о Немањи из Типика хиландарског, па на то надодаде скоро целу Другу хиландарску повељу коју Стефан издаде, а која је као близница иста првој повељи у коју Немања, сам за себе, написа своје кратко житије.

И не знам да ли овде подробно да записујем како житије настаде; да оном који ово чита не буде здобавно.

Него само ово ћу да кажем: цело житије тако срочено би да не беше живот јер из повеља преписано беше и на језик мртав црквенословенски, како се само у цркве збори при служби божјој, а не на језик народни како се по све земље сербске збори. А друго Сава мењаше повеље по вољи творећи житије, и, не помену никог од родитеља Немањиног, па ни старог родитеља Завиду. Те испаде да, пре Немање, не би нити једног жупана рашког... И ни реч не рече за Божа, сербског владара најстаријег...

А то што Немања два пута је крштен, по источном и западном обреду и што двапут је сахрањен у Хиландару и Студеници, Сава то двојство прогласи у житије за некакав божански знак, уместо да се са тим не размеће. Јер, ни једно ни друго двојство Немањино за похвалу није. Па онда Сава на једно место записа да отац му се замонаши што га Бог позва, а на друго место казује да узе ризу на себе заради силне љубови за сина му Растка. Па оца крсти пастиром, а себе час јагњетом заблуделим, час сином блудним помешаним са свињама. А после опет за себе казује да је грлица пустинољубна, а не рајска птица како га Стефан у повељи називаше. Те ће на крају за себе да каже да је јагње изгубљено па нађено, па више не знах како да гледам на архимендрита мог; јал је јагње, јал је рајска птица, јал нешто треће ...

Четврто поглавље житија би сложено како треба. Ту Сава приповеда просто народски како Немања на смрт поболе, па како је дошло време разлученија и Богу да се представи; како пред смрт благосиља Саву, али га и прекорева што монашки пут у животу одабра. И за дивно чудо у житије остаде записано како кућени син поче сузе да рони због очева прекора, из чега се види да, ни оцу ни сину, не беше много до монаштва, ни до христијанства и да дете Растко због лудости своје побеже у Свету Гору, а Немања због старости јалове...

Него због помињања Вукана у житију Немањиним

изби завада између Саве и Стефана јер архимандрит мој помену у ово житије и име Вуканово, да и њега Немања на самрти благосиља. Сава остаде при своме, а Стефан се ту још више разбесне па свашта каза: “А што досад у повеље не даде све саму истину? Што не написа како постаде светац и што не написа истину за ово мироточење очево у цркви студеничкој које знаш како се деси; лажно и притворно? Него да ништиш име Вуканово из житија јер он је за Србљи оно што беше Јуда за Исуса!”

А Сава мирно узврати: “Па зар вас не измирих у Студеници и пред мироточењем очевим?”

Но Стефан тераше своје: “Ништи име Вуканово, ако ћеш мир међу нама двојцом!”

Ту се саде Сава ускописти: “Житије очево остаће онако како га написах. А ако ти није право, са сутрашњим даном ето мене, одох за Хиландар. Вукан у житије поменут биће; јер као што отац нам од старије браће оте престо и ти то исто учини, па и на твоју душу је братоубилачка војна ваша што народ и оточаство на смрт раслабише!”

Стефан разгоропађени се ту ођута.

Кад остадосмо насамо, а Сава ме жалостиво гледаше са око граорасто, па рече: “А ти, Богумиле, какво ли ћеш ти житије да ми срочиш? Од те помисли тиха језа ме пролази.”

“Биће по правди Бога, брате Саво!” казах да не трепнух; јер, истину казах.

Не прође много од ове свађе братске, а Сава ми наложи да се спремам, е да ћемо скоро на пут, сербске земље да пропутујемо, уздуж и попреко, и народ да видимо какав је и како је расположен према Немањићи и христијанству, источном и западном. Па кренусмо источно, у нишавске земље. Народ тамо као да беше најслабије утемељен у Исусову веру, а поред богумилства још и стару веру славјанску држаше. Стигосмо, тако, у једно селиште велико што имаше и до сто глава. Викаху га Паликуће јер дигнуто беше на селу што

Немања га запали богумилску јерес гасећи. Ту заноћисмо, а пратња сву ноћ к оружју би, нити око заклопи, пошто зверства Немањина овде још се помињаху. И кад здраво и живо осванусмо, Сава позва старца што беше глава братству и наложи му да пробере мужеве снажније па да их у шуму отпреми да се насече грађа за црквину. Старац белобрад саслуша га мирно па питаше Саву: зна ли он, архимандрит, који је дан данас? А Сава се опсети да је Видов дан, празник највећи код староверца наших.

“Е, кад знаш који је дан, како можеш на било коју работу да нас тераш, и, опрости, архимандрите наш, што муже моје нити могу нити хоћу у шуму по грађу да шаљем на овај свети празник.”

Сава и надаље тврд беше у наредби: “Видов дан није више никакав празник а заради празновања видовданског може и глава са рамена да падне. Па ако ти, старче, мужима твојим не наложиш у шуму по грађу да иду, а онда ће пратња моја оружана силом ад их натера!”

Но, старац још тврђи беше па узврати да нема те силе земаљске, па и немањићке, која ће муже његове на Видов дан на работу било какву да нагони. Па још каза и ово: “А тебе, Саво дете, срам нека је, што по Видов дану и вери славјанској и дедовској газиш! И помниш ли, ти дете немањићко, како је име оца Немањиног?”

Сава каза: “Завида, а доби га по старом богу Виду.” Ту га старац поклопи: “Ондак немој, дете Саво, дедовину да заборављаш и по њој да газиш него приђи са твојим људима за наше трпезе свечане. Или сте ви Немањићи заиста од Бакарног гумна малоазијског кад ни Вида не поштујете?”

Овде се Сава добро посрами пред старцем, а и пред нами што слушасмо разговор овај. Те Сава попусти пред тврдим старцем, па не само што пусти Видов дан да се слави него и приђе трпези да учествује у празнику највећем старе вере славјанске.

Трећи дан од славе, крв да не би пала улудо, сви мужи из Паликућа одоше у шуму и грађу још тај дан

приправише, а сутрадан и брвнару дигоше и крст на кров ставише. Но, јасно би да у ову црквину дрвену никад служба Исусова неће да се врши ни по источном, ни по западном канону јер староверци и богумили цркве не љубљаху но се мољаху Богу свом тамо где их стигне жеља или нужда; у поље, шуму или на ливаду цветну. Па још појаху песме старе и народне и десетерачке за које Сава чу и омрзну их и назваше их скрвнослављанским.

Па збораше ово: “Ова црквина као штала или плевња има овде да стоји.” И жалостан би Сава кад из Паликућа одлазисмо, јер истина голема би то што упореди црквину са шталом и плевњом. Јер вера христјанска мрска беше у народу, а највише зато што Немања на силу хтеде да је утврди и многу крв проли ...

А што доживесмо у селишту Паликуће и у многа друга села и селишта нишавска нас снађе ...

Ево шта се случи кад кроз нишавску клисуру прођосмо и одосмо још мало источније, тик уз земље бугарске. Би тамо сербски град Сврљиг који у време Немањино помагаше богумилске устанике у Бугарској, па тако и сами богумилску веру све повише примаху. Него после кад бугарски цар поби своје устанике богумилске, а он узе и град Сврљиг и Немања после мораше да га ослобађа. А боље да га не ослободи јер народ никакав добитак од ослободиоца свог не виде него само ново тлачење и крв; пошто, саде, и Немања да затре свој траг пред царем бугарским и он поби своји Србљи што помагаху, по његовој заповести, богумиле бугарске ...

Још кад прилазисмо Сврљигу, а оно у поље, поред пута, видесмо, стоји староверачки Свети Вид у камену направљен поред кога још беху жртве приложене за празник видовдански, а народ у поље работаше и слепачке и незнабожачке песме појаше. Сава се на све ово ражести па кад уђосмо у град Сврљиг, а он не издржа велмужу да каже: “Зато ли вас мој отац Немања ослобо-

ди од Бугара и даље слепачке ваше песме да појете и, уместо, Исуса, стару веру и јерес да славите?”

Велмуж сврљишки, што оца ми Војислава још памтеше, одважан беше, па Сави овако одговори: “А мислиш ли, кнежевићу, да отац ти сам ратоваше или и ми бесмо у тој војсци? И ко изгибе у том војевању; Немањини дворјани или овај народ слепачки и незнабожачки како га ти крстиш и називаш? И шта од Немање добисмо што, по његовом налогу, бугарске богумиле против бугарског цара помагасмо? Не поби ли нас Немања у страху од освете царске и бугарске кад устанак њин пропаде?”

На то ће Сава тврдо: “Слушај ти, велмужу, тај твој језик много је дугачак! Немој да наложим да ти се скрати!”

Овде и мени крв удари у главу јер сетих се за оца ми што Немања језик му исчупа па га потом и уби. Него стиснух зубе, некако. А велмуж не оћута: “За то сте ви Немањићи само и рођени да тлачите и убивате, а за добро нисте! Него одмах да знаш кнежевићу Саво; у мој град Сврљиг мени нико неће језик да чупа; па нека је тај и од Немањића, из Бакарног гумна малоазијског.

“Де, де, дај нам где да заноћимо”, окрену на шегу Сава, постиђен што га и овај велмуж надвлада, а освету му тајну припремаше. Кад заноћисмо, Сава посла из пратње наше оружане али малобројне, једног гласника да војску до сутрашњег дана доведе одакле зна, овде у Сврљиг.

Ту ноћ дуго не заспасмо већ ме Сава испитиваше о вери староверачкој; каква је кад је толико јака у народу? Не остаде ми друго него да му све потанко изложим: код наших старих, Вишњи добри бог јесте Свети Вид, а насупрот њему је зли бог Црни Бог, а зову га још и Дајбог који је нешто као Сотона и да они одувек се боре и рву. Овде ми се створи згода да архимандриту мом, речем и то, да баш због овог двобојаштва народу нашем много ближа је богумилска вера од християнске. Јер и богумили говораху о Исусу као о сину светлила а о

Сатанелу као сину мрака те да су браћа истога Бога.

Сава се ту намргоди: “Не питујем те сада за мрско бабунство!” Овде наставих као да га не чух: “Вид је, најстарејши Бог па зрењем његовим или видилом његовим, а што је исто, зру и постају други богови који су пре полубогови.”

Аримандрит ме овде заустави и упита: “А како по староверцима наста свет?”

“По старој вери нашој, у почетку не беше ништа осим Бога, а овај, Световид само спаваше и сањаше те му и сан беше вечан. Него било суђено Световид да се пробуди и кад се ово случи, Бог наш поче унаоколо да гледа па куда год да се окрене, а оно од његовог погледа настаде по једна звезда. Световид онда устаде и поче да се диви свету који његовим буђењем и видилом наста.”

Сава ме опет ту запре: “А откуд им је та вера?”

“Као што казах; донесоше је из старог завичаја, из Беле Србије, а ко им је тамо предаде, то не знам. Само чујем да сличи вери источнијех народа Еранаца, и још Источнијех Индијаца код којих и Исус своју науку изучи у њихови манастири.” А каже се да је Индија завичај свих народа.

“Ни за то не питујем, Богумиле, и боље да и ти свој језик скратиш. Јер сутра ће овде моја војска нишка силну работу да има, па немој и ти посо да јој правиш!”

Језа ме прође од ове речи Савине, али не уплаших се за себе него за покољ над народом сврљашким што се спрема.

Изложих се опасности; у глуво доба одох сврљашком велмужу да га обавестим шта се њему и народу спрема зарад вере Видове. А он ми благодари, па ме брзо отпрати, неки доушник Савин главе да ми не дође. А на расанку велмуж сврљашки каза ми: “Сутра ћеш да видиш, сине Војинов, како се за веру Видову гине. И све да записујеш како јесте, па кад прође време немањићко да се зна који беху и да народ од вере

дедова растављаху!”

С јутра велмуж сврљишки твораше се као да не зна за Савину заверу па обављаше своје, онако по реду. Прво оде у храм староверачки, у брвнару једну повећу, где са народом певаше песме старослављанске кипу дрвеном Видовом. А кад у храм ступи Сава, појаше се баш у славу Вида само што се Његово име ради архимандрита не помињаше. А овако појаху:

“Свети, види, види мене
сви ангели, чувајте ме
док ми тело препочине
док ми душа не погине.
Крстом лежем, крстом устајем
крст ме чува до поноћи
сви ангели од поноћи
сам Бог до века
мати божја до света
крст на небу, крст на земљи.
Крсти Боже место моје, где спим
да добар санак сним.

Но архимандрит мој који знађаше потанко хришћанску литургију, одмах виде да молитва ова није хришћанска већ староверачка, а крст уместо Вида што се спомиње то је само да се он, туђинац, заваре. Па се успротиви и нареди молитва незнабожачка више да се не поје. А велмуж рече да ће да се поје док је овог народа који се моли како зна и уме и како су га његови стари учили.

Сава запрети да то на добро неће да се заврши ни за велмуџа, ни за народ сврљишки, а овај опет узврати оном староверачком како нема смрти без суђена дана, а који данаске сасвим дође. Овде се архимандрит као мало себну и помисли: не зна ли велмуж сврљишки за војску што долази кад овако збори, па ће да питају: “На што то мислиш велмуџу кад овако збориш?”

А велмуж не издрџа да му не каже да зна како Сава ноћас посла по војску, и Сава се стресе и уплаши за живот свој. Но, велмуж му каза да се не плаши за себе и

да глава архимандритова у Сврљигу граду неће да се дира иако Сава им по смртну пресуду посла. Па додаде и ово: “Да твоја нога овде не крочи, други би нам од Немањића дошао. Јер за староверци и богумили у србске земље нема више живота!”

Овде и мени сузе на очи пођоше колико народ наш у судбу и судњи часак слепо вероваше и колико му се не противеше ...

И кад се предвече појави пред Сврљиг војска нишка, велмуж сврљишки исука мач свој, части ради; и, часно изгину са својом дружином малобројном јер војска намањићка из Длабочице много већа беше. Кад побише велмужа и његове, војници извукоше дрвени кип Видов из ону брвнару и разбише га сикирама, а све у име Исусово. А народ преживели плакаше све до неба ...

Ту ноћ Сава се почесто из сна трзаше и преплашен нешто збораше и колико сутрадан са војском длабочком напустисмо град Сврљиг, а кроз који као дивља племена да су прошла, а не војска христијанска и домаћа.

Упутисмо се на град Козли звани и Кожељ јер стиже глас до Саве да тамо стара вера толико је јака да богу Виду на жртвеник дадоше чак и једног свог свештеника који здушно и ватрено Христовој вери хтеде да их приведе. А збораше се још да староверци из Кожеља заробљенике из ратова са Бугарима исто жребаху кога богу Виду као жртву живу да приклоне.

А ово Саву још више разбесни, јер се сети да тако римски војници у Јерусалиму се играху жребања све коцке бацајући, и Исуса пред Пилата и на Голготу послаше.

Кад стигосмо пред град Козли, велмуж његов и народ беху већ знали каква им несрећа долази те да им је то усуд усудио те они сами жене, нејач и старце побише, да неко од женскиња и нејачи христијанску веру не прими. А онда и сви мужи у боју са војском немањићком

изгинуше ...

Сава, видећ како горке сузе роним каза ми да не будем као дете бесловесно јер силно краљевство веру силну и крв иште. Ту мени дође да подлетим под нечији мач или копље и једва ме задржа овај Исус насељен у мени, а и завет материн. Па, ево, жив све ово записујем.

Тако се, вера Исусова утврђиваше не само у земље нишавске већ по све земље сербске, а све под надзором архимандрита Саве. И тамо где стару веру и јерес истребљиваше, као што рекох већма, цркве дизаше и у њих хтеде славословље и црквено појање светогорско да унесе, па још предаваше обичаје црквене од апостолских времена. А гледаше, некако, и он сам као апостол пред својим народом да се начини. Зато пред народом се градеше да је чист као ангел, да трпези не робује, нити вину рујном.

А да се утврди као светац реши и он неко чудо божанско себи да зготови што ће овде, описано да буде.

Стид ме од овог, што саде иде, него тако беше:

Архимандрит много љубљаше причу о Лазаревом дизању из мртвих. И зајеле Сава и о њему тако нешто да се збори и нађе једног скитницу и лопужу коме нареди ослабљен и одузет у удове да се претвара, а он, архимандрит ће, као, молитвом божјом да га излечи. Договорилише се потанко како ће све да буде и Сава му даде кесу златника, а кад заврше посао, даће му још једну; али ако чује да је овај нешто излануо и њега Саву као преваранта разобличио, е, онда му глава неће још дуго.

Тако се лопужа сутрадан по договору створи пред црквом жичком што се дизаше под надзором Савиним. Представи се као отрок роб, без игде икога па још одузет и затражи милостињу, а Сава се заплака над судбом његовом па рече: “Добићеш саде, ти јаднице мој, божанску милостињу: “Па пошто слунце већ добро западаше и послови зидарски привођаху се крају, Сава нареди одузетог у цркву да унесу и нико да не улази целу ноћ до зоре, јер он ће молитвом Исусовом овог јадника на

ноге да дигне.

Лопужу и пробисвета унесоше на носила, а архимандрит нареди пред иконе да га ставе јер без њихове помоћи оздрављења ослабљеном нема...

И проведе Сава сву ноћ са раслабљеним, а овај ујутро устаде на ноге и изађе из цркве као весео од оздрављења напрасног што му стиже од Бога, а преко Саве. И да га неко, на несрећу, не препозна одраније, лопужа побеже из Жиче, а и из Рашке пут Дубровника носећи са собом две кесе златника Савиних. Али, не може се баш тако ласно с народом: препознаше лопужу што се преподоби у раслабљена отрока роба, те тако још мање народ поверова у Савино чудо и исцељивање молитвом и иконама. Ну, као да је важно шта народ о томе мисли. Јер, Доментијан или неко њему сличан у житију слаткоречивом записаће ово божанско чудо Савино и то ће кроз векове и покољења да буде истина, а не ово што, јадан, саде, записујем. Јер, житије што писујем спаљено или загубљено ће да буде сем ако Бог другачије не пожели. А нешто, опет, ми збори да ће да се сачува ово мое писаније за пород неки далеки...

Него не даде ми ђаво мира да Саву још једном разјарим па му рекох шта народ збори и мрмори о исцељењу раслабљеног. Архимандрит, ухваћен у лажи, љутито понови да лопужа уистину би раслабљен роб, на шта рекох: “А добро и да је роб, ти једног само излечи и то сумњиво помоћу икона, а брат ти Стефан кога подупиреш и властела му, на хиљаде робова као стоку држе и убијају. Те ако хоћеш име, на вјеки вјеков, да ти се помиње, а ти брата наговарај ропство у сербске земље да укине, ако је већма християнски властодржац и слуга Исусова. То да издејствујеш, а не са иконе немоћне лажно да лечиш, па народ да ти се тајно подсмева.”

Архимандриту од ове речи, набрекоше жиле лударе на челу па каза: “Властодржац сербски, а и сваки, на ропству се држи и камо те среће да је више робља, а мање

себара! А народ нека збори што му је воља јер биће записано оно што архимандриту и властодржцу потребно је и то ће за вјеки вјеков да се памти; како све тако и ово чудо са ослабљеним! А и за тебе Богумиле, боље је да запишеш да излечих божанским чудом и иконама оног лопужу јер то је потребно за ово отечество сербско, а и за веру Исусову!”

“Како можеш, Сава, тако да збориш? Зар Исус који ни своју хаљину не имаше, саде, властелу сербску да одобрава и против отроци да је. Не видиш ли да држава сербска је као она садужејска и фарисејска против које Исус устаде?”

“Слушај, Богумиле, шта ћу да ти речем једном за свагда: Исус да ли имаше аљину своју или је доби, свеједно је. Него, како заврши његова опшћина, Његово царство земаљско? Не распаде ли се у прах и пепео за живота његова? И сам знаш да ни отаџбина светогорска не може без војске да опстане и без робова који и за њу работају, а камоли држава. Те се мани и аљине Исусове и опшћине Његове, а и твоје богумилске!” Тако ме Сава дочека, но не дадох се још: “А ти ли погази и аљину Исусову?”

“Згазићу и твоју ако не престанеш да лајеш! брецну се Сава. А ја ћу опет: “И шта, онда, ти остаје од вере християнске?”

“Важно је да остане нешто од отаџбине сербске, а, саде, доста о томе,” заврши Сава разговор. Ту се оћутах зато што све, Сава што рече, тако ће и да буде; а и ако не буде, биће записано оно што архимандрит рече. Историју пишу моћни, а ми, нишчи, тек понешто уденемо и рачун им малко смрсимо. А ти Господе помагај, ако можеш. *Амин.*

ГЛАВА ШЕСНАЕСТА

(Прича истиниша о шоме како Сава уби Добромира Сїреза, који њрво њбеже од буѓарскоѡ цара Сїефану, и би му њокоран вазал у Македонији, а онда се одмειну и диже с војском на великоѡ жуїана. А и малчице о шоме како Доментиїјан сїаѡи на увид Сави жиїије моје недоїсасїо, кад се у Сѡейу Гору вриїисмо.)

Пре него казујем како се зби уморство Стрезово, хоћу да поновим нешто да се не заборави, а то је; да Сава скроз се праметну одкако из Свете Горе у Рашку дођосмо. Јер, не пођосмо ли из светогорске отаѡбине да богумилско опшћине по земљама сербским градимо, а кад стигосмо у Рашку градисмо само цркве и црквине, све староверске светиње рушећи, а и бога Вида. Залеже Сава скроз за брата самодржца Стефана и осталу властелу и поче да руши села и селишта и да убија зарад вере христијанске. А палеше и села где збораху да су Немањићи туђинци од Бакарног гумна малоазијског...

И кад га све ово приупитих једном по јутрењу, а Сава ће да ми каже: “Једно чловек мисли и дума у мир светогорски, а друго му пада на памет у метеж овоземаљски, па тако се случи и са мном кад дођох у Рашку.”

И реч још ово: “Праметних се па шта? И убих, па шта? И све ћу да учиним зарад сербске земље!” каза Сава одрешително и ту сваки разговор престаде...

А ово што саде наумих да записујемо неће да могу да прећуте ни Доментијан, ни сви после њега који мисле житије Савино да писују. Јер, ако се убиства велмужа и народа по нишавске земље, некако, и прикрише, за убиство Стреза брзо се прочу не само по свим земљама сербским него и по Бугарској, Грчкој, а богами и у Угарској.

А ко беше Добромир Стрез? Одмах да се каже да би

од бугарске царске лозе јер би син цара Калојана који се толико осили те хтеде и Солун да узме за себе, али пред опсадом града неки жбир солунски да ли га отрова јал му другу смрт приреди. Тек, прочу се како свети Димитрије, заштитник Солуна, уби Калојана крвника који толико крволочан беше да на своје гозбе даваше грчки заробљеници да се кољу и да тако свечаност се повећа. Ну, кад Калојан сконча, његов сестрић, млади Борил, попе се на престо, а један његов братучед, деспот Слав, прогласи се независним у Родопима, а севастократор Стрез, Борилев брат такође, беше на власти у Просеку. А збораше се у народу сербском да Стрез беше на страни богумилских устаника поражених, и да зато се одметну од царске лозе бугарске, а и браћа зарад богумила га гањаху. И тај Стрез беше крволок голем, па и он на гозбе своје осуђиваше људе на смрт и стрмоглављиваше их дубоко, доле, у Вардар, са тврђаве где и позорницу за осуђене направи. Борил хтеде Стрезову главу, да може мирно да влада у Бугарској. Но, наш Стефан ту заштити крволока Стреза, па се још и побратими с њим, а све зато јужне границе земље сербске да су му безбедне. Јер, док је Стрез жив, думаше Стефан, уз Вардар ниједна војска туђинска у сербске земље неће да дође незвана. А то што Стрезу бабунство на сердцу беше, Стефан много не мареше. А какав богумил Стрез би то нашој вери на част не беше.

И залуд беше молба Борилова Стефану упућена; да Стреза као јарца рашчерећи јер овај му, уз Стефанову помоћ, узме пола бугарског царства. Кад виде Борил да ни скупи дарови Стефана не мењају, а он се зближи са царом Хајнрихом и угарским Андријом, јер реши да стисне нашег великог жупана, и пођоше са војском низ Мораву ка Нишу. А Стефан то дознаде па их пресрете са војском испред Ниша и по ноћи их нападе и уплаши, а ови се вратише посрамљени. Ту поче да се прича како чудо Стефанову земљу одбрани те да ону

ноћ, кад се туђинска војска поплаши, на чело сербске војске стајаше Немања покојни али не рече се у причи тој да ли у ризи монашкој јал у оклопу војном беше. А нешто мислим; и ја ресник, што само истину тражим и љубим, много лајем па ова глава не знам још колико ће да ми траје.

Него да ланем још и ово о смрти Стрезовој коју Сава као врач удеси. Овако то беше: после јаловог похода на Ниш, Борил некако придоби Стреза за себе, а против Стефана, па се наш велики жупан у грдној невољи нађе и у опасности големој беше.

Виде све то Сава те рече брату да ће он код Стреза у Просек да иде, да га примири мало. А моја велика несрећа јал срећа би да свуда са Савом као сенка његова будем; па пођох с њим и за Просек, да видим тог крволока Стреза, а нешто и да запишем.

Кад стигосмо у Стрезову високу тврђаву, имасмо шта и да видимо и да записујемо. Тај Стрез беше задригао као вепар и мешина му се беше скотски раширила, а памет као у кокош. На све то имаше очи закрвављене од вина и гозби даноноћних, те од непочинка. И оно што слушасмо о њему истина би. Стрез заробљенике под нож бацаше и крв њину као рујно вино из пехара испијаше, а друге са тврђаве, доле у Вардар, гураше и то га силно веселеше. Нама се од муке бљуваше него ћугасмо јер, јасно се виде, са голему зверку работу имасмо. А Сава кад га укори због зверства његових Стрез љуто каза: “А ти, за то ли дође, црноришче; да ми одређујеш шта у тврђаву мою да работим и како да се веселим. Него молчи јер могу и тебе у Вардар да суновратим. А брату твом Стефану поручи; заклаћу га као вола.”

На то ће Сава да се прави паметан: “А знаш ли ти, брате Добромире, шта за такве као што си ти каже стари пророк Исаија и Господ кроз њега?”

“Да чујем и то!” узврати Стрез.

“Исаија каза: да се као орао узнесеш и да усред звезд да гнездо свијеш и отуда ћу те сврћи.” А Стрез узврати: “Молчи, црноризац, зле сам воље, и немој да ме љутиш!

А сас Исаију другог плаши јер код мене и Мојсије и Исус, одавде би у Вардар летели. А брату Стефану поручи; нека за Дубровник бега, ако му се јоште живи; и, у Рашку нека ме не чека!”

Ту Сава ућута јер виде да од разговора разборитог ништа нема и да може само улудо опасности да се изложи, па поче непријатеље Стрезове на двору његовоме да тражи; а ових доста беше, ојађених од страховладе овог крволока. Па се до касно у ноћ договараху са Савом; како Стрезу да дођу главе јер стража његова јака беше, као и страх од њега. И тешко беше савезника за уроту наћи. Но, Јуда се увек најде па тако и Сава са дворјанима нађе стражара Стрезовог који пристаде да убије владара свог за три кесе златника. Уморство удесише за наредну ноћ, а Сава реши да као заноћимо на двору Стрезовом, а у поноћ, кад се уморство деси, да на коњима брзим за Рашку кренемо и избегнемо освету ако се крвници Стрезови досете одакле владару њиховом смрт дође.

Тако и би; стражар зари Стрезу мач на спавању. А дружина наша, као сотоне и вилењаци, да смо, полетесмо за Рашку на коњима којима пена на уста удари те до границе једва и издржаше и ту јадни скапаше. А одступница наша, од најјачи мужеви и војници сачињена, сва изгибе све штитећи нас од Стрезови људи што нас гањаху као ђаволе, што ту ноћ и бесмо.

Кад ступисмо на земљу рашку, склонисмо се у пећину једну дубоку и мрачну те данусмо мало душом, па стигох архимандриту мом да кажем: “Саво, Саво, где ће ти душа твоја, а и моја, јер саучесници у злочину бесмо!” Сава спреман одговор имаше: “А ти ли сматраш да злочин је да се убије онај крвлок и стрводер што хтеде брата Стефана и отаџбину нашу да нападне. И то ли беше његово хвала што му уточиште од његових пружисмо! Сваког ћу да сажежем који против Немањића смуту спрема! И не побише ли и Мојсије и свети Илија на стотине и хиљаде, ради свете вере и свог народа. Светац и кад убија чини то у име Бога, те, немај страха,

Богумиле, ни пред собом, ни пред Страшним судом!”

На језик ми опет дође да кажем да он, Сава, нити је какав светац, нити то беху Мојсије и Илија и да нико нема права у име Бога живот да узима. Него уједох се за језик, у овај час јадни, у коме се као зверчице преплашене у пећину скривасмо: од монаштва Савина само црна риза оста.

А саде и ово да кажем: прву ноћ, код Стефана кад заноћисмо, Сави у сан дође, не само уморени Стрез него и сви које поби у нишавске земље због вере богумилске и Видове, па архимандрит мој само што не излуде од тај страхан сан. А на крају му се јави Сава Јерусалимски, од кога овај и име узе, па му каза да се мане страсти властодржачке него у Свету Гору да се врати, иначе, и он ће криво да сконча; јер, сас многе смрти се задужи. Сава се много потресе од ово сновивање па три дана не беше ни жив ни мртав и не смејаше никако насамо да остане, ни за часак; све му се чињаше да ће неко или од Стрезови људи или неко од богумила нишавских који оста у животу, да га убије. Затвори се у ћелију молчалницу и дозвољаваше само, ја нишчи, да му прилазим и храну да му справљам и дајем. И би ми мило што толико у мене верује, али жалосно ми би што у мене гледа нешто више од брата рођеног па га питавах једном: “Саво, брате, а како знаш да нећу да те отрујем? Јер, отац ти Немања оца ми уби, а ти даде млога моја браћа по вери да се уморе, мене у болницу хиландарску као лудог, једном заточи, а саде толико ме верујеш?”

Сава се расплака, па каза ово, а што ћу довека да памтим: “Брате, Богумиле, тебе кад гледам на ум ми једно долази; да човек прав кад је, свеједно је да ли је богумил, христијанин јал поганин. А све што старејши сам, видим, да свеједно је коју веру прав човек прима од ове три; да ли ће стару Видову да задржи, да ли нову Исусову јал ту твоју богумилску која, изгледа, много више христијанска је и од грчке и од латинске. Него

саде, шта је ту је, превлада грчка вера над богумилском, а народ, некако, ће да свикне и на то христијанство источно, те твом богумилству не би писато да се укоре-
рени, па прими то за готово.”

Али како богумилства да се одречем кад равно Исусу ме води, без цркве и без иконе, и без игумани? Како богумилске вере да се одречем кад ми разбуди Исуса под грудима па га, ево, осећам као трудница свој живи плод што носи?

На срећу, Сава одлучи да се полако спремамо за Свету Гору, јер овде, у отаџбину сербску човеку духовног живота нема, нити му је глава на раменима сигурна. А и рука осветничка у Кареји теже ће до Саве да стигне...

Не прође много, а вратисмо се у Хиландар. А ево и зашто још: по смрти Стрезовој, Борил доби земљу македонску, Латини солунски узеше Просек, а Скопље Грци из Епира. Опасност са севера, од Хајнриха и угарског Андрије, остаде и надаље, па Стефан, престашен и брижан, реши са Млецима у савез да уђе. Тако уз себи трећу жену, Ану Дандоло, унуку дужда дубровачког Енрика. Па преко тих Млечића опет затражи из Рима краљевску круну коју одувек жељоваше. И ту изби велика свађа између Саве и Стефана, а Доментијан је лукаво у житију прећута. А свађа ова грдна због римске круне, убрза повратак наш у Свету Гору, но и саде нешто думам за себе и опет не могу да докучим; зашто Сава толико противан римској круни беше? Као да отаџбина наша многу ползу са истока виде...

Те тако, не стигосмо честито у Хиландар, а за нама стиже вест да Стефан прими круну из Рима и тамо покорност обећа. Кад то чу, Сава остави и Хиландар, па оде у Кареју, у своју келију молчалницу. Ту га замолих да останем малко у братству хиландарском, па ћу касније у Кареју. Ну, не остадох много у Хиландар; толика беше завист и злоба Доментијана и његових што Сава мене, уза себе задржа, а њих, онако, отпреми из Рашке назад у Свету Гору, одмах по преносу моштију Немањиних.

Па ми би теже у братство хиландарско да живим него ли на двору Стефановом; и на једно и на друго место, држаху ме за жбира Савина, а хтедох само да помогнем том несретнику, а преко њега и народу мом, ако је могуће. Јер, реч Савина и са Атоса и из Раса много јака беше, а са Атоса и појака.

Доментијан стално ме држаше на оку па кад примети још да ноћу, под свећу, у келију нешто записујем, удвостручи присмотру па ми једну ноћ, док на служби бех, оте из келије житије Савино што почех да писујем и посла га Сави у Кареју да види шта му иза леђа спремам.

Ово убрза мој пут у Кареју јер Сава ми поручи по једном човеку да кренем тамо одмах. И одох да се пресуди, што пре, и мени и житију недовршеном. Бех спреман да станем пред Саву и да скончам као Стрез, ако требе, јал као родитељ ми, јал као пса нек ме отрују.

Но, Сава ме изненади: нити нарогушен, нити бесан због житија у које га подоста оцрних, већ кротак као јагње ме дочека, а и очи му беху сузне, па ми каза: “Прочатих ово житије о мени што започе и види се од срдца је писато. Види се да ресник и истинољубац га писује, ако је богумил. Ну, и сам знаш да истина моја није у ово време да се обзнани, него и она мора на свој ред да чека; па, тај усуд има и ово твоје житије, и, за живота мог није редно да се појави на видело. Него писуј га и надаље и сменом да будеш увек као сенка. И, не жалости се, што мој житијеписац Доментијан ће да буде, а ти писуј за потомци наши далеки.”

Ту ми се грло стеже, а рука задрхта, те реших поблажи у житију према Сави да будем, а опет да не повредим ни истину зарад њега. Јер, има ли клетва потешка и поголема кад те покољења далека за нешто куну? Сем ако житије ово никад видело неће да види...

Спаси ме од тога Господе, да ме пород сербски због ово житије не прокуне, а ја ћу да молим и за тебе и за

себе, Господе, јербо знам да и теби није лако и молитва умна и тиха да ти требе. А саде велим тихо и покорно; *амин, амин и амин.*

ГЛАВА СЕДАМНАЕСТА

(Овде ће да се оише како Сѣефан се нађе у чуду и џузи големој шѣо га Сава осѣави и враѣи се у Свешу Гору. Његове молбе да се враѣи и одговор архимандрѣиов да ће у Рашку да дојде ѣек кад Сѣефан, ѣоред римске ѣрими и ѣраву круну из Никеје. А оѣисаѣо биће и ѣреће мироѣочење Немањино.)

А а кажем још нешто што заборавих, а то је; да Сава у Кареји врати ми житије што Доментијан ми га украде и архимандриту достави. И ту се зарадовах као детенце неко; јер, ово житије недовршено беше ми једино рођено што имах; оно ми беше нешто као братић и сестрица, као син и ћерка. Толико се сроди сас писаније своје.

А саде о ономе што још мора да се забележи. Прође година цела од Савина повратка у Свету Гору, а из земље сербске почеше да стижу гласине како не само нововенчани краљ Стефан него и народ тражи Саву да им се врати. За Стефана јасно ми беше зашто брата иште е да му владавину тешку олакша, притиснуту са истока и запада. Али, народ, јадан; зашто ли га призиваше? Е то ми јасно не беше. Јер, које добро народ виде од Саве; оно што Немања крваво започе, Сава сас Стефаном настави и доврши...

Него може да буде да народ Саву заиска ради овога: кад оно Стефан не послуша брата и узе римску круну, испале као Сава губитник да је, чим се онако врати у Свету Гору. А народ сербски губитнике љуби па им се окреће, па се тако окрену и на Савину страну. И заборава народ да губитници и мученици исти су као и властодржци по сујети људској и жудњи властодржачкој,

само што једни хоће ризом, и пастирским штапом да калпе, а ови други мачем и жезлом...

И тако почеше многа чуда Савина у народу да се измишљају. Јављаше се многи што их као архимандрит додиром својим излечи, а и они из којих зли дуси истера. Па Сава поче да се уздиже у народу. И поче да се збори да доста је да се каже: “Савина те молитва покиселила”, па да од млеко помужено одмах сир се направи, а жито до паса и муруза изнад човека расте, а клас буде као мушка рука до лакта.

Све ово народ јадан, од грдну муку, смишљаше живот себи да олакша од владавине Стефанове. А за ове гласине, где се Сава толко велича и уздиже, чу и нововенчани краљ, па и он продума да добро би било брат из Свете Горе да му се врати. Па поче плачевне посланице да му шаље и да га моли за опроштај што римску круну узе, али да учини то из велике нужде што га снађе од угарског краља, а и од Бугара. И још га мољаше да се врати у Рашку, да заједно владају; један жезлом, један штапом монашким јербо народ то иште. Јер, народ такав ти је; што га више стишћеш, он још већу стегу тражи, и, само ретки ресници оће од тога, народ да одврате и окрену на себе мрз на владара, а и мрз народни...То Стефан писуваше.

Прође тако још неко време, а посланице Првовенчаног не престадоше да стижу, па кад виде краљ сербски да брат му Сава и надаље је тврд, речи сас оцем покојним да га размекша. Те написа Сави како миро из моштију очевих нити више тече, нити капе, нити икаква чудеса из моштију творца отачаства нам не подупиру нас и шта више отачаству да нам је јако слабо као каквом на смрт болесном.

Но, Сава се досети да ово је лукаштина братовљева, па постаде још тврђи на сузне посланице његове што писаху да оточаству све звезде небеске падоше на земљу, као што смоква одбацује пупке своје кад је велики ветар заљуља. И још да се небо измаче као књига кад се савије. А мене ту зачуди што Стефан у посланице ставља ова

места из Откровења Јовановог које је спаљивано за живота и владе Немањине.

На кукњаву ову Сава одговори тако што посла само старца Илариона са стираксом, а овај старац вичан у справљању мира беше. Тако се Немањи ново мироточење спремаше, а све зато народ и надаље тиме да се слуђује и држи у покори ...

А видно беше да Сави се идеше за сербске земље, да својим оком види какво је стање на двору и у народу: да ли народ толико га тражи или Стефан то у посланице преувелича? Те тако му самољубље његово не даде да крене на пут у домовину јер брат га грдно наљути сас круну римску а оно Сава реши мене да шиље са Иларионом да извидим све како јесте и на двору и у народу. Па ако је онако како Стефан пише, е онда ће да крене у Никеју по архиепископску круну за себе и по краљевску за брата. И још поручи Стефану, Жичу нека завршава и приводи крају јер много се та градња одужи, а Сава баш у њу хоће брата да крунише круном источном, па нека Немањићи убудуће имају две круне, злу не требало.

Кроз земљу бугарску ласно прођосмо јер ту власт беше уређена како ваља и до христијанства се држаше, те на црноризце ни разбојници друмски не удараху. Но, показа се да добро Стефан уради што на границу посла наоружане људе своје јер и он имаше на уму како му је земља ослабљена те да и црноризцу свакаква опасност прети, не само од разбојници друмски него и од народа гневног који велики мрз на Хиландарце имаше. Јер ови беху најревноснији борци против старе вере и Вида слатког, и свевидећег.

И у пољу народ кад сретасмо овај гледаше од нас главу да окреће и да нас не поздрави како доликује, а негде богомаи, полетеше и каменице за нама, што разбесни пратњу нашу оружану, па ова бичем и мачем изнуђиваше поздраве народне и поклоњења за нас, слуге

Исусове.

Све то тешко ми паде и дође ми усред бела дана, да се одвојим од поворке што Студеници се приближаваше. Одвојих се од Илариона и пратње остале па клекох у поље Господу мом да се молим. А из шуме оближње изађе некакав народ, као звер прогоњена, па очаран молитвом мојом бојажљиво ми приђе. И уђоше брзо у молитву моју као у склониште безбедно па љубисмо тако Бога нашег богумилског који Виду сличан беше до неразликовања. Пратња моја оружана нађе се у чуду; да ли да нас разбије и посече јал да нас због мене остави на миру. Иларион се ухвати за крст дрвени па правеше крст у ваздуху према нама, а пратњу оружану умириваше да нас оставе у животу...

Кад молитву окончасмо рекох им да ме много не запитују ко сам и одакле и куд идем, већ у шуму назад да шумгну, одакле и дођоше, да се нека велика несрећа не изроди. И богумили незнани послушаше као један и шума их узе у себе и сакри као брижна мајка, као квочка пилићи.

Ту се брзо вратих пратњи доле на пут, а Иларион гледаше у мене као у Сотону, па рече: “Богумиле, брате, прођосмо толике цркве и црквине поред пута, а ти ни у једну не сврну да се помолиш, него саде овде по жеги подневној и то сас отпадници од вере християнске и источне!”

Шта друго да му кажем него ово: “СТИЖЕ МЕ МОЛИТВА, БРАТЕ ИЛАРИОНЕ, А ГДЕ МЕ СТИГНЕ ТУ СЕ МОЛИМ, А ТИ МЕ КРСТИ КАКО ХОЋЕШ!”

“Теб само име казује који си, Богумиле!”

А ја ћу: “Име мое, казује да онај што га носи Богу је мио, а и сербско је име мое. А ти ли мислиш, брате Иларионе, да твоје грчко име много Богу је драже, а и народу. И мислиш ли да народ више тештује што клечиш по цркве немањићке што се дигоше на светиње староверачке. Мислиш ли да тако Богу си ближи и дражи?! И тај стиракс што носиш миро Немањино да правиш, мислиш ли да тако Бога усређиш?!”

Ту ће Иларион: “Ти далеко отиде, Богумиле, и питујем се нешто; зна ли архимандрит наш Сава кога поред себе држи, а овако на Бога христијанског хули, а и на Немању?”

“Не бој се, Иларионе, за архимандрита нашег јербо зна кога поред себе држи, а и Господ још подобро зна кога на земљи држи. И као што је Бог човеку преко потребан тако је и човек Богу преко потребан да Га ојача и разгали умном молитвом и сердцем чистим. Јербо и Бог знаде некипут да клоне и помоћ човека свог да тражи.”

Иларион се згрози од ове речи мое, па ме пита још једаред једно те исто: “Зна ли архимандрит наш Сава и за ово што збориш за Господа?”

Понових му: “Зна, зна Иларионе, него кад се врати-мо у Кареју, а ти, опет, подсети га да ти буде мирна твоја христијанска душа.”

...Што више Студеници се примицасмо, а народ нас уз друм сачекиваше и свашта питуваше, а највише о Сави пошто се рашчу одакле долазимо. А ово ће да питују понајвише: да ли Сава и у Светој Гори света чуда твори? Јер, чуше како по мору тамошњем ходи и рибарима мреже рибом пуни. А други ће да зборе како видеше Саву да сваку ноћ над Рашком долеће и бди над њом до зоре, све од Сотоне и Дајбога чувајући је. А трећи дочуше да се већ вазнео на небо и Исусу горе седи с десне стране.

И загледасмо се с Иларионом и видим оће све те гласине да потврди, па га претекох. И рекох како је Сава живо и здраво, да га дроб малко мучи и са сном да је слабо, те да се спрема за Никеју, другу круну краљу Стефану да донесе. А не посведочих за чуда Савина...

У Студеницу кад стигосмо тамо већ све велможе и гости високи беху већ на окупу, са Стефаном на челу. И гозба велика и бука дворска беше у последњој недељи петровског поста. А како само накићени у грчке, цариградске и млетачке хаљине беху сви! Па се не разликоваше који су наши дворјани и велможе. Јер, накит око

врата и на уши имадоше и мужи и жене. А од родоскрвних веза и слабе крви много мушког метиљавог света би и то без браде и образа мазног као женскиње. Музика им беше бучна и разуларена, а ништа од речи не разабираш и све удараху у некакви меови, дуваху у некакве свирале чудне и латинске. Све то Стефан дозволи само Млецима и Грцима да се што више приближи, па у свему опонашаше тамошње царске дворе и од народа се одроди. Јер, више се код њега збораше грчки и млетачки него сербски ...

Служба Иларионова и мироточење Немањино беше заказано, по заповести Савиној за Петровдан, па нама путницима остаде још два дана да се одморимо и отпочинемо. А много света пристизаше, младежи нарочито. Тако уочи Петровдана сковитла ме нека младеж радознала јер чуше да сам Богумил. Питуваше ме све што начуше и за Саву и за Исуса, а Бога ми, чуше свашта и за Петра рибара јер та младеж однекуд знађаше и за јеванђеља гностичка.

Кад видех да немам куд, да младеж нити могу нити смем да лажем, реших све да им кажем што ме питају. Ту им рекох да тај Свети Петар од сутра што се слави, и, у чију част Немањино миро лажно ће да потече, беше као што се зна, рибар из Капернаума Галилејског, па се одметну са Исусом и браћом му и постадоше Исусу нешто као пратња оружана. Јер, тај Петар зилот беше, што ће рећи да имаше кратки мач, па по Јерусалиму многа убиства зилотска се збише што окрену Јевреје против Исуса. Јер од тих убистава фарисеја и садужеја ползе немаше, него римски ћесар само још више народ стезаше. А највећи злочин Петров беше што по налогу Исусовом уби Јована Крститеља.

Овде се младеж узврпољи као стадо поплашено, а онај најумнији међу њима их умири, па запита како се то деси, те наставих: "Исус када се из индијске земље врати а где оде са четрнаест лета, науку Будину да изучи, прво

при повратку, дође у Кумран где чу за Јована Учитеља као најумнијег у земљи израиљској и хтеде с њим да се удружи против Јерусалима и госпoде тамошње фарисејске и садукејске. Но, Јован премудри не хтеде више ни у какву власт земаљску да се меша и прља, већ отиде и из опшћине кумранске где, уистину, сви један другoме беху једнаки и живљаху сложно као браћа и сестре и живот провођаху у пустињи све свете списе проучавајући и преписујући. А Исусу много беше до тога да се здружи с Јованом, својим браточедом и јачи да буде и пред народом и пред Санхредином јерусалимским и ћесаром римским. Али, Крститељ то не хтеде, па на Јордану крсти Исуса и објави народу окупљеном да овај Назарећанин је месија и да виши и поуман је од њега Јована. Но, народ и надаље Јована за месију држаше, а овога Исуса не уважаваше толико, што Назарећанину тешко паде. И намести тако, да он, Исус, оде у Јудејску пустињу четрдесет дана да пости и да се искушава и то на оно место где се свети Илија вазнесе, а не би ли му се овај пророк у пустињу јавио те и њега, Исуса, као и Јована, за месију признао. Него кад пође за Јудејску пустињу, а Исус дозвола Петра на страну па му наложи да убије Јована, а да би био сигуран да је то урађено, главу Јованову у пустињу јудеску да му донесе и да пусти глас у народу како Јована уби краљ Ирод ...

И Исус још не стиже честито у пустињу на место Илијиног вазнесења, кад, други дан, за њим дођу Петар и његови зилоти са главом Јовановом; да се похвале. А Исус им рече да иду сада од њега, а главу Јованову да чувају као своју. Јер та глава, одсад ће да буде њихово знамење највеће и сведоџба о томе колики је Ирод крвник, а колико су они Исусови за Јована, верни и истомишљеници.

Е, сада детца, знате и зашто толико Јован Крститељ код богумила се слави јер, преко богумила, дође до народа ова крвава истина и да Јован чистији и виши је од Исуса, свога братучеда а да овај Исус се упрља крвљу Јовановом пошто две месије у једном народу не могу да

буду.”

А детца овде се упиљеше у мене па могах још свашта да их лажем. Него, не хтех; јер младеж кад вараш и залуђујеш њина клетва стигне те и у гроб ... Па зато морах и ово да им зборим: “А и да знате и ово: миро-точење Немањино, што ће да буде, лажно је јер, ево, овај старац Иларион из Свете Горе стиракс донесе и ноћас ће као какав врач миро да направи, сас њим Немању као винску мешину да напуни.”

А младеж се зблану у мене као у чудо и ни збор не прозбори па се тако и разиђоше, а овај најумнији закле их на моје очи да ову причу што чуше за Исуса и Јована Крститеља, али и за Немању, да је шире, али за живу главу да не казују од кога је чуше.

А и ја, нишчи, овде молим да ми се опрости што житије Савино описујем, а муку моју и веру богумилску проповедам и још Исуса успут разобличујем који изнев-ери науку Будину и сврза сас зилоти галилејски.

Но, записах што записах, па нека ми Господ суди, а и онај што ће ово да чати...

Предвече, вечерњу кад одслужисмо, Иларион ме позва у страну па ме нагрди: “А ти, Богумиле, с ума ли си сашо кад младежи дворској данаске пред црквом излаја за Светог Петра и Исуса; Крститеља да убише? Много се ти осили и припази се малко; Савина рука није толико дугачка да може и овде да те сачува. Стефанове удворице прате те, па још једна твоја реч проклета може и последња да ти буде. Ту ме ухвати мала снага па се малко уплаших за ову моју луду главу. Но стиже ме једна мисао храбра: “Добро де, Богумиле, ти посеја данаске међу дворску младежистину и о Исусу и о Крститељу, а и Немању разобличи, и та истина одсале има да се множи по земљама сербским. Па није ли онда посао сејача окончан, а жито нека расте и други нека га жање како је Господ и удесио. “И смири ме, некако. Посве смирен повукох се у келију моу да под свећом воштани-

цом запишем све ово што ми се случи, а Иларион отиде у цркву; Немању из гроба каменог да вади и да га пуни сас миро справљено. А после још чујем да миро у другог покојника ставише у саркофаг Немањин, само за сутрашњи дан, јер да је тако мироточење згодније.

И с јутра кад свану Петровдан и кад Иларион приведе службу крају и прочита посланицу Савину у којој брату Стефану поручиваше да се окрене Истоку и оданде круну да прими, потече миро као какав поток шумски. А Стефан самодржац, који беше ратник силан и вешт, и, који сву ноћ у цркви као свећа славска одстоја, поче као дете да плаче над гробом очевим а у којем овај, у тај час, не беше. Па се предомишљах; да ли овај самодржац рида што зна да отац му више није у гробу или уистину верује у ово мироточење што потече од посланице Савине? А умало заборавих да кажем да миро не истицаше само из гроба каменог него и из светих слика пречаснога, а сви, видевши ово, и ужасом и радошћу обузети са сузама призиваху: “Господи помилуј!” И у посудама миро сакупљаху за своје болесне код куће, а и за себе. Иларион све присутне помаза, а мешу њима и ону младеж с којом разговор имах, а та детца даваху ми мигове и знакове потајне да не помислим да верују у мироточење. Него међу детцом беше и једно девојче високог рода, од чијег ока ми крв моја монашка у главу удараше, па све гледах да се склањам од тог детета; да на себе ни гнев Божји, ни гнев немањићи не навлачим.

Да кажем још и ово; Стефан све присутне на гозбу славску и петровданску позва и обилатом трпезом и даровима их све обдари. Илариону даде грдно злато за Саву и пут Савин никејски, одакле круна источна треба да се здобави. И ту Стефан лажне сузе проли и виде се да знађаше да Немањино мироточење лажно је и зашто се удеси. Овде ми дођоше речи Језеклија, пророка старозаветног: “Паде, паде Вавилоне

Велики!" а думам на скору пропаст Раса и сербске земље јер на лажи и курварству свакаком саздано би краљевство сербско...

Него смем ли, нишчи, о тому да зборим и грдим? Јер, оно девојче убаво, што се Ана зваше, нађе се опет, некако, поред мене, па ме одвуче у шумицу оближњу да ми покаже свето дрво вишестолетно. Није овде место да речем шта ми још показа и шта ме задеси с тим дететом женским. Нападе ме као вучица гладна на јагње што скаче и, потом, даде ми се као зрела жена те потонух у њу и грех голем ...

А грех сас дететом обавих испод дрва светог где се богумили студенички у потаји сакупљаху и Господу обраћаху; ето колко Сотона ми напакости што му се толико тврдо одупирах.

Тек кад после поново себи од блуда дођосмо и кад се манастиру студеничком враћасмо, а дете Ана каза ми нешто од чега ми се небо окрену, а то је, да је ћерка Савина и једне дворјанке што Растка млађаног љубови подучаваше. Те ми поручи оца јој да поздравим у Светој Гори и да му кажем да се не љути на њега што никад је нити погледа, нити за њу питуваше. А не љути се на њега јер она зна да тако мора да буде, пошто не иде да се зна да архимандрит и готово светац кћерку има и то са женом са којом никад ни не живљаше како доликује. Даде ми и прстен Ана моја, а би некакав драгоцен који Растко мајци јој даде када ова заче с њим. И рече ми дете да га носим родитељу Сави, да зна кћерка да му је у животу и да чезне да га види макар у потаји. Обећах јој да ћу ту њену жељу да јој испуним и виђење са оцем приредим, а петровдански блуд решисмо сунцу врелом да припишемо и вину дубровачком што у Студеници као миро извираше. Те тако мирно клекох пред Господа, пред слунце жарко и у очи му се загледах јер богумилу не приличи пред иконе да пада и клања, већ у Бога да гледа, очи у очи. Јер, не каза ли још Језекиљ, пророк, да човек светлости и посвећен, диже се, и, лицем у лице Бога свог посматра и стојећи га обожава док Бог говори

његовом уму и разуму.

Трећег дана по Петровдану решисмо с Иларионом за Свету Гору да се полако враћамо. Стефан због посланице тајне и силног злата Сави дарованог, силну нам пратњу даде и нареди све до Кареје да нас прати, па тако безбедни кренусмо; ако у Рашкој ико безбедан јесте, све од Стефана па до раба божјег последњег. Други о овом народу одлучују и о властодржцима његовим као о каквој стоци. И тако ће да буде све док се не догоди Нови Јерусалим; јер овај Јерусалим садашњи што је, а за који се крсташке војне дигоше, исто је лажан и пун курварства као наш Рас.

Па те молим, Господе, тај Нови Јерусалим кад се спусти са неба и овде, да западне после рушења Раса и земље сербске; и, нови људски род трептећи од радости и овде да се усправља и ушире поглед ка вечној чистоти. И ово Језекиљ што каза као моје прими Господе. *Амин.*

ГЛАВА ОСАМНАЕСТА

(Овде ћу да оишем како Сава одмах ѿђе за Никеју, где мимо црквеног реда и закона ѿосиаде архиејиској, на шћа се Грци разбеснеше силно, а и краљ угарски због круне источне коју Сиѿфан задоби. А биће збора и о ѿоме како ме Доменѿијан оклеветиа и на двору никејском ради жишѿја мог.)

Колико Сава жудно ишчекиваше глас од брата Стефана нека сведочи и то што изађе из Кареје пред нас и сусрете нас у кршу светогорском. Па размота братовљеву посланицу молбену и чаташе наглас како овај се мири да прими краљевску круну и са Истока. Ту се Сави очи засијаше јер архимандрит мој имаше за себе и другу намеру, а то је да из Никеје и жезло архиепископско за себе здобави. А ово жезло архиепископско не могаше да прими док му брат краљ источни не постане. Толику радост код Саве не видех

од како га знам; па не хtex да му показујем прстен ћерке му Ане да га не растужим у овој његовој срећи таштој.

Но беше ту једна запрека голема која се испречи пред намером Савином да себе и брата овенча жезлима власти краљевске и архиепископске; град Константинов, где цар и патријарх седе и круне краљевске и жезла деле, тај град светом Риму раван по слави, а такши само пред Јерусалимом, тај Константинов град саде под Латинима беше. А Латини који кренуше Исусов гроб од некрста да бране показаше се као разбојници и некрсти. Зато Сава реши да се окрене никејском цару грчком Тодору Ласкару и од њега да иште златну круну, а од његовог патријарха Манојла Сарантена, званог Харитопул, архиепископску одежду за себе. Јер, Сава думаше; самодржци никејски вољни ће да буду круне и жезла да деле, е да тако и њихово царство никејско, на снази и слави, добива. А која је, ондак, полза од такве автокефалности, е, то не разабрах за живота.

Тако ни душу своју од пута сербског не одморих, а Сава ми нареди с њим за Никеју да се спремам, а да ће и Доментијан са нама да иде, што ме онерасположи јако. Те замолих Саву онда да не идем, нишчи. А он ће: “Овај пут много је важан за мене и за народ сербски и отачаство, па су ми потребита два житијеписца; Један да дува, други да лади, те тако ће истина некаква до покољења наша да стигне.”

Па накупи се тако повећа дружина хиландарска од које мучно ми би; у њој беху и од шкопца руских, него шта ћу кад не могох да одрекнем ово путешествије...

Овде ћу да скратим дне путешествија тегобног па ћу одма да описујем шта се зби на никејском царском двору за који Сава силно злато носаше. Јер, сваки цар и у злату кад се купа још га иште и за трпезом уместо хлебца насушног би га узимао; само зуби и утробије да му дозвољавају. Те, тако Сава брзо купи круну источну за Стефана и онда почеше благоглагољиво да се часте сас цара. Сава поче причу како још отац му Немања, Божјом вољом, изагна зловерну јерес бабунску из

отачаства сербског, а и стару веру добро сатре и то све зарад источне цркве и љубави за њу. Потом каза како данас православна вера у сербској земљи множи се и расте, а народ са самодржцем Стефаном све будно и чежњиво на Исток гледа и миг сваки прати и подржава. Па тако дође на оно што га мучи и каза га: “Вашу царску милост молимо да поред ове краљевске круне што добисмо, да Царство Ваше заповеди светоме патријарху васељенском, да једног од нас што смо овде, за архиепископа произведе, а ми ћемо царству источном довека дуг тај да плаћамо.”

А цар ће на ову Савину: “Сматрај да ти је круна краљевска за брата Стефана већма дарована јер нами Краљевство сербско одувек тебе; било као слуга, било као савезник. Него кажи кога хоћеш за архиепископа да произведеш па и то да свршимо с овим мојим патријархом.”

Сава се ту преподоби као каква удавача: “Дозволите Царство Ваше, све да их позовем пред Вас, па кога благоволи Бог у души Вашој, анђео ће да Ви каже кога за архиепископа сербског да поставите.”

Ту се Тодор, цар никејски слатко насмеја, па благо прекори архимандрита нашег: “Немој никог овде да ми доводиш од ти твоји црноризци, ни анђеле немој да ми призиваш него спреми се за архиепископа, одежду и жезло да примиш. Јер, као злато уз цара што иде тако ти је и са црквом; и за њу се злато лепи. А још теби брат по крви је и сербски самодржац, па ћеш ти најлакше над њим да владаш; и од Латина и Угара да га одвратиш и Истоку потпуно окренеш.”

Сава опет хтеде да се нећка што цара малко расрди, па повикну му: “Или ти ћеш архиепископ да будеш или никоји! А ни брату ти Стефану онда круну не дамо, па нека му је довољна она једна од Рима што прими и полатините се скроз.”

Виде Сава да све може да се изјалови и да претера, а постиже што хтеде, и за брата и за себе, те паде пред цара на колена и уз сузе лажне поче се захваљивати, а

све целивајући скуте и стопала, па у свом лукавству измоли још епископи сербски надаље сами себи архиепископа да бирају, те да не долазе овде у Никеју. А то беше најважније; јер архиепископ сербски тако постаде раван патријарху васељенском и никоме више не мораше на колена да пада. Него од ове автокефалности највише задоби Сава, а Србљи, монаси јал мирјани, ништа.

Цар Тодор диже Саву на колена и позва га за трпезу, а ту беше, Боже ме прости, и неко женскиње раскалашно, па по обеду обилном отпратише нас у одаје наше, а цар и Сава остадоше тамо затворени, у одаји царској; а оданде свакаква цика и вриска женска се чу. И овако за себе думаш: оно ради чега прост монах чин губи, сас тим Сава архиепископско жезло прослављаше и за бутину женску се чврсто држаше као за штап архиепископски. Но, не бех много побољи од њега, и, боље ми је да молчим јер дете Ана на очи ми искачаше...

Ето, срочих, по савести и по сердцу, како задобисмо и круну краљевску и автокефалност церквену; и како ли све ово Доментијан записа? А све нешто се уздам у време непролазно што ће да измери и покаже ко од нас двојице истину збори; ко колико Сави додаде, а колико му одузе? И да ли га, нишчи, више наружних него што треба или га Доментијан више анђелу приближи и улепша до непрепознавања? То само да ми је да знам...

Сутрадан, по оргији царској беше заказано у лов на јелене да се иде, јер дани од Светог Илије, за кад беше заказано устоличење Савино за архиепископа, мораху некако да се испуне. А досада царско друштво да не изеде, разлетеше се по шуме и ловишта. Не одох са свитом царском у лов. Пожалих се на утробије и остадох у одаји мојој. Јер, за мене убијање јелена и сваког живог створа исто је што и убијање човека. Но, за Саву то беше велика радост, а и на младост га сећаше кадно као

дете из једног таквог лова и побеже у Свету Гору. Па и саде радосно прихвати царев позив у лов да се иде. А ту се, некако, углави и она пришипетља и улизица Доментијан, мој врли непријатељ, него чух после да је ружне среће био.

А овако иде та прича: кад гоничи дивљач на дворске ловце нагонише и некакву краву јадну с телетом потераше те Савин житијеписац, који никад лук и стрелу у руке не узе, погоди ону краву у гузицу, а ова га бесна јурну и са коња собали па га једва одбранише престрављеног. И сви му се слатко исмејаше, а Сава понајвише. А и нека му је; кад свуде нос тура и трси се, а нема сучим, и такви нам, еве, житија записују и књиге важне за потомство...

Навечер у двору би гозба месна од дивљачи грдне од које не окусих јер, од меса се зверство човеково увећава па човек месо једућ све више звери сличи и нову крв и жртву иште. А кад се сви од реда преждраше и вина као свиње налокаше, цар Годор хтеде да се забави некаквом игром што са Истока индијског дође, а што се игра на столу мраморном, шареном од црна и бела поља и по њему мраморни кипови мајушни, црни и бели, као две војске некакве што се бију да једна другој краља поробе. А бела војска мраморна, која увек прва удараше, као да беше војска небеска и божанска, а војска црна, као да беше војска сотонска, па онај што измисли ову игру, тако је удеси, да бела војска увек побеђује, али не мора увек да значи. Па се Сава брзо поднаучи игри овој, али цара Годора не могаше да победи, чак, ни белу војску кад вођаше. И после, кад на часак сами остадосно, тужно пророкова како, ето, круну и архиепископију задобисмо па опет краљевству сербском не пише се добро. И још ово каза: “Док са царем се сиграх, занесох се, некако, и на очи време будуће ми се показа, а тамо на пољу равном и пространом и шареном од лешина видех како неког краља сербског поробише и

погубише и како после, на вјеки вјеков, распада се држава сербска. И никад се више не састави како треба.”

Но, ту се нађе и Доментијан па ће Саву да теши како то је само игра обична и никакву другу мудрост нема, а те мрачне мисли да су му од замора. Сави то не беше утеха никаква него тужно понови: “Мој Доментијане; та игра са војскама мраморним чудна је: и магијска и много може да ти каже кад се у њу удубиш. А то што видех, видех јасно као тебе, саде, што гледам. Удес неке наше војске будуће противу некакви иноплеменици, јасан јесте; и јасно гледах како робе нашег владара и главу му рубе, а на пољу оста много лешина људских и коњских, каквих за живот не видех и све то као за Видовдан да се деси. И још ми рече глас унутрашњи да нам тај губитак краљевства дође као освета што нашег старог бога Вида заборависмо и што његове кипове рушимо и народ који га још слављаше, сатирасмо.” То рече Сава па се у своје одаје као болан повуче и остави нас да думамо оно што нам каза.

И дане што нам остадоше до Савина рукоположенија, архимандрит наш умишљен и невесео чекаше и залуде се скроз са игром индијском, све у нади да ће још нешто да му се отвори и неко ново пророчанство да му се каже, а што нам је писато. Но, ништа се више Сави не приказа јал нам он више ништа не рече, те за усуд сербске државе ништа више не дознасмо; нити у које лето и за који Видовдан ће да буде онај удес судбоносни.

Тако дочекасмо и Илијин дан а кога ми Србљи заменусмо уместо нашег старог бога Германа. И на тај дан патријарх никејски Манојло Сарантен требаше Сави да стави архиепископску одежду и жезло да му дадне. Но, рукоположење Савино не само што се одложи до Успења Богородичина него се одложи до Ускрса догодине, а не знасмо зашто све ово нас снађе. Него молчасмо и чекасмо, те се пронесе глас и да ће да нас побију јер у Рашкој је опет нека смута и Стефан не стоји добро, а онда Сава неподобан је за архиепископа. И тако

не знасмо да ли смо гости на двору царском јал заточеници... Автокефалност не добија се тако ласно, а прекоредно.

Него дојде и тај Ускрс и све би приправно за рукоположеније Савино. И несрећа нам се опет предказа. Јер само што поче литургија и служба божанска кад у церкву царску улете као суманут некакав монах. Па као што некад Исус уђе у храм јерусалимски и поче да разбија кумире тако и овај поче да обара иконе стајалице, а и на иконостас се острви, а све вичући како Илија пророк старозаветни је убица многољудни и слуга Сотоне, а и Исус да није бољи па га једва савладаше и изнесоше из цркве. После чусмо да овај монах беше јеретик, богумил, само што их у Никеји не називаху тако него некако другачије. А ни ови никејски богумили не признаваху ни Илију, ни Мојсија, ни Стари завет, а од новозаветних јеванђеља само до Јовановог држаху и Крститеља вишим од Исуса сматраху. А за Исуса држаху да је рођен из утробе мајчине као сваки од нас и да није тросуштан него двосуштан и да свако од нас је божји син.

Ту ми дође мило што моја судбина је да свуда срећем такви јеретици, а има их на све стране света од Мале Азије до Галије и свуде се опиру хришћанству црквеном и главу као свеци полажу. Јер, све ово даваше ми снагу голему и да нисам сам у вери мојој. После чусмо да тог мученика брзо убише, а Сави то беше још један знак нашег сербског удеса што ће да се деси; јер, овај јеретик појави се и огласи на дан када он рукоположен за архиепископа би и ломљењем икона стајалица као да каза како Савино архиепископство залудно је и да краљевство сербско од тога неће да буде дуговечно, а ни ово никејско.

Кад се ово злосрећно рукоположеније Савино приведе некако крају, би опет гозба богата на којој цар Тодор уз присуство патријарха Манојла саветоваше Саву како ће црквом сербском да влада. Прво му каза

нешто од чега се сви згледасмо. А то је да још од цара Константина, што први призна Исусову веру и озваничи цркву християнску, да од тог времена, па до овог нашег, црква стално издаје Христа као што свети Петар три пута издаде Исуса док петли закукурикаше. Те га саветова још и ово: “Као владар цркве вазда уз јачега самодржца да се приклањаш и да га подржаваш, и у војне и у дворске сплетке, а пред народом се за душу његову из свег гласа моли.”

А ове речи царева, патријарх Манојло покорно оћута, а оћута се и Сава и сви присутни редом. А ти што ово житије чатиш, еве, помни шта ти је црква...

Овде ми се зауставља ова моа рука што мисли мое немирне слепо слуша. А боље би било пораније да се заустави калофонг у прсти моји јер ево шта ми Доментијан у Никеји приреди. Знавши да Сава одобрава моје писаније, овај зао и љигав црноризац голобради, нађе удворицу никејског, а овај жбир дојави патријарху Манојло за мое житије. Те патријарх затражи да се види како описах рукоположеније Савино за архиепископа. Тако Манојло никејски прочати како описах разговор неугодни што цар Тодор и Сава вођаху и да мало би па да цар не дадне Сави жезло архиепископско а за брата Стефана круну. И још виде да помињем оног јеретика што поломи иконе стајалице, па и оно да Доментијан погоди стрелом краву у гузицу, а што није у архиепископско житије да се уноси.

Ту Манојло позва Саву па га пита; зна ли он, Сава, какво му житије његов црноризац спрема? А Сава рече да зна. А патријарх даље питаше; зна ли да се у то житије каља и благи царска слава Тодорова? Ту Сава одговори да не зна, те патријарх Манојло нареди архиепископу нашем да то житије мора да се уништи и то не само на она места где се цар каља него свугде где се бабуни њини спомињу и где се износи и приповеда јерес њина.

Сава се овде малко успротиви, но, патријарх беше тврд у намери и запрети да ће у противном цара да обавести. Онда ме мој архиепископ позва те ми рече: “А

ти, ако већ свашта записујеш у то мое житије, можеш ли барем да га малко попричуваш од очи и уши туђе, а не, овако, да стигне до патријарха и цара никејског? И можеш ли малко вештије и лукавије да га срочиш као у скаске народне истина што се казује, него удараш као сас сикиру, као да у руке не држиш калопонт за писување. Јер, ако, ја, Немањић врат савих пред цара и патријарха и ти се, малко, примири па житије мое кроткије записуј; нека буде по вољи владарској никејској и немањићкој, а нека се осети и то твое богумилско...”

Ту се дрзнух па казах: “Онда боље је само Доментијан житије твое надаље да записује и гради. Јер нећу хвалоспеве било којем самодржцу да писујем!”

На ово моје, Сава се разгороподи, па рикну: “Не збори тако погано кад добро знадеш да више држим до твог него до Доментијановог житија и да држим твоју страну бабунску колико могу! А знадеш добро да ово што клањам пред никејског цара и патријарха, да делама из нужде големе, а за добробит отечества нашег од којег намеран сам да сочиним Нови Јерусалим! И ти си ево први коме то казах! Него гледај па се малко примири и започни мое житије испочетка, а ово досад што је написано да даднемо патријарху Манојлу да нам не створи смуту код цара Годора.”

Не оћутах ни ово, па ћу овако да лајем: “Лоше поче да градиш тај Нови Јерусалим, а ако мислиш на онај небески што га помиње Јован у Откровењу свом, тај Јерусалим не прави се сас жезла и одежде архиепископске него сас гнозу слатку.”

“Умукни, Богумиле, стрвино једна и давај житије овамо!” тераше Сава своје, а уместо житије понудих главу своју и живот; но, то не хтедоше...

Иотеше ми га, али не цело; нешто сакрих код једног дворског богумила. А кад заноћисмо не могох око да склопим и толко болан бех као неко да ми истргну цело утробије. Толко ме болеше мое житије

отето те болан бех све док се у Хиландар не вратисмо. А са Савом не проговорих недеље многе. Доментијана не само да не могах више очима да гледам што ме потказа за житије, него почех толики мрз на њега да имам и зажелех, Боже ме прости, и мртваг да га видим. И још нешто ми дође у памет помућену: да га убијем, толеко замрзех Доментијана. И згрозих се; за род најближи руку не дигох, а за житије спреман сам и живот да узмем, и згрозих се на себе. И, проклех пут никејски и автокефалност нашу.

Него немаше ми друго, па почех поново житије ово да писујем. А трудна беше та работа што зна само онај који писувањем за живота се бави. А писувах брзо да ми не изветри нешто из сећавања мог и постизавах некако; по цео дан слунце не видех, а ноћ кад падне из келије, накратко искачах па пред црквом хиландарском седех под кипарис, висок и витак. И мирисима светогорским се храних као храном душевном од тог Атоса мисленог и светог, Атоса Божјег и Духом усиреног који као родитељ утеха ми беше, као родитељ брижан што свое чедо прикупља чим ово ослаби и живот кад му отежа. А и онај кипарис пред црквом хиландарском ми постаде нешто као брат, па толико се зближисмо да више њему се исповедах и под њим с Господом се разговарах него пред иконостасом хиландарским...

И тек што житије доведе, некако, саставих, а Сава опет ме одвоји од мајке моје, Свете Горе, и од овог кипариса и келијице миле. Позва ме себи једно придвече па ће да ми каже за путоштвање ново да будем приправан.

“А где ће да се иде?” упитах.

Сава ми све потанко исприповеда: “Прво за Солун, па за Рашку, да успоставимо нашу сербску власт црквену што задобисмо у Никеји и круну источну Стефанову, у потаји, да предам.”

Него видим и Сави се више за Рашку не иде и све, као остао би овде у овој отаџбини небеској што као створена је за умна човека четрдесету кад пређе и кад онолико преко главе претури, а и живот кад, доброно, разабере шта је. Но, ред ли је архиепископ далеко од пастве своје да буде? Те кад већ прими жезло и скиптар и овај Немањић мораше код народа свога да буде и да га води онако како мисли да ваља или како нужда налаже. Тако и Сава тужан Свету Гору остави, а и заплака се пред меном: “О коликих се блага светогорских лишавах, нишчи и бедни, што потрчач за ништавном славом људском каква је и ова црквена и архиепископска. Авај мене, авај мене! Ко да се не заплаче нада мном и мојом похлепом немањићком? Где западох и шта задобих, Господе мој, у кога се уздам кад излазим из ове Свете Горе и које добро народу мом могу да даднем? Могу ли да залечим народ мој што родитељ ми Немања онако га осакати и што многе протера; сиротињу богумилску за Босну, а велможе њине за Дубровник? А оно што остаде јадно је, па се тако вол и стока за златнике данаске продавају, а робље за ситан новац сребрни; а отац сина и за кору хлеба даваше; то ли Србљи од Немањића заслужише? И у ту ли земљу јадну и напаћену Нови Јерусалим да започињем да градим? Него помешах се са стоком неразумном и саде морам да трпим!”

Тако збораше Сава но немаше куд; отачаство сербско га чекаше, а и мене с њим. Но, прво морасмо за Солун да се снабдемо сас све књиге законске и црквене што су потребите да се срочи Крмчија и типизи; све што треба једна власт црквена и земаљска да има. И видех ту, у Солуну, какав мукотрпан посао ме чека и да ће мое житије због тога да трпи.

Зато те молим, Господе, да ми сачуваш ову моју снагу те да ми остане дар твој Божији за писување житија Савиног. *Амин.*

ГЛАВА ДЕВЕТНАЕСТА

(О ш̄оме како у Солуну, у манас̄иру Филокалу срочисмо Крмчију о заш̄иш̄и обес̄рављених и ӯрожених, ш̄ио беше њрви закон сербски, но робови и жене и надаље ос̄адоше да се сма̄рају као с̄ока. О њисму Димит̄рија Хомай̄ијана забележих њосебно, а где овај на̄рди Саву ш̄ио из Никеје, мимо закона црквено̄, узе жезло архиејискојско, ш̄е о харизми Савиној ш̄ио се с̄вори у народу.)

Још пре него Никеју походисмо, Сава у Хиландар прибави Мојсијеве књиге и Прохирон византијски, те и друге књиге законодавне јер намеран би земљама сербским закон да дадне. Па кад му се пут никејски онако посрећи, нађе да је прави час закони да се пишу те држава сербска изистинска да буде. Дозва ме тако Сава једно јутро и каза шта смера, те ми нареди да остављам сва писанија моја, јер Крмчија мора да се пише. Ту се зарадовах као дете неко, пошто помислих; еве, некако, ћу народу свом да помогнем ту Крмчију кад срочимо и властелу немањићку укротимо, срамном ропству у Рашкој једном да дође крај. Но, брзо увидим да Сава није баш толико спреман властелу да развласти, нити ропство да укида. И као што се слепац штапа свог држи тако и Сава се држаше Прохирона грчког те ми нареди из Прохирона у Крмчију све исто да пренесем: да робовање је недељиво и да не може неко више а неко мање роб да буде, те да такав лишен је слободе сваке и може од господара мучен до уморства да буде. Ако ли се који роб господару успротиви и на живот његов атакује, одмах огњу да се преда, а исто да се спали и роб који сазна и суделова у отмици господарке своје.

А највише ме заболе кад Сава затражи и ово у Крмчију да ставим: “Ако ко удари роба или робинју своју штапом тако да умре од руке његове да буде крив тај

што удари, а ако овај роб преживи један дан или два дана да се не казни господар; јер његов је новац и штета што роб умре.” А кад још поче да ме тера ценовник за робље у Крмчију да стављам смучи ми се моја работа. А ово ми наложи да писујем: педесет златника дете да кошта, а тридесет за оне muže који занат неки знају. За ушкопљеника цена беше педесет златника, а за лекара и писара седамдесет. Ту баџих калофонт па рекох: “Саво, брате, хрисријанин си, а овако на људе као на стоку гледаш и такав закон правиш да остане ропство и надаље кроз векове. Уместо да ропство први укинеш и тако се по свету християнском твоје име, расчује. Овако као и сви властодржци християнски; једно кроз церкву проповедаш, а друго кроз жезло владарско.”

Саву више не хваташе бес од моје речи као некад, па се још и сложи са мном. Но додаде: “Церква не може ни народ ни робове на буну да диже него роба на још већу послушност треба да позива, е да би се тако и господар кад види како роб не само послушнији је кроз християнство већ и душевнији да је, толковаће, како тај роб и није нишчи створ па ће тако и слободу да му дадне, а и звања виша. А то што ти и твоји бабуни тражите ропство да се укине, то само дражи властодржце, па и брата ми Стефана те онда још више на роба као на стоку гледају, и тврђи су према робу још више.”

Знадох за овај Савин одговор јалов те терах даље: “Ова Крмчија, а ни церква, никог да размекша неће, а робу и надаље исто ће да буде. Него, Саво, Стефана да размекшаш, да ропство у Србији престане те тако и он и ти за живота свеци християнски и изистински будете. А Стефан болан је и нема му још много од живота.”

А Сава ће: “А мислиш ли да Стефан толико болан и слабоуман је да се сам развласти? И, мислиш ли синови његови властољубиви, пустиће то да се деси? Него хватај калофонт па стављај у Крмчију и ово што ћу да ти кажем. А то је; да роб не може ни монашки завет да прими, ако господар његов са тим да се не сложи. А стави и ово; а ако неко роба подговара и учи да, под

изговор побожности и жељом за животом монашким, почне господара да не служи и служење напушта, а не с љубављу за Исуса, тај подговарач проклет да буде и да се казни. Ово ти је највише против твоји богумили што и надаље и народ и робље подговарају и подбуњују против брата ми самодржца Стефана. А стави још и ово; робови који беже од своји господари и у цркве и манастири заштите траже, да се врате господарима и да се казне!”

Овде мени удари крв у главу, па баџих калофонт те рекох Сави да жив то нећу да писујем него нека себи призове Доментијана и с њим нека Крмчију надаље саставља, а са мнош нека чини што му је воља.

Ту Сава загрме као некад: “А ти ли мислиш мени је ласно на сердцу овакву Крмчију да правим? Него ватај се за работу што те чека!” И зинух већ да одрекнем па и глава нека пада, но, сетих се мајчина завета да што дуже поред Немањића будем, а онда словом да им се осветим те да их опишем какви беху и шта од народа свог починише. Посла се латих, али и ланух: “Залуд нам је ова Крмчија, брате Саво, кад против робља и народа је. А робови кад слободњаци једном постану, на ову нашу државу сербску као на туђу има да гледају и неће крвцу за њу да лију кад дође часак судбоносни.”

“Де, де, писуј саде о женами, немоћним и сакатим те о домовима часним, заробљеницима, изгнанима и заточеним”, нареди Сава те ту нашем разговору дође крај. И, тако, молчећи до вечери, Крмчију састављасмо, а Сава ће онда да проговори: “Какво ли ћеш ти житије да ми срочиш?” Ту се оћутах као да га не чух, па кад се растадосмо те вечери дуго у келији мишљах на ове речи Савине што беху вапај један. И клекох на колена окренут Истоку па дуго се мољах да не будем свиреп и неправедан према Сави кад почнем житије његово да завршавам те да не спомињем ни све што беше, нити Саву да величам као каквог фараона египатског, а још и да укротим у сердцу ону звер моју што иште кроз слово

да се свети. Јер та немам јака, у мене још живљаше, и, Доментијана би преклала...

С јутра настависмо са писувањем Крмчије и брзасмо њеном крају што пре с њом у Рашку да се иде; закон некакав народ да добије и заштиту некакву да има од велможа крвопија. Па кад беше негде около пладне, у манастир Филокалу, дође, нико други, него главом и брадом Димитрије Хоматијан, архиепископ охридски. А Сава се одмах опсети зашто овај долази ненајављен, па ми наложи да га сачекам и да га отправим како знам и умем. Те се нађох тако, као у лозје небрано, јал ти у кавез сас лава разјареног.

Хомантијан беше човек уман и учеван и јаке воље да оно што науми то и спроведе, па кад му казах да Сава не може да га прими јер болује од дроба веома и сав да је ослабљен, овај архиепископ охридски разбесне се јако те ме сас ове речи затрпа: “Он ли мене, поглавара свог црквеног да не прими? Он, лажни архиепископ никејски, који ни епископ никад не беше па сас злато суво, жезло и автокефалност задоби? Он ли мене, с врата да врати? Он, што од испосника у властодржца се изметну, што по гозбе световне се виђа и јаше лепе коње и женскиње племенито? Он ли мене у одаје своје да не прими?”

Сердце ми играше, но мирно одговорих: “Рекох што ми је речено.” Тако га отправих бесног, а кад дођох код Саве у келију овај ме насмејан дочека: “Брзо га ти отправи!”

“Брзо, алу трудно!” И никад се неповрнуло!” Рекох.

“А грди ли Хоматијан, грди?” поче Сава.

“До неба грди, да све грми!” казах.

“Нека грди и своју работу нека гледа! Ако сам лажни архиепископ што од патријарха васељенског жезло задобих а он, Хоматијан, онда шта је? Јер заборава ли Грк да архиепископију охридску утврди цар Василије кад му ова требаше? А црква његова да ли је

пуноважна кад није од патријарха васељенског него од цара? То није црква него само царска писарница охридска! И малоуман ли сам да црквени закон не познајем? И зашто се у Никеју запутих далеку и од Светог Илије до Ускрса, тамо, на жезло чеках? Или требаше у охридску писарницу царску да идем, у тај Охрид богумилски? Него, де, Богумиле, на работу нашу силну ми да се обрћемо и ову нашу Крмчију крају да приводимо, па за Рашку да брзамо. Јер, и друге работе тамо нас чекају; епископе наше тамо да постављамо, а призренског да протерамо за Охрид, а и ове бугарске епископије што беху, наше од сада да буду.”

А у Крмчију стигосмо до закона о женами који и надаље их држаше као стоку и много ниже од мужа, па, опет, наста завада са Савом. Он наложи и ту Прохирон грчки да се преписује и Мојсијев закон прастари те да жена ако презре пород, па плод свој умори и она да се умори. А и у прељуби жена исто много обесправљена беше према мушкарцу. Јер, мушкарцу прељуба са робинњом једна, па и друга, прапгаше се, а жена за прву прељубу се шишаше до главе, нос јој се сече, имовина одузима, а она из града протерује.

Те не могах Сави да не кажем шта пише у јеванђеља гностичка или ти у Јеванђеље што га срочи Марија Магдалена, а црква, ни источна ни западна, што га не признаје. А то је да Исус исто љубљаше и њу, Марију и Марту и Петра и друге те да њу држаше за најумнију. И да Исус одреди она, Магдалена, да га наследи као Учитељ у опшћини њиној, где сви живљаху међусобно, но нити се то називаше прељуба, нити се за то кажњаваше, ни женско ни мушко. А жена, кад остане бременита, прво она се питаше; хоће ли да роди, а ако неће, онда плод се из њене утробе вађаше па га стрљаху у мед и друге аромате, па га сви у обреду кусаху. Јер, не знаше се чији је грех па га заједно једући делише на равне части. Тако, бар, писуваше у ово Јеванђеље Магдаленино...

Ту се Сава згрози па хтеде утробу да избљује па кад

се сабра малко, нареди ми такве бљувотине више да му не приповедам па ако су и од Исуса, а онда ће да ме овако кори: “Хтеде ли и то у Крмчију да ставимо; родитељ децу своју да једе? То ли је ваша наука бабунска и патаренска, то ли од гностика научисте који ништа са Исусом немаху?”

Овде узвратих да гностици Исусу најближи беху па се опет посвадисмо...

У то Сава устаде наједаред, па похита на врата од келије, а с ону страну зачу се топот нечији монашки. Те Сава никог пред врата не затече, јер ухода умаче. Постоја тако неко време Сава на праг келије па се брижно врати и спусти руку на мое раме и загледа ми се у очи: “Брате Теофиле, има томе доста како неко ме уходи и сваку реч моју гледа да чује, сваки миг мој да забележи, а думам нешто Стефан да га шаље. А сумњам на Доментијана или на неког његовог, рецимо га, на оног Илариона. И још нешто ћу да ти кажем; овај мој дроб што ми је изједен и ослабљен, није само од поста строгог монашког него као да ме неко трује, кроз све ове године и оће да зготови смрт моја као природна да буде. И нешто се бојим, саде, архиепископ кад постадох и цркви нашој автокефалност удесих, да смрт моја нагло се не приближи. А и за тебе страхујем, Теофиле, јер мислиш ли то што мени збориш за Исуса индијског, за гностике и јереси свакакве, мислиш ли да не чују и зидови ови сас уши своје? Па и теби живот ако је мио, а ти се мало притаји, молчи и твори то мое житије, и све друго што си наумио, а мање лај и уједај ове око тебе што су. Јер, држим ако лош глас до Стефана за тебе дође, нећу да могућем, да те одбраним.”

Ту се први пут за моју кожу и главу поплаших, јер док ме Сава назва Теофилом, по монашки, то нешто не ваља. Па кад уђох по вечерњој у келију, а све ми се учини да је испреметана и да је неки као свиња рио, све нешто тражећи. А опет, све беше ту мое што беше, па и списи моји што са собом стално носих као кучка кучићи своји... Него од то вече, почех себи, и јело и пило, сам да

ГОТОВИМ да ме не изненади крвник мој и отрује ме као парцова.

И себе, еве, до дана данашњег сачувах, али списи моји, детцу моју једину, е, њих, не сачувах. Беше то некако, пред Свету Петку Трновиту, кад са Савом Крмчију крају приводисмо и кад од целог манастира Филокалу само у мою келију пожар изби и то усред лета када се не ложи. Те све мое књиге у пепео сажеже, сав труд мој вишегодишњи, а срдце ово мое само што не пресвисну. И боловах подуже и никад се од овај пожар не излечих, а крвник мој запали ми живот и изгоре ме начисто. Па ми дође да дигнем руку на себе...

А изгореше ми ретке књиге које тешко се здобављају и сас суво злато купују. Овде најпре спомињем Јевангелије Магдаленино, и оно Томино и Јудино, те масалијанско Еванђеље што га написа Лампетије и Златна слова Господња од Константина Хризомале анатемисаног од Цариградске патријаршије, а изгореше и многе моје бабунске басне и скаске што по народу се већма приповедаху и само тај живот им и оста. Па ноћи и ноћи, куках као кукавица: “Куку мени што не изгорех са књигама мојим!” А Сава ме једном овако утеши: “Прво се књиге палив, а после и ми, има да горимо. Такав је ред крвников!”

Него шта још да рекнем за такве књиге што их пламен прогута, а као што су Тумачења Матејевог јеванђеља, па и Лукиног у Беседи Козме Презвитера, те Живо јеванђеље, Скровиште живота, Књига тајни, Шубикова дела и Седам слова Агапијевих, а сва дела ова и у Крмчију са Савом анатемисасмо, јер таква нужда беше. И да ли даље да ређам Књигу о Крсном дрвету и напoкoн велику Тајну књигу најважнија што је и Апокалипсу Јована Богослова, па ону о Детињству Исусовом и Прење Исуса Христа са ђаволом, а ту беше и Исаијино виђење. Све то изгоре од огња и уходе Стефановог па не могах да не прокунем семе немањићко

да им се затре. Јер, онај што књиге пали није вредан ни рода ни порода, ни као човек на две ноге да иде.

И Сава се јако растужи због палежа па нам дан цели не беше до никакве работе, а када нас мину слабост и малодушје Сава, који знађаше добро богумилску науку и нашта се ова све наслађа, рече ми да у Крмчију ставим да Исус не рече “оче мој” него “оче наш“. И да нико нипошто не брине само за себе него и о ближњем и нико да нема ништа више од другог, ни богаташ, ни сиромах, ни господар од слуге, ни кнез од онога над којим влада, ни цар од војника, ни премудри од неученога јер свима је Господ подарио једну благодност.

Многи се питаху зашто Сава ово тако тврдо стави у Крмчију кад зна се да тако, за вјеки вјекове, не може да буде и да неће по вољи Стефановој да буде, а ни синовима му, ни властели осталој. А Сава то уради за нас богумиле и нека му је вечна хвала тога ради! Јер и молитва Оче наш стена је, где јеретици своју кућу зидају, а лудаци или ти правоверни хришћани на молитвама осталим трошне куће подижу. Па ово Сава што ми наложи да Оче наш тврдо у Крмчију да ставим зато је; и бабуни који су, да се досете да архиепископ сербски на страну богумилску да је прешао и молитву њину да моли, а они који се не досете, нека им је проста земља и камен надгробни, а и нама с њима. Па тако у Крмчију поче да се писује и гради Нови Јерусалим, тајно и трудно.

А још нешто важно Сава рече, а што не могаше у Крмчију нити било где да се запише. А то је: да црква сербска не треба да се приклања ни источној ни западној цркви јер, еве, како босанска богумилска црква сама опстаје. И још много отвори Сава срдце, ту ноћ, преда мнош житијеписцем. Па се тако зближисмо много, и у тај час, помних колико далеко бесмо у град Ниш први пут кад се видесмо, а колико саде смо близо. Но не беше добро што се толко зближисмо за мене житијеписца а ни за Саву чије житије требаше да сročим; јер писување мое треба да буде по мери правде и истине више и вечне, а да буде и по мери дара краснописачког ако га, јадан,

имам. Јербо дар краснописачки је као суво злато распоређен по свету: некому Бог га даје у изобилју, а некому тек у мрвама од којих, дај Боже, и мени нека запала.

Него да скратим; дође време и за Рашку да се иде па Стефан отпосла брзо писмо да не може од постеле да устане него синове своје шаље Сави ка грчком крају, стрица по крви да сачекају и безбедно до Рашке спроведу.

А братанци Савини већма цели мужеви беху, и онако ташти, охоли и горди као прави Немањићи. Него у њих као да беше разводњена крв плаха и немањићка или их то дворски живот раскалашни тако размекша; па с једне стране дивљаху се стрицу свом, његовој појави монашкој јер Сава беше још личан, а аскетски улепшан и прав и висок као кипарис. А опет у очи њихове немањићке виде се завист и смута нека на коју противу стрица спремни беху. Јер, овако, видех думају и један и други братанац; отац наш Стефан кад умре и престо кад остави, овај стриц Сава већа спреча ће да буде у самодржављу него брат рођени, па не би било згорег да се, некако, склони из столице архиепископске, а и из Рашке, а и из живота што би још понајбоље било. И тако као млади вуци вртеху се око стрица им, као око каквог старог али јоште снажног јелена, кога још не смеју да нападно и прекољу га. Али да не испадне да само ја, нишчи, оштро око имам и памет још оштрију. Јер, и Сава виде све ово па још и боље, па ће тихо да ми казује: “Видиш ли ови моји братанци ташти и земаљске власти жељни! Они из Рашке и земље сербске ће да ме протерају кад дође време њихово и државу и церкву скроз ће да ослабе.”

Како све више у сербске земље улазисмо, а народ раду у поље остављаше и радосно на пут трчаше да поздрави и да се поклони архиепископу цркве сербске и христијанске у коју, ако ћемо по правди, нити много хођаше нити у њу вероваше. Па ту видех, а то је; да

народ уистину је као стока што вазда иште вођу јал ти харизму што грчка је реч, а каквих све повише у наш говор има. А да је само говор него и много више од тога грчког се усели на двору рашком и около њега. Но једно мора да се каже овде” вратив се из Никеје, са круном и жезлом архиепископском, Сава сербске земље највише узнесе као државу. А кад на такву висину се стигне онда само падање и посртање следује, а што ће Сава сас очи свое да гледа, а и ми, нишчи, поред њега. Никад Србљи неће такву државу да имају. Ако је то нека срећа...

Јер, где Сава грдно погреши и зашто земља сербска би на пропаст осуђена? А грешка је ова: као што грчки умови големи из старина, мислим на ум Платонов и ум Аристотелов, не појмише да човек или ти раб није оруђе што збори него да је човек са умом њиним, тако ни Сава, што беше знатно иза овијех мудраца, не могаше да разабере да раб је човек исто као и меропак, властеличић и раван њему, Сави Немањићу. Што нареди и у Крмчију да се запише да господар може да умлати роба као стоку. Еве, ту пропаде држава сербска, а богумилство да превлада другачије би било. Јер, богумил свако јутро и вече себи збори у молитви тихој да човек је раб божји, а не раб земаљски, и, сваког живог љуби као себе, а и зверчицу и биљчицу све до мрава трудног.

А саде, ти Господе, осуди ме ако погреших, а ако ли не погреших онда помагај ако можеш! Па још велим за себе тихо у овај часак поноћни; *амин, амин и амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТА

(Шта се све зби на двору Стефановом око Саве и како га ситише и писмо Хомаџијаново, по Јовану скопском послајо; него ситише писмо и Стефану од жбира Илариона, који јављаше како Сава све више бабунску страну држи и јерейницима се окружује, те архиепископ мораше Сабор у Жичи да сазове, не само браћа Стефана да крунише него и јерейници гласно да осуди и од себе сумњу ошклони.)

Стефан, истину, дочека Саву у постељи прикован па се заплакаше обојица при сусрету и овај устаде из постеље; а да ли Сава му даде снагу братску или натприродну е, то не знам. И бледило смртно на лицу Стефановом се изгуби и за трпезу седе краљ сербски што две круне задоби и овенча се. Но, виде се, још дуго неће да их носи јер иако Немањи по снази највише сличан беше, много га истроши дворски живот раскалашни, а женскиње и вино црвено понајвише, а и ловови силни и свакодневни. Него уман и начитан беше и сам песме и дела твораше и вешт беше у кивоту, као у мачу, те и житије једно срочи за оца му.

Па док се браћа жељна, један другог, разговараху, нађох себи другог дружбеника кога не видех барем десет лета, из времена када ме Сава као лудог у хиландарску болницу, накратко, заточи. А овом брату монашко име не казујем, а мрско му би Војихна и би у братству хиландарском као келиот и богумил потајни. Па кад се то прочу, а Сава изопшти га из братства хиландарског, Војихна виде да му таквом нема места више на Гори Атоској па се у Босну запути, на двор Кулина бана који богумиле учене и прогањане из Рашке свесрдно прихваташе. Е тај Војихна у пратњи некаквој босанској беше, те га домаћини трпеху на двору Стефановом ради реда дворског но попреко га гледаху. И не хте Војихна много са мношвом да збори, беду на врат да ми не натовари. Ту му казах само он нека збори слободно, а за мене нека не мари и нека проповеда у Босни како му је?

А он се овде снужди и каза: “Дошљак, вазда, дошљак остаје; и у Босну братску кад је, и у Дубровник ако отидне, па ако се скроз не претопиш у њиног и хоћеш свој да останеш, е онда вазда јадан бол болујеш. А исто ти је ако кренеш у земље западне где су патарени. Него ако смераш из Рашке и од Немањића да се склањаш боље ти је да се манеш. Јер, и ово да ти кажем; богумили босански много ближи су двору него народу и по

општинама слабо живе. Него седи ту, Богумиле, и гледај и бележи што се збива па Господ ако хоће, Он ће и овде у Рашкој да те сачува, ако ли неће ни Кулин бан не може да те спаси. Не рекоше ли још наши стари: нема смрти до судњег часа.” То ми каза Војихна па се удаљи од мене, а видим Иларион, као вук гладни, посматра нас па шапће поруку некакву уходи дворском, а овај Стефану да дојави да и у пратњи Савиној су бабуни и још седе за трпезом дворском.

Сава то јал не виде, јал не мареше па брату Стефану нашироко приповедаше путешствије наше никејско. А Стефан питуваше: “Она кучка Евдокија поможе ли ти нешто?” Ту Сава климну главом па се зацрвене и постиде мало јер сваки у Рашкој зна како Сава са бившом женом братовљевом близак беше више него што треба.

“А цар Тодор много ли за круну моју и жезло твоје затезаше?” тераше даље краљ болни.

“Толико да већ мишљах празни руку да се враћам. Него чујем угарски краљ Андрија бесан је због круне римске и напад на тебе да спрема, а саде кад чује и за ову источну круну има скроз да побесни. Него ту је и онај Димитрије, архиепископ охридски што као неман на мене бљује ватру и куне ме што га прескочих те из Никеје автокефалност донесох...”

Па кад се браћа један другог нагледаше и наситише трећи дан, Сава нареди за Студеницу да се креће јер работа велика сербску цркву чека; епископи грчки и бугарски да се протерају и наши да се поставе, а то и у Призрен исто да се учини.

А у Студеницу кад стигосмо Сава дозвола нас богумили из пратње његове чија имена не смем да помињем због уходе што ће ово кришом да чате, па нам архиепископ каза како бабунску јерес ускоро ће да нападне, јер најпреча му је нужда, али ми да се не плашимо за главе наше, он, Сава; то нам заветује. Па нам се и пожали како и њега су стисли Стефан и синови му и траже гласно на сабору јерес да осуди, а ако то не

уради онда истина је што се збори, по двору и народу, да он архиепископ сербски, богумилску страну држи.

Не прође много, а у Студеницу се појави, један дан, епископ скопски Јован и са собом носаше писмо од поглавара свог Димитрија Хоматијана где овај опет га куди. А мени боље је да много о томе не зборим него, ево, преписујем писмо то. Димитрије поче писмо изокола све Саву хвалећи за подвижништво младалачко а после поче да га куди: “Чујемо распре домаће и дворске уграбише те из Свете Горе, па се настани у Рашку, па се испосник претвори у управника у тамошњим земаљским пословима и посланика околној властели, те уздржавање од света, на које се беше заветовао као монах, претвори у светску вреву и хуку. И сасвим се пусти у светске бриге и у светско славољубље, и поче на гозбе да идеш и коње одабране да јашеш, окићене и опремљене. Поче да водиш многу свиту путујући, и идући тим путем зажеле и достојанство јерарха, па отпутова не знам куда, те негде изненада постиже и то достојанство и поврати се у отачаство своје као архијереј све трубећи и разглашујући што се могло већма. Потом рукоположи многе архијереје, да ли с одобрењем и да ли на уредно одређеним местима, непознато нам је. И да све укратко кажем, не само да радиш противно правилима о владању реда монашког него збрка и из темеља потресе и сами устав о црквеним пословима уопште... Али, пошто си се ти рукоположио за архијереја, наше је, и то мислимо у великој мери, да истражујемо: како си се и за коју цркву рукоположио? Ако си ти, блажени, сад постао архијереј, као што се чуло на све стране, ми хоћемо да знамо где, и у томе се наслањамо на божанствене и свете каноне, и на богољубиве законе. Ако си постао рукоположењем патријарха цариградскога питујемо: чега ради? Од старине су, истина, цареви имали повластицу да градовима ступње дају, те да од мањег ступња, рецимо епископског, повишавају на

виши, на прилику, на архиепископски или митрополитски, као што прописује Халкедонски Сабор, али је зато требало пређе тога да си био епископ те да би се тако могао узвисити од нижега на више и почасније. А ти, мучениче, нити си се десио епископ, нити имаш какву год царску повластицу којом би се проглашавало твоје постављење... и пошто правога царства источног саде нема, знаш и сам добро шта би било најумније да чиниш... И ако ћемо истину да зборимо, Саво, ниси се докопао ни архијерејства по љубави Јеванђеља него си по славољубљу ускочио у архерејско достојанство и ради те кривице налетео си и на саму опасност која у жестини кад некуд нагне и на најоштрији мач насрне. Ето како те жеља за преосвећеношћу у неупутности одведе...

Па још ако је и оно истина, да си епископа канонично постављена, онога у Призрену, тирански из епископије избацио, нагнавши га, кукавца, да дадне оставку... и да си на то место другог, по својој вољи, поставио тиме си превршио то твоје презирање канона и погазио си самог Бога у канонима Његовим..."

Такво беше писмо Хоматијаново јер он имаше рачун свој кад ово писмо написа; хтеде да задржи да грчки архијереји и надаље сербском црквом-владају; но све што написа против Саве многа истина би, а оно око автокефалности понајвише.

А Сава прочитав писмо ово и не саслуша Јована већ га испрати за Солун и нареди ништа да се не отписује Хоматијану. И каза: "Ово је масло са двора Стефановог и од братанца ми. Него ајде, хитајте, пред мене, у Житчу црква да се заврши и ослика па брата на Сабору заказаном да крунишем, да ме не изненади и неовенчан круном Богу се престави. Јер, ако оца ми не доживех са круном да видим, а онда барем овог брата да окитим мада то државу ову да ојача неће, а само ће још више да је раслаби и то братанци моји кад почну око ње да се глођу. Па мислим нешто; да ли зато што остарех, да ли што ми се јасно привиђа; залуд као да беше ова наша никејска работа и онолико путоштва." "

Ето, како нас отпрати Сава испред себе за житну Житчу недограђену, а до које замало да не стигнем пошто негде на пола пута нападоше нас крвници немањићи прерушени као какви разбојници и побише сву богумилску браћу моју хиландарску те само Арсеније и ја нишчи који ово записујем, остадосмо, некако, у животу. Имена уморених нећу да спомињем јер, иако монашка су, може ухода лукав и као кртица упоран да дозна имена њихова световна, и потом, и породице њине да страдају.

И дуго ме мучаше ово: ко наручи злочин овај; јал Стефан, јал синови му, или Боже ме прости, архиепископ наш Сава? И ако је овај последњи, зашто мене и Арсенија остави у животу? Да ли што житијесац му бех, а Арсенија за наследника себи спремаше? И да ли ове побијене умори да Стефана и синове му убеди како је противу богумилства? Или је све ово само моја утвара?

Многе ноћи без сна пробдих ради одгонетања овог. А Сава чујем у Студеници на гробу очевом мољаше се за богумиле побијене, а миро из Немање истицаше као поток који знамо и одраније како настајаше.

Неко време прође, а ето и Сава стиже у Житчу па кад дође разговор до погибије богумилске, архиепископ мој само ово каза: “Тако мораше да буде и не испитуј више око тога. А кад дође време знаћеш све како беше. И онда, ако хоћеш, стављај и то у житије мое.”

Ту се заледих од ове речи јер, видим, и даље Сава приправан је да нечији живот узме када је то потребито за церкву или државу сербску. Тек у народу поче да се збори да богумиле хиландарске Сава поби брату верност своју да докаже, па још кад на сабору Жичком овенча Стефана круном и осуди јерес бабунску народ себи нађе тврду подлогу да и Сава је исти као и ови земаљски Немањићи.

Па још док се Житча крају привођаше од мраморници и иконописци, што са нама из Никеје чак дођоше, Сава постави епископе нове и отпрати их у епископије.

А дође и тај дан Житча да се заврши и да се сија као палата царска и Сабор да се закаже. Те се појави Стефан на Спасовдан са пратњом веселом, али и са оно око тужно и модро, а и усна му беше више модра него црвена, исисана од толико женскиње. Па Сава прво одржа беседу јаросну и дугопамтљиву коју овако записах: “Знадосте и чувсте раније о првом и другом бежању мом од вас, а у пустињу светогорску. А вас ради саплеменици моји и оставих свету и слатку пустињу моју, Свету Гору, те дођох овде, душе ваше да очистим од свакојаких зала световних, што се око двора сјатише са свију страна, а понајвише са грчке. Презрех душу моју, душа ваших ради и изложих се анатеми Христовој да вас спасем грчког сотоне јер ми ближи смо Израилћанима него Грцима и овима другима што су око нас. Ми смо, браћо моја, племе израиљско и загубљено овде у Рашкој међу ови иноплеменици свакакви. Јер, да није тако зашто узех име Саве Јерусалимског што у сну ми се јави и наложи ми то да урадим зборећи ми: саплеменици смо из Мојсијевог народа.”

На ово уздаси се чуше на Сабору, мада неки се пришаптаваху да Сава је за болницу душевну или какав часни дом за занемоћале, а не за столицу архиепископску. Но, Сава беше као на седмом небу а и народ окупљени па настави плаховитије и снажније: “И онде где вас отац ми Немања постави и утврди на ово тле, као наш праотац Мојсије, ту ћу као Исус надале да вас нападам, па зато сви ви началници, велможе, ипати и војводе, жупани мали и велики, поковавајте ми се, убудуће, и покајте се. Покајте!”

Ту и они што не вероваху у речи његове рекоше: “Верујемо како ти заповедиш и исповедамо како ти, владику, исповедаш. Од Бога си нам послан и Божје речи збориш и послушаћемо те у свем.” Ето, колико силна беше харизма Савина. И после кад прође неко

време, питах Саву; уистину ли мисли да смо племе израиљско и да он, Сава, Исусову снагу има? А он ми каза да некипут уистину тако замишља и чувствује да је од Бакарног гумна малоазијског.

Него да се вратим Сабору и да кажем шта се после зби. После беседе оне харизматске, служећи литургију са свим епископима и многи свештеници, Сава дозвола брата Стефана у жртвеник свети и узе венац за њега одређен, па благословивши молитвама брата, венча га венцем и опаса багреницом и помаза миром те назва сербским краљем. А сви викаху: “Нека буде! Нека буде!”

Онда, као после каквог лова јал важне дворске работе, седоше напоље пред црквом за трпезу богату и дивљаху се задужбини својој. А Арсеније ми приђе па ми дошапну да чуо је како Сава на гозби зготовљеној може лако отрован да буде па потребно беше некако да му се јави; ништа од јела и пила да не узима. Те продумасмо да најбоље је Доментијан то да му дојави. А овај беше много радостан што на њега коцка паде да се види ко му је највернији. Тако Сава ништа на гозби не окуси, а све на дроб свој жалећи се, а жупан један, пијани и јешни, налока се из Савина пехара па се, после мало, исколачи.

Ну, не заврши се само на тому и мало требаше ту ноћ заједно са Савом од овог света да се раставимо. А овако се случи: моја келија близу Савине би, па негде у глуво доба, као да чух кораца некакви журни што не беху Савини, које разазнавах добро, него неки туђи. И ти кораца стадоше пред келију Савину и врата као да се отвараше. То ми, никако, мира не даде те устадох хитро и упутих се низ ходник у келију Савину. А тамо, имах шта да видим: туђинац некакав хтеде Саву са ризом његовим да угуши па се нађох у чуду шта да чиним. Почех помоћ да дозивам, а и крвнику на леђа виснух, а овај се успаничи па се истргну и удари ме сас кратак мач у груди. Ту се занесевших, а с јутра очи кад отворих

поред мене Сава беше. И прво што му казах би: “Е саде ти вратих живот за живот, а што ти дуговах!” А он се опсети да мислим на погибију браће богумилске у којој ономад крвник Савин мене поштеде из заседе. А још много живота један другоме ћемо да спашавамо јер такав нам усуд би записат.

Него саде требаше за свој живот да се борим; јер тешка ми рана беше задата и не могах данима из постеле да се устајем.

Тако не чух ни Савину беседу против богомрске јереси бабунске коју изговори другог дана на Сабору, па мољах Доментијана да све потанко помни и запише. А овај записа што записа... Онај крвник што Саву хтеде да угуши и што мене удари у груди онако ружно, испостави се да је од Радослава погрченог потплаћен и најмљен стрица да умори; а непријатељи нашу говораху да је богумил који се за Радосављевог крвника издаваше, а овоме да напакости и богумиле некако заштити, те да се види да Грци грђе мисле Немањићима неголи бабуни. А трећи рекоше да је римски крвник и да Рим хоће Сави да се освети за Никеју. Него ко ће ту паметан да се досети шта је шта; јер, двор Стефанов беше као збирштина голема где свакакве животињке, стране и домаће, врзмаху се и уједраху бесне једна другу, па и краља сербског гледаху, у згодан час, да прекољу и растргну.

Кад малко прездравех и снагу у тело ово задобих да могу калофонт да држим, замолих Арсенија да ми исприповеда све Сава што рече на Сабору противу богумилске јереси. Јер, не могах да допустим да остане записато само оно Доментијаново и кроз векове само лаж његова да остане.

Арсеније све кротко и натенане ми исповеда како Савина беседа жестока беше да свако ко га слушаше помисли; овај архиепископ крвник је бабунски и да сваког понаособ сас своје руке би задавио да може. Највише што ме заболе, а то је што каза да бабунска братства и опшћине по села и селишта има да се растуре и раселе и да мора свако од њих да венча по једну жену

своју и то по церквеном обреду и само с њом да живи и децу рађа и подиже. А начелници, и војводе добро да пазе да се то спроводи; па ко у церкву не иде да се каштигује, а да се запали село које јоште церкву брвнару нема. А који неће пред Богом са једном женом да се споји и стоји, а и са церквом христијанском, а тај боље пут под ноге нека хвата и као лопов по ноћи за Босну или Дубровник нека бега или чак даље у Галију, у земље патаренске што многи већ учинише, а на ползу општу; и њихову и државе ове.

Тешко сас ове уши у све ово поверовах, но, Арсеније такав беше да му се верује, па нешто думам овако за себе: тај Сава Немањић да ли он толико се пред Сабор преподоби или против богумили, уистину јако је противан? А то што мене и још понеког трпи, то је зато да у житије наше остане мало боље описан него што јесте. Јер, ако не мисли то што збори против богумили, није ли му боље да га и убију његови Немањићи и тако, за вјеки вјеков, светац највећи сербски да остане, нешто као Исус, мада и за овога Исуса зна се како славан постаде све бежећи за Индију и даље, а да се јоште не зна где кости остави и гроб ни до данас да му се не зна. А толики помор овај Назарећанин за собом остави... Него нешто думам; можда и Сави тако је записато и можда сваки светац такав живот Исусов има; сас пуно крвца проливена и греха као у крвника, а после у житија све наопако се исповрне, па је чист као суза. И не дај, Господе, и ово мое житије тако да се изметне.

Но, ово да не заборавим; Сава кад у нерасположење падаше, прво што збораше би; како зна да у своју земљу неће да умре, а каква је и у шта се изроди није ни жељан у њу да почива. Па говораше и то да се срами што је Немањић и што је сербскога рода, и, онда ће да ми каже: "Да памтиш ово добро што ти кажем и у самртном часу мом, ако поред мене будеш то да ми учиниш: у туђину да ме покопате и ником за миј гроб да не казујете!"

Него ни сам не знам што оволико брзам, те ово преко реда записујем. Плашим ли се то старости и смрти, јал крвник да ме не прекине и да тако ову трудну работу не довршим како треба.

А да кажем овде и ово, ако није место и ред: једном, Доментијан, судбоносна сенка моја, укори ме што Саву ословљавам са брата Саво, као да није архиепископ. Ту му повратих да ја нишчи, као и Сава јасно Бога над собом и у себи разазнајем и исто за оца свог Господа држим, а са којим често и зборим; јер што је, иначе, ова молитва моја свакодневна Отче наш? А и Исуса за брата по вери држим, па и њега братом би звао, те не знам зашто и Саву и Исуса да сматрам за нешто више кад су ми по свему равни, и, кад сва тројица исти смо пред Богом. Таква је, еве, богумилска вера од које Доментијан се згрози још повише, а и његов архиепископ богумилске књиге чаташе и уважаваше оно што тамо је записано. Јер, истина богумилска толико је опојна и јака, као вино црвено; па кад га пробаш не можеш миран да останеш а душа ти полети негде горе, где властодржци па и Немањићи немоћни су, а ти, нишчи, једно си са Исусом и са свима синовима божијим, пре и после њега на земљи што се појавише, и, што су му равни по божанском даху. Па ти то такву снагу даје да никога под капом небеском се не бојиш, па све и да је цар или патријарх, ратник или разбојник. И све нешто мислим да ме Сава ради овога и држаше; да пред Богом за њега сведочим, да све што уради, и добро и лоше, тако мораше да буде.

... Кад ноћом тако бдим у глуво доба Сотона да ме не изненади, размишљам се; спреман ли сам за Саву пред Бога да сведочим оног часа кад душа ми у кошуљици свиленој напусти ову кожную одежду од телеса ми. Те у један час, и у једну ноћ, думам да јесам приправан за Саву да сведочим, а после опет нешто се скањевам и премишљам да у Сави станује повише Сотона него Исус. Те се тако ноћима и за душу његову бринем: да ли ће из тело као лептирица из ларве да се ослободи јал ће

заробљена у чаури да скапе.

Јер, ево шта ми Војихна богумил посведочи за Саву кад ме посети залеченог, а јоште болног у келији мојој. Трећег дана по Сабору, поче Војихна, кад Стефан овенчани крену двору свом из Житче не само што задржа сву властелу сербску а и богумилску него их и заточи; неке у церкву жичку, а неке у келије пусте. Те им рече да нико жив неће да изађе док се јереси не одрекне и христијанску веру тросушну не узме. Па оне који слаби у вери нашој беху, купи брзо сас злато, а неке је метиљаве и похлепне од богумила себи узео. Оним другима изнуди покор мучењем, глађу и жеђу, а и бичевањем, а нека су му и они. А оне најтврђе, богами, предаде крвнику, да их подави као штенад у тишини; нека им је слава у Богу.

Чим ми Војихна све ово потанко исприповеда, мени крв у главу удари па устадох, некако, из постеље и грунух у келију Савину као у крчму какву, што ова и беше; јер, иако пости беху, Сава сас некакву дивљач се сладеше, све винце ладно пијући.

С врата га нападо са речи ружне: “Брате Саво, несрећо моја, истина ли је да руке монашке окрвави са браћом мојом богумилском што лажну веру христијанску и тросушну не хтеше да приме, а у које тројство ни ти не верујеш, ни у васкрсеније из мртвих, што лаж је највећа.

Овде Сава се разјари па удари шаком о сто па се винце преврну, а пехар исклопара под постељу његову монашку.

“Де, умукни ти, Теофиле, много се ти распомами те се сабери малко да и ти као ови твоји не свршиш. И онако тебе ради невоље многе имам!”

Ту још више излудех, па му казах нека зове одмах крвника. А он ће: “Хоћеш ли га уистину?”

Те опет рекох да га хоћу. И Сава бесан позва крвника и овај дође, па му архиепископ нареди да ме води и

одведоше ме. А Саву само стигох да погледам са ово око моје лудачко... Крвник ме вођаше у шуму густу и оближњу и већ се видех, горе на небу како сам, са Исусом и са родитељем моим, а поред Господа невидљивог. И крвник већма исука мач свој те ми каза да се помолим јоште једном, па почех ону моу богумилску Отче наш ...

У тај час чу се иза нас кукумавка голема и вика и разабрах, глас Савин. А шта ће да буде?

Сава с Иларионом трчаше према нама и запомагаше на крвника руку да заустави. И овај је заустави те тако остадох у животу. Ту ме Сава још и загрли па поче и сузе да лије, а све говорећи: “Праштај, праштај, брате Богумиле!”

Не хtex да му кажем да му праштам да осети мало грех свој што људе тако ласно из живота отписиваше. А он ће: “Много, много си тврд па је чудо та глава толико дуго на раменима што ти стоји кроз све ове године.” Ту рекох: “Има да стоји онолико колико јој је казато, али има да стоји како треба.” Па сад, опет, не знам да ли Сава уистину крвнику ме изручи, јал само хтеде моју тврду веру да куша.

Тек у манастир кад се вратисмо, он ће да ми каже: “И ово да ставиш у житије мое како се огреших о тебе и овако мучно те искушах. Јер, шта да задоцних код крвника?”

А предвече, кад се сасвим смири, Сава поче: “Утишај се још малко, Богумиле, а овај брат мој Стефан кад умре и кад га опевам и покопам, онда ћу. овде, за архиепископа Арсенија да оставим, а ми ћемо, брате слатки, за Јерусалим да отиднемо и у Свету земљу израиљску, да још више испитамо све ово што збориш за Исуса. Па ако је све тако, онда све да заборавимо, и цркву сербску, и веру христијанску и отаџбину нашу и мој Нови Јерусалим, и, тамо, негде да скапемо као пустињаџи синајски који скроз презреше овај живот.”

Но, овде, опет имах нешто да кажем: “А овај народ брате Саво, тек тако ли да оставимо? Вуци самодржачки

да га прекољу?” А Сава ће: “Е, тако је и овом народу записато!”

И још рече: “Боже мој, да ли овај народ сербски ће да ми опрости што затрех стару веру његову, а и ову богумилску што је најближа Исусу?”

Него ту се више ништа не може и, ајде, овде да завршим и одморим малко и кивот и руку. *Амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТПРВА

(О шоме како Сава уз молишве и додолске ѿсеме наше сѿаре, усѿе угарског краља Андрију, у сѿану његовом, да одврати од раѿа ѿрошив Сѿефана, ѿа и како га ѿреобрати за исѿочну веру и ѿридобѿ га за Немањѿе, а биће слово и о сусретѿу Савином са Илонком, ѿубом његовом из младосѿи и о још ѿонечему.)

Аето кад дође и онај месец, глупи Август што га зову, тада све полуди и звериње и стока домаћа, и народи читави, па и краљеви и цареви. И у то време летње јаре несносне, догоде се несреће и ратови глупи и без преке потребе, а све то је због распореда звезда на небу видљивом. И међу осталима, од звезданог распореда полуде, изгледа, и краљ угарски Андрија што се врати из Палестине, из војне кристијанске. И њега удари у главу звезда жарка, а и круна никејска коју Сава брату свом Стефану донесе. Те се разбесне Андрија и поче да се оружа за војну против самодржца сербског, јер угарски краљеви вазда себе називаху и краљевима сербским. А Стефан се ту поплаши јер му се раслабише и грчке везе његове, па мољаше Саву да код Андрије иде и некако од војне га одврати и заустави. И Сава не могаше то да му одбије, онако ослабљеном и за постељу везаног, па нас покрену за Угарску сас све великашима угарским који дођоше војну да објаве. Те кренусмо. Суша и жега и на сербске земље се острви па трудно

путовасмо, а народ јадан шта ће; по жези подневној у поље искачаше и додолске песме певаше, а и Германа громовника старог дозивајући и носећи косе и српове, не би ли се громови привукли и неког убили, само киша да падне.

Сава, прво срамеше се пред угарски великаши што народ му је тако прост и затуцан те моли Германа за кишу умести Исуса да моли, јал светог Илију. Ну, ту негде изнад Ниша када га прођосмо ка граду Равном, додоле кишу и гомове грдне дозваше и град паде, па страдаше усеви и стока, а и стражари неки из пратње Савине изгинуше јер много железa на себи имаху. И ту Сави одмах на ум нешто паде, па ми каза да од додола поведем неколико са нама за Угарску да крену и да им се дадне одежда као пратња дворска да су. А мене чудно беше што ће Сави додолке?

Него да рекнем како ове жене додолке кишу и град дозиваху, а могоше облаке градоносне и да отерају песмом својом кад год усхтедну. А чине овако: у поље или на гумно какво изађу, па косе своје расплету и три пута земљу љубе и софру три пута надесно заврте па почну да поју: “Натраг, натраг Ђерманово облаче, / куде ветар не дува, / куде нема сточица, / куде нема јарићи. / Овој није твоје место, / твоје место у пуну гору Талалеју, / куде сунце не греје, / куде киша не врне, / куде нема јагањци, / куде нема прасци, / там да бијеш, / там град нека пада.”

А сасвим друга песма беше кад хтедоше киша баш ту да падне где оне поју. Ете, како народ моћан беше као сам Бог, јер могоше и муње и гомове и кишу да призове, а опет питом као јагње и сапет као стока везана беше тај исти народ пред Немањиће и њихове. Па се казује као истина и ово: кад народ нађе једног вођу, као Србљи Немању што нађоше, онда га на смрт заморе као што себар на смрт замори доброг вола, па после се од силног јада чува за косу и браду што вола свог толико тераше. И нека ми је просто што Немању овде са волом

успоредих него тако испаде, а жупан толико јак беше да и рало сербско поломи па народ оста скроз голорук; и без вола свог а и без рала

И у угарску земљу иста оваква суша и жега беше, и, све живо за воду цркаваше, а угарски краљ Андрија тврд беше у намери, у војну на Стефана да се крене. Те Сава кад виде да сас речи не може да одврати Андрију суманутог, каза му: “Добро нека буде војна него, ајде, још малко винце ладно да испијемо, пост да ублажимо па да пођем брату, да му кажем да се оружа.”

Андрија, ратник са гроба Исусовог, лажног и јерусалимског, посла слуге по ледаре, а тамо леда више не беше и ту се посрами пред Савом, а овај рече: “Сам ћу себи лед да здобавим, а твом краљевству кишу потребну.”

Те изађе архиепископ сербски сас жене додолке у поље, а оне расплетоше косе и почеше обред свој. И ове жене дозиваху Германа громовника чије име у земље сербске не смеше пред Немањиће да се помиње. Јер, овог Бога из старог завичаја белосербског замени старозаветни пророк Илија што нам дође са хришћанством; ете, и то нам донесе грчка вера; да старозаветног пророка више слаavimo него ли бога свог рођеног...

Додоле, саде, Германа дозиваху, и не прође много, а удари страшан град и киша сас громови те наста пометња голема. И све се питуваху; ко посла кишу и град; Герман јал Исус, јал обојица и како све то се зби, остаде смута једна голема. А кад продумаш малко испада; да Бог је један па крстио га како оћеш: Буда, Јахве, Исус, јал Вид, јал Мухамед најмлађи.

Тек ови, са Савом што беху, а и Андрија с њима запомагаше, да престане молитва додолска јер гром и њих и коње ће да побије. А Сава, захваливши се Господу, заповеди додолке да престану и град да се сабере у посуде сребрне и на двор да се однесе. А потом се Сава окрену Андрији па му каза: “За мир те молих, војна да не буде, а ти не хте. За лед те молих жеђ да угасим, а ти

немаше. Па, ево, морах од Бога мојега лед да тражим и даде ми га одмах; а ако иштем и снагу за војну против тебе и то ћу да задобијем. Него ти, Андрија, виде ваљда колико је Бог уз нас Србљи те примири се мало и на војну заборави. Де, попиј ово винце од Бога разлађено и главу охлади од војне крсташке!”

А Андрија се скроз престрави од чуда Савина за која већ чу, а престрави се, истине ради, и од велможа својих, којима се више не војеваше са таквог краља слуђена и поводљива који их одведе чак до Свете земље војне ради. Па се ту још показа да тај Андрија не беше за то ни две овце да чува, а камоли војну и краљевство да води и сас народ да управља.

Толко о тому.

Него Сава на двору угарском виде ону Илонку ради које као дете Растко у Свету Гору побеже, па и сад кад је виде као гром додолски да га згроми. Виде се лепо да ова Илонка и после толике године још му је у сердцу. И она, кучка, виде исто то, а још беше као ружа расцветана и миомирисна, па се Сава, некако, сневесели и развесели, у исто време. А по гозби оној, архиепископ мој остаде с Илонком насамо у одаје своје. И шта би између ово двоје, не знам, нити је ред да питујем. Но, Сава сутрадан исти онакав беше; као болан, а радостан. А тако је кад муж у неке године зађе, а сердце још младо му је, па оно хоће јоште љубови женске и пути, а године, звање и власи седе, све то му бране.

Ово последње и по себи судим. Јер, нађе се на двору угарском ружа једна и за мене; беше то жена једна sazрела, а сва некако као срна са очи крупне и ноздрве, и, уопште као анђеол беше. Па се удеси и насамо да останемо у одаје њене јер муж њен бесан у лов отиде са оне друге велможе, угарске и наше, и уопште, многе дане саму је остављаше. Ту је малко занесох са приче мое, те списанија моје убава со чим ме Бог обдари, нека му је хвала. А и личан бех још за женско око и сас ову

ризу моју црну и браду дугу монашку. Те тако треперисмо као какве животињке што треба да се паре и кад женка питама чека мужјак да је нападне и оплоди. И срдце ово у грло ми удараше као звоно церквено, а крвца у утроби муљаше се као винце у мешини кожној, а и жила она мушка међу ноге што је проклета, и она ми се укрути, Боже ме прости.

Угарка ме гледаше жудно сас оне њене очи, влажне и големе и ноздрве јој се мицаху и хтеде да ме прими у себе и да ми се пода, те ту и врата забрави. А мени овако, у тај час, кроз ову главу прође: “Добро, сад њу ћу да заскочим и оплодим и ту сласт дуго ћу да памтим, а и она. Али, после, кад мине тај часак сласни; шта чека њу, а шта мене? Још ако се прочује са ким она часна властелинка згреши шта муж јој бесан с њом ће да учини и децом јој ситном? Може да је отера од себе, а можда и нешто грђе да учини? И како ћу онда пред Бога мојега? Шта да му кажем; зашто све то једној жени часној учиних и толико ли вреди онај часак сласни, ако жена једна се упропасти?”

Те тако оставих недирнуту моју срну угарску у одаје њене, па побегох, на пут за отачаство да се спремам, што пре. А срдце ово старо, а младо, хтеде да ми препукне од онолике страсти моје и јади љубовни што очас се уселише у тело ово посно које толике године од женскиња се одбрани. И думам нешто: зашто ова Жужа, тако јој тепаху, толико ми се, одједаред, за срдце ово монашко прилепи? Па се сетих на једну нишку младицу да сличе, као близнакиње да су. А то нишко девојче из дечаштво моје лудо, никад не целивах; јер родитељ њен не даде јој да се меша сас копилад бабунску и чуваше је под кључ.

Па ако не љубих кад време ми беше, нека не љубим ни саде, по ове старејше дане кад много сам ближе богу свом него ли што стојим на земљици овој и у мантији кудељној.

Но, тело, па нека је и монашко, кад се узбурка тако сас страсти погане, оно не може ласно да се смири и нешто од себе мора да учини. Те тако као Анан библијс-

ки смиривах пут своју, јер здрав муж другачије не може. А после чујем од Саве да ни он Илонку његову не такну и исто ми исприча као оно горе за себе што записах. А то како Сава тело своје укроти, е, то није за питување међу мужи, а камоли међу монаси.

Него после чујем за отечество кад се враћасмо да Сава успут, једну од оне жене додолке заскочи те не могах да га не питам, истина ли је? И лукав какав беше одговори ми: “А све и да истина је, није исто да л је Илонка моја ил каква жентурача додолка.” И право ми и рече. Јер, има и жене што као животињке су, па кад је и заскочиш грех никакав не осећаш нити трпиш ради тога греха, а има жене анђели коју, пипнеш ли, грешан као Сотона се осећаш за цео живот. Тако барем искусни мужи казују, а мени монаху је да верујем.

Па зато Саву више ништа не питувах за ону додолку, а ни за жене ... Јал, монаси ли смо јал јарци и сатрапи?

Стигосмо до реке Саве и пређесмо је па се домишљах; зашто ли се ова река овако назива, а и архиепископ наш не знађаше зашто се ова река зове Сава...

Него нека ми се опрости што овако, као какав шумски зајец, скачем по житије ово, и, не идем све по реду и по главном путу живота Савиног, него све овако врдам по стазе и богазе. Па се, еве, и саде враћам пречицом некаквом на угарског краља Андрију. Оно Сава кад га придоби за источну веру, овај Андрија се тешко исповеди архиепископу нашем. А Сава ми исприча исповест краљеву. А овако иде: краљ Андрија, кад беше у војну христијанску у Палестини, да Јерусалим и гроб Исусов на брду Голготи од иноверници спашава, деси му се и ово: кад провалише Јерусалим накратко, а за шта изгибе силна војска на обе стране, а и народ палестински недужан, дадоше христијански краљеви и војводе силно злато за церкву Исусовог гроба, да се обнови и украси. Те се ту појави и некакав старац, про-року налик, који поче да куди и грди толико злато што се даје за гроб Исусов за Голготи, а, он, Исус, на Голготи

нити умре нити је сахрањен него тамо негде у Индију далеку и источну где побеже залечен после распећа са Маријом Магдаленом и дечицом њином и Томом Близанцем, братом рођеним. Па прво умре Тома, па Марија Магдаленска, а Исус сас ћерке нову опшћину створи те кад овај пророк поче и Андрији у његовом стану јерусалимском ову јерес да приповеда, а овај, Андрија, својом руком га и мачем својим посече...

И Сава ће опет да ме питају: истина ли је то о животу Исусовом индијском за шта и од мене чу, а о чему се у ово наше смутно време много збораше. Па ће тако, одједаред, да ме пита: “Богумиле, уистину ли си спреман с меном у Палестину да кренеш по света места, да испитамо Исус да ли сконча живот онако како је у јеванђеља света записато, или је онако како пише у књиге богумилске и јеванђеља апокрифна где пише да оде у Индију, одакле и дође?”

Ту му одмах рекох да сам спреман за пут тај, но не могах да га не питајем; мисли ли да све ово у житије његово стављам и зна ли на шта ће оно тада да личи? А Сава који све више богумилску страну држаше али се варкаше таквим да се приказује, рече ми: “А ти пиши житије мое као да је за архиепископа христијанског, али свако уман да види да је то житије богумилско, а ти сам одреди меру шта ћеш и колико ћеш да кажеш. Па гледај да ли ћеш и Илонку и ону додолку да ми пришијеш, те и ово за гроб Исусов и Индију Исусову.”

Тако ме, као вола, стави на тиху ватру да се печем и сам да одлучим; шта да прећутим, и шта у житије Савино да мећем? А и другу муку имах а то је; да ово житије јесте да треба да збори о животу Савином, но треба да збори и о народу сербском; о чему тај народ сневаше, а о чему властодржци његови, и шта беше мука ових, а шта мука и заблуда народа?

И како житије Савино да срочим да буде и њему по вољи и народу мом, и сада и кроз векове? И,

можда, неко што ће после мене да дође и живи живот свој, можда тај боље ће житије о Сави да срочи. Јер неће да га познаје какав беше архиепископ сербски, а после опет думам да неће нико од мене боље да га срочи јер Саву у душу познавах после све ове године. А ту још једна мука беше; истину ако целу кажеш убиће те Немањићи, а ако лаж голему за истину замениш изгубићеш не само образ него и сећање код покољења што долазе. Ево, какав тежак обрачун са собом самим ме чекаше и каква тешка работа; да ли да писујем као Доментијан или као муж частан, као роб божји што правдицу и правду љуби или као дворска улизица коме писување ја као и орање, работа нужна и ништа повише

...

Сустизаху ме једне ноћи и овакве мисли: ово житије може од велике ползе за овај народ да буде, и калофонт мој може моћан да буде као мач Немањин и Немањиће кроз векове да развласти и разобличи. Па ми се даље чини овај свет тако је удешен да и ја, нишчи, могу понешто да удесим и Сотони да не дам да ликује. А другу ноћ ми се чини како не могу ни мраву ни зверчици ситној да помогнем, а камоли народу мом и људском роду те да калофонт мој залудна је направа за докон свет што доколицу голему има. Па се тако смучим на самог себе и на моје писување и ово житије. Него, Богу хвала, та слабост не држи ме дуго ...

Код Равног кад бесмо, Сава отпрати оне додолке и добро их награди сас злато, а нарочито ону своју. Јер, жене ове можда спасоше народ овај од још једне војне кржаве. А глас идеше испред нас о томе како Сава као живи светац заустави војску угарску, па то беше добра прилика да се архиепископ сада убије јер слава његова може још више у народу да нарасте, а на штету младих престолонаследника, Радослава и Владислава, који му не беху ни до колена. А жељно чекаху смрт очеву блиску па да заседну на престо Стефанов, који за једну гузицу беше а њих двојица, а и стриц им би препрека голема.

Те, ту, пред Житчом, ударише на нас из неке заседе

плаћеници њини али слаби за пратњу нашу. А и Сава се мача прихвати па прободе једног што на њега се као соко сињи сјури ... А посече још једног што мене хтеде са животом да растави, те не издржа одма да ми каже: “Еве, врати ти и други живот за онај други што хтедо ономад да ти узмем кад те предадох крвнику, у шуму студеничку.”

Иовде се најбоље види колико беше јевтин живот човеков у ово наше време; а колико јевтинији беше за Палестину кад кренусмо, то ће тек да се види ...

Стефан самртни кад нас виде живе, а све чу шта се зби, опет се заплака: “Куку нама, брате Саво, шта снађе нас и државу ову нашу? И колико ли ће, јадница, још да нам потраје?” А Сава ће: “Колико јој је суђено, а то је кратко него ни ми, ни народ нисмо за боље!”

Кад се смирисмо мало од ове заседе и прође неки дан, притиснух Саву насамо: “А ти уби, брате Саво, сас својом руком?” А он ће: “Убих, па шта? Зар Мојсијев закон ми не даје то право: око за око, зуб за зуб?”

Ту ћу: “Па ти ли Мојсијев или Исусов законштујеш? И не видиш ли да један је против другога?” На шта ће Сава: “И Мојсијев и Исусов законштујем јер оба су нер-аздељиви!” И тако и јесте мада кад гледаш није ти сасвим јасно. Јер Исус збораше супротно од Мојсија, но супротно и делаше од онога што збораше. То мора да се каже. Јер, не даде ли Исус Јовану Крститељу глава да се скине, те не уђе ли овај Назарећанин у храм Јерусалимски сас своји зилоти и онолики свет фарисејски побџи, а кад га ухватише у Гетсиману војници Пилатови, не паде ли крвца силна, а што ортодокси преиначише да само Петар Зилот уво стражару сас кратак мач одсече, а Исус га даље заустави. А и друге ствари Исус једно збораше, а друго чињаше. Јер, не рече ли он свако и рода и порода, и жену и детцу и родитеље да остави и са њим да крене? А опет, кад гледаш, са њим беше и мајка му Марија и жена му Магдалена и деца му.

И како само побеже за ту Индију, а остави народ заведен да се пати и страда и од Кајафе и од Римљана. И нека им буде; и Исусу побегуљи, и Кајафи превртљивом и Риму суровом. Нека им буде за вјеки вјеков.

Него Сави морах нешто још да кажем за уморства његова крвава: “Знаш ли, брате Саво”, “да човек човеку живот кад узме да му и душу узима и да се ова настањује у тело његово и мучи убицу докле год овај живи?” А Сава и ту нађе одговор: “Па боље ми је да душа његова у тело моје буде него да моја мученица у његово тело се тиска.” Те ме ту затече и не знадох шта да му одговорим, па испаде да муж има право да убије кад му неко животом прети. Тако нека и остане, ако не разумемо. А друго; души мојој и овако тесно је у телу овом, а још једну паћеницу да морам да примим у ову тесну келију кожну, е, то не видим како би се унутра живело. Зато, Господе, не дај никог да убијем а нека буде: *амин, амин и амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТДРУГА

(Монашење самрѣноѣ Сѣфана, ѿе венчавање Радослава сас две круне и како и зашѣо одосмо ѣрви ѣуѣ за Палесѣину и Јерусалим и друѣа свейѣа месѣа.)

Пландовасмо тако у Житчи као овце по жеги нес- носној, све бежећи у ладне келије и чатећи списе богоугодне, кад коњаник један, као без душе, дојаха и душу коњу не остави; јер овај липса под њим на моје очи. А какав глас донесе овај несрећник што умори животи- њу племениту?

Стефан Првовенчани умираше па дозиваше брата Саву да га замонаши, да буде монах макар и на часак предсмртни. Ту се Сава заплака, па продума: “Боже, што га не замонаших кад ме мољаше? Владико, Боже наш, и ти Исусе што просузи над васкрслим Лазаром и диже га из мртвих четвртог дана и представивши га сестрама

Марти и Марији и сузе им заустави, помагај и мени Исусе, и, услиши сада и молитву моју! Смилуј се и на мене те нареди анђелу твом да душу брата мојега још не узима, док не дођем к њему. Молим те, Господе, да га нађем и затекнем жива и замонашим га!”

Па онда поче све овако да моли: “У те се, Господе, уздам да се не постидим!” А овако монах моли кад је у невољи големој и кад га напусти сва божја снага.

Потом Сава нареди да се седлају коњи, а ми га одвраћасмо да не иде; јер, доцкан је и за Стефана више спаса немаше, а Сава журбом големом може само у болест и неку несрећу смртну да се утера гонећ коње под прешом оволиком. Но Сава нареди да се креће па полетесмо као какви јуришници јал разбојници, а у мантије кудељне и све коње у пену бацајући. Те и многи од нас животиње ове божје на жегу ону уморише узалуд. Јер, човек што може звер да буде, то ниједна зверчица не може да постигне...

Кад као авети хруписмо на двор Стефанов, а овај већ мртав на одру лежаше, а окружен родбином што га оплакиваше. Те Сава као какав разбојник груну међу њих, па их растера и поче да збори тихо неке тајне речи што као дете од врачаре старе чух, а што беше политва паганска наша за мртве да се пробуде. Но, Стефан већ много се беше охладио и крут већ би, па Сава не успе душу да му врати у тело што на нос му изађе и јадна, јоште ту беше изнад главе Стефанове па ко имаше духовно око, он могаше да је види. А коме беше поспано око ово душевно, е, тај ништа не виде.

Саву много ојади што брату живот не поврати и што га не замонаши и завет му не испуни. Те од јада велика као с ума да сиђе, па диже мртвог брата на руке и поче да виче: “Не плачите више! Јер, не умре још краљ ваш него само спава!” И окрену се мртвом брату и поче да му говори: “Устани господине мој, и говори ми!” А мртвоме Стефану очи се баш не затворише кад умре па се чињаше као да гледа и да оживе и завикаху: “Господе помилуј!”

Онда Сава положи опет мртвог брата на одар па га благослови и замонаши и даде му име монашко Симон уместо мирско Стефан. Потом приведе к њему сина му старејшег Радослава и заповеди мртвом брату да овом свом сину преда краљевство. А Радослав рече мртвом оцу: “Ја влашћу скиптар, а ти молитвама благослов!” И целиваше мртвог замонашеног оца, а Сава још удостоји мртвог Стефана да прими страшне и ужасне тајне Исусовог причешћа. И не беше тог богохуљења и скарадности коју Немањићи ради очувања власти не би учинили те тако и ово монашење мртвог краља што се зби. А и крунисање Радослава са две круне, римском и никејском што је и противприродно као жена са два мужа да се венча. И, Доментијан и његови не написаше ни за римску круну ни за монашење мртвог Стефана па зато те, молим, Господе, чувај ово житије од уходе и Сотоне, а и мене, ако можеш. А ако се двоумиш ко ти је пречи онда спашавај писување мое, а глава нека ми иде.

Него записах јоште нешто што Доментијан прећута, а то је; Владислав љути, који све ово постранце гледаше приђе послé Сави, кад се све ово заврши, те му рече: “Стриче, црни стриче! Где ће ти душа кад сав овај пир направи те оца мртвог замонаши и оног мог метиљавог брата Радослава устолочи. Но, једно да ти кажем: ако хоћеш безбедан у ову земљу рашку да будеш онда овог Радослава што пре и живог да замонашиш и мене да овенчаш. Ако ли нећеш и Радослава и тебе брзо ће мрак да изеде и немој да мислиш да и трећи пут уморство ћеш да избегнеш. Рекох што рекох; да не буде да ниси упозорен!”

Сава утрну но миран оста и братанца смириваше: “Де, смири се братанче мој, и стрпљив мало буди! Радослав мало нека повлада, па ако се покаже да не ваља, ти ћеш онда на престоље, а он ће у мантију кудељну. Па стрпи се мало и старејшег брата сачекај на престолу!

“Дотле ће Грци Рашку да изеду јер она Гркиња Радослављева државом ће да влада, а не он мученик”

сикташе Владислав, а Сава га смириваше и обећа му круну кад за то дође време. Јер, краљеви на престо не могу да се мењају као деца на љуљашку. Оно, могу але не ваља за државу. А Владислав севну сас очи и оде бесно, намеран сваку опачину и гадост да направи, те Сава рече: “Време нам је што пре за Палестину да се спремамо, а братанци моји сами за престоље нека се изборе, па ко је јачи, тај краљ нека буде, а оног другог ћу да замонашим.”

Радослав и Владислав беху ниски и грчког раста и грађе, што им дар од мајке беше, и, у њих као више грчка крв да тече него ли ова немањићка. Те кад Радослав узе Гркињу за своју жену, двор његов паде скроз и погрчи се и грчки се само и збораше, и сербски тек ако чујеш, и то код слуге и коњушари. А где су хаљине народне, свирка и музика, и песма народна што нестане са двора као никад да је не би. Ту се још не знаше ни ко је коме отац, а ко мати, па се деси да брат и сестра љубов грешну спроводе, а да не знају шта су једно другом, а богами и кад знађаху да род су неки у блуд се међу собом упуштаху.

Те се у метежу том дворском створи пред Саву она Ана ћерка његова што згреших с њом ономад. А Сава ће: “А ти ли си та младица што кажу да си ми ћерка? Види се да си од Немањића јер лична си и висока и око наше плаво имаш. Него чујем да се збори како још много детце посејаж, а не знам нити једно. Те, де сабери их ако су ту негде!”

Ћерка Савина се разлете као каква голубица, па сабра очас јато Савино. И сва та детца беху лична и висока, све кршан момак или једно девојче јер Сави све најлепше младице и то наше, подметаху кад му мушка снага надолазеше. Те Сави пође суза заједно сас реч овај: “Детца моја, види се да сте рода немањићког, али усуд ваш такав је; да немате почаст немањићке, ни властодржачке него само опасност да вас побије него због лозе

ваше племените, е, да би уместо вас на престоље сео. А тај усуд од мене проклетог вам је, а ви нека ме не држите за родитеља јер родитељ је поред детета свог, а не онај што га само посеје. Па тако не знам више шта да вам зборим; него држите се једно другог и да се помажете мада ту можете на себе гнев стричева да намамите. А опет, једно друго да не гледате противприродно је, а у манастир да вас шиљем против воље ваше, ни то не иде. Е, проклет да сам што урадих од вас сирочићи моји, а и са државом овом сиротом!”

Ту се сва детца Савина заплакаше те чудо беше за гледање како детца теше архиепископа и да не плаче и да их не жали, и да ће некако и без њега живот свој да приведу крају. А он им, ту, подели некакво злато да имају и накит немањићки и прстени, да зна и пријатељ и непријатељ од које су лозе.

Овде се, нишчи, замислих; имам ли дете некакво, те отац ли сам или боље пастув? Јер, Сава беше више пастув него отац. Јер, она ћерка Савина, што јој име Ана би, и што згреших с њом, држаше на руке детенце некакво. Па кад се осмелих, питах је: “Зна ли се отац детенцету?” А она каза да само она зна, али неће да га каже ко је, те ме ту још више за срдце уједе. Па нешто за себе продумах да сада одма скинем ову црну ризу и Саву оставим; Доментијан нека га прати и житије нека му писује, а ја са Аном Савином и детенцетом нам, нови живот зачнем као пастир, ковач или било шта. Но, она младица каза ми као каква старица; да место ми је поред оца јој Саве, а она ће, некако, да се удоми сас њен прстен немањићки. Јер, многи властелинчићи ће саде још више за жену да је ишту кад носи прстен Савин. Него позва ме да дођем у њене одаје, а око јој се сјаше као какав жар опасни, а и као звезда чедна. Не могох да одем у одаје Анине кад знадох како живот јој упропастих него само пољубих оно детенце њено и моје те му дадох знак мој богумилски који другачији је од христијанског, а скинух с ува мојега наушницу сребрну коју сваки богумил од урока носи те и њу даривах сину мојему као што је ред. А њој

даривах бројаницу моју кудељну и хиландарску да их чува од напасти свакојаке. А та бројаница моћна беше. А како и да не буде кад толике молитве у њу прсти моји уплетоше. Те побегох као какав лопов од то двоје што ми најрођеније у животу би јер оца и мајке више немах у животу као што је већма казато.

И од тада много слабији према Сави бех јер, ето, и крв моју с његовом помешах преко оног детенца за које Ани казах да га зове Вук јер онда никаква сила ђаволска и христијанска ништа му не може.

“Да ли Вук мој, властелин или монах ће да буде?” питах самога себе, а све бежећи из одаја Аниних. Али, далеко не побегох; једна кобила расна што још на сахрани Стефановој жудно ме гледаше у своје одаје ме одвуче у по бела дана. Представи се као богумилску веру да је примила па да јој из Јеванђеља Јовановог нешто разјасним. А то је: зашто богумили толкоштују ово Јеванђеље, а друга држе да су лажна. И почех да јој зборим све по реду; да Јован једини од јеванђелиста знаше уживо Исуса и у његово време живљаше, а да ова друга јеванђеља и Марково и Лукино, каснија су и да ови Исуса жива нису ни знали, јал само га виде Матеј, па по причању других, јеванђеља своја твораху. А ова кобила сас очи ме гуташе, а имаше хаљине провидне и свилене као гола да је, те ме мазно питуваше; истина ли је да Тајна вечера беше у суботу по распећу, а не у четвртак уочи петка распетог и да ли је тајна причешћа то да Исус кад рече једите ме, тело моје хлеб ваш је, а крв моја вино, да, ту, Исус даде да се једе семе његово Марији, Марти и осталом женскињу, а и мушкима. Те да винце рујно из јеванђеља света да је, у ствари, крв његова, а и она прљава од женскиње, и, да се на ту Тајну вечеру спариваху сви међусобно као какве животињке, па и мушко сас мушким.

Ту мени застаде нешто у грло али немах где те рекох, некако, да истина је то што се збори. А она ће: “Е,

ако је истина онда ти пошто си Исусов сабрат, даћеш ми малко хлеба твојега и винца!" Па клече поред мене и задиже ми мантију те узе нежно овог мог голуба међу бутине моје посне што се гнезди. А он, голуб мој, одједном нарасте у жилу круту, па ова кобила узе да је сиса као ждребе што још мајчино млеко тражи. Ту се мени одаја њена преврну наопачке, а крв у утробљу мом клокташе као извор вода. И, наједаред, однегде, створи се још једно женскиње па рече: "Ова што сиса ако је Магдалена, онда на мене је да јој будем сестра Марта па ћеш и мени хлебца насушног да даднеш, Исусе наш." Па ме тако и она посиса и глоцну ме сас зубићи оштри и жилу малко окрвави те ми и крви мало узе све зборећи: "А ово је малко и сас винце твоје да се почастимо и хлеб твој пошкропимо!" Потом и оне задигоше хаљине танке, и, би што би. Ете шта ме снађе на двору немањићком и Радослављевом. А кад се испразних у њих и душа као да ми се испразни, па кад дођох себи зарекох се више блуд ради блуда да не чиним мада још горе је кад га чиниш из љубовних јада, јер онда се вежеш за то женско и никакву умну мушку работу не можеш да обавиш. А кад прође љубов и време с њом, а оно не знаш ни где си био, ни шта си радео, па само још понекад уздишеш за то што беше и никакву другу ползу од тога што би немаш. А можеш и врат да скрљаш. Јер, женскиње ти је работа наопака.

Такав ти беше живот дворски не само код Немањића; ако се не спетљаш сас женскиње, ту су винце и месиште, гозбе и ловови вишедневни и забаве двоеске и испразне. А ако се из све то исплетеш, уплетеш се у сплетке дворске и завере нечисте против самодржца јал у оне што су његови, па за његов рачун заверенике ловиш као зверчице. Друго ти нема на двору немањићком и било којем.

Па зато хвала Господу нашем хиљаду пута, што ме у манастире и пуста места духовна прибра од свега тога, а тек ми спремаше пустиње синајске духовније и светије од ових наших овдашњих. Јер, да поновим; на двору од човека и мужа ништа брзо не остане; духовно биће му

умре брзо, а и тело се очас спаруши и живот ти улудо прође. Те благослових дан кад Сава објави да за Палестину крећемо.

Него ту се још нешто зби пре него што ћемо за Свети Исток да пођемо. Владислав дође, један дан, код стрица му у Житчу сас пуно злата те рече: “Стриче мој, владико сербског рода, чујем за Палестину се спремаш, гроб Исусов да целивујеш и мошти свете Његове оданде да донесеш па Рас Нови Јерусалим да постане а Рашка да буде Света Земља. И ево, носим ти злато, са своје стране отачаство да ојачам, а мошти свете и за мене да донесеш да штите задужбину моју што смерам да дижем, а и гроб мој кад дође време.”

А Сава се нађе затечен; да ли је ово нова лукавост Владислављева или овај, уистину преподоби се и престо прежали. Но, злата беше толико да не беше време за скањевање и Сава га прими, а братанцу захвали и обећа мошти најсветије и од јеванђелиста светих па чак и од Исусових, ако се нађе. Владислав проведе још неко време у Житчи, све стрица пажњом синовљевском обасипајући, а Сава се опсети шта овај смера; да престоље краљевско још заборавио није. А у ловове кад одлазише по васцели дан нама женскиње грдно остављаху, да забављамо дворјанке блудне које једино у главу што им беше је, да те маме под хаљину. Ну ту се добро снађох па потурих Доментијана и његове, нека они малко са женскињем војују. А све и да хтедох неку да заскочим не могох од оне кучке дворјанске што ме изуједаше доле међу бутине, где не треба, и, жилу изранавише.

Овде прескачем шта ове зверчице дворске Доментијану, мом супарнику, учинише јер није за причу; али горе од мене прође мученик. Него да се манем тога, па да зборим оно што за отачаство би судбоносно.

По лову једном, гозба богата би, од дивљачи многе

што се приреди, и, кад се Владислав винца хладна поднапи, прозбори истина из њега: “Стриче мој, Саво, да знаш да још дуго нећу да гледам брата мог на престољу него док се ти млатиш по Истоку Светом срушићу га; па кад се вратиш сас мошти Исусове да градимо Нови Јерусалим од Раса нашега!”

А Сава знајући шта трезан мисли, пијан да говори па му припит, а разборит отповрати: “Нека тако буде!”

Но, ни Радослав не беше онај јучерашњи. Чу он за Владисављеву посету Сави у Житчу, па само што овај млађи му брат оде од стрица, ето ти, Радослава краља у Житчу. Па овенчани Радослав знајући за стричев разговор сас брата му око престола сербског, твораше се ко ништа да не зна, те да је тужан и жалостан што стриц му, оставља њега Радослава самог да влада државом у ово смутно време, а за Палестину се спремајући. Саву Радослав не могаше да превари сас сузе него га архиепископ наш упита што он, Радослав краљ, дође напрасно у Житчу. Радослав ту изнесе злата, двапут више од Владислава те рече: “И мени од Исусове мошти нешто да донесеш, па макар и нокат од мали прст његов.” Сава и њему обећа нешто од Исуса па узе оно силно злато као врећу брашна да узима, а не богатство толико те ће онда као пророк да каже: “За сво ово злато свете мошти Исусове кад донесем, ниједна војска христијанска неће да сме на сербску државу да удари него ће још све државе христијанске Рашку од иноверачке војске да бране. Јер, у цркве сербске лежаће мошти нашег Спаситеља Исуса Христа у све дане, до краја овог света!”

На ову беседу Савину краљ Радослав извади још злата за мошти Исусове, а не би ли престоница рашка била што пре Нови Јерусалим, а држава сербска као Света земља израилска. Ето, о чему сневаше похлепни Радослав, али о томе, богами, и Сава већ неко време сневаше јер опет га, изгледа, ухвати оно лудило јеврејско, а то је да сербски народ је Давидово племе загуљено и у Бакарно гумно настањено: а он Сава да је,

нешто као Мојсије и Исус заједно, те да он не узне улудо име Сава од Саве Освећеног, патријарха јерусалимског што живљаше пре њега у Кападокији.

И не само Радослав и дворјани већ народ јадан србски поверова у ово лудило Савино и да он, као какав месија старозаветни, спас ће Србљима из Јерусалима да донесе. А државу србску ни мошти Исусове да спасу не могу; толико је Немањићи раслабише...

Једно вече остадосмо насамо у церкви житчкој па заподенух овакав разговор: “А ти ли Саво оћеш да мириш царство небеско и царство земаљско, кад верујеш да сас мошти Исусове може од Раса да правиш Нови Јерусалим?”

А он ће: “А не помири ли Исус та два царства?”

“Не помири ни Исус ни било ко јер то двоје да се мири не може. Јер богумилска вера учи; Господ створи царство небеско а Сотона царство земаљско и то двоје неспојиво је и непомирљиво”, почех да проповедам, него Сава не даде: “Ти, Богумиле, збориш као да је богумилска вера старејша и од Старог Завета?”

Ту га овако дочеках: “А ти збориш као Сотона да је у тебе! Јер он хоће да се прошири и на царство небеско пошто му је мало ово земаљско!”

“Па да пустим ли братанци ми да се покољу и државу скроз раслабе?” дерну се Сава, на шта ћу: “Пусти Сотони Сотонино, јер ту ништа добро не можеш да створиш него само у Савез Ђаволов улазиш.”

“И државу ли да пустим скроз да се раслаби и распадне?” поново ће он.

Овде ово рекох: “Да пустиш, па ако је писато држава србска ће да остане; ако ли пак није, пропашиће.”

Сава саде рикну као лав пустињски: “Из тебе, из тебе, Теофиле, Сотона збори!”

“А из тебе збори властодржац што вазда је слуга Сотонин,” казах па му окрену леђа да пођем из церкве житчке.

А архиепископ мој повика за мноштво: “Теофиле! Из мене Исус збори, веруј ме!” Ту стадох па га прекорех: “Што збориш, црни Саво; знаш ли што збориш, јадниче!”

“То што чујеш; Исус поче све почешће у сан да ми се јавља и да ме саветује шта да чиним!” каза архиепископ мој, а око му се цаклеше.

“То ти се Сотона преобраћени јавља, Саво! Јер Исус јал ти је под груди стално и кад си будан и кад сневаш, јал уопште није насељен у човека. Па понављам; тај у сан што ти се јавља и што те тера да спајаш царство небеско и царство земаљско, то Сотона је!” казах па га оставих самог у церкву, а све мислећи: “Господе мој, да ли овај наш Сава кроз полуде? Не дај Господе то да нас задеси на путу јерусалимском.”

Сас то лудило Савино и пођосмо за Јерусалим да славу овог Светог Града у наш Рас пренесемо, што сулудо беше. Јер, зна се да света места не пресађују се као крушке што калемар по вољи их расађује; већ, тамо, где Бог свето место засади оно тамо довека остаје. Те тако Јерусалим увек ће да сија као звезда, а престоници рашкој суђено је змијарник да буде где се коров и остале животињке пату.

И не знам шта ми би Саву да подсећам да гроб Исусов је у Индију далеку, а можда и још даље у земље где слунце ово из море искача. Те још му казах за ону причу мрачну барбелогностичку да на Тајној вечери Исуса изедоше његови као јагње Божје што се жртвује и једе. Јер зна се да првенца сина Израилци клаше као овна Господу за жртву. А Сава више не издржа па ће: “Пази што збориш, Богумиле, да те слунце више не огреје! Не рекох ли; испитаћемо у Палестини све како јесте, па ако је како ти кажеш онда ће да буде како једном казах: Рашку, церкву и Свету Гору ћемо да заборавимо па ћемо да скапемо, тамо, као синајски пустињаџи сас змије и лавови пустињски. Ако, пак, мошти Исусове нађемо онда се за Рашку враћамо, од ње Нови Јерусалим да градимо, нову Свету Земљу на коју нико неће да сме да се дрзне. А за себе ћу тамо палестински и александ-

дријски стиракс да купим па да се тело ово мое не распадне, као трупла фараонска што се не распадоше, и тако кроз векове међу народ мој да трајем. Мада, старица видовита пророкова ми да ће мошти мое да запали туђинац некакав моћни отачаством ми што ће да влада. А опет све мислим да ћу као фараон да трајем, докле и овај народ сербски, па све да ми се спали и тело и дело!”

Тако Сава се заносаше а, можда ће тако и да буде. И има ту још шта да се каже него нужда ме тера да прекидам писаније и да мећем лек на рану што ми зададоше оне кучке ономад што се прво подојише па ме изуједаше, те се сласно причестише као Магдалена и Марта код Исуса.

Жене могу много да обогате душу човекову, а могу и да га скроз упропасте; све зависи од каквог је блата прављен муж. Није монахово да оволико о женами збори али, ето, рекох, и боље ми је овде да се зауставим да не лајем више. А ти Господе праштај што семе на жене просипах, а монах сам богумилски. Него; *амин, амин и амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТРЕЋА

(Овде се описује почетак путовања за Свету земљу, или тачније пућ до Сјароџ града, и оданде морем до Александрије чувене, те како прођосмо поред великог осирва Криш, где проидаде чиншава земља у море, а зваху је Ајланиида.)

Дође и тај дан, на овај пут голем да се иде па као детенце му се радовах јер путовање големо наравоученије је највеће; ако ниси глув јал слеп. Опроситисмо се од двора Радосављевог и свега што нам беше драго, ако монах има тако нешто на овоме свету, те ударисмо путем за море захумско. И ту се много размишљасмо; како ли ће домаћини босански да нас приме, властела и народ богумилски кроз чије земље

морасмо да пређемо. Јер, све то сербски живаљ беше што Немања и син му Стефан не стигоше да побију а у чему и овај Сава помагаше. Шта ако се сети неко од тих избеглица да Сава и њихов дом запали и неког њиховог даде да се убије јал језик исчупа. Те стрепесмо, богами, од сваког сусрета и дочека све чекајућ мач освете на Саву с неке стране да полети.

А деси се и то један дан у шуми једној густој где богумилско јако братство би. Па нас добро окружише и захтеваху Саву да предамо; мало и његова мантија и брада на ломачи да гори јер доста богумили као живе буктиње у Рашкој гораху. Пратња Савина исука мачеве, али стиже наредба да их врате у корице; иначе, нико жив неће да остане. Те Сава нареди мачеви у корице да се врате, а он иступи и рече: “Браћо, ево мене ако вам је до живота мог! Само ме пустите нешто да вам кажем. Истина је то што зборите да помагах оцу и брату и да веру богумилску из земље сербске сурово прогањасмо. Истина је то што зборите да од моје руке страдаше понеко од вашијих, али то у нужди великој чинисмо јер источни цар нам ногу заврат стави и друге немасмо. Мислите ли, браћо моја сербска, да не знадох, а и отац ми, да вера богумилска ближа је народу нашем од вере источне? Ну, нужда закон мења у свему на свету овом, па и у овој верској работи. Па, ево, саде пред вас на колена падам и опроштај молим за грехе моје големе и смртне, заради којих и кренух за Дубровник, а оданде морским путем за Свету Земљу и гроб Исусов, тамо, пред смрт опроштај за грехе да тражим!”

Беседа ова Савина малко поколеба заседу богумилску, но, неки опет викаху: “Да се спали, да се спали крвник християнски!” И ништа на добро не слутеше. Те мене као да гурну из гомиле наше нека рука невидљива па се нађох напред поред Саве те стадох поред њега.

“А ти који си?” питаше старц богумилски.

“Теофил ми је име монашко, а богумил сам; житијеписац овог Саве, архиепископа сербског.”

А старц ће: “Па шта ћеш с њим, црни брате? Или

можда нам више ниси брат? Пошто и мантију носиш?”

Богумил сам и надаље и то уз Савино знање, а са њим одим да сведочим о његовом делу и недељу јер и он човек је смртан, пун мана и врлина, слабости и узвишености. А да није тако, како мислиш, старцу штовани, да ме трпи поред себе толике године и толико пута и живот свој изложи опасности на двору Немањића ради мене богумила? Те може ли човек неузвишен, поред себе да трпи таквог житијеписца? Мене, који записује и оно од чега се он срами, а што почини. И знате ли ви, браћо моја богумилска, да написах у житије Савино за сав онај погром богумилски што Немања, Стефан и Сава спроводише? Сва она уморства и уморство оца ми, богумилског старца у земљама нишавским. И то што записах у житије, Сава добро знаде да ће да остане за вјеки вјеков и само ми рече да и даље пишујем све како јесте по правди Бога и срдцу мом. И то да знате какав је човек овај Сава кога, саде, оћете да запалите! А, ако сте тврдо решили да га палите онда, ево, још једну живу буктињу имајте; хоћу да кажем и мене запалите с њим заједно!” Рекох па падох на колена. А Сави и мени приђе и Арсеније те и он спреман за буктињу паде на колена; а Доментијан сас његови се скањеваше и не иступише. А не иступаше ни шкопци руски. Него и без њих, спасисмо главе јер, ево, шта каза старц богумилски: “Нека је тако како сведочиш, брате Теофиле, јал како ти је име, и нека је опроштено Сави од нашега братства, а за друга на која наилазите нека вам је Бог у помоћи.”

И кад заминусмо ову опасност Сава ће да каже: “Истину ми каза она старица видовита да за живота спаљен да будем нећу него по смрти; кости моје ће да горе, светац највећи сербски кад будем.”

А у Стари град нас дочекаше као неке туђине; као црни Арапи да смо или Персијци те нас не примише ни у једну кућу. И брод за Александрију у луку дочекасмо сас

трговци у гостионице где нас још и некакви разбојници нападоше, те и ту, животе да изгубимо због злата. Па и кад то претурисмо преко главе, разумех ово: да муж уман, не треба много да држи ни до отачаства свог, ни до народа, а ни до завичаја где је рођен. Јер, у својини све и да си светац непријатеље грдне себи ћеш да створиш и гледаће да те посраме па и да те скрљају. И јасно видех ово: да човеку просветљеном једино кивот и Бог човеков су прави завичај, а што ће рећи да ово житије дође ми као моја келија најмилија и завичај у који се зачас склоним кад ми је најтеже. Те ту сам унутра и са Богом и сас људи, а опет сам сам; као, нигде нисам, а себи сам најближи.

Јер, не хтедох ли у Рашкој главу од Немањића да изгубим, и не хтедох ли у Босни од богумила својих да страдам, а разбојници домаћи не убише ли ме замало, овде у Стари град где и од наших земљака нико на ноћивање не хте да нас прими. Те понављах за себе као какву молитву: “Ово писмо славјанско којим писујем и думам, то ми је, Боже, завичај и станиште!”

Тако смирен молитвом овом новом, седох у лађу прекоморску те не стрелех више од тог путешствија големог што је пред нами, ни како ћемо да стигнемо у ту Александрију далеку и надаље у Палестину.

Отиснусмо се тако на пучину и обалу више, не видесмо, а у мене никакав страх од валови морски, ни туга за отачаством се не усели, него спокојан бех; ова лађа колевка као да ми беше у коју ме матер заљуља. И на воду слану, еве, свикох иако немаше онај мирис као вода нишавска. Него, беше га и то некад..

Свану тако дан, а морнар горе на једра што беше, завика: “Копно! Копно с леве стране ми!” И, уистину, би копно, оно острво Крит, највеће и последње од свих грчких што беху према Александрији. Ту ће Арсеније да каже како ово острво Крит оста од големе земље што потону у море од давнина, а по којој онај грчки Платон, хтеде државу да створи а у којој мудраци ће да управљају, војсковође и војници да ратују, а остали земљу да

обрађују, а краљева и царева да нема. А Сава ће: “Зато и потону та држава; јер где може земља без краља и цара? Мада кад видиш она наша сербска државица и сас две круне краљевске исто ће да испропада. И од њу ће да остане само острвце. О, великаши моји јадни, што државу сербску раздробисте!”

Овде разговор престаде и свако сас своје мисли негде отплови, иако сви у једну лађу бесмо. И заврши се и тај дан, а тек пола пута превалисмо до луке александријске. Но, не беше нам до брзања. Јер, Бог наш једини даде нам мирно море тако да и ово на лађу записујем; те малко житијице писујем, па малко богумилске књиге читим, малко се Богу молим и куд ћеш више од живота! У то свану и дан кад Александрију белу на пучини видесмо, а срдца нам радосно заиграху. Сава ту диже главу ка небу па уздахну: “Боже наш, шта ли нас овде чека? Радост нека или невоља нова, а ти, дај Боже, да буде оно прво.” И би прво, али како за кога. Јер, на тврду земљицу чим ступисмо, а Сава нареди прво стиракс александријски да се тражи и купује, а после књиге, књиге вредне, преписане и сачуване још од пожара древног александријског. Те ту изби неслога прва; јер Арсеније са мном хтеде у потрагу на књиге да се дамо, а Сава загрме: “Прво стиракс да се нађе, па после књиге тражите; јер, нека сам као какав фараон египатски што погреб свој на време за живота спрема, али Србљи, од мене и оца ми, важније књиге немају. А књиге ваше могу и да чекају; и за њих ће да буде и време и злато, и овде у Александрију а и другде где ћемо још да походимо.”

И Доментијан стаде уз Саву и сложи се да прво стиракс треба да се купује; ето такав књигољубац беше тај чанколиз. И три дана лутасмо стиракс најбољи од трговци тражећи. И нађосмо најбољи што човек један наш и потврди. А овај монах хиландарски, звани Ангелариј, само заради стиракса на путошћествује ово и крену. Кад се Сава сас стиракс подмири и Ангелариј кад му потврди

да такав само је за цареви, тек онда Сава нас пусти књиге вредне да купујемо и не куписмо све што нам срдце заиште јер мораше да се креће даље у Вавилон Велики где чусмо да беше црква дигнута на место где се Марија са децом и Јосифом склони, а све бежећи из Јерусалима овде, код родбине далеке. А тамо, у овом Вавилону, у црквици коптској од монаха простог дознасмо да Марија не побеже са близанцима својим, Исусом и Томом, од покоља витлејемског. Већ побеже од срамоте што заче са неким војником римским. А још се више уплаши Марија мученица што роди близанце јер код Израиљаца то беше знак да нека несрећа велика на Јерусалим се спрема па се мала деца, ако су близанци, у обредној служби жртвоваху и убијаху, а даваху се на жртву и Молоху, божанству староизраиљском. Е, зато Марија у Египат побеже, дечицу да сачува, а јоште беоше и умна и Тору већ знадоше у седмој години. Па чим дечица малко одрастоше, а она их даде у школе александријске најбоље. А кад Исус и Тома Близанац, навршише по дванаест лета, Марија помисле како у Јерусалим заборавише на близанце њене и срамоту њену, те реши да се врати у родни град са дечицом. Но, Исус много умно дете би, па се то брзо расчу по Јерусалиму и, један дан, мудраци га позваху у Храм јерусалимски да се види уме ли то дете, уистину, свете књиге да чита и тумачи. А дете Исус читаше Тору као азбукивједи па садужеји и фарисеји занемеше. А неко рече: “Ово дете божје је знамење!” И сви се сложише, мимо заваде садужејскофарисејске. Ту се Марија опет поплаши детенцету њеном неко зло да се не деси од хвале толике, па се врати с њим у Александрију. А и неки из Храма помогоше бекство да и друге и више школе тамо Исус изучи. Него мајка сина не сачува; јер ту, у Александрији беоше некакви свештеници Будини индијски па га придобише за своју науку и веру. Те Исус кад наврши шеснаесту, побеже сас њих за Индију далеку и источну.

А овај монах све ово што нам исприповеда, каза још

да зна одакле смо и ко смо, а за Саву да беше од раније чуо, те да за нас има дар редак; а то беше колевка у коју је Исус заљуљан, и калофонт Исусов дијачки и александријски. Те нас дарива тако овај монах јер рече: “Видим да сте христијани изистински, а кад се Богу представим, ова црквица где се Марија сакри може и да се угасне, те боље колевка Исусова и калофонт његов код вас да су, него да падну у руке иноверника неких.” Ово каза монах коптски па Сави даде приде још и прстен Маријин, а Сава га стави у штап свој монашки где и одраније драгоцености ретке сакриваше.

Ту се Сава ни часа не двоумише него узе поклоне, и монаху много злата даде... А после чујемо постоје још три колевке Исусове у које га Марија заљуља и за сваку се говораше да је права...

На то ће Сава преварен да се теши: “Важно је да ми једну колевку Исусову имамо и у њу народ сербски да уљуљамо у христијанству. А, ови други колевке што имају, нек докажу да њихова је права.”

Са овом Савином умирени, даље на ходочашће кренусмо преко пустиње синајске, а што прича је дугачка па нећу ни да је започињем. Него време је да отпочинем, малко; јер писување трудна је работа као копање и орање и још потрудније пошто овде си сам себи; и, вол и рало, и орач и њива.

Него ово умало заборавих:

Кад дођосмо у Велики Вавилон, код египатског султана, овај нас прими са сваком почашћу и заповеди да се одморимо у митрополији, а где је и она црква Пресвете Богородице у чијој пећиници, по причању народном, пребиваше Света Марија са дететом Исусом.

И морам да забележим једну проповед султанову, много поучну. Пође реч о Мојсију, Исусу и Мухамеду и султан мудри уочи да Сава прву двојицу само уважава, а овог трећег ниподаштава, а што умни нашинац невешто прикриваше.

Ту султан овако рече: “Много чух о твојој мудрости, умни христијане, па ме зато још повише ражалости твоја беседа о Мојсију, Исусу и Мухамеду јер, видим, да до овог последњег слабо држиш док ми, прави Мухамеданци, сву тројицу исто штујемо. За нас пророк Мојсије је старији брат натпророка Исуса и божјег изасланика Мухамеда. Пред Мојсијем се море отворило, Исус је мртве из гроба васкрсао, а над пророком Мухамедом се кретала стена онде где се Богу молио. И друго још да речем; христијани и Чивути причају да Исус распет умре на крсту што је лаж. Јер, Исус беше толико свет и уман да му ниједан човек не могаше наудити. Него памти што ти велим велечасни Сава; други уместо Исуса настрада на крсту, а он се, гневан на јеврејско рђавство врати у Индију Будину. А, много умнији од мене, веле да је тај Буда као отац и Мојсију и Исусу и нашем Мухамеду. Један је Бог свима нама.”

Сава гледаше султана опијен мудрошћу његовом па понови за њим као оче наш: “Један је Бог и обећавам ти, умни султане, да ћу и на твом писму у мојој Студеници да испишем ту истину голему тако да је сваком христијанину мом пред очима.”

Но Сава не издржа да рекне још и ово: “Него ако је тако, зашто онда ви Мухамеданци нас христијане називате ђаурима што ће рећи заблуделим и отпадницима, а све зато што признајемо и слаavimo Свету Тројицу. А Јевреје зовете Чивутима што ће рећи да су покварени и рђави. И не изабрасте ли за себе име муслиман што значи изабран.”

Овде султан овако поче: “А ви не називате ли нас поганицима, а ова реч казује да смо нечовечни и окрутни као нечисти пси. Него овакав разговор ничему не води и воде га безумни, што нама не доликује. Јер, овде ћу саде да ти кажем, велечасни, нешто што верујем да не познајеш, а то је; да и наш Мухамед беше по мајци јеврејског рода.”

А Сава овде зину од чуда.

А султан настави: “Него чујем, велечасни, спремаш

се Нови Јерусалим да градиш у краљевству твом уместо овог старог Јерусалима а којим одувек крв потоцима тече, а све због троверства завађеног.”

“Да, истина је то што чу за мој Нови Јерусалим”, прозбори нашинац.

“Ако и даље намеран си тог подвига преголемог да се држиш, а ти гледај да измириш ово наше троверство и нека у храму твом писује на свим писмима света; да нам је Бог један те да се заустави ово крволиптање световно и опште.”

Ту Сава, занет проповедањем умним султановим, каза: “Еве, пред мојим и пред твојим људима завет дајем да ће још у Студеници мојој да буде исписано и на твом писму, султане премудри, да Бог је један.”

Па кад остадосмо и насамо, Сава још очаран би мудрошћу овог муслимана и каза: “Мој Јерусалим што ћу да подигнем, све три вере ће да измири. Само живи да се вратимо са пута овог јерусалимског, а и индијског ако треба и тамо да се иде, по мошти Исусове.”

Но, не даде нам се да одемо у Индију, као што се зна, а све ради лошег здравља Савиног. А тај пут Сави би преко потребан не само ради моштију Исусових него и да упозна науку Будину.

А о Буди не знах много али ни малко пошто чатих књиге индијске и александријске. А чатих и књигу о Варлааму и Јосифу што збори о Буди, а и она о Александру Великом мада у обе има много измишљање. Јер, ласније је да се срочи књига о Варлааму и Јосифу него ли житије о Сави. Пошто књига је једно, а житије друго; у прво можеш и да измишљаш, а у друго мора да бележиш све како јесте. И саде; *амин*.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТЧЕТВРТА

(О њушу синајском где је и манастир Свете Екашерине, а њушовасмо све јашући животиње двојрбе јадне, и како мало би њојребно у Јерусалим да не сџијнемо јер Јеролим камиловодац хџеде да нас осџави, а и још неџио о овом Јеролиму чудаку.)

Тако у Свету земљу још не крочисмо, а већ од Исуса нешто имасмо. Овде мислим на ону колевку Исусову и калофонт, а и на прстен Маријин. Него доста о томе, боље ми је да кажем какав водич нас поведе кроз пустињу синајску, а и нас и трговци силни што стиракс за Јерусалим тераху, јер и тамо ова роба драгоценог купца имаше. Тај вођа наш синајски, Јеролим, израиљске вере беше, али много уман и начитан би за работу коју обављаше. Знање његово беше големо како из философије, математике, астрономије, астрологије, тако и из Старог и Новог завета и хтеде све те науке у једну да обједини, а ова се називаше Кабала по јеврејски. Толико беше то знање његово да се сви застидесмо пред њим, а овамо беше камиловодац прости.

Те не могах да га не питам: зашто са ову просту и мучну работу се занима и млати се по ову пустињу синајску сас ходочасници и трговци? А он, Јеролим, рече ми одма истину своју, а она је ово што следи: име му одраније би Јаков па напусти веру Мојсијеву и прими христијанску, и име Јеролим, те у манастир александријску науку ону силну научаваше. А тек кад чу за индијски живот Исусов, о чему се у ово мое време много збори, то га толико заокупи да остави све науке. И, само за ову причу Исусову трагаше и индијске науке поче да учи, а све зато да види: исто ли је што збори Исус, а што Буда индијски. И ако уче обојица исто онда истина је да Исус у Индију иђаше.

Па ће Јеролим још и ово да каже: “А овом работом камиловодачком бавим се зато, злато за пут индијски да саберем. Јер већ чух од једног трговца свиле за место у Индији где гроб је Исусов, а и гроб Марије Магдалене па бих да кренем тамо, све потанко да испитам истина ли је то. Па ако јесте, књигу да срочим о томе и овај свет христијански више да се не залуђује сас васкрсенија из мртвих и све што још попови ваши зборе, и, уместо њине лажи науку о свемиру, богу и звездама у једну науку да склопим и срочим.”

И, још ће да ме пита: “Него ви Србљи имате ли неког свог Бога старог као ми Јехову што имамо?”

Одмах рекох да имамо Бога свог и Вид да се зове.

Овде ме Јеролим дочека: “Е, њега ви да се држите и око њега своју науку јединствену да градите ако хоћете као ми Јевреји до краја света да трајете. А Исуса да се манете! Јер што ви Србљи с тим Назарећанином имате? Он беше само човек добар, уман и несрећан, пошто хтеде индијску науку код Јевреја да спроведе и због тога једва живу главу сачува. И врати се, Путем свиле, одакле и дође; и кажу почину тамо негде у Кашмир индијски. А због те буне Исусове много народа после настрада и не срушише ли Римљани и Јерусалим не би ли народ побуњени укротили и потикали?”

Тако сажеже ме овај Израиљац сас речи његове па опет реших још нешто да га питам: “А ти, Јеролиме, ако не верујеш у васкрсеније из мртвих, што држим да си у праву, верујеш ли у сеобе душа; да душа твоја живела је некад у неко друго тело, и то не једанпут? И да ли може душа, живота минулих да се сећа?”

Јеролим се, малко, замисли па ће: “Е, ту нисам начисто; некад ова душа моја збори ми тихо да живела је одраније, па ми прича неки свој живот што некад живљаше, те тако ми исприча и свој живот из времена Исусова.”

Ту затреперех као грлица, па ћу да га као какво детенце запиткујем: “И, што ти каза душа твоја о том животу давнашњем?”

А Јеролим једва дочека да исприповеда живот свој давнашњи. Јер, видим, редак је човек овај Израиљац и ретко коме може ову причу да казује. Па се осврну малко око себе и тихо поче: “Једном у поноћ пробудих се нагло, а лако, па као да чух глас неки невидљиви и нечујни како ми збори, и не знам да ли из груди ми иде јал над главом ми титра. А нешто ми збораше да то је душа моја пробуђена и решена да ми казује шта све преживе пре мене кад у друго тело би. И каза ми душа моја, да у оно време Исусово, беше настањена у женско тело Марте, сестре Магдаленине те ми све по реду рече како Исуса обамрлог и занесвешћеног али живог, скинуше са крста, те да отпочину три дана у гробницу камену и удобну код брата јој Лазара у Витанији. А лежаше у исту ону гробницу у коју и речени Лазар лежаше обамро три дана док не стиже Исус и не излечи га и подиже. Јер, Исусу позната беше и та наука индијска као и исцељивање додиром од одузетости и ходање по води, те вешт беше да заустави и куцање срца што га и спаси на крсту. Све то исприча ми једну ноћ, ова душа моја. И још ми рече да Исус са Маријом и децом, и братом Томом, пође за Индију; јер, у Палестини њему живота више немаше. А мене Марту оставише пошто Марија сестра ми, виде колико љубим мужа јој, а и он Исус љубљаше ме страсно.”

Па ми Јеролим каза још и ово: “Од те ноћи мира немам и нећу да се смирим док у ту Индију не отидем и видим истина ли је све ово што ти казах. Па ако јесте у Палестину да се враћам више нећу, него тамо ћу да останем, веру индијску да примим која о сеоби душа збори умно, и, у тој вери даље ћу да напредујем.”

Кад камиловодац заврши, дуги мук наста. Јер, шта да питујем даље? И ово што ми испрочеда, много ми беше...

А Сави кад све ово саопштих потанко, он ми каза да тај камиловодац скроз ми је памет попио, па ће: “То Исус жив са крста да је скинут и васкрсење из мртвих да не може да буде, то могу да поимам. Али, то за сеобе душа,

и, то да овај камиловодац у Исусово време живљаше у телу Марте, сестре Маријине, е, то само лудак може за себе да каже, и, луд да му поверује. Него мани се, Богумиле брате, тог Јеролима па више уз нас буди, да те Израиљац у ову пустињу и на ову жегу скроз не смота. Јер, шта ако те убеди да је и сад Марта а ти да си Исус, па може и у блуд с њим да те натера.”

Те се овде сви у силан смех дадоше, а, она вашка Доментијан, понајвише.

Целу ту ноћ ока не склопих и гледах у небо дубоко и бистро, а неки глас изнутра као душа моја да се пробуди, збораше ми: “Не дај се, Богумиле, не дај да те насмету! И држи се и даље, уз оног камиловодца јер он те на прави пут води.” Тако ме охрабри онај што станује у мене под грудима. Јал то душа поче да ми се буди из дубок сан и да се сећа где је све и кад живела?

Сутра још, одох до Јеролима па му испричах како ме Сава и његови исмејаше кад им зборих за сеобу душа и он да у Исусово време беше Марта. А камиловодац умни и јуродиви шапну ми: “Данас у подне, кад жега највећа буде, неће да се смеју кад им се јави Марта, ликом и гласом. Него саде, врати се код својих и гледај шта ће са њима у подне да се деси.”

Једва подне дочеках, а да не осећих ни жегу, ни замор; само срдце ово немирно ми беше од оног што треба да се случи. И слунце кад се попе највише на небо сиње, а пустиња кад пожуте скроз, Јеролим заустави поворку нашу, под палме некакве, где и језерце беше незнатно. А и поветарац пожељан ту се створи за одмор угодан, те за обед сви узеше воћке египатске да се окрепе, колико је дато. Ту ће Сава опет да ме питује, онако подсмешљиво: “Где ти је, брате Богумиле, она твоја Марта што камиле води?”

Па како се наново сви засмејаше, а оно у тај час, у оно језерце плитко, појави се женско једно, сас плаво око и русу косу, и хаљину лаку провидну, а до колена у

воду стајаше па ће Сави да се обрати: “Калуђеру припрости, гледај; пред тебе стоји Марта, сестра Маријина. И ти, малко, да си уман не би се подсмевао овом твом сабрату Богумилу. А саде слушај Саво и сви ви његови, слушајте! Овај камиловодац Јеролим што збори, истина је: моја душа, у овом животу, у његово тело станује. И као што не могу, без то тело његово, ни он, Јеролим, не може да ме се не сећа. Јер, јак и буран беше тај живот мој, у време Исусово, кад нас две сестре силно заволесмо Назарећанина убавог, а он нас обе подмириваше, па се, некако, за сестру ми Марију одлучи. И, с њом и децом им, за Индију оде те се јадна и болна, од бола љубавног дигох руку на себе. И душа, одонда, никако да ми отидне, на небо него само по ову пустињу се вије. А који од вас верује да сам утвара каква, а тај нека ми приђе и нека опипа ово тело од перипирита, а од чега је свака душа справљена.”

Ово каза душа Мартина видљива за око, па се окрену према Сави: “Хајде ти, што си најдрчнији и најневернији, приђи да ме опипаш!”

Ту се Сава престрави, а и остали, а мени сердце у грло трепереше као голуб. Те Сава као опчињен устаде и загази у језерце оно, те опипа и изљуби руку Мартину, што му је пружи. И овај наш, мученик и архиепископ, заплака се од оволике истине.

Привиђење Мартино га ту смири и отпрати нама назад, а онда ће сас ове речи од нас да се опрости: “А, саде, морам у тело овог Јеролима уснулог, да се вратим. Јер, он ако се пробуди, а да нисам у његово тело, то може лоше и за њега и за мене да се заврши; он може да умре, а мени остаје неко друго тело подобно да тражим, неко новорођенче, пошто душа напуштена код новорођенчета најлакше се усели, мада може и код одраслог.”

И Марта прхну као рајска птица и нестале, а Јеролим камиловодац се лагано будеше. Па овај се још поштено

ни не разбуди кад га салетеше Доментијан и његови и сви ће, углас, да га питају: “Слушај Јеролиме! Усни ли ти штогод или ово нека твоја превара израиљска је; та твоја Кабала?”

Јеролим миран, као монах у молитви умној, потврди да у сан му дође Марта и у ово језерце плитко стајаше и Сава јој приђе и руку њену целиваше. Па кад се Доментијанови дијаци, као гавранови поплашени, раштркаше, Јеролим све потанко ми разјасни шта се деси малопре. А ево шта се заправо зби по причи његовој: “Човек кад усни, душа његова из тело његово излази да се мало рашета, али на врпцу танку и невидљиву се држи, да може да се врати у тело човека кад се овај разбуди.”

“То и вера богумилска збори”, прекидох га све трчећи као ждребе пред кобилу, па ме Јеролим врати где ми је место.

“А збори ли вера богумилска да човек може, сас душу своју да путује где му је воља?”

Опет ћу да кажем како душа на пут до Бога треба да се спрема и стално да се моли за тај пут, и, камиловодац се сложи, али ће да каже: “Истина је што збориш, али душа, мора да се вежба, сваки дан, за тај пут божји који је трудан и дугачак. Па ово што видесте Марту, то вежба је једна моја. Јер, пре него што усних, дуго као молитву понављах и заповедих себи; душа моја као Марта да вам се појави у ово језерце. А то учиних и они твоји више да ти се не подсмевају. И као што душу моју молих, ономад, да се појави у језерце, други пут је молим да иде даље у Индију па кад усним, а она, отпутује тамо. И тако, брате Богумиле, у сан путујем где на јави пожелим. А кад дође часак судњи тако ћу, даће Бог једини, и до Њега да стигнем. Него и ти да почнеш душу своју да вежбаш, а ја ћу да те учим колико могу док до Јерусалима стигнемо, а после шта нам Бог да. Само немој о овоме да збориш ни твојима ни ником, јер тако и мене можеш у невоље да бациш пошто и моји Израиљци, на сеобе душа, као на голему јерес гледају, а што дође из Индије.”

Те тако, ни ту ноћ не проспавих од мисли разне. А ни Сава много не отпочину, него до мене дође, као лопов по ноћи, па ће да каже да га водим одмах код Јеролима камиловодца.

“А шта ако почива у сну крепосном?” рекох. Ту ће Сава: “Не видиш ли, да тај, ни у сну не почива; толико му је душа жива.”

Јеролим, заиста будан беше, па рече: “Чеках вас јер знадох да ћете доћи.” На то ће Сава: “Дођосмо да те питамо до Јерусалима још колико је?”

Но, кабалисту не можеш да обманеш, па Јеролим Саву одмах разобличи све чатећи га као књигу отворену: “Не дође, црноризче, да питаш до Јерусалима још колико је, него до Исусове мошти колико је. Па, еве, да ти кажем; до Јерусалима на пола смо пута, а до моштију Исусових ти да стигнеш никад нећеш! За тај пут индијски ти снагу немаш. А све у Индију и да стигнеш, мошти Исусове не би нашао. И све, те мошти, и да добавиш, и у земљу твоју да донесеш, државу твоју да спасиш, нећеш. Ни два века по смрти твојој неће да траје држава твоја, а за живота твог почеће да се осипа и разграђује. И само један силан цар, твој саплеменик, после тебе, накратко, државу ће твоју да оснажи него отроваће га младог.”

“Па шта, јадан, од себе да чиним?” “завапи Сава.

Јеролим ће овако да га теши: “Са то силно злато манастир у Јерусалим за себе да подигнеш и ту да се настаниш. Јер у отаџбину ако се вратиш, смртна невоља те чека и главу можеш да изгубиш. А све ако и живу главу спасеш, час и звање архиепископско ћеш да изгубиш од братанца твог и опет ћеш за Јерусалим да кренеш, да тражиш гроб Исусов. Него видим; у ове мое речи ни сад не верујеш, а у туђини ћеш отрован и болестан да умреш. Еве, саде ти испричах твој живот јадан и кратак, а ти како хоћеш!”

Па ће ту Сава још да запомаже: “И ту ли цео живот да останем, у Јерусалим лажни, поред лажног гроба Исусовог? Него, Јеролиме брате, чујем за Индију да се спремаш, па ево злато дајем и за тебе и за мене, само да

пођем с тобом!”

А Јеролим ће: “Нити је мени још време за тај пут индијски, нити је теби писано да на тај пут крећеш. Него чини што ти рекох!”

Те се и тај разговор пред зору заврши, а дан сванувши прође, тако, без ништа, а и онај за њим што дође. Има такви дни који прођу као да их ниси живео. Зато, трећи дан, кад пред Јерусалим већ бесмо, спопаде нас дружина разбојника; толико се за злато Савино силно беше у Палестину прочуло.

Ито беше прилика где Јеролим опет моћ своју показа, а коју ни не видесмо, али разбојници је видеше. Јер, кад дружина крволочна се сјури на нас, Јеролим, што на чело поворке беше, укипи се, као свети Вид камени у поље што га стари мењаху. А укипи се пред њега и дружина, па се исколачи, горе у небо, те се ови дадоше у бег.

Те кад се сабрасмо малко од страха што нам разбојници нададоше, приђох Јеролиму, као какво дете радознало, што може и на досади да буде.

“Шта уради од они разбојници, Јеролиме, ако бога знаш?” питавах га. А он ће: “Са молитвом умном и мучаљивом дигох целу поворку нашу, сас све камиле, те се разбојници у чуду и страху нађоше све гледајућ како се горе у небо узнесосмо.”

Ту зинух од чуда овог, па га питах; како то постиже? А Јеролим ће: “Само вежба, само вежбање, брате мој. Кабалист може свуда да се нађе, па и на небо, само ако то силно зажели. Па као што зауставих ови разбојници, тако и Исус заустави Павла, који крену с војском на христијане, и преобрати га у апостола!”

Овде више ништа не рекох. А кад се вратих код ови моји Србљи, а они већ причу ткаше како Сава сас молитву своју Исусову одагна разбојници од нас. Доментијан руку у ватру стављаше како на небо, изнад нас, виде Спаситеља нашег, од Саве дозваног. Па ми се

све нешто смучи те одох на мое легало да отпочинем и с Богом да се разговарам, мир да ми дадне и да не излудим од ову жегу синајску, и од лажи Доментијанове. Ето толико од мене житијеписца, који забележи све како јесте и коме жега синајска још памет не исуши. И клањам се у ово предвече Истоку Великом све шапћући:
амин, амин, амин.

ГЛАВА ДВАДЕСЕТПЕТА

(Савин улазак у Јерусалим и бављење у њему, где кроз обале од верског лудила ња се градише, на ошћу срамошћу сербску, као да је васкрсли Исус, а биће збора, овде, и о ошћарању гроба Исусовог, празног и лажног, ње и о веровању овдашњем да Исус је њоједен од ученика својих на Тајној вечери, шћо би у субошћу њо расћећу, а не у чейвртћак, шћо ѡрећходи Великом Пећку Расћећом.)

Дође и тај дан кад међу брда висока и палестинска угледасмо бели камени Јерусалим и сви, некако, падосмо на колена те се заплакасмо. Јер, град тај мора неку моћ да има чим се око њега три вере и толики народи бију кроз све ове векове. А ту Саву кроз обузе оно његово лудило што га толико пута хваташе и у Рашкој, а то је; да је он Исус за сербски народ. Тако и саде Саву ова луда примисао јоште више обузе, па нареди чак и магарац какав да му се здобави јер хоће на њему као Исус у Јерусалим да уђе и то, онако, наопачке јашући. Те Доментијан и Арсеније му магарца нађоше и сас злато га платише. Сава онда сиће са двојрбе животиње па нам каза да сви са Јеролимом на Врата лавова у Јерусалим уђемо и поред Лављих Врата да га чекамо, а он ће по нас на магарца да ујаше те да гледамо народ јерусалимски како ће да га дочека.

И чинисмо како нам је речено, а Јеролим се за себе усмивкаше, а брзо видесмо зашто. Јер, Сава кад уђе на

Врата Лавова у Јерусалим на магарца наопачке јашући, народ, ту окупљен због трговине, поче да се громко смеје, све вичући: “Еве нам још један Исус! Еве, нам још трећи месија!”

Јер, Сава, то јутро, беше трећи што уђе у Јерусалим јашући магарца наопачке!”

А Сава, јадан, не разумевајући језик њин, мишљаше како му се то народ јерусалимски диви и да препознав у њему Исуса, еве, поздравља га. Па им и он, мученик, отпоздрављаше, у Јерусалиму сваки дан такви Исуси долазе и да народу беху забава свакодневна. Но, архиепископ наш, када дојаха на магарцу до нас, сав срећан каза: “Видосте ли како народ јерусалимски препозна у мени Исуса, а ви кукавни ме не препознајете да сам тај!”

Доментијан и Арсеније пожурише да кажу како га препознају као Исуса него да, овде, у Јерусалим, опасно је да се за таквог држи. Јер, зна се Назарећанин како заврши. Ту ће Сава кроз обузет да викне: “Све исто нека се понови!” Па се сви поплашисмо да нам архиепископа узне верско лудило и окуписмо се око Јеролима као око иконе чудотворке, те запомагасмо код њега Саву, некако, да нам спаси.

Камиловодац наш вољан беше да нам помогне и ступи пред Саву, па му као детенцету нареди да сјаше с оног магарца, и да не прави луду ни од себе, ни од нас. А Сава ће: “А ти, камиловодче, ко си да мени, месији, наређујеш, са ове животиње свете да сјашем?” Ту и ми, углас, заваписмо да сиђе, а Сава нам се још више разбесне: “А ви, неверници моји, веровасте кад вам овај камиловодац каза да је у Исусово време Марта био; а не верујете да архиепископ ваш Исус је! Зато, не љутите ме више јер сада ћу све, овде, да вас оставим па ћу у пустињу јудејску да се повучем! А вас овај камиловодац и надаље нека води кроз Јерусалим и кроз живот!”

Јеролиму, овде, Сава дозлогрди па загрме још јаче: “Слушај ти, да сиђеш с тог магарца да се наплатимо, па после ради што те је воља!”

На то ће Сава: “Делам по Божјој вољи, а теби Бог ће да плати што нас доведе до Јерусалима.”

Камиловодац Јеролим се разбесне кроз па ухвати Саву за гушу те га свуче са магарца и добро протресе да га поврати свести, а и новци своји да поврати поштено зарађени. Јер, Јеролим, да се не заборави, Израиљац беше, а и новац му за пут индијски беше преко потребан.

Ту се Сава још више уживе у Исуса па растрга ризу и повика: “Хајде Пилате, бичуј ме! Бичуј па шаљи на Голготу!”

Кад виде Јеролим да све ово у велико зло може да се изметне, окрену се нама те се наплатисмо, па нам пожелe добру срећу и за Саву нам даде биље неко за живци од које ће да се смири кад га сварено попије. И још и ово ће да нам каже: “Овај ваш Сава имаше живот јерусалимски у време Исусово. Али не као Исус, већ беше један од они четрдесет апостола. Него мученик не може, саде, да се сети тог живота свог апостолског па га меша са Исусовим и, еве, овако се мучи, и, зато му је ово верско лудило. А ви му кувајте ове травке од којих може да се сети ко је и тако да се смири. Него да вас питујем: имаше ли он ово лудило и тамо, у ту вашу отаџбину?”

А ми рекосмо да имаше, але не оволико. Јеролим нас ту овако утеши: “Свако ко у Јерусалим долази тај већ једном је живео, у њему, у неком ранијем животу. Па, тако кад дође у овај Свети град, по други пут, чловек се кроз распамети што у свој негдашњи завичај се враћа; као птица изгубљена што нађе јато своје. А и ви, узмите се у памет; јер и вама може да се случи, ово Сави што се случи, у лудило верско и ви можете да западнете ако овде некад живесте у живот пређашњи и јерусалимски. Ето, да знате шта вас све овде чека па нека вам је Бог на помоћи и желим сваком од вас, још једном да се свако свог живота јерусалимског присети и онда мирно да иде путем својим, па и да остане овде; ако му је тако писато!”

Ете, како нас остави Јеролим, а ми као тићи без матере остадосмо, а са Савом разлуђеним који клону у сан на степеник некакав па немасмо срдца да га буди-

МО...

У то Сава дође себи па нареди одмах да се иде у цркву Исусовог гроба јер хоће сузама да га залије и нека му више нико не говори да тај гроб Исусов лажан је. Па пошто му око још имаше онај сјај лудачки, оћутах се. Те се сви онако уморни од пута синајског попесмо на Голготу где беше ова црква са гробом Исусовим.

А у цркву ову да се уђе беше човеку трудно као камили да прође кроз иглене уши; толики свет тамо вазда би. Него глас о Савином доласку брзо прође, па патријарх јерусалимски Атанасије посла људе своје Сави прекоредно пролаз до гроба Исусовог да направе...

Но, ту се нађе неки мученик, монах црнопут скроз, да каже: "Из Африке црне идем па ред чекам; и, не знах да се и до гроба Исусовог прекоредно иде!" А стражари јерусалимски га несретног брзо смоташе и одвукоше негде, а архиепископ сербски се направи да ово не виде...

Тако Сава ласно до Исусовог гроба стиже, па се исплака до миле воље. А на мене кад дође ред да целивам црвену плочу мермерну од гроба Исусовог, дође ми некакав бес те умало не пљунух и не избљувах се на њега. Јер, ништа не осетих у ту капелицу Исусову кад ућох и нешто, под грудима мојим, јасно ми збораше да ту лежи велика лаж и превара. Ну, уздржах се, некако, те само клекох и сас ладне усне ладан мрамор целивах. И само још свећу запалих редно па се удаљих и раније од гроба него што је ред. Ту ће Сава да ме прекори: "Ти побрже изађе у капелицу Христову него што уђе!" А ја ћу онако уморан: "Мани ме се, брате слатки, ако Бога знаш!" И удаљих се, кроз ону гомилу, из цркве ове и чеках их напољу по страни све седећ на степенику...

Кад поред мене на степеник камени спусти се један монах јерменски па ће на грчком да ме питује; одакле сам? А кад му рекох који сам, а он ће урокљиво сас црне очи његове да ми шапуће: "Дођосмо издалека обојица лажи големој да се клањамо. У Јерусалим седим већ

четири недеље и, знаш ли шта дознах од монаха блиског патријарху јерусалимском?”

Ту узрнух у њега, а он ће: “Гроб Исусов празан је и да мошти његове разнете су по цели свет јер апостоли његови поједоше Исуса на Тајној вечери што би у Велику Суботу по Распећу, а не у четвртак уочи Великог Петка Распетог. Ето, брате мој сербски, саде знадеш страшну тајну Тајне нам вечере; да Младенац наш и Јагње наше Божје изедено је од апостола својих. Јер, не пишује ли и Јеванђеље Јованово: дЈедите ме...е И не пишује ли да га једоше?”

На ове речи монаха јерменског окрену ми се небо и црква Исусова и Голгота цела и степеник онај голготски на коме седех. И закуках: “Боже, што ли ћу још да чујем на путошћу ово јерусалимско?...”

А кад се прибрах малко Јерменин више не беше поред мене па се, ту, и уплаших за себе све мислећи: “Да не беше каква утвара онај Јерменин?” Него не беше; на степеннику остави трага присуства малопређашњег. А то би књига једна, па кад је разгледах видех да је Јеванђеље Јудино које збораше о једењу Исуса, за ту тајну Тајне вечере. Те ово Јеванђеље брзо сакрих под скуте...

У тај час из цркве Исусове изиђоше Сава и његови па се сабрасмо ту и кренусмо ка дому патријарховом јер нас чекаше и примање код овог великодостојника Атанасија, и, тек после тога бесмо отпуштени да малко отпочинемо. И, јави ми се Исус у сан, а насмејан, па сав, некако, ведар каза ми: “Само ти терај свое, Богумиле, и не осврћи се, па глас о теби надалеко ће да се чује.” И насмејан, оде Исус из овај мој сан.

Пред зору, Сава ће кротко да залупа на моју келију и потом прошапта: “Де, отварај, Богумиле да се саветујемо!”

“Да се саветујемо кад кажеш“, повратих и отворих келију.

А Сава ће: “Виде ли патријарх јерусалимски како нас прими и какве почасти нам указа? А ти нас онако на гробу Исусовом обрука кад у капелицу Христову уђе као

у коњушницу, а тако из ње и изађе! И немој више да ми збориш да тај Свети гроб лажан је и празан!”

А сан ноћашњи још ми беше жив, па ћу да кажем: “А ти, брате Сава, ако мислиш да у њега нешто има од мошти Исусове, а ти тражи од патријарха Атанасија да ти га отвори. Јер, не дођосмо ли мошти Исусове да купимо сас злато?”

Ту Сава подуже замолча па каза: “Сутра ће све да се види.”

И сутра имасмо опет примање код патријарха те му Сава затражи Исусове мошти, просто као леба да тражи, и не питајући колко злато треба за њих да дадне. Само каза да може толики товар да дадне колко треба још један Јерусалим да се изгради. Патријарх се, тако, нађе у лозје небрано. Јер, дао би он за толико злато све мошти Исусове, и, од сви апостоли, и, од рода целог Давидовог, него мука патријархова беше што ни мали прст Исусов немаше, ни код себе, нити у гробу Исусовом.

Итешко притешњен, патријарх се досети ово да каже: “Мошти Исусове нису воћке па да се тако продају као на трговиште.” Но, Сава га не испушташе па затражи гроб Исусов да му отвори; а он, Сава, само да их види и целива, па да ће опет цели онај товар злата да дарива Јерусалиму.

Патријарх, уза зид притеран, мораде да рече да гроб Исусов је празан. А Сава га још на већу муку стави казавши: “А ти опет, брате Атанасије, отвори гроб Исусов да видим да је празан, па ћу опет да те даривам сас онај товар злата с којим можеш још један Јерусалим да изградиш.”

Атанасије јерусалимски више немаше где, те ту ноћ церкву на Голготи затворише и гроб Исусов отворише. И у њему ништа не беше.

Сада се Сава раскука као кукавица: “Куку мени и мом народу, што га у лажну веру преведох и поништих га као народ све равнајући га и једначећи га са народом

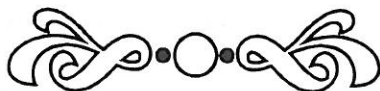
грчким и источним а што беху, пре нас, преварени християнством као и народ јерменски, ивирски и коптски, а и сви народи западни. Куку мени, Боже Виде, вид ми се одузео, кад очи немах да гледам и од народа ми шта учиних! Дај Боже, одмах овде да умрем и у ову раку проклету да се стропоштам, куку мени несретном!"

Патријарх се ражалости на Саву јер и овај Атанасије душеван муж беше иако жезло патријархово носаше и круну. Тако обећа Сави парче од Исусове лобање што га чува у скривницу његову патријархову. А обећа да му дадне и од лобање Крститељеве, а и манастир Јоавна Богослова да му удеси. Ту се Сава малко умири.

Но, ове дарове Сава не доби на лепе очи, него даде онај товар златни у који беше сва сербска мука народна претопљена. Јер, Радослав од велможе златници отимаше, а ови од народ прости што и без леба оста и без најнужније. Сва та мука народна и труд вишегодишњи оде за једну ноћ, за парче од лобање једне, за коју Сава знађаше да није Исусова као што не беше ни она друга Крститељева. Али, беше ли и оно колевка Исусова и калофонт његов? И беше ли оно прстен Маријин што исто сас злато платисмо у Вавилону Великом?

И још нешто на ум ми долази; колко ли мошти Исусове овако за силно злато овај патријарх Атанасије издаде? Него боље ми је да молчим и трпим нашу муку и наново да се питајем: зашто ми Србљи морасмо у Исуса да поверујемо поред нашег живог Вида?

То те молим, Боже мој, да ми одговориш, ако сам одговара достојан. А и надаље ћу да казујем: *амин, амин и амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТШЕСТА

(О шоме како обилазисмо свейша месџа око Јерусалима, а шџо су: Сион, Гесџиманија, Вийлејем, Вийинија, ња се ѡказа сасвим друџа истџина о њима, а ѡрошивна оној истџини записаној у јеванџеља свейша.)

Сутрадан, по куповини парчета лобање Исусове и Крститељеве, Сава би почаствован од патријарха Атанасија да у цркви Исусовог гроба врши свету службу, заједно са патријархом. Па као што у цркви бејаху удеоничари божанствене трпезе, тако после у дому патријарховом поделише усрдно и телесну трпезу богату. А како и да му се оволике почести не указују од патријарха јерусалимског кад Сава даде онолико злато за кости које као беху Исусове? А патријарх, да још повише задовољи таштину Савину, даде му још благовест, и заповест црквама по целој Палестини да наш архиепископ може у њима да врши свету службу и мошти које хоће да откупљује од ових цркви.

Сион нам беше најближи па ту, прво, свратисмо јер ту би место одакле се, по причи јеванџелској, успе на небо мајка Исусова Марија, а зна се да ова мученица умре у Грчкој близу Свете Горе, где побеже са сином Исусом и другом снајом Магдаленом и дечицом. Па пошто Исус са породицом својом настави пут за Индију, мајка му Марија остаде ту код родбину неку. Јер, стара и изнемогла већ би, и пут индијски би је брзо убио. А Сион још беше чувен по томе, што ту беше дом у коме би она Исусова Тајна вечера. А тај дом би одмах у близини гроба Давидова, најстаријег краља израиљског а који беше вешт у Кабали, те звезда Давидова шестокрака беше знак Кабале с којом Давид помири сва племена израиљска и уједини их.

И ту опет чусмо ону причу да Тајна вечера беше у суботу по Распећу, а не у четвртак уочи Великог Петка.

Јер, Исус у среду би ухваћен и у четвртак заточен би у келији затворској, а походисмо и то место. А Тајна вечера би уговорена у овом дому сионском пошто ученици Исусови мишљаху, да најбезбеднији су од војника римских поред гроба Давидова и да ови неће ту да их траже. Но, Исус, опорављен од Распећа, лако их нађе; од раније би му познато ово њино гнездо тајновито. Па кад их изненади, а они попадаше на земљу од чуда. Јер, већ чуше да је Исус на Голготи издахнуо распет, а мало од њих знаћаху да Јосиф из Армитреје поткупи челника страже да му Исуса живог дадне. Тако ни брат Исусов, Тома Близанац, не вероваше сас очи своје да рођени му близанац је јоште у животу па пође рукама да га опипа. И онда ће Исус да каже, да тело његово хлеб је њихов, а крв његова, вино њихово. И ту их опет нахрани, онако слуђене сас крв своју из ране свеже што му идеше. И сви пише из Златног грала што после нестале, а збори се да је у Галији сас потомци Исусови и код цареви крсташки што исто потомци крвни Исусови беху и кренуше горб родоначелника свог од иноплеменика да бране и поврате.

А друга прича о Тајној вечери још гнуснија би и слична као јаје јајету оној што ми је монах јерменски исприповеда пред црквом Исусовог гроба. А по тој причи да поновим; ученици Исусови, видевши да жив сиђе са крста, повероваше да је овај Назарећанин заиста Божји син, па га поједоше на Тајној вечери као Божје Јагње, а он Младенац се не успротиви томе већ викаше оно што и Јеванђеље Јованово записа: “Једите ме...”

Сави се од ове приче бљуваше, па кад дође себи каза да је то прљава лаж чивутска, а кад му добавих спис од Елифанија Александријског који о свему томе извештаваше патријарха александријског и да гностици још дуго, кроз векове, држаху овако страшну Тајну вечеру, е, ту Сава нареди тај спис јал сам да бацим јал он ће да га спали све вичући: “Та јерес чивутска у Рашку неће да уђе!”

Ту и мени прекипе па казах: “А ове мошти лажне

што накупова за силно злато, оне ли ће у Рашку да уђу и народ од несреће његове да спасавају?”

А Сава ће: “Ти, Теофиле, не рекох ли ти толко пута; у раду државну да се не мешаш, а сас те бљувотине у Рашку нећеш да уђеш поред мене живог!”

Ту му повратих да у Рашку ни не морам да се вратим, ако му толико бодем очи, сас ови моји списи. Па се удаљих од САве и осамих, под једну маслину сионску...

А спис Епифанија Александријског купих и на тајновито место сакрих, мада Доментијан ме виде...

К вечери се са Савом као измирисмо јер архиепископ и властодржац ма колико да је моћан, зна да сваки писмен муж потребит му је као лебац, а Сава за толико уман беше.

Сутрадан походисмо Гестиманију да видимо где се то Исус скриваше и где га војници римски ухватише. И вођаше нас кроз тај маслињак големи, а највише на ону страну гестиманску отидосмо због лобање Крститељеве која би у једној црквици. Успут нам показиваху пећину где се Исус скриваше и подучаваше ученици своји од којих најбогатији беше Јован јеванђелист, јер од његовог родитеља беху готово сви маслињаци у Гестиманији, а показаху нам и уљару где Јованов родитељ од маслина уље силно справљаше.

Водише нас и на стену где Исус имаше агонију пошто осети да издан је и војници јерусалимски да долазе по њега. И показа му се све шта ће да буде, а он, Исус плакаше све гледајући у зазидану Златну капију јерусалимску која ће да се отвори кад дође пред њу прави месија. Ту нам показаше и маслину хиљадугодишњу под којом га војници у ноћи мрклој нађоше са бакљама и везаше, а чусмо и чудну причу о издаји Јудиној.

Та прича овако иде; Јуда Искариотски реши да изда Исуса кога много љубљаше. Но, Јуду, чувара новца апостолског, много не љубљаху. Јер, сви збораху да им до

новца није, а опет сви на Јуду зависни беху; а кад Јуда Исусу то рече овај га љуто прекореваше што куди опшћинаре, иначе, верне ученике Исусове. И Јуда, да докаже Исусу са каквим накотом галилејским и јерусалимским се окружи у његову опшћину, реши да га изда све овако думајући: овај Исус, наш месија, ако је Божји син, као што за себе вели да јесте, он ће, некако, из невоље да се избави пред Пилатом јал на Голготи, а онда ће да види како његови ученици ће да га се одрекну преко ноћи. И све то Исус у оној агонији гестиманској и виде, а то и пророкова Петру што прво беше рибар, а после зилот и коме живот људски поста што и живот кокошији. Па на миг Исусов и Варнавин убијаше све редом и спреман беше на јерусалимску побуну против Пилата и Санхредина, а о чему Исус Назарећанин и Исус Варава сенаху и спремаху је тајно. И чусмо опет и за грозну причу да Петар зилот уби и Јована Крститеља јер овај не хте с њима у побуну јерусалимску него оде у пустињу своју јорданску; а два Исуса се поплашише да их не изда, те му Петар по њиховом налогу, главу одрубѝ. А та глава најумнија беше у ондашњем Јерусалиму и уморство ово јеванђелисти јал дописивачи јеванђеља приписаше краљу Ироду... И све ово писаше у оно Јеванђеље Јудино што га добих од оног Јерменина.

Него да завршим причу Јудину; овај оде у Јерусалим првосвештенику Ани и Кајафи па им каза за побуну што два Исуса спремају да свргну и власт римску и власт садукејску и фарисејску. Те се Ана и Кајафа поплашише и у Санхредину изгласаше одлуку; да се јави за ову побуну Пилату те њихове руке да остану чисте.

Јуда кад преноћи, покаја се за издају Исусову па реши те ноћи кад у врт гестимански са војници Пилатови крене, да не пољуби Исуса него његовог брата по крви Тому Близанца јер овај Јуди, заједно са Петром зилотом, много живот загорчаваше. И тако Јуда реши Тому

Близанца да целива издајнички али у оној тмини Исуса целива; толико слични беху ова два брата близанца. А ухватише и Исуса Вараву па их Пилат изведе обојицу пред народ. И једни викаху да им пусти Исуса Назарећанина, а други Исуса Вараву, а Пилат даде обојица да се распну. Па кад скинуше живог Исуса Назарећанина, а Вараву закука за својим учитељем: “Рави, рави зашто ме остави!” А у јеванђеља преиначише да то Исус Христ закука на Бога свога.

Те кад виде Јуда шта уради и да Исуса разапеше и да јавише да на крсту голготском издахну, а он се мученик обеси...

Све ово исприведа нам један наш Србљак што у Јерусалим дође још за први Немањини прогони богумилски, те саде подвизиваше у Гестиманији чувајућ црквицу једну.

Сава се јако разљути на ову причу што противна је јеванђељу сваком па ће да пита овог Србљака старејшег за име. А овај ће да каже да му мирјанско име би Страхуња, а монашко Герасим да му је, але и њега мисли да мења јер у веру християнску одавно не верује; а и богумилска почиње да му мањка, па све више Кабалу јеврејску прима и за Индију се спрема у манастир неки тамошњи. Јер, ни Кабала није оно последње...

Сава ће на то да рикне: “Ма, ти си за болницу хиландарску, међу с ума сишавшим!”

Но и Герасим имаше одговор: “Знам да би ме тамо отпратио и да Немањићи све што је умно и непокорно, тамо, у болнице држе затворене. Него твоја рука Саво, доведе до Гестимана, не допире па зато ти је боље миран да будеш. А тамо у држави сербској ради што ти је воља са оним народом несретним!”

На ово ће Сава да питају Герасима где је у Гестиманији лобања Јована Крститеља сакривена, а овај богумил сербски што одбеже у туђину ову, каза нам да је она код Руса и то под олтар црквице њине.

Одмах одосмо код Руса гестиманских. Игуман њихов белобради прими нас срдачно јер већ чу за Савин

долазак у Палестину па га сачека сас ове речи топле: “Као што те са љубовљу великом и братском, наш монах Рус уведе у веру православну и одведе у Свету Гору, тако те и ми примамо овде, у Свету земљу, у дом наш руски и братски те не знам како све да те угостим и дарујем?” Кад се већ овако разговор намести, а Сава, не часећи ни часа, затражи лобању Крститељеву што под олтар црквице руске би закопана. Ту се игуман руски нађе у чуду. Јер, како да одбије Саву кад се сас братску љубов словенску толико разметаше. Те рече да ће да дарива Саву сас мошти, али не целу лобању него парченце једно, пошто, те мошти Јованове треба и Русију да чувају, а Русија много повећа је од Рашке; па лобања начета Русе нека чува, а ово парченце даривано Србљи нека чувају. И ту, први пут, чух да се братска словенска љубов на парче дели. Али, такви су ти Руси и од њих, ни убудуће, не треба сербски народ много да се нада као, ни пасторче од маћехе.

Но, да не испадне да нам игуман руски парченце лобање Крститељеве поклони на братство и словенство. Јер, Сава и овде кесу добро одрешу, па похитасмо мрак да нас не ухвати на путу из Гестиманије и да по ноћи у Јерусалим не улазимо; да не останемо и без главе и без лобање.

Пред домом нашим јерусалимским чекаше нас Јеролим камиловодац. Јер хтеде да види Сава наш да ли још болује и бунца ли још да је Исус, и, оне травке његове помогаше ли му? А дође још и зато да питује; имамо ли писма нека за Рашку да шиљемо пошто он сутра за Александрију се враћа па по њему да их прати-мо.

Сава рече да нема коме у Рашку писмо да шиље, а све и да има, другог писмоношу би тражио. Јеролим му узврати истом мером: “Моје је да питујем.”

Доментијан ће овде место Саве да закевђе: “Иди одавде, Сатано, док стражу нисмо дозвали!” Јеролим се удаљи јер виде да сас ово псето нема шале, а Сави довикну још ово: “Ако ти је утеха нека, знај, умрећеш у

туђини; као што ни Исус не умре у својој Галилеји, него у Индији. Умрећеш кад се, по други пут, враћаш из овог Светог града.

“А кад ће све то да се случи?” завапи Сава, а Јеролим ће: “Е, много питујеш, а стражом претиш! Зато, само још ово чуј: име твоје и слава твоја много повише ће да трају него што ти то заслужи. А за утеху нека ти је и ово; као што силник твоје тело ће да запали, тако и Исусово тело изгоре по индијском обичају, и пепео његов расу се по планине и реке индијске; јер тако у Индији мртви се сахрањују.” Па се Сава снужди што ће пепео његов тако да се развеје...

Онда Јеролим пође хитро, а мени, тајним мигом, показа да га пратим. Па кад замакосмо иза ограду камену једну, где Исус први пут поклекну на путу за Голготу крст свој тешки носећи, а Јеролим ће да ми каже: “Због тебе највише дођох. Јер, сутра, заиста, крећем за Александрију а оданде лађом за Индију па ако си приправан, а ти, ајде, полази са мном!”

На ове речи сердце поче да ми удара као хиландарско клепало, а у ову главу све ми се узмути. И јасно ми се показа живот мој будући што ми остаде; да ћу и Рашку и Хиландар да оставим и у ту Индију да се запутим; само житије Савино да скончам. Јер, мора даље на Исток да се иде, по истину; пошто се показа да и овај Јерусалим више је лажљиво него свето место мада полепши град за живот не видох. А за ту Индију свашта чух, и за манастири њени, и тибетански много бољи да су за подвизивање и напредовање у вери и науци. И мора да је тако кад Исус цео свој живот тамо проведе.

Него јоште немах ту снагу да кренем на пут индијски, па, као девица некаква, одбих Јеролима као момка за удају, а све, испред себе, у земљу гледајућ. Јеролим кабалист ведро прими одлуку моју па ме утеши: “Ако ти је четрдесет и нека види се, да млађан си још за Индију и опрости што те исчикивах. Кад дође твоје време,

упутићеш се путем индијским. И, запамти ово што ти велим јер важно је; копненим Путем свиле да идеш и кашмирску земљу да тражиш и град у коме је синагога израиљска, јер, ту је гроб Исусов. А саде остај ми с Богом! И памти; истина је на Истоку Великом и Индијском!”

Те ме остави тако удвеленог и оде својим путем, па клекнух да отпочинем тамо где Исус поклекну на путу голготском. Кад, у тај час, прође, поред мене, један суманути што се издаваше за Исуса и око главе носаше глогов венац, а крстачу дрвену на леђа. И за њим ходаше руља и исмеваше га као и Назарећанина пре хиљаду и толико лета. Много, много болестан свет Јерусалим у себе примаше...

А Сави кад се вратих, овоме око опет лудачки сијаше и дочека ме овим речима: “Виде ли и чу ли Јеролим шта рече; пепео мој, сас Исусовим, расуће се по целога свету.”

Сутрадан се преселисмо у манастир Јована Богослова, а који беше близу цркве Исусовог гроба, и ту Сава службу површи и оно кости од лобање Крститељеве похрани где треба. А кад прође и тај дан, упутисмо се за Витлејем на мазге и камиле јер не беше много од Јерусалима, но пут беше стрм и тежак; као божји. И сва брда витлејемска беху под житом што Витлејем на јеврејски и значи. Ту опет на некаквог земљака сербског и одбеглог ударисмо, а име монашко би му Герман. А то беше име и нашем старом богу грома Герману але владари наши и богове на силу променише.

И монах Герман се прво расплака што своје у туђини виде, а после нам показа и пећину Исусова рођења и јасле и колевку Исусову те нас потом одведе и у пећину где беху кости витлејемске деце побијене од Ирода. А те кости нешто много велике за децу беху, а види се нису ни од матере њине; јер зна се каква је карлица женска, а

каква је мушка, а и лобање се лако препознају, ко уме.

Насамо кад остадох са овог Германа староверца, који због ту стару веру из Рашке и побеже пред Немањом, притиснух га за ове кости витлејемске да ми каже; чије су? Ту ми он понови причу да покољ витлејемске деце од Ирода је измишљен, а све зато да се покрије бекство Маријино за Египат и брука њена што роди близну копилад од римског војника неког, те хтеде и сам Јосиф дрводеља да их побије. Јер, код Израиљаца несрећа је голема и за мужа и за народ цео близанци кад се роде, а зато и Марија за Египат мораше да оде сас дечицом да их спаси од смрти насилне.

Ту питах овог Германа и за витлејемску звезду; да ли она знак је кабалиста што чух од оног Јеролима камиловодца? Овде се Герман осврну на све стране пре него што ће ово да ми каже: “Као што краљ израиљски Давид, који беше много вешт у Кабали, сачини звезду шестокраку и са њом помири сва племена израиљска, тако и Исус направи петокраку витлејемску с којом хтеде да помири све народе света. Но, то му се не даде јер петокрака простија је од шестокраке, и не обухвата све што треба, па ни све законе Кабале. Те тако, још за живота Исусова, зилоти што приђоше сатанистима, наопако петокраку изврнуше те овај знак који имаше човеков лик руку раширених саде, задоби лик јарца сас рогови увис и сас уши раширене постранце, а доњи крак беше како брада јарећа. Тако петокрака витлејемска, наглавачке окренута, постаде знак љубоморе уместо љубови, разврата уместо сполне жеље, и шкртости и мржње. Ето, у шта Кабала, тајна наука јеврејска, може да се изметне кад савршена шестокрака хоће да се замени за петокраку”, уздахну Герман кад све ово наприча те га ту дочеках: “А ти ли збориш да и Исус кабалист беше?”

Овде Герман, прогнан из Рашке, као да малко устукну и као да ме се уплаши па ме брзо испрати говорећи: “Да, нађеш, доле у Јерусалим, књиге јеврејске од кабалиста, па ћеш да видиш да Стари завет је књига

кабалистичка. Једну књигу написа раби Симон бен Јокај што живљаше у време кад Исус већ за Индију оде, а другу књигу да купиш што написа раби Акиба у време ћесара Хадријана када Исус већ умре, а поживе сто и пет лета, у Капмиру индијском. А саде, остај ми здраво, роднино моја сербска, а мени је боље малко да се склоним од ови твоји Немањићи. Јер, човек, видим, ни овде у Витлејем од њих није миран и безбедан.”

Ово каза монах Герман па шмугну низ келије манастирске и нестаде као дух некакав.

Сава доцкан чу за овог Србљака староверца па ће да ме питају: “Где ти је тај Герман, Герман га његов згромио? И што то тајно збористе, вас два, васцело поподне?”

Ту масно слагих да Герман ми кукаше за Рашку и земље сербске где не може више жив да се врати него овде у туђини скапава. А Сава ће на ово мое: “Ко пећину Исусова рођења чува обасјан звездом витлејемском тај не може да скапе. И, ту му је завичај и дом, повећи него у Рашкој.”

Него не прође много дана, а чусмо да онај Герман умре од туге големе што роднину сербску у туђини виде и од те жалости срдца му његовог не сачува га ни петокрака витлејемска, ни шестокрака Давидова. А нешто думам; не погуби ли Германа неко од пратње Савине? Од ову мисао мрачну прође ме нека језа, јер, шта ако Сава, још колико ноћас, и мени крвника у келију пошаље и ово мое житије и писување се напрасно заврши. И усели се, тако, у мене неки страх, па сву ноћ зазирах и чеках крвника у келији. Јер, од властодржца, па нека и мантију носи, сваком злу можеш увек да се надаш...

Остаде још Витанију да походимо, што исто близу је Јерусалима, па после да се упутимо на Кумран уз Содомско море и свету реку Јордан, те уз Јордан и до Галилеје да стигнемо, а и до Назарета. А за Витанију свако чу јер тамо Исус Лазара, брата Марије и Марте, диже из мртвих; њима двома за љубов. И ту много

погреши и науку своју лоше употреби јер прост свет помисли да то његова је наука; мртве да диже, па почеше, по томе, највише да га славе. Него светина таква је; уместо свако за себе да се труди да овлада науком, што је Исус донесе из Индије, и, уместо, свако себи да буде видар и тело своје толико да упозна, да може сам из мртвих да се подигне, светина више воли да се разлењи и да од другог за своје тело и душу помоћ тражи...

А зашто човек из мртвих не треба да се диже, то чух од једног монаха витанијског што познаваше књиге индијске. А овако тај збораше: “Душа тело кад напусти, она мора да се припрема у друго тело да уђе и у то друго тело да се унапређује, а не у старо тело да се враћа као у старо гнездо јалово. Зато Исус Лазару мага рећу услугу направи јер, када га врати у живот, овај Лазар нити жив, нити мртав беше, те остале дане проведе у животу као сенка некаква јал биљка. А свети-на, која много за душу не мари, него само тело што дуже да јој траје, поче одонда Исуса као месију да слави. Јер, народ израилски од давнина верује да месија кад дође онда сви мртви из гроба ће да устану. Те Исус колико науди Лазару, још више науди себи пошто почеше у народу месијом да га називају и тако окрену властодржце јерусалимске против себе и дани му беху одбројани. Него још ово да кажем; кућа Лазарева очувана би, те се виде колико богат беше. Па, нешто, овако, думам: овај Исус сиромашнима се обраћаше, а од богатих себи Марију за жену узе. А, богати га и скинуше живог са крста и спасише га. Јер, онај богати Јосиф из Армитреје потплати стражаре и вином их напоји као свиње док Исуса са крста скидаху. И не излечи ли Исус челнику страже сина јединог од одузетости? И не начини ли се овај челник римски глувим и слепим кад спашаваху Галилејца? Па се питајем нешто; какав човек би тај Исус кад би по вољи и богатима и сиромашнима, и

добрима и злима? И ако беше божји син зашто се пачаше међу светином и у власт, а и у побуне народне, кад за свеца само пустиња и бог су дружба достојна...

Те ми опет, на ум паде; што се ми Србљи у ту мутну причу Исусову толико уплетосмо кад нејасна је као мутна река која не знаш шта носи. Јер, ко ће, саде, после хиљаду и двеста лета да зна ко и какав беше тај Исус у кога поверовасмо?

Сас ову мисао проклету вратих се из Витаније у Јерусалим, а ево и записах је, и тако житије ово изложих опасности големој, а и себе. А ти Господе, спашавај. *Амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТСЕДМА

(Похођење реке Јордана, Кумрана, ње Содомског мора и манасџири ондашњи, а и како видесмо језеро галилејско, ње Тиберијас, Магдалу и Кајернаум, ња њошом Назаретџи и гору Тавор и шџа шџамо чусмо о њоџибији Крсџишџељевој, Боже сачувај.)

Подуже се спремасмо за ходочашће на свету реку Јордан јер требаше кроз Јудејску пустињу брдовиту да се прође, и да се сиђе до Содомског мора које најниже на целом свету је. Те нађосмо и новог камиловодца, а патријарх јерусалимски нам даде и пратњу оружану. Пошто, по Палестини, испред Саве иђаше глас о њему и да са нама иде цела ризница. А пустиња Јудејска као створена за разбојници беше, сас многа брда, пећине и места скровита. И та брда јудејска чудна беоше и имаоше лик камила големих, и, као жива да беху. Тако човек кроз њих кад иде, све му се чини да ова брда по њега иду. И још нешто ме зачуди у ту пустињу, а то је да видех много повише овце него по наша брда и пашњаци; иако, овде, травку једва можеш да видиш. Чудо једно како у ту пустињу живо беше као, на какав сточни сабор.

Ово је важно да се каже зато што један народ кад је жив, и у пустињу жив живот води, а други народ кад је мртав њему ни бујне шуме, ни пашњаци не помажу, па су му као пустиње. А такав беше сербски народ у време Немањино и Савино; ни жив, ни мртав...

На пола пута до мора Содомског, показаше нам дом оног доброг Самарићанина те ту малко отпочинусмо, а Сава се као дете поигра сас једно мало камилче што мајку своју јадно изгуби.

“Ово камилче је као народ мој што од матице своје се одвоји и као сироче, сада, плаче и јауче, а ни мени није побоље. Те сневам често како у стари завичај се враћам са народом својим.” А за Саву стари завичај беху свете реке Тигар и Еуфрат, а први сербски пастир Сет син Нојев... Него о томе боље да не казујем више ништа...

И, после једно брдо, пуче поглед на содомско море и свету реку Јордан. А ова река мала беше, готово речица, а не онако како је себи предочисмо свете књиге читајућ. И још нешто; ово море слано беше као биље, очи да не можеш да умијеш и да ослепиш од ту воду.

Прво наиђосмо на Кумран где се, у оно време Пилатово, склонисе есени код којих и Јован Крститељ још као дете би. Те једни зборе да Исус и Јован прво у Кумран се сретосе, а други зборе да се на реци Јордану сретосе где Јован народ покрштаваше. А мени ова друга прича ближа беше, а, ево, како она иде: Кад Исуса Назарећани потераше, он прво умаче у Капернаум, галилејско село рибарско, а до њега одмах беше село Магдала, одакле би његова Марија. У Капернауму би синагога мала у коју Исус поче да научава Будину науку, а Петар и брат му Андрија случаху га као деца. И ту Исус направи прва чуда своја; а то беше ходање по води Генезарета. А и, после, кад силан народ поче у Капернаум да хита, а Исус их нахрани рибом и хлебом. А и на свадби својој у Кани Галилејској, где се ожени са Магдаленом, у кући родбине своје, од воде направи вино кад, ово, не достигну гостима. А све ово беху Исусове работе магијске; и оно ходање по води, и пуна мрежа

риба, и хранење многољудне светине, па и ово претварање воде у вино. И све то Исус работаше да покаже колико је моћна наука Будина и сви му вероваше да јесте. Па поче још и месијом да се назива, а месију Израиљци одавно чекају, пошто пророци њини стари га најавише. Него и Јована Крститеља што покрштаваше у Јордану, исто месијом народ називаше иако овај то одрицаше. Те, дође време да се сретну две месије; да се види ко је прави, а ниједан не беше истинит. Јер месија је нешто што човек сам себи умисли, а народ прихвати.

Исус са својима дође у Кумран код есена јер чу да Јован овде станује. А ови му рекоше да Јован није више код њих него да је у пустињи код Јордана где чисти и крепи од грехова оне што му долазе. Ту се Исус распита потанко; каква је тајна очишћења и крштења есенског? А ови му рекоше да Јерусалим, прљав је много, не само од смећа и ђубришта већ и од непоштовања закона Мојсијевих, те да се грађани Јерусалима скроз заборавају па почеше да живе као римски погани. Зато они овде у Кумран далеки се повукоше, да живе онако како Јехова преко Мојсија Израиљцима нареди. А тај њихов живот есенски сличан беше нашем богумилском јер у братству се живљаше јал у опшћини. Па и Исусу се то свиде и реши да усвоји тај живот у братству и опшћини али не тако строго, сас строги постови и чишћење и прање, обредно и свакодневно. Јер есени сваки дан се праху обредно и гњураку у каде камене, да се перу не само од прашине пустињске него и од мисли зле и прљаве што се лепе за човека као песак ситан али штетан; за есене мисао зла беше тварна као и свака прљавштина и блато.

Кад подробно упозна науку есенску, а која би староизраиљска и кад нешто од ње усвоји, Исус са својима крену на Јордан да тражи Крститеља. И нађе га како крштева те му приступи али не хте да се скине у наготи и да се загнури него само стопала покваси. А

Јован одмах се опсети ко је овај братучед. Те умни Јован не хтеде зло неко велико ту да се изметне, па каза оно што пише у сва јеванђеља призната, да Исус је месија и Божји син.

Но, Исусу то мало беше него каза Јовану да пође с њима на Јерусалим, сас оном светином која још увек Крститеља за месију држаше, те да сруше власт издајничку јерусалимску, а која се слиза са римским ћесаром. А Јован ово одрече и не хте да крене са Исусом, а камоли и сав овај народ у ту несрећу да поведе. Тако пропаде Исусов наум, те се ту месија из Назарета разгневи, а и ови његови, па мало би потребито Јована одмах сас они кратки мачеви да исеку и Јордан свети окрваве.

Исус их у томе спречи али реши Крститеља да убије; јер две месије у једном народу не могу да буду...

А Сава кад опет чу причу ову згрози се, а и ми остали с њим и небо нам се преврну од ове истине. Но, то се деси човеку од сваке истине големе. И Сава и овде на Јордану у манастиру Јовановом купи, за злато, парче од лобање Јованове; нека се и она нађе.

Ту ноћ, што заноћисмо у манастиру Јована Крститеља поред реке Јордана, овако нешто думам: зашто месија који доноси туђу веру јачи је од оног што стару проповеда? И зашто народ увек за новом вером и новим месијом се поведе? Јер, као што народ израиљски поведе се за Исусом и вером Будином тако се и народ сербски поведе за вером туђом християнском коју Немања и Сава утврдише?

Него умало да заборавим ко нам све ово исприча за убиство Крститељево; то беше нови наш камиловодац, Арапин иначе, па све што каза за Исуса и Јована можда и није истина. Но, и од других за ову причу чусмо па и од монаси манастира Крститељевог у коме заноћисмо те не знам шта да мислим.

А приче ове сатанске чусмо и кад пођосмо низ обалу мора Содомског и према манастиру Саве Освећеног по коме наш Сава име доби. По пећине пусте њине, као

анђели, живљаху дане и године старци испосници који и манастирска општежића презреше јер и у манастири њини поче више на земаљски него на небески живот да се гледа и мисли. А ако ћемо право, општежиће није подобно за напредовање у вери и божанској науци; оно више тражи од монаха да се пред Исуса и иконе монах слепо клања уместо душу своју у тишини да изграђује и у себи Исуса да управља и диже.

Те и ови старци анђеоски рекоше да Петар и његови, за Исуса, починише над Крститељем оно злодело, а и још многа друга, те се тако упрља наука индијска и Будина. Овде се мисли и на оно одање Исусово по води, претварање воде у вино и множење риба и лебова чиме Исус хтеде за месију да се прогласи.

И све ово од старци анђеоски што чух, ране кржаве у срдцу ми зададе. Јер, иако богумил бех и ми Исуса за светог Божјег сина држасмо који као невино јагње страдаше науке своје ради. А оно, ето, полако се показиваше да црква християнска, против које ми богумили јако бесмо, само огледало Исусово беше. Јер, оне смуте што Исус чињаше и црква данас чини. А ми, јадни, веровасмо да црква данашња Исуса кривотвори те да он чист као јагње беше, кад ето и он вук у јагњећу кожу беше.

Па ова помисао као муња ме ошину и душу ми ожеже, а за Саву не знам колико га приче ове унесрећисше; он и надаље само за мошти се распитиваше и куповаше их да од Рашке Нови Јерусалим прави и што више да га учврсти. А могу ли сербске земље сас ове лажи големе и християнске да се учврсте, јал ће само још побрже да се скроз раслаби држава наша и пропадне у трулежи?

Тешке ми беху ове мисли мое, као товар магарећи и свакодневни, и слаба утеха ми би што ми монах Мојсије из манастира Саве Освећеног дошапну да они старци анђеоски у пећине оближње што су, да су малко на своју

руку, и као с ума сишавши и да зато онако лоше за Исуса зборе. А ум им се помрачи од оноликог поста и самоће пустињске, а можда и Сотона у њих се усели

Сава наш као омађијан само понављаше: “Мошти, мошти свете ми дајте!” У главу му се уврте оно што нам Јеролим Камиловодац збораше о сеоби душа, што индијско је веровање, па тако Сава поверова, овде у пустиње израиљске, да у Сави Освећеном беше душа Исусова, а сада да пређе у његово тело. И кад већ не здобави мошти Исусове, а оно бар од Саве Освећеног да их има и, тако, уза себе душу Исусову што више да задржи. А поред моштију Освећеног доби и штап монашки његов и од њега се до смрти не одвајаше.

Ето, све то нас снађе у ту Свету земљу, а шта ће од свега Доментијан да забележи, е, то је његово.

Оданде, од манастира Саве Освећеног вратисмо се на ушће Јордана у море Содомско и опет заноћисмо у манастир Крститељев, а одатле, уз Јордан стигосмо до извора његовог, а то беше језеро Галилејско јал Генезаретско како га још зову. А ту кад дођосмо брзо се створисмо и до Капернаума који беше с ону, северну страну језера где се, Исус први пут појави кад из Индију дође, а све бежећи од својих Назарећана што хтедоше да га каменују због науке далекоисточне.

И ту, у то село капернаумско и рибарско, одакле би Петар и браћа му, а где Исус прохода по води, беше сада један за кога говораху да исто уме, као Исус, по води да иде; као по тврдом. А кад га питасмо : “од кога ту науку научи!” а он рече: “од оних од којих и Исус”, што ће рећи да и овај старац беше трагом Исусовим у Индију двадесет лета. Те га сколисмо да нам ода ту тајну ходања по води, а он као да му за срце прирастосмо откри нам је: “Не одим по води, па ни Исус то не могаше. Него одавде са обале јал из келије моје, јако и непрестано замишљам како ходим по води, па људи мој лик тамо на језеру , уистину, виде. А то се све вежбом постиже и ко од вас хоће да научи ходање по води нека остане овде код мене, једно десет лета, а можда и мање. “

Но, нас пут за Назарет чекаше те кренусмо колико с јутра, а све у страху да Сава да остане код овог старца ходање по води да учи, а и ми с њим толике године.

Успут, у Кани Галилејској, куписмо вино, а купавосмо и кости јеванђелиста и оне од пророка Малахија, али мошти Исусове нигде не нађосмо нити нам их ко више понуди, чак ни ситан лопов. Оде тако злато Радосављево, а ми немасмо још ништа Исусово. Макар мали прст његов, па онда за тај мали прст да се ухватимо, па да од рашког двора Нови Јерусалим направимо, како оно Сава вазда збораше.

А прст Исусов да нађосмо, наша била се, некако, и шака и рука до рамена, са срећом божјом и цело тело, те би Исус нама почивао јал у Жичи јал у Студеници, ако не у Расу. Овако, злато издавасмо улудо, а за узврат свугде слушамо да Исус се врати у Индију. А Саву највише заболе што много умног християнског света ово исто збораше, па и свештеници и црквени великодостојници, и све и да куписмо лажне мошти Исусове ниједна црква, ни источна ни западна, ни коптска ни јерменска, не би Сави признавала наш Нови Јерусалим у Расу.

Тако о Исусу две истине беху; једна за узвишене и посвећене у тајну о Исусовом животу индијском, а коју чуваше за себе врховна власт црквена и јерусалимска, а друга за светину да ова и надаље љуби јеванђеља лажна и књиге свете, и на ходочашће јерусалимско и надаље, да се иде и скапава са Исусом на уснама. За ту светину нека остане да Исус распет умре и васкрсе трећег дана из гроба каменог мада свако ко ће да чита ово житијце знаће шта је истина права, а ти, Господе, чувај ово моје писаније и множи га као пастир добри што стадо своје множи и увећава. Јер, ја само сам зато на овај свет дошао и ништа световно не жељујем; сем ово писување, ово мое радовање, а и то је световна работа. А држим да Сави тешко паде што се без мошти Исусових за Рашку враћамо те ме позва на разговор тужан и каза:

“Никад Рас неће Нови Јерусалим да буде него оно што и сада јесте; мала државица, јадна и мала престоница. А овај Јерусалим израиљски што походисмо, увек ће да буде Јерусалим вечни; лежао у њега Исус јал не. Него, хајде, ове мошти разне што куписмо за силно злато да носимо хитро за отаџбину, да ојачамо и утврдимо цркве наше, колико се може а после да се спремамо за ту Индију. Јер, гроб Исусов док не нађем, нећу да се смирим.

Приводисмо, тако концу наше прво путовање кроз Палестину, а ни злата више немасмо много; све оде на мошти лажне, и манастири палестински.

И као што бива у приче источњачке и чудесне, када се оне ближе своме крају, тако и нас пред крај путовања чудо големо узнемири. А ево шта би: напустисмо Јерусалим и земљу палестинску и дођосмо до града на мору званог Акр. И како стигосмо у овај град, тако чусмо за причу како лобања Исусова овде је. Јер, као што Исусу Петар главу Јованову донесе у пустињу, тако и Јованови ученици Исусу по распећу главу отсекоше да и учење Исусово обезглављено буде. Те Сава, зачас, заборави причу о Исусовом повратку за Индију и поверова у ову најновију што чусмо. Па оно што тражисмо, а не нађосмо по цркве и манастири палестински, нађосмо кад морски трговци који све имаху да продају те и лобању Исусову. Сава ту се кроз распамети па даде и последњи златник за ову лобању, а оно његово верско лудило му се поврати, па, ваздан, понављаше како му је писано да на крају ходочашћа јерусалимског добије оно зашта жудно трагаше.

И нико од нас смелост не имаше да му каже да та лобања није Исусова те да је не купује од трговца. Тако још једном оде буд зашто оно злато сербско што нам остаде. А купи Сава од овог трговца лукавога још и стиракс и камфор сас који га трговци и омамише док му лобању Исусову продаваху, па омамљен стираксом и

камфором архиепископ наш ридаше и понављаше: “ Дођох до лобање моје, еве, једно сам са Исусом!”

Него да кажем и ово; овај стиракс Сави потребит беше за валсамовање не би ли и он, архиепископ наш, постао вечан као фараон египатски. Тако се украсмо у лађу и, од бога чувани, стигосмо у Никеју, а да нас не нападоше ни разбојници морски и друмски, нити какве болештине азијске. А у овој Азији, цареваше благочастиви Калојован Ватац те се обрадова много Сави нашем јер чу за архиепископа нашег да је велики занесењак за Христа, и да грдан стиракс и канвор из Палестине носи. А сваки цар и самодржац више воли стиракс него ли отаџбину своју; јер стриракс вечним његово тело чини, а отаџбина трошно је дело царева која траје док и ови цареви су у животу.

За лобању Исусову, Сава пред Калојованом молчаше; да је овај не потражи за себе. Јер и њему она беше поребита пошто царство никејско трошно беше као и рашко краљевство, па лобања Исусова, нека је и лажна, Калојовану исто би добродошла. Него Калојован, преко својих беше начуо да Сава лобању Исусову са собом носи па поче да га запиткује и тражи од Саве да му дадне једно парченце, ако већ неће половину. Сава се бранеше да никакву лобању Исусову са собом не носи, а Калојован га притискаше те му обећа да ће заузврат дрво од часног крста да му дадне. Ту Сава не попусти него и надаље своје тераше, како нема лобању Исусову, али стиракс може да дадне за дрво од Часнога крста на коме Исус разапет беше. И убеди цара Калојована да му дадне стиракс за парченце од Часнога крста Исусовог и срећан беше што ову трговину направи, све овако говорећи: дСтиракс нови за себе ћу да нађем кад за Индију кренемо, а дрво од Часнога крста Исусовог у Индију, не расте.”

Тако понесосмо и дрво од Крста за Хиландар, а да ли и оно беше право јал лажно, е, то нико не може да ти

каже.

Но, кратка беше ова радост Савина. Јер, од Калојована кад кренусмо морем за Свету Гору нашу, на пола пута, тамо где она држава Атлантида пропаде, ухвати нас бура голема, па се море дизаше као планина те не знам како у животу остадосмо; али све нам море прогута; и лобању Исусову, и колевку његову кад дете беше, и калофонт Христов кад дијак беше и са њега писаше, и прстен Маријин. А Саву једва задржасмо у море по њих да не скаче, а он полуде од бола све овако плачући: “Ништа, ништа од Раса неће да буде, а камоли Нови Јерусалим!”

И тако, јадан и чемеран, у Свету Гору стиже нит без једног златника, нит без мошти Исусове, а толики пут прође и здравље своје веома наруши. И прође подоста дни, а да нико невиде из келије своје хиландарске Сава да излази, а оданде почесто уз молитве чу се и сербска држава како се жали.

Тако се заврши наше прво ходочасно путовање у Свету земљу, и у те дане хиландарске, више суморне него радосне, овако неште за себе толковах: тај Исус Назарећанин, какав човек беше када, ево, хиљаду двеста лета после њега толики народи јоште у њега верују. Толика ли је неправда људска распростра и човек толико ли је сам и немоћан да од јада, причу Исусову уза срдце привија. Јал овај Исус Назарећанин, уистину, беше Божји син што се очисти као ањео у тај Кашмир индијски па донесе овамо оданде енергију голему што Буда је пре Исуса сакупи и расу око себе? Не донесе ли Исус ту снагу голему духовну и не просу ли електрину њену на народе, израиљски, јерменски и коптски и недодирну ли та електрина и овај народ сербски, а и овог нашег Саву кад на свога Вида тако брзо заборавише? Јал га не заборавише?

А думам и ово: да ли наука Исусова пријемчива због електрине јал зато што Исус опшћину осно-

ва, па тај живот опшћински примаман би за људе и народе напаћене? Јер у те опшћине сви као браћа и сестре беху, све заједно живећи у једнакости и љубови и од чијег опшћинског начела и манастири насташе ови што их знамо до дна данашњег. Па тако у те опшћине живљаше се као у какво царство небеско за чим Израилџи жуђаше од вајкада, а и овај сербски народ у братства своја од пантивека живљаше...

Но, онда ми и друго долази на памет, а то је да свако ко до гнозе своје и душе своје држи, те који је просветљен, на причу о Исусу Назарећанину другачије гледа. Гностику, а и богумилу јасно је; да Исус је оно место у души човековој где се састају Бог и Човек. А неки наши учени овако кажу; Исус је оно место где се роди Бог у Човеку и где се роди Човек у Богу и да то место, у души човековој, истинско је царство небеско. Јер, ту, у души човековој, човек се у савршенству свом открио Богу и Бог се у свом савршенству открио Човеку. И ко то не разуме тај ни богумилство, ни христијанство, ни Бога јединога не разуме, па се залуђује и храни се сас приче јеванђелске и житија која ко зна да ли су истинита и од ког су писата. И важно ли је гроб Исусов да ли је у Јерусалиму јал Кашмиру јал још источније, као што неки зборе? Јер, гностик и богумил, кад помене име Исусово не мисли на оног земаљског Исуса Назарећанина, већ на овог Исуса поред срдца што му је. А то је, понављам, оно место где се Човек и Бог састају и упознају, и један другом у најсјајнијем светлу показују; то је учење богумилско. Па још хоћу да велим да христијанство не створише толико ни Исус из Назарета, нити његови рибари и зилоти, нити цркве и иконе, колико га гностици са својом науком узвишеном подигоше високо у пустиње, а даље од манастира.

А Сава наш, Архиепископ наш, повише беше опседнут гробом Исусовим који хтеде да нађе и мошти Исусове пренесе за Рашку. Уместо да душу своју уздизаше гнозом, он хтеде моштима Исусовим државу да јача; те нити државу ојача нити себе још више уздиже.

Уместо да путује што дубље у себе и Исуса унутра да нађе, архиепископ наш, спремаше се за далек и мукотрпан пут за Индију по мошти Исуса Назарећанина, а не по науку Будину што слична је гностичкој и овој мојој.

Но за пут овај индијски Сави опет грдно злато требаше те морасмо хитро за Рашку код братанаца његових и велможа, који исто о Расу као Новом Јерусалиму сневаху. А тамо у Рашкој шта нас чекаше, боље да не бележим, него онда ово житије штуро би било. Но, овде толико од мене јер и мени одмор од путоштваја силног је потребит, а и калофонт малко ми се огаде и ово писување. А ти, Господе, праштај за ово што рекох јер писување је најтежа работа што је Ти човеку подари, а Ти ни једну реч не написа. А саде, *амин, амин и амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТОСМА

(Како Владислав у одсусѡву Савином, зарад ходочашћа у Свешу земљу, склои заверу ѡрошив браћа Радослава, кроз ѡгрченог, а богами, скова смуѡу и ѡрошив сѡрица му Саве, ѡа овај мораше да усѡукне и да Арсенија за архиеѡискоѡа ѡосѡави, и ѡошѡо неѡжељан у Рашкој ѡосѡа, шѡа му друго осѡаде него оѡеш у Палесѡину да креће ѡо мошѡи Исусове, и даље, за Индију.)

Још док у Хиландару кости и душу од пута палестинског одмарасмо, све сећајући се шта нам се, успут, и добро и лоше згоди, стиже глас из Рашке да Владислав хоће брата свога, краља Радослава погрченог, да сруши те се Сава пожури за отечество. Успут у Солун, где га прими грчки цар Тодор, а отац од жене Радослављеве, исто му потврдише; да млађи Владислав хоће да удари на окруњеног Радослава, те Сава обећа цару Тодору да ће ту заверу да спречи. Тодор му даде царску пратњу до међе грчке државе, па пошто

здравље Савино све више беше нарушено, рече архиепископу нашем да му јавља по гласницима како му је, бар док грчку земљу пролази. И на међи сербској пратња га чекаше Радосављева сас све епископи и игумани сербски, а приђе и краљ Радослав међи сербској, стрица славног да дочека. А Владислава не беше. И ту Сава одмах виде да то на добро неће да изађе. Јер, Сава се опсети зашто Владислав не дође да га дочека, а то беше ради тога, што Владиславу дође глас како Сава цару Тодору обећа да ће зета му Радослава на власти још више да утврди.

А друго где се Сава замери и Радославу и Владиславу би што узе тело оца им Стефана Првовенчаног из Студенице па га пресели у Житчу, у архиепископију своју. А тиме Сава хтеде братанцима својим да каже да отац им Стефан не само што заврши као монах, па треба у Житчи да лежи, него хтеде да им стави на знање и то; да важнији је и монах обични од краља, те да власт црквена је над влашћу световном и краљевском. Е, то му ниједан од братанаца, а и од велможе силне, не опрости а што ће мало после да се види.

Још кад поче сербску државу да обилази и да куди и грми, као да је Исус Пантократор, а онда то и велможама дозлогрди па код Радослава почеше да дробе против Саве како хоће скроз да их развласти; те све велможе сербске, уместо мачеви оштри, ризе и штапови монашки да носе и сас иконе ли ову државу од иноплеменика да бране. И још ово досолише велможе Радославу; може ли световну државу да замени држава црквена где ће власт да буду игумани и епископи, а архиепископ да је изнад краља? И то архиепископ, који, као да није баш и чист са памећу, сваки час за себе виче да је раван Исусу и да у њега сваки Србљак мора као у Божјег сина да гледа.

Кад Радослав каза стрицу свом шта велможе све зборе, а Сава и на њега загрме: "А боље ли је, место мене, да влада државом она твоја жентурача распусна

која двор твој погрчи па још мало сербски говор на двору скроз ће да замукне, а злато се расипа за блуд свакакав и раскош. Него заиста ти кажем; зло велико ће да буде ако ми се не покорите и ти, и велможе. Земља у расуло ће да оде а сем мене нико нема, међу вама, ту снагу християнску и божанску, што је на ово ходочашће накупих у себе. Зато пусти, Радославе, да спасим ово отечество градећи од њега државу церквену где игумани и епископи велможама ће да управљају, а не да их слушају као што до сада беше. Само овако држава може да нам буде тврда кад преко моу харизму и закон од Исуса прима!"

А ово што збораше Радославу, каза и велможама његовим; да живе мало више апостолски, а не као звери да се грабе за богаство земаљско које зачас исчезне, него да се грабе за богаства Господ што их од себе даје, те да се богате делима добрим. И још им каза да велможа не сме много над себра да се узноси јер пред Богом равни су, па тако и на земљи треба да буде пошто сви смо од истога земнога праха. Исто грдеше и војнике и њине старешине да се ману грабежа свакаког него да се држе онога што им се царским давањем даје, а и својих отрока и супруга.

Тако свему што беше моћно и силно у држави сербској, тај и такав Сава дојади сас те његове претње па сви гледаху да га примире али не знадоше како. И опет се понови оно од раније; неки слаху крвника да му живот сас кратак мач прекрати, други га троваху а, некако, опет остаде међу живима, а и ми с њим. Јер, када то зло удараше на њега, удараше и на мене него није време за ту причу, о томе како крвницама нашим измицасмо.

Јадни краљ Радослав, поред муке са стрицем му Савом, имаше муку голему и са женом му која скроз га обузе, а брат млађи Владислав окупи око себе многи незадовољници. Те дође и тај дан кад га Владислав гурну

са престоља и изгна из државе, а овај мученик са оним његовим ђаволом женским одбеже у Драч. А Сава ће на ово да каже: “Ако је од Бога, нека буде воља божја!” Па поче и Владиславу да збори како власт световна мора да буде под архиепископом, те да ће држава сербска тако брзо да ојача јер Исус је у њему, Сави.

Владислав, који пргав беше, ово ће да каже: “Стриче мој, кад толко је тај Исус у тебе насељен, а ти, благо мени, иди и насели се у тај Јерусалим одакле и дође. А нас остави овде да државу водимо како знамо! Јер, где чу да је архиепископ више од краља, а игуман од велможе и чу ли, негде, да постоји држава црквена без велможе и војници сем у ту твоју Свету Гору?”

А Сава ће: “Братанче мили, а зашто, сине, држава сербска да нам не буде као Светогорска, па Рашка да нам буде као некакав манастир големи и у њу светогорски да се живи као што и записах у Устав хиландарски? Зашто по хиландарској самоуправи, не само монаси хиландарски него и народ сербски да нам не поживи? Јер, ову самоуправу донесох из манастира Саве Јерусалимског, што ће рећи, са њом кроз све наступајуће векове може да се живи! Јер, колико су, ево, стари манастири палестински само зато што су на самоуправи засновани? А и та самоуправа од Исуса је, ако ме верујеш, јер и есени кумрански по њој живљаху.”

Овде се Владислав само насмеја, па ће да каже: “Де, стриче, не ломоти више сас ту самоуправу. И онако међ властелом, а и међ народом, о твом здрављу душевном свашта се збори. Него да ти даднем товар злата па да идеш опет те мошти Исусове да тражиш и гроб његов индијски, јер намеран сам у Милешеви задужбину да дижем и ту себе, са моштима Исусовим да покопам па да буде, у Милешеви, тај твој Нови Јерусалим што га јоште сневаш.”

Но, Сава виде да братанац са њим само спрдњу тера те клону сасвим и преко ноћи остаре јако. И, одједом јасно му би да сербска држава није више за њега, Саву, него да треба да се спреме, одмах, за Јерусалим и за ону

Индију. Јер, и Света Гора ти је мала кад се вратиш из чудесну Палестину.

Пре него што ћемо опет на пут палестински да се крећемо, Сава успе оног несрећника Радослава да сачува, а кога и жена у Драчу са туђинским господарем остави, и једва и главу сачува од љубавника жениног. Сава га, некако, избави из те беде, па га замонаши и даде му име монашко Јован и тако га заштити да га Владислав којим случајем не убије, све рачунајућ да неће на брата замонашеног руку да диже.

Аи ово да исприповедам пред друго ходочашће за Јерусалим; одосмо код једног старца слепог, а видовитог да нам пророкује. Он живљаше у шуме жичке па му једва колибу нађосмо пред којом као кип сеђаше. И кад му рекосмо ко смо, и зашто дођосмо, а он поче од Саве. Узе му бројаницу монашку, колико да има нешто од њега, те јасније да пророкује. Па овако поче: “Ти, Саво, кроз векове ћеш Србљак највећи да останеш па твоје име кад почне да се заборавља онда и народ сербски полако ће да почне да гасне, па ће, некако, да се изметне и претопи. А иноплеменици што ће, пре тога, на ову земљу да ударе, знајућ колико си моћан за овај народ, трупло твое валсамовано ће да запале; але још неко време име твое и овај народ ће да трају. Кроз војне многе народ ће да те помиње и гине сас твоје име на уста, све и кад Србљи петокраке витлејемске на чело ставе, а други лобање мртвачке. А кад прође и та војна крвава и голема и за овај народ судбоносна, још ће име твоје да се помиње, али све потакше, као свећа кад гасне над покојником. Е, после ће таква војна да се згоди као што и личи за крај света. И сви народи, па и Србљи, ће да се потикају а остаће у животу само они што из градова големих у планине и шуме избегну јер, на градови ће сунца, од људи справљена, да падају и све ће да спрже те род људски скоро ће да се затре и на веру Исусову, а и сваку другу скроз ће да се заборави. Тако ми је, ето, каза-

то. “

Ту ће Сава: “А Исус, тад ли ће да сиђе по други пут на земљу?” Старац мало стаде па прозбори: “Е, то ми није казато!”

Сава ће још да питају: “Овај мој пут за Палестину како ће да се сврши?”

“Намеран си много даље и источније од Палестине да идеш, тамо мошти Исусове да тражиш. Него те мошти Његове, толико су далеко, да ти жив до њих да стигнеш не можеш, па боље ти је даље од Синајске пустиње да не идеш него да се вратиш овде да умреш у своју роднину. Мада ни ту срећу нећеш да имаш јер код Бугара, у Трново њино, оћеш да умреш, па после једва тело твоје овај Владислав ће да добије од бугарског цара и једва ћеш у Милешево мртав да се скрасиш. Толико ми се за тебе Саво, казује. Него да видим за ови други шта им је писато.”

Те Доментијану каза да ће слава његова писарска кроз векове голема да буде, а Арсеније само што архиепископ не поста. Па дође и до мене и затражи бројаницу моју да му дам и, ту, старац малко затрепери, па каза: “Овај ће до гроба Исусовог индијског да стигне але двадесет лета до њега ће да путује све боравећи по манастири источњачки где калуђери косе и браде не носе и у црвене и жуте ризе се увијају. Па кад обзнани где је гроб Исусов, а то је тамо где слунце из море искача, тамо ће и да остане овај чију бројаницу, саде, држим. И живеће на једно острво, у село једно рибарско што је као капернаум, поред језерце једно што је као Галилејско.”

Сердце ми опет у грло удараше, те једва питавах за житије ово Савино што писујем; шта ће с њим да буде. Те ми пророкова и за житије Савино: “Житије Савино из испоснице твоје у библиотеку хиландарску пренето ће да буде и у посебан ковчег има да се чува; далеко од ока свачијег. Тако ће да остане скоро два века, па онда у потаји, три монаха има да га преписују па ће

житије твоје да се учетворостручи. Али, не за дуго: јер једно ће у пожар хиландарски да изгори, кад и библиотека подоста пострада, а онај други препис ће да спали игуман хиландарски кад дође до њега. Житије, од твоје руке сročено, некако ће да остане у Хиландар, али не у библиотеку него на место једно скривено у пиргу Савином. А онај трећи препис, спаси један монах што га пренесе у државу сербску, у манастир један што се подиже у земље нишавске, у планини сувој и без воде, а одакле си ти, и родом. Но тај манастир скроз ће да буде разорен, од иноплеменика некакви непознати сас главе умотане и мачеви криви као млад месец. А житије тако ће да се сачува што ће сакрито да буде у гроб оног монаха што га у манастир разорени донесе из Хиландара. И тај монах Растоклија ће да се зове. После четири века гроб Растоклијин раскопаће монахиње руске што настанише манастир обновљени, па ће препис житија овог да нађу и да га чувају у своју малу црквицу, што је одмах уз цркву голему посвећену Димитрију Солунском. Тако има да буде све док не прођу две големе војне светске и док у манастир не дође монах по имену Сава, што у манастир и две ћерке монахиње имаше из живота мирског. И тај ће Сава да чува житије твоје све док из града не дође учени свештеник Војислав те ће овај да га поново препише и уприличи на језик којим ће тада Србљи да говоре, а овај наш ће потпуно да забораве и неће да знају да га чате; као грчки да је. После ће код овог свештеника да дође некакав Рус, из отаџбине своје изагнан, а тај Рус биће чувен по томе што богумилске књиге има да зна као, саде, сас њих да живи и да их писује. Рус ће да узме житије Савино од свештеника уприличено, па ће да нестане у туђину западну, у Галију, колко ми се казује. А син овог Руса зваће се Лав и он ће житије Савино да носа по Јерусалиму и ради житија ће у овом Светом граду и главу да изгуби и то на Ускрс. Но, онај свештеник Војислав оставиће за собом још један препис и до њега ће да дође некакав писар, наш Србљак. И тај ће да га умножи на хиљаде читаве сас некакво сокоћало које пис-

ара замењује, па ће онда за житије твоје о Сави да се расчује на све четири стране света и цео свет писмени моћи ће да га чати. А том писару нашем име ће да буде Драган и многе невоље големе имаће јербо и тада, после осам века, више ће да се верује ономе што Доментијан написа о Сави, а не ономе што ти написа, сине Теофиле. То прозирем да ће да буде сас твоје житије о Сави, а и сас твој живот. Толко ми је за тебе, еве, казато!”

Ово каза старац видовити па ми врати бројаницу моју од козине, а да не знах; да ли сам радостан јал тужан због ове моје судбине што ми је писата. Па нешто рачуњам; боље је човеку да се каже судбина његова јер онда се овај побрже изравњава са Богом. Јер, Бог што је друго него онај што зна судбину своју, а, притом, и свега другог и васељене му. Тако, барем, сваки богумил сматра, а и староверац.

Потом нас отпрати овај старац од себе и бесмо спокојни; сваки од нас, саде, знаше своје и по томе се равњаше до краја живота. А оно што нам старац проковаше поче брзо и да се показује. И прво се показа то да Арсеније убрзо архиепископ постаде, поред Саве живог. Него да исприповедам мало издалека. Кад се вратисмо са ходочашћа палестинског, у народу крену глас да донесосмо лобању Исусову што ће државу сербску занавек да чува од иноплеменици. А све ово краљу Владиславу, који на силу и незаконито дође на престо, не би по вољи те хтеде да се реши стрица све помишљајући и живот да му одузме. И то би и било да не прихвати Сава налог Владисављев да напусти Рашку занавек. И ту се Сава заплака шта све доживе од братанца свог, Немањића рођеног; да буде протеран из отачаства у туђину и тамо да скапе. Оно, Сава прижељкиваше негде у Палестину јал Индију кости да остави але не као изгнаник од роднине. Него немаше се куд те Сава још успе само Арсенија за архиепископа да постави, што онај старац пророкова, и да Владиславу за жену доведе ћерку бугарског цара Асена не би ли државу сербску са бугарске стране ојачао.

Па кад све то обави, позва у велику архиепископију, звану Житча, краља Владислава и његове највеће велможе; те их умоли јако да се старају око цркве и да их подижу и надаље. Па, ако он, Сава мошти Исусове здобави, ете, од Рашке Новог Јерусалима у коме ће лобања Исусова и лобања Савина, у гробу заједничком да се довека љубе.

Ту Владислав одмах каза да ће, колико од сутрашњег дана, цркву голему у Милешеви да гради, па у њој те две лобање нека се довека љубе, а Сави би мило. У тој Житчи, и на гозби опроштајној, Сава објави и то да ће Арсеније, јеромонах, одсада, уместо њега, Саве, архиепископ да буде. Јер, дође време ученик учитеља да надвиси. А ученик Арсеније, који још из Хиландара, Саву, као сенка, прати ту се грдно заплака; више сенка Савина неће да буде него ће ту у Рашку да остане Владислава краља да слуша. Уман беше тај Арсеније и знађаше да, како ласно за архиепископа дође, још ласније може и да оде и то под земљу. Него нема ту шта више да се збори кад му је, јадном тако писато. А и свима нама заједно. Него; *амин, амин и амин.*

ГЛАВА ДВАДЕСЕТДЕВЕТА

(Припрема и одлазак на друго ходочашће њапалестинско и шија нас све снађе; сусрећ сас Будини калуђери, и шија од њих чусмо и добисмо, а биће речи о шоме како Сава њприђе скроз богумилсѡву.)

Кад се заврши и то чудо у Житчи, мисли се на смењивање архиепископово, Сава од Владислава братанца повише злата доби него ли први пут од Радослава, а и од архиепископије узе много; јер где је Палестина, а где Индија. Па ударисмо посред Босне на западно море, те овај пут, срећно прођосмо јер и тамо се чу да Сава саде много ближи је богумилству него вери источној, а још, мученик, да је и изгнан из отачаства од

своји Немањићи те да и он од својих доживе судбину богумилску и изгнаничку...

Па се погоди једна лађа подобна што брзо креташе за Акру мислим, те се у њу, сас све оно злато, утовари-мо. Но, виде се и чу колико злато носимо, јер толико га беше да не можеш тек под мантију да га сакријеш. и, како наша хитра лађа хиташе, а оно испред ње још хитрије се рашчу, по сва пристаништа успутна и мора, колико злато на њој је код калуђера затуцаних сербских што лобању Исусову иду у Индију да траже и купе. Многе муке имасмо због то злато; замке опасне и заседе гусарске и разбојничке на мору морасмо да прођемо и утекнемо, а магла густа ту нам од помоћи много би. И кад стигосмо до у пристаниште града званог Брендич, што је на крају римске земље, е, ту, у то пристаниште, долијасмо. И они што нас залудно по мору гањаху, овде на суво нас ухватише. Срећа наша утолико би, што ови, гусари, не знадоше колико је наше злато, а и не искаше нам све, јер их Сава кукавни некако ражалости, па им дадосмо половину од половине. И овде ћу опет нешто против Доментијана да зборим: јер кога ће, него њега ови гусари да притегну пошто и они вешти беху да по лику и оку виде ко је најслабији међу нама. Те Доментијан лану да још много злато носимо, но срећом, не повероваше гледајући нас онакве, јадне и измучене и одрпане од пута.

Таман од ови гусари живу главу спасисмо, а оно олуја морска на дно морско хтеде да нас баци, па се сви већ на небу видесмо. Ту, као и сваки муж побожан кад смрти у очи гледа, почех молитве предсмертне и дуге да мрморим. Е, сад, да ли од те молитве или од нешто друго, тек море се наједаред умири, а има оно место код Мојсија где пише како Бог у оваквој морској невољи Мојсија саветова: "Што ми вапијеш? пружи на море руку своју!" Те тако се и Сава сети овог места библијског па поче да моли и крстове са руком у ваздуху да прави, а и ми сас њим, те ветрови утихнуше, а ово чудо нека остане тако неразјашњено.

И чим се у Акру искрцасмо, а оно и лађари и гусари раширише брзо причу како њин путник Сава сас његови монаси заустави буру морску. То чуше и у месну цркву Светога Георгија која некад метохија лавре Саве Освећеног а наш Сава је беше откупи, при првом ходочашћу палестинском, и лаври Освећеног поврати. Ту душу и тело, добрано, одморисмо јер пут је голем од Житче довде, и, ко га није прошао не може себи да представи колика је то мука голема; али и радост јер све што више путујеш, богатији си, а то богатство сас никакво злато не може да се купи.

Тако многи свет нагрну у манастир Светога Георгија да нам се клања и благослов тражи од онога што море умири, а Сава их све благосиљаше јер уживе се опет у оно његово да је Исус оваплоћени, али о том потом. Предвече, замор кад га стизаше, а и бољка његова грудна а и дроб Савин иначе много већ истрошен би, и кад насамо бесмо ово ће архиеписком изгнани да каже: “Море силно сас молитву Исусову, ене, умирих, а братанце моје немањићке, не могох. Што ми, Боже наш, даде снагу такву наопаку!”

А кад пину малко винце црвено и јако Сава се одједаред присети оно код угарског краља кад идосмо, па сас оне додолке дажд кад призва и град, и кад угарском краљу вино сас тај град разлади, а овај се преплаши од моћи Савине. Него овде се Сава и за оно друго присети: “Добра беше она додолка што је ошину сас жилу ову моју мушку, а саде занемоћалу! А ти, брате Богумиле, како беше; ујаши ли неку од додолки?” А сети се и Жуже Угарке из младости и растужи се; чловек ради Исуса много може да пострада, але због жену љубљену што може, е, то је страдање неопевано.

Мени мучни беху овакви разговори па се удалих и келију да бележим помало ово житије; јер, ево, полако крај му се види, пошто Сава још дуго неће. А треба још много да се постигне што не забележих кад му време

би...

Него Сави још да се врати; што старејши би и што му крај ближи беше, а он час се твораше себи као Исус, а час као Сотона, па се онда сећаше младости своје и женскиња свакаког, те онда зачас у тугу западаше све сузе ронећи, а потом одмах у весеље чудно и разбрибригу. Много, много се јадан разболе душевно због ту нашу сербску државу и од ти братанци своји, а и ради Исуса што му мошти не нађе. И уплаших се за њега да скроз не сиђе с ума, од сав тај бол душеван што се у тело његово ускомеша као вино непреврело. Посебно једну ноћ начисто ме пристрави; кад имаше у сну страшну борбу сас јато црни гаврани и оклопници сас медвеђе главе, а Стрез, сав раскрвављен у своје руке кржаве своју главу држаше. Но, Богу нашем једином, хвала до неба што се све на добро заврши. А саде, овде да кажем; Сава још из младости хиландарске често опседнут сас нечисте силе беше, поготово кад дуго сам у испосници би и много пута нас поплаши сас то његово бунцање и борење с мртви и нечисте силе, али не би ред то да записујемо.

И када га ово бунцање и напаст последња у манастиру светога Георгија пробуди, Сава по поноћи дође у келију моју, ово да ме питује: “Богумиле, брате, еве, има неко време како под груди жива Исуса држим и осећам га као мајка чедо своје што држи у утробију. Па да ми кажеш: ти Исуса осећаш ли тако као живог у себи или сам већ сишавши с ума кад то чувствујем?”

Мене радост голема обузе; јер, ето, овде у туђини, архиепископ мој изгнани, некад љути гонитељ богумила, победи нечисте силе у себи те богумилски старц постаде. Пошто богумил си тек онда када Исуса у себи разбудиш, као живо детенце из семена мушког што се оживи, па га као мајка пазииш и негујеш у утробљу свом. Те сваки богумил Исусу унутрашњем свом, дође и као отац и као мајка. Ту загрлих Саву као брата по вери па му једва, од радости казах: “Осећам исто као ти живог Исуса под груди моје, брате Саво, само о томе пред другима не сме много да се збори. Јер, сас гласне и многе речи, опет тог

Исуса можеш, као нехајна мајка, чедо своје да умртвиш и умориш у благоутробију твојом, јал да га одагнаш од себе.”

Ту ће Сава, онако, кроз сузе радосне и жалосне: “Па онда да не крећем за Индију, гроб Исусов да тражим кад он, Исус, ево, жив је у мени...А и онај старац видовити у жичке шуме што живи, не пророкова ли ми да даље од Синаја на исток нећу да стигнем, те да ми је боље за Рапску из Палестине да се враћам. Мада ми, јадном, није писато ни у њу да ћу жив да стигнем. Али, једно је да умрем у Бугарску код Асена, а друго у индијску бестрагију као псето неко.”

На ово опет му понових: “Важно је да ти, брате Саво, живот Исуса у себи оживе, а лобању његову и гроб његов по Индији пусти други нека тражи и у отачаство нека доноси. Није теби писато Нови Јерусалим од домовине наше да твориш, па да Рас буде исток Западу и запад Истоку.”

Сава као у неко радосно бунило понављаше: “Није, није мени писато за тај Нови Јерусалим.”

Прође тако још неки дан те се кренусмо из Акре, одморишта нашег, а за Тиверију и успут посетисмо место звано Табха где Исус умножавањем хлебова и риба насити пет хиљада мужа, жена и деце. Те се ту Сава много разгали све тихо зборећи: “Лакше, лакше Исусе, чедо, убићеш ме колико си жив под ове груди моје старачке.”

Ина свако место, где Исус, пре хиљаду и двеста година, беше, а која места ми саде походисмо, Сави би Исус у груди нагло живнуо, а богами и мени. Тамо где Исус мој унутрашњи миран беше, знадох да то свето место лажно је иако водичи наши, а и јеванђеља света причаху приче своје лажни познате. А најмирнији Исус мој, у мене насељен, а и онај Савин, баше кад дођосмо по други пут у Јерусалим и на Исусов гроб лажни голготски. Док на друга места јерусалимска, а у Гестиману

нарочито, Исус мој унутрашњи опет живну у утроби мојој као плод оживели... И, тако, све до Јерусалим.

Отпочинусмо тако у манастиру Јована Богослова, у том нашем гнезду јерусалимском удобном што га Сава откупи од Сарацена, још први пут кад долазисмо у Палестину. Јутром опет одосмо у церкву Вознесења пошто чусмо да тамо, на Исусов гроб, дођоше некакви калуђери са истока, главе и браде обријане и у хаљине црвене и жуте те да они некакву чудну службу и молитву обавише. Журисмо, а све у нади да ћемо и тај дан, тамо, да их затекнемо, али ту срећу немасмо. Један етиопски монах, што поред лажног гроба Исусовог свеће и крстиће продаваше, каза ми да то чудо што ови калуђери изведоше он никад не виде, а од призора чудесног сви из цркве се разбежаше. А шта заправо би? Еве етиопски монах шта исприча: “Дођоше њих дванаест без косе и браде, у хаљине црвене, а неки, богами, и боси, те поседоше у полукруг око гроба Исусовог. Али, некако, чудно сеђаху, ногу чудно укрштених јер муж обичан онако не може да седи. И само као кипови молчаху, а видиш у себе се моле. Па тако време и сати прођоше, ноћ и дан, и још једна ноћ поче, и, негде у тридесетом сату молитве њихове, тела њихова почеше да сијају изнутра, а то светло заслепљујуће беше и равно муњи; као Господ наш, Исус Христ, кад се преобрази на гори Таворској. И један од њих се, чуда ли божанског, преобрази и вазнесе ка своду церквенном, а горе, поред вазнесеног калуђера тибетанског, виде се и Исус вазнесени, Боже ме прости. Ту народ паде ничице, а неки се у страху разбежаше јер ови калуђери без косе и браде имаху Исусову моћ вазнесења. И, еве, јоште не могу од тог призора да се смирим. А и ово још да вам кажем што рекоше на крају ови Тибетанци; да Исус Назарећанин у Индији изучи ту божанску науку вазнесења, која је од Буде, и дођоше да покажу да сва чуда што Исус учини и они могу, па који хоће може са њима у земљу тибетанску да крене и ту науку у њихов манастир да изучи. А најбоље и најлакше се учи од малена па неки родитељи и

дадоше децу своју да им се врате за двадесет година као Исус што се мајци врати из Индије као син Будин пробуђен и просветљен. А да је све истина што зборе, носаху са собом лобању Исусову из гроба његовог индијског која беше бела као у сваког што светачки живот имаше.”

Овде прекинух, као јуноша, причу монахову па га питах за ове калуђере тибетанске; где одоше? А он ми каза да разабра да одоше за Александрију. Ту се сјурих Саву да обрадујем са причом овом, а он беше код патријарха јерусалимског Атанасија на примању. Патријарх живо Саву испитиваше зашто се врати тако брзо за Јерусалим по други пут; да ли дозна нешто за Исусов гроб индијски где је? А Сава му каза да не зна ништа више него да је у Кашмир индијски или још источније, у земље острвске где слунце из море искача. И то много тужно каза, а патријарху, лепо се виде, мило беше што мошти Исусове толико су далеко. Јер, тај Атанасије овако думаше; ако лобања Исусова није овде у Јерусалим, ни у Палестину, а оно боље да је тако далеко него ли да је се дочепа неки овакав архиепископчић као Сава, те да се осили и Нови Јерусалим направи од неке ограде мале.

Ту се једва уздржах да не ланем пред патријархом јерусалимским да лобања Исусова по Палестини му оди и, ево, за Александрију путује; толико ми Саве ражалашћеног и ослабљеног жао би. Но, уздржах се, некако. Јер, патријарх, кад би чуо за мошти Исусове, да су код калуђера тибетанских, нашу потрагу за њма силом би спречио и ко зна да ли од нас неко и у животу би остао. А и Тибетанце би побио само лобање Исусове да се домогне. Те пожурих Саву на починак да крећемо и гозба патријархова се скрати и више него што треба. А кад се у манастру нашем у келије повукосмо, изложих Сави све потанко што чух од оног монаха етиопског, па Сава озарен реши колико зором да се хвата неки кара-

ван за Александрију што иде.

Ту ноћ Сава ока не склопи и неку голему снагу задоби, а онај Исус његов унутрашњи тихо му збораше да лобања Исусова што пред нама за Александрију путује, права је. А онда негде у глуво доба Сава клону и много се, одједаред, растужи за миљеника свога Спиридона кога остави за игумана у Студеници, а кога од милоште називаше “чедо моје слатко”, па и ми тако међусобно Спиридона звасмо, а да Сава не чује.

Позва ме Сава у ту глуву ноћ, да срочимо посланицу за Спиридона и поче писмо овако да ми казује:

“Предраго моје божанствено чедо, јеромонаше Спиридоне, игумане велике лавре светога Симеуна! Ако хоћеш сазнати о мени грешном онда чуј како, с милошћу Божјом и светом, а надам се и молитвом вашом светом, стигосмо здраво и весело до светога и божанственог Јерусалима. Обиђосмо сва света места без тебе, чедо моје слатко, и даровасмо свуде скупе поклоне и поклонисмо се пресветом гробу Исусовом, але спреми се да чујеш истину ову болну и тешку. А она је: гроб Исусов у Јерусалиму празан је и лажан јер овде чусмо од многи умни старци и патријарси источни да Исус жив беше скинут са крста и да се врати у Кашмир индијски одакле и дође, а где отиде из Александрије још као детенце па се врати у тридесетој. Ове приче више нас разболеше и уморише него ли болести разне што уз ово ходочашће задобисмо од поднесеног путног труда и на Божје расуђење остављамо живот наш и смрт нашу. Јер, слушај на шта се још спремам: чусмо да овде пред нас у Јерусалим беху калуђери тибетански, дванаест њих, те да овија калуђери носе лобању Исусову из гроба Његовог у Кашмиру индијском, мада други зборе да гроб Његов је много источније. Па саде јуримо за њима путем александријским, ако узмогнемо ту лобању Исусову сас ово силно злато да откупимо и ако који од нас жив буде, вама да се врати, а ви сас лобању Исусову почните Нови Јерусалим, тамо у Рашкој, да градите. Јер, жив вам тамо више доћи нећу, чедо моје слатко Спиридоне, тако ми се

некако казује, па моли Бога за мене не би ли и твојим молитвама опроштење грехова добио. Ах, што и тебе овамо не поведох, чедо моје слатко, што се о тебе толико огреших, грешан, него те оставих тамо да се бориш сам и против Немањићи свирепи и против богумили јоште јаки.

Мир божји нека се излије у срдца ваша и онога који вас благосиља благосиљам, а оне који вам зла чине проклињем; да не буде на њима милост Божја па нека су и од Немањића и нека погину као безумни Арије и ови што јереси свакакве јоште шире.”

Овде малко застанух сас писување, но Сава повтори баш тако да забележим, јер ту посланицу неће само Спиридон да чита него и свакакав ухода дворски. А нареди ми да дописујем и ово: “Спиридоне, чедо моје слатко, ево шиљем ти уз посланицу овај крстић дрвени јерусалимски, да ми га носиш на успомену, и појасић, јер сам га на гроб Исусов полагао и ако гроб празан је. С тај крстић да ми имаш молитву и носи ми га увек о грлу иако знам да имаш и ону другу иконицу; але и овај крстић увек да носиш, чедо моје слатко. А овим појасићем се опаши да је увек о слабинама твојим витким, јер сам, и крстић и појасић, на гроб Исусов полагао који и празан некакву снагу има. А дајем ти и убрусић што ми овде дароваше, чедо моје слатко; теби га дарујем на благослов да ти буде душевни и телесни. А и камичак из Јордана што сам га нашао, шиљем ти, да ти буде за многе потребе и да га носиш при себи, те стално да се сећаш крштења Исусовог, а и крштења твог кад те, онако крстих, па замонаших.

И моли се за нас, служитељу Христов, да нас Бог укрепи и сачува да бисмо опет вама дошли. А ако ми Бог да и малу моћ и снагу, идем, као што казах, пут Александрије, патријарху да се поклоним и светоме Марку, а отуда ћу у Синајску гору, Тибетанце тамо да затекнемо и лобању Исусову им преузмемо. Па ако

будем нешто жив, када се вратим, до пролећа ћу код вас бити; ако се не праметнем па одемо за ту Индију...

За то време пази, чедо моје слатко, да не изиђеш из мојега неког завета. Јер ако човек и сав свет стече, а душу изгуби, каква је корист?... Ако ће се ко блазнити, ти се не саблажњавај, чедо моје слатко, и чувај се од онијех монаха саблажњиви што су око тебе и што те блудни гледају као вуци јагње; чувај се и од њих да те не упрљају. Јер, доћи ће Господ и неће задоцнити, ако ти не задоцниш, чедо моје слатко.

Остај ми здраво, љубљени мој Спиридоне!"

Кад посланицу ову приведосмо крају, а Сава ме питуваше; имам ли нешто да се додаје јал одузима. Ту казах да се одузме клетва на богумиле да погину као Арије, а Сава опет не даде. А онда окренух на другу, лакшу страну, па рекох да се одвади мало оно; чедо моје слатко, а што вазда је узречица Савина за Спиридона. Јер, свашта и овако се збори за Саву и игумана младог студеничког као да су љубовници млади. А Сава занемоћали ту се тужно насмеши, па ће да пита шта још се збори за њега, сем што има игумана за љубавника.

Те му исприповедах причу шаљиву што је богумили за Саву измислише. А овако иде: "Сретну се тако Сава и Ђаво у планини, па ће Сава Ђавола да пита: "Шта радиш овди?" а овај ће да каже: "Радио бих кад бих имао мршаве земље и испомоћника каквог." Ту Сава рече: "Ево сам ти испомоћ, па ајде да се договоримо шта ћемо да садимо и ко ће семе да набавља." Ђаво одговори: "Да утаначимо договор." Па, прво посаде мрки лук и кад лук почне да расте, а Ђаво дође да гледа како су зелена и сочна перца лука, а не гледаше шта је у земљи. Кад лук буде у највећој снази, Сава позове Ђавола на брање па га пита; хоће ли перца или оно што је под земљом. Ђаво затражи перца па се превари.

А онда се Ђаво опет превари кад сађаху купус јер затражи сада при брању оно што је под земљом, те Сава узе главице купуса, а Ђаво корење. Превари се Ђаво и кад

усијаше кромпир јер, помисли; то је као купус, те при брању затражи оно што је горе, па га Сава опет надмудри узевши плод кромпира. Тако Сава надмудри ђавола и кад делише грозје јер Сава узео вино, а ђаво густижу од грозја. Но, ђаво узео густижу па испече лозовачу, а Сава не одоле да куша лозовачу па му се толико свиди да је благослови и покрсти; те, тако, овај изум ђаволов поста староме свету лек, а младом бес и све уз Савин благослов кога, ето, ђаво на крају надмудри.

“Ете”, казах Сави; “ту причу богумили измислише за тебе архиепископа, па се саде слатко прича по народу.” А Сава се кисело и тужно насмеја те ће да питају: “Брате Богумиле, а ти, мислиш ли да народ мој мене не љуби кад овакве приче богумилске воли, јал шта?” Ту се просто оћутах јер шта да му одговорим; истина ће још више да га раслаби, а лаж на уста не могу да превалим. Но, и ово моје молчање стави на знање Сави што думам.

Сјутра нађосмо превоз подобан и безбедан, а од једног камиловодца чусмо да сретеш калуђери тибетански те да су они на два дана пута пре нас. Сава водичима подели приде злата да терају камиле што побрже, е да би се, некако, калуђери тибетански сустигли. Камилама пена на уста поче да иде, а понека и цркну мученица. Но, опет караван жељени не сустигосмо него кад уђосмо у Александрију, а ми право ударисмо у велику цркву апостола и јеванђелисте Марка. Али, ту нас уместо Тибетанци дочека патријарх александријски; који сас све почастии поздравии архиепископа, мада Сава, ако ћемо право, саде само монах обични беше и још прогнан из своје земље. Него ћутасмо и почастии примасмо јер што мора цео свет за нашу бруку да зна; да краљ, стрица рођеног, архиепископа из земље протера.

Но, у те силне гозбе и почастии силно време изгубисмо те се калуђерима тибетанским траг заметну. И још нешто нас помете: народ црквени збораше да Тибетанци беху у цркви Марковој, а патријарх и

његови да их не видоше. Још ће патријарх Саву да питају, а зашто толико по њих јуримо, а Сава се досети па каза да књиге умне источне имају па зато их јуримо; хиландарска библиотека да буде као некад ова александријска што беше. Тако Сава наш вешто одговори. А што ли патријарх александријски затаји Тибетанци да беху у цркви његовој великој? Да ли зато што ови учинише исто што и у јерусалимској цркви Вазнесења где после тридесет сати молитве сијаху, као Исус на гори Тавору? И рекоше ли да Исус Назарећанин ту науку код њих двадесет лета изучаваше? Биће да је зато јер друго нема; сем да патријарх александријски дозна за лобању Исусову па Тибетанце поби, а лобању преоте? Од ову помисао утрнусмо...

Патријарх александријски задржа нас више дана, Тибетанци скроз да нам измакну, те нас онда пусти да видимо како у околне пустиње александријске живе свети испосници, а који живљаху по старом канону Исусовом, а, збораше се, да је код старих све боље него код нових. Те обиђосмо и цркве чудотвораца Кира и Јована и цркву великомученика Мине, а од калуђери тибетански ни гласа, па тек кад дођосмо пустињским оцима у Марсоти рекоше нам да калуђери са Истока их походише те да морају што пре назад за Тибет јер расчу се да носе лобању Исусову па могу лако да страдају и од силника и од разбојника, а и од верника и њихових патријарха. Још нам рекоше ови старци свети из Марсоте да се умни калуђери тибетански досетише те се раштркаше, као јато преплашено, те да се не зна код кога од њих је лобања Исусова; једни кренуше опет за Јерусалим, други за велики Вавилон, трећи на крај горе синајске.

Решисмо за Јерусалим да се враћамо јер не вреди нам да као гуске у маглу лутамо по Светој земљи, а све Тибетанце раштркане залуд тражећи као иглу у сав онај песак пустињски. Овако думасмо: у Јерусалим се све

стиче; како из целог света тако и из Свете земље, па и гласине о калуђерима тибетанским. Тако и би. Сава код патријарха Атанасија у гозби опет дне трошеше, а за то време сврзах се по трговишту Јерусалимском, е, да би још неке ретке књиге здобавио, а успут и неки глас за Тибетанце чуо. Па у свој оној гужви и вреви, од које заглувиш и очи и памет умориш, сретох и препознах брата Серафима из манастира Саве Освећеног. И, реч по реч, те ми каза да код њих је један калуђер тибетански што се спрема за земљу родну и манастир свој да се враћа. Ту, Серафима замолих да га задржи док ми не дођемо у манастир Саве Освећеног, а Серафим ми даде своје обећање братско.

Патријарх Атанасије тераше са Савом своје; зивкајући га на гозбе стално му злато искаше, све мошти некакве потурајући му и све срећан што лобања Исусова измачиње нам јер боље је да оде далеко на Исток међу нехристијане него ли неко од христијана западних да је се дочепа па, и православних. Кад Сави на уво казах шта чух од Серафима на трговишту, а овај остави и винце црвено и рибу галилејску те остависмо хитро дом патријархов.

А патријарх се прво узбуди па после испрати тајно уходу за нама да дозна што тако дунусмо одједаред. Овог уходу патријарховог тако насамарисмо што пустисмо да чује како се за отаџбину нашу спремамо јер нам напрасно умре краљ млади; те се као спремамо за град Акр, лађу неку да хватамо. И кад ухода оде наредбодавцу свом, да јави шта је разлог нашој журби, а ми, онако, по ноћи ударисмо сас брзе камиле на супротну страну, за Витлејем, а оданде за Мар Сабу како Арапи зваху манастир Саве Освећеног.

И да ли опет да описујем лепоту ову, овај храм Божји у стене уклесан, а поред речице Кидрон. А побоље да не описујем јер свака реч, у ту сврху, улудо је потрошена него сваком ко ово чита казујем следеће; нека иде да види шта муж побожан за веру своју може усред пустиње да сачини, као што Сава Освећени, родом из

Каподокије малоазијске, створи овај манастир сас своје две руке, ал сас вољу Исусову.

Братство манастирско нам се у чуду нађе; откуд ми ненајављени? А Сава ће да каже како решисмо да идемо скроз на Синај, у манстир Богородице, а и за Вавилон Велики, те и за Индију, ако Бог да, и да чусмо да код њих је и један калуђер тибетански који се враћа за земљу своју; па ако хоће да нас води тамо.

Игуман њихов, види се, хтеде да затаји присуство туђинца, али кад већ рекосмо да знамо да је калуђер тибетански, ту, код њега, немаше куд па нам га представи. Нашем чуду краја не беше кад у манастиру Саве Освећеног видесмо калуђера Будиног о коме толико слушасмо. Па не знасмо чему више да се чудимо; изгледу његовом јер беше без косе и браде и у хаљине, као крв црвене, умотан; јал да се чудимо ономе што збораше о науци Будиној. А зашто би у Јерусалим и зашто саде је у овај манастир, е, то не хте да нам каже ни он, а ни ови из манастира. Само нам рече да и он са нама ће на крај Синаја, а оданде лађу за Индију хоће да хвата, да се врати у Тибет свој пошто работу своју у Јерусалиму обави. И опет не каза која то работа његова јерусалимска беше него само да послат беше од сабраће своје на гроб Исусов јерусалимски и да Исус као дечак голобради дође у Кашмир индијски и у манастир Будин проведе двадесет лета. Те се ту овај Тибетанац, полако одвеза, па исприча како Исус веома узнапредова у науци Будиној, па старешине манстирске послаше Исуса у завичај његов палестински и израиљски, да виде народи ондашњи како ће да приме човека свог преобраћеног у веру Будину. Па се деси што се деси, да овде опет не понављам већ записато; а Исус малко попусти у вери Будиној па се подаде страсти побуне и устанка јерусалимског и помеша се сас зилоти крвожедни зарад којих и стиже на распеће голготско, а и у блуд женски потону и пород себи правећи, изгуби подоста снагу божанску коју

имаше за Јерусалим из Индије кад креташе. Тибетанац нам још каза да се Исус врати у Индију, у Кашмир, али ни ту се не скраси, говораху неки, него остави и Индију па оде још источније на острвске земље где сунце право изађе. Па, веле, да се настани на једно острво поред једно језеро у село рибарско што га на Капернаум галилејски подсећаше, а и на Марију Магдаленску, а што умре на пут за Индију Исуса пратећи. Те ту, у то село рибарско, ту, источније од Индије Исус нови живот заче и многе жене имаше и силну децу му ове изродише, негде око стотинак, а он сто и двадесет лета поживе у миру и спокоју. А ти људи што живе у те земље острвске мали су и жути и косооки, али још и данас Исусу песме на јеврејски певају и славе га, а гроб Исусов и данас тамо се чува и поштује, а и споменик Исусу Варави кога Назарећанин остави разапетог на Голготи.

Ова прича Тибетанчева скроз нас слуде; јер, ево, показа се да гроб Исусов не само да није у Јерусалим него да није ни у Кашмир индијски, а у Кашмиру да је гроб Магдаленин а доле јужно, код Калкуте гроб Томин, брата Исусовог. Од тај дан Сави нашем живот се чињаше још залуднијим, а он беше потиштен и црн у лицу као авет нека, па каза једном, преда мном: “Ништа, ништа ни од мене ни од Рашке неће да остане!” А ја нешто, за себе думам; да нас Тибетанац причом овом не одвраћа од Кашмира индијског, јер шта ако и крсташи чују за гроб Исусов па крену за Индију да пустоше?”

Ту Сава поче да запомаже: “Па шта од себе да чинимо, брате тибетански?”

“Да оставите све, и са мном на Тибет да пођете. Јер, овако будни сте и живи, а за мене сте послани и мртви. Треба Будину науку да изучите па ћете са дуге вежбе, све у лобању што вам је записано, да почнете јасно да чатите. И то не само који су вам били животи минули него ћете и о прошлости вашег народа и расе ваше све да дознате, а и више од тога, о предљудском животинском животу, а и о свесности божанској која чини овај живот могућим у васиони овој.”

А Сава ће овде: “А можеш ли сада на путу до манастира Богородице да нас подучиш?” Тибетанац ће: “Могу да ти отворим капије знања божанског, што у лобањи су твојој, але то знање силно, одједаред, не би издржао ум твој, па би полудео јал би смлављен био.”

Но, опет ће Сава да запиткује: “А кажи ми барем; да ли некад у животу неком Исус бех, јал неко од његових кад толико за мошти његове излудех тражећи их, као да су кости моје?”

Ту ће Тибетанац ово да каже: “То што јуриш за мошти Исусове, државна је работа твоја и залудна је да знаш. А да ли Исус у тебе беше јал неко од апостоли његови, то не може овако од ока да се каже. Него ако хоћеш да дознаш, а ти појди с меном на Тибет, па за десет лета знаћеш сви твоји животи досадашњи и да ли си био Исус или неко од његових.”

Сава на ово каза да му је много десет лета за то да утроши јер има и поважније работе до смрти своје да обави. А калуђер тибетански му реч да важнију работу ниједан човек нема, па ни он Сава архиепископ сербски. Јер, најважнија работа за човека је да у животу свом разбуди и спозна душу своју и минуле животе, а тако и божанско суштаство.

На ово архиепископ наш одврати: “Тако је, можда, у државу тибетанску, а у сербску земљу сасвим је другачије.” Тибетанац кад виде да разговор бесловестан је, а он замолча. Ту, згодих прилику па му приђох као дијак неупућени и питувах га; зашто дође у Јерусалим из његов Тибет далеки, те овај ме погледа сас треће око и реши да ми исприповеда: “Као што некад послаше Исуса да шири науку божанску Будину у овај, овде, свет, тако сада послаше мене, учитељи моји, да извидим овај народ израиљски и овдашњи да ли се измени од Исусово време и може ли да прими веру Будину; пошто у Исусово време не моглоше да је приме нити да се уздигну изнад своје нискости животињске. Па, ако се народи ови, кроз све ове векове уздигоше донекле, рекоше ми, ламе моје, да се вратим и јавим да шаљемо новог Исуса; јер, манас-

тирски тибетански пуни су ваших људи беле расе, што их сердце њихово довуче к нама, пошто се сетише живота својих минулих и тибетанских, те као птице изгубљене, јату се свом враћаху. А и Исус од тих птица изгубљених би, кад оно као детенце и птић полете за Индију.

Овде се осмелих да га питам: “Па шта виде у земљи палестинској? Да ли народ још низак је или се уздигну да прими веру Будину?” И новог Исуса хоћете ли да шиљете? Твојима у Тибет шта ћеш да кажеш?”

Овај кратко рече: “Казаћу да не шиљу, јер народе белосветске, што у Јерусалиму затекох, не само овај палестински и израиљски, све то ниско духом беше, е да би Будину науку примило. Народи ваши западни не знапредоваше нимало од времена Исусових. Него, ти, видим, високог си ума и душе пробуђене и Будину науку могао би да примиш, па ако си вољан, а ти појди са мном за Тибет. И, остави ове твоје, који нису твоји; јер нас двојица, видим, ближи смо иако нисмо из истог народа, ни исте расе људске.”

На ове речи, сердце моје се огласи као звоно црквено кад за велики празник бије. Него не беше ту само радост него и страх; као грлицу у гнездо кад затекнеш и у руке узмеш а она, јадна, не зна да ли добро или лоше јој смераш. Тако се препадох од овог Тибетанца што хтеде са собом да ме води, а идеше ми се за ту бестрагију далекоисточну јер и Рашка и Света Гора одавно ми се смучише, нити их више за отацтво крвно и духовно сматрах. Па кад ми се уста, некако, отворише ово рекох: “Брате тибетански, и индијски пред тобом је житијеписац овог Саве архиепископа нашег, па морам до отаџбине наше да га пратим, а каквог је здравља, ускоро ћу и из живота да га испратим. Па чим ту работу мучну свршим и житије Савино крају приведем а, онда, ете ме код тебе. Јер, ништа ме више за завичај мој не држи, а све више вуче ме нешто на Исток Велики. Него ово те молим саде и одма; пут твој тибетански из пусти-

ње ове синајске да ми начрташ, те да знам како да те нађем у твоју родну земљу тибетанску, а и манастир кашмирски да ми начрташ где Исус двадесет лета проведе пре него што се у Палестину врати.”

Но, Тибетанац имаше начртаније справљено на кожу камиљу па по њега исто тако ми начрта те ме закле ником да га не показујем, нити о њему да зборим јер може сила светаина бесловесна да нагрне. А где је свети-на ту су и војске и разбојници разни, што Исусове мошти траже, па може голема несрећа и тибетанску земљу и манастир кашмирски да снађе. Ту му се заклек да за ово нико ништа неће да зна за ово начртаније где пут индијски је забележен. Те тако се у тишини растадосмо, а када у келију моју уђох, оно начртаније поред срдца ми у једну врећицу кожну ставих те се од ње никако не разд-вајах.

И дође дан, кад дође лађа индијска, и, Тибетанац се опрости од нас и пође морским Путем свиле, а и Исусов пут некада што беше. Па, некакве сузе, радосне и тужне, низ ове очи плаве све ми капаху низ образи у браду густу и русу, а богами понегде и већма белу. Као од Исуса да се опраштах; тако у души словенској и мекој ми беше, а можда ова душа моја беше и индијска. То тек ће да се види, ако Бог да.

Кад лађа с Тибетанцем добро се одалечи, а Сава ће да се сети: “Можда требаше да пођемо са овог Тибетанца јер мошти Исусове, можда, у његов су манастир, него нам он вешто то затаји.” Па се окрену према мени: “Богумиле, чујем од Доментијана да овај брат тибетански с тобом разговор посебан имаше. Рече ли ти нешто за мошти Исусове?”

Снађох се хитро те само узвратих: “Оно што пред вама рече толико каза и мени; да мошти Исусове нису у Кашмир већ још источније на оно острво источно где слунце из море искача, а у село рибарско поред језерце некакво.”

Ту ће Сава опет да питајује: “А да нас брат тибетански на крив пут не одвраћа, далеко од земље и манастира му?”

И шта ако су мошти Исусове у манастир кашмирски где Исус дечаштво и младићство проведе?”

Овде се лукаво досетих како разговор да скратим: “А ти, брате Сава, што не седе на лађу његову и оде у манастир његов, где те Тибетанац љубезно позва да останеш тамо колико ти је воља и да сазнаш не само за мошти Исусове него и то, беше ли ти Исус у она времена јал неко од апостоли његови?”

Сава се одма расрди па ће: “А Рашку, ти ли ћеш да чуваш сас они моји братанци јалови и никакви? И није твоје то да ми збориш него житије моје да бележиш!”

“Нека буде, архиепископе, како заповедаш мада и сам знаш, да Рашку за живота више да видиш нећеш, и да о њој, надаље, други ће да одлучују,” рекох, а Сава скроз полуде: “Молчи, Богумиле, псето једно лајаво!”

Ту се ућутах и у келију као псето нагрђено се повукох...

У овај манастир Богородичин затече нас пост четрдесетодневни ускршњи, те Сава одлучи овде и Ускрс да дочекамо јер здравље такво му беше; уз пост строги и жегу синајску, жив ни близу Рашке не би сти-гао. Сву свету четрдесетницу у посту, проведосмо са браћом манастирском, а сваке суботе се на онај свети камени врх Мојсијев пењасмо где он с Богом разговараше. Те и ми Исуса нашег призивасмо да нам се покаже и јави нам где су мошти његове; у Индију ли су, јал јоште подаље, и, како се до њих долази?

Последње суботе, пред Ускрс, Сава рече да му се показа Исус и да му каза да мошти његове нису у Кашмир индијски како се мисли него у земље острвске најисточније где слунце мило из море искача, и то у село једно рибарско, поред језерце једно острвско. Али, Сави ако је за веровање, Исус каза и ово; да он, Сава архиепископ сербски развлашћени, на тај пут индијски и источни не креће. Јер, није он тај самодржац који ће до мошти Исусове да стигне и помоћу њих Нови Јерусалим

да створи него то је један други владар. А приказани Исус каза још Сави што пре у своју земљу да се враћа да га болест и смерт у путу не изненаде. Јер, боље му је смерт што ближе отачаству да га затекне те да бар мошти његове се, некако, у Рашку пренесу; пошто мошти Савине моћне ће да буду за сербски народ. Јер преко Саве Освећеног и у Саву Немањића утиснута је сила Исусова, па да оно Савино верско лудило и не беше скроз лудило. Него да додам и ово: као што Сава себе мучно као Исуса препознаваше и не оваплоти се у Њега, тако се ни народ сербски не оваплоти у Божји и изабрани народ, у оно племе израиљско изгубљено, за које Сава сневаше да су Србљи.

У дане потоње Сава се јако растужи и то му добро живот скрати па само гледаше, при повратку за Рашку, што бољи стиракс и варсамојелеј да купи за валсамовање своје, царско да буде, и, мошти кроз векове да му трају и тако народ сербски што подуже очувају. Јер, и он мученик имаше неку своју примисао шта је најбоље за Немањиће и за народ; е, сад што се све у зло изметну то није само Савина кривда, па ни само немањићка. Јер, ако је тако где беху други сербски мужи да се Немањићима успротиве него сви гледаху своју ползу ситну, а за народ и државу много не бринуше. Што оне силне велможе не залегоше за богумилство или бар стару веру да одбране? А беше ли правде веће и земаљске него ли у наше опшћине богумилске где имовина сва заједничка беше, свачија и ничија, и сав сувишак, неко што стекне работом својом и трудом, и мимо потребе своје, прилагодио би оном заједничком иметку. Од те правде богумилске каква беше и у Кумрану, код есена, а и код Исуса, ови Немањићи бојаху се као од сотоне; јер опшћине наше богумилске могаху државу властодржачку да им сруше. Па зато Немањићи опшћине наше спалише и сранише са земљом, а не зато што богумили другачије гледаху на Исуса и држаху да им он станује у грудима поред срдца те да сваки муж и жена у Исуса могу да израсту ако се труде подоста...

Па ако неко још се пита; зашто Немањићи имаху мрз на богумиле, еве, одмах ћу да речем: богумил такав је муж што цео живот у пост спроводи и никакав мрс у себе не стављаше, ни животињски, ни бели мрс. Јер, богумилу његова вера наређује да према никому, па ни мраву не сме окрутан да буде, а камоли живот да му узима. Па ни кожухе ни крзна богумил на себе не ставља него само ланено, јер, и стрижење овце и присвајање руна њеног, грех беше. И тако, богумил презире свако благо и раскош па тако цркве велике и камене каква је Житча, а и Студеница. Богумил се моли у забити планинске, у шуму какву густу и стару, а може и на ливаду; само да је место самотно. Јер, свако место самотно за богумила, црква је раскошна, а речено је већма много пута да Исус цркве не дизаше, а богумил сваки верује да вера његова долази од самог Исуса.

И, ете, и Сава, под старе дане, и пред смрт приђе кроз богумилству, па пре и умре као богумил него као ортодокс пошто његов унутрашњи Исус све чешће му се јављаше. Дигне се тако Сава из сан, по поноћи, па почне да збори, час, као да је Сава Освећени, час, као да је Исус Назарећанин. А чусмо од раније; да душа Саве Освећеног хоће тако да се усади у неког туђинца који у манастир његов дојде. Ту и Тибетанац досоли да наука Будина тако нешто допушта, а што Сави даде нову снагу и још више поче да збори мисли из оно Исусово јеванђење што га од мене учаше напамет. Па што год га, у тим часовима занесеним, питујеш, а Сава ти Исусовим јеванђељем одговара. Толко за Саву, а да кажем и за муку мою. А мучи ме и тајна голема, а то је; ово житије ко писује? Да ли је мени нишчем то дато, јал га писује овај Исус настањен у мене, јал неко трећи? Зато молим; огласи се, Господе, и разјасни ми ову мою муку голему!

Амин.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТА

(Како најусџисмо Свеџу Земљу и како болесџ Савина све џоџешка беше, џе брзасмо у домовину да се враџимо или још боље за Хиландар у џамошњу болницу, да га лечимо. Но, Сава уврџе себи у главу да мошџи Исусове су у Каџадокију малоазијску одакле је родом Сава Освећени, џа морасмо џако назад кроз Антиохију, Јерменију до земље каџадокијске.)

А кад се, Богу хвала, вратисмо у Јерусалим, обишавши Синај, Сирију и Вавилон Велики и исламитски, патријарх јерусалимски Атанасије у чуду се запита; како тако живи прођосмо сав тај пут опасан? А тако питуваше као да му је жао што се живи вратисмо. Јер, после чусмо да и он неки разбојници по нас посла, све плашећи се да лобању Исусову од Тибетанци не узмемо и у наш завичај однесемо. Па тако испаде да наше главе на раменима остадоше, зато што лобању Исусову не нађосмо.

И кад и други пут патријарх питуваше како то да живи остадосмо, а Сава ће да каже: “Зато што Исус је у мени!” А то каза све сас очи севајући, да се уплаши патријарх Атанасије, а и ми с њим. Виде се да Сава много болан беше...

Дође дан да се крећемо из Јерусалима, назад за отачаство, ако га јоште имасмо, ми монаси, Но, не знасмо којим путем. А Сава ће да нареди да се иде по копну и Антиохију јер Исус његов унутрашњи му јави да су тамо мошти Назарећанина; а ако нису тамо, копном да се иде у Арменију, а и тамо ако нису, е онда у турску страну да идемо, у Анадолију и у Кападокију, одакле беше Сава Освећени а одакле се збораше да су и Немањићи. А Сава наш за Освећеног збораше: “Он је моја родбина далека. И у њега беше настањен Исус па зато и напусти завичај свој као јуноша и оде за

Витлејем.”

Хтедосмо Сава да одвратимо од овај пут копнени који беше тежак и опасан, али Сава се одвратити не даде, те нас још нагрди и каза да смо као и ученици Исусови што га у Гестиману оставише и одрекоше га се. И рече још; да ће он сам на овај пут копнени и азијски да крене, а ми нека хватамо прву лађу па да бегамо за наше море ако толико за животе се бојимо. Ту приступих Сави, а по мене један по један, сви приступише, а Доментијан међу последњима. Ту ће Сава мени: “Ти, Богумиле, као стамен камен си ми, као Петар Исусу што би.” Но, хитро ћу на ову његову: “Але, не издаде ли Петар Исуса до три пута?”

А Сава ме поклопи: “Па и ти голему издају ми спре-маш! Ти ли мислиш да не знам колико голема издаја твоје житије ће да буде, кад се обзнани?!”

Ово ми каза пред свима па се Доментијан силно наслађиваше, а показа се да Сава није толико болестан душевно колико мишљасмо, мада и код ови болесници некад ум бистар је као код пророка.

У Антиохији дочека нас њин патријарх, па прођосмо кроз све оне почасте и гошћења што мужу разборитом, нека и није монах, брзо досаде. Ту нам показаше и манастир Светога Симеона који установи столпништво и по подвизивању на стубу високом нарочито познат би.

Те добивши парче од лобање Симеонове, опростисмо се од патријарха антиохијског, па пожури-смо за Арменију. Овде стижем доцкан да забележим да она царица Евдокија прими јерес од које после богумил-ство наста, па ме озари ово сазнање; колико је стара моја вера, а још је и старија од цркве арменске где хитасмо.

А на двору арменског патријарха чусмо о томе како свети Григорије њихов, утврди арменску цркву, најстарејша што је међу црквама васељенским, како барем, веле ови Армени. Та прича овако иде, а каза нам је патријарх њин: “Григорије би знаменита рода, сродна кући царској Персијској, цару Атабану, а и царској кући Арменској цару Курсару. Ну, када ове две куће царске

заратише међу собом, Григорије се удаљи у Кесарију Кападокијску где прво позна веру Христову и где се крсти и ожени. Из тог брака имаше два сина Ортана и Аростана и обојицу даде на службу у цркви. А кад му жена умре, врати се Григорије у Арменију и стави се на службу цару Тиридату. Но, цар брзо сазнаде да Григорије је християнин, па се разљути веома и поче да га тера да се одрекне вере Исусове, а овај не хте. А кад Григорије ово одби и не знам који пут, Тиридат га баци у јаму испуњену свакаквим отровним гадом да би га тако сасвим уморио. Господ сачува Григорија пуних четрнаест година у тој јами. Тиридату мало би ово зверство и настави гоњење християна, па тако удари и на један женски манастир где беше тридесет и седам сестара са игуманијом Гајанијом. Ту се цар Тиридат острви на прелепу монахињу Рипсимију да је узме за жену, а ова му се не даде. Тиридат сасвим полуде па јој одсече језик, расече трбух и утробу просу, а онда даде и остале монахиње да се посеку и подивља и полуде потпуно. Онда се сестри царевој јави у сну неки муж пресветао и рече јој да полудели брат њен биће спасен ако извади из јаме Григорија. Извађен из јаме, Григорије исцели и крсти Тиридата и по вољи цара исцељеног поста епископ Арменије и околне стране. Свој живот Григорије сконча у дубокој старости око 335. године после Исуса. А на оно место где оне монахиње уморене беху, подиже се знаменити манастир Ечмиадзински, близу Еривана и поста духовно место најјаче у Арменији кроз све ове векове.”

Овде се Сава присети како отац му Немања, на његове очи, исто језик оцу мом исече и мучки га умори, а и остале богумиле, те нам обојици сузе грануше. “Други страдаху за Исуса, а ми Немањићи секосмо у име Исуса. Зато Рашка на пропаст осуђена је”, рече кроз сузе Сава.

Ту ноћ Исус ће Сави да се јави као анђео и само овако ће да се огласи: “Жури, жури за Кападокију!” Те и овде од мошти Григоријеве измолисмо па лађом ударисмо за Кападокију и Никеју.

И све што наше путоштво је одмицаше, све више се сви разболеवासмо, па дође дотле да нам умре на лађи један дијак Доментијанов, кому и име заборавих, а досећам се нешто да је Григорије. А поче да побољева јако и онај Теодор Спан, онај сас лице женско безбрадо, а кога Доментијан као какво девојче чуваше.

На лађи се диже узбуна јер, по закону лађарском, мртавац мора да се баца у дубину морску као храна рибама, а Сава хтеде, по обреду хришћанском, да га сахранимо на копну. Ту се заповедник лађе расрди те каза; ако овог не бацимо у море, да ће и нас живе у воду дубоку да баци. Те дадосмо мору дијака Доментијанова, рецимо га, да се зваше Григорије. И док га бацасмо морским рибама рекох за себе: “Господе, молим те да моја сахрана будне богумилска, што ће рећи да будем запаљен на ломачи како и староверци што своје спаљиваху, а чујем и у Индији мртавац се предаје пламену, а пепео му се расејава по њиној светој реци.

... А у Кападокији имасмо шта да видимо; све у стење меко уклесане пећине испосничке. Нађосмо и село Муталаск где се роди Сава Освећени и оближњи манастир Флавијанов око којег највише беху исклесане оне пећине испосничке. И што ће чудо највеће да буде, тамо, у једну од те испоснице, нађосмо једног нашег земљака, сербског рода, што ће да се зове Лав, а чији родитељ са Немањом у војне византијске походише те се овде затече. Овај Лав нам каза да овде има јоште много Србљи, расељени од раније, а и од касније; Немања кад поче богумиле да пали и убија. Ту се Сава опет расплака, сас они живци његови ослабљени, па ће да питају Лава: “Брате наш мили, жао ли је тебе завичаја старог?” А овај ће да каже: “Мене је завичај тамо где је и Богу мом, а то је овде, под груди ове моје”, па се ухвати Лав за срдце своје, завичај свој, Сави да покаже. А Сава се расплака још повише и домрака се не смири, а онда паде у дубок некакав сан, подужи него обично. Ни с јутра Сава не

изађе из колије до подне, а нити даваше гласа од себе, што не беше његово, па нас, ту, поплаши. Кад у пећину уђосмо, а има шта да се види; Сава лежаше руку склопљених на груди и све у зид изнад себе гледаше. Уплаши ме такав, па ћу брзо да га питајем: “Брате Саво, шта ураде од себе?” А он ће: “Ноћас ми се опет јави Исус са Савом Освећеним и казаше ми истину моју целу, а и да ћу да умрем скоро и све ћу да ти исприповедам, кад дође време; а сад ме за ништа ни питај! Него наложи овијем нашим да се спремају па да опет лађу хватамо за Константинова града.”

А многи од нашијех се успротивише овако брзом поласку јер све то уморно и болно беше, а понеко и на смрт. Ту Сава, као сас мач, пресече ову побуну, па каза: ко креће нека креће, а ко не креће нека остане и довека, овде, у Кападохију за коју се збори да је завичај Немањића. Те се све крену, а богами, двојица наших, кришом, остадоше код оног нашинца Лава у испосницу његову мекокамену. Тако братство добро нам се преполови на ово друго ходочашће; ако ће да се рачуна ко све помре или остаде кришом по манастири палестински, а и остали. Само што се не забележих сваког поименце... Пред Константиновим градом бацисмо још два дијака у море, као псета; јер, јадни, не издржаше јоште, малко, морског пута. И њихови старци плакаху као за децу своју родитељ што рида. Но, добро што се на ову двојицу јадника мречка заврши, јер какву буру и невреме у путу имасмо, могасмо сви на морско дно да стигнемо. Морска болест нападе и Саву, па овај само душу што не исповрати. Него и у невољу највећу нека полза се нађе па тако и овде таласи големи, што лађу прекриваху, силну рибу нам нанесоше, па се сас пресно месо рибље креписмо и из мртвијех повраћасмо.

А чујем Доментијан, сас оног његовог љубовника Теодора Спана, ово место у житију свом грдно накити овако; да нам Бог наш посла ову рибу пошто Сава усрдно га мољаше. А посла ли нам Бог и буру и онолики таласи? Него то је кад неко тура Бога и тамо где га нема,

нити му је место.

Овде је моје још да кажем; како у Константиновом граду добро душу одморисмо, а да Сава и надаље куповаше мошти свакојаке. И овако ће да рече: “Ако немам лобање Исусове, што ми побеже за Тибет сас они калуђери њини, а оно бар да имам од сви ови свеци чије земље прођосмо, е, да би све те лобањице ону једну замениле па су, можда, довољне сас њих Нови Јерусалим наш да се започне.” Овако зборећи, дође ми ведријим и снага као да му се врати. Мада, виде се, да још не преболе ону ноћ кападохијску кад му у сан дођоше Исус и Сава Освећени те му предочише блиску смрт његову; а још нешто страшније, што Сава не хте да ми ода, а што обећа да ће на самрти да ми исприповеда. Па те молим, Господе мој, да и мени предочиш часак смртни да се припремим за мречку како најбоље уем; а саде кликћем: амин, јер то је последња човекова реч.

ГЛАВА ТРИДЕСЕТПРВА

(Одлазак из Константиновог града морем у Бугарску, код цара Асена и брза и чудна смрт Савина на Крстовдан, његова исповест која кроз ме узнемири, као и посланица Владиславу, коју Доментијан и његови однесоше са шруило Савино сербском краљу, и моје последње виђење Рашке и завичаја ми сићевачког, пре него што се ујуиших у шу Индију Исусову и Будину.)

Из Константинова града пођосмо опет морским путем који више свима нам дозлогрди; но, сигурнији, некако, беше од копненог. А опет човек кад продума; зашто толико од разбојници се плашисмо? Јер, злато све истрошисмо на мошти и црквене сасуде и хаљине. А и монах; сме ли за живот свој толико да се плаши?...

Него стигосмо до пред земљу Бугарску, у којој беше

цар Асен, пријатељ Савин, што ћерку за Владислава даде. Па кад му Сава посла глас где је и да хоће код њега, а овај брзо посла пратњу оружану и благородну по нас. Сави лакну јер, ето, Асен иако даде ћерку Владиславу, хоће и њега, Саву, да прими као пријатеља; као да заборава да зет његов, а краљ сербски, отера из земље стрица свог и архиепископа, као псето, да умре у туђини.

Колико Владислав би и даље тврд у тој намери, брзо се виде. Јер, ни два дана не састависмо на двору Асеновом, а од Владислава стиже посланица, кратка али отровна, а упућена Сави нашем. У њу писаше да се архиепископ бивши и стриц рођени, Сава Немањић, главом не шали у Рашку да долази; јер, доста смуте међу браћом својом, а и међу братанцима направи, и, тако зло големо народу сербском нанесе гонећи староверце и богумиле, а и христијане. Него нека остаје у туђини и нека ради и умире где му је воља.

Сава повише пута ову посланицу читаше, па ће дубоко да уздише. Па ме позва једну ноћ, у келију, да Владиславу кратко отпишемо. И ту посланицу овако срочисмо: “Владиславе, сине мој, ово ли од тебе да дочекам? Да ми не даднеш ни да мрем у отачаству? То ли ми се враћа што автокефалност за цркву нашу задобих и веру источну учврстих и што, ево, хоћу од Рашке и Раса Нови Јерусалим да ти правим, под старе дане и душа кад ми је у носу. Него, ако ми је овако писато, и мени и отаџбини мојој, а онда нека буде како је писато. Спреми се да примиш, бар, мошти свете што у Свету земљу сакупих мада лобању Исусову не нађох јер, збори се, да је у Индију далеко и још источније. А ове мошти за Житчу и Студеницу, шиљем ти по Доментијану, ако ће да помогну лобањице светаца многих, Рашка да се оснажи. А саде збогом, сине мој, охоли и Бог нека ти је у помоћи.”

Овде хтедох да питујем; зашто братанца свог сином назива, јер чух за гласине, већма забораваљене, да Сава згреши са женом братовљевоом те да Владислав је његов. Него одлучих да ово не питујем; јер која је полза од тога

кад оба су Немањићи.

Не прође много и Сава отпосла ову посланицу и мошти свете Владиславу, по Доментијану и његовима, а поред архиепископа изгнатог остах сам са два дијака од оне силне пратње ходочасничке што пође за Палестину. Па ће Сава: “Еве, Богумиле, и то се заврши! Саде само још од тебе и од живота да се опростим!” Беше, мученик, сав раслабљен и црн у лице од онај његов дроб болесни, и, више на сенку наликоваше него ли на жива човека. Таквог га, Асен сас патријархом му Јоакимом скроз дотукоше кад му заповедаше да уочи Богојављења држи службу напорну у цркви леденој. И одслуживши ову службу свету, Сава одма, паде у постељу и више не устаде.

А један од наших одраније нам каза да се пазимо од хране јер у њу и отров може да буде, пошто Владислав не само што Сави отпосла да му у Рашку не долази него отпосла тасту свом да архиепископу сербском изгнаном живот прекрати. Тако се не одвајох од Савине постеље иако хтедохе на силу у лов са царем Асеном да ме шиљу, у пратњи да му будем, а патријарх Јоаким поред постеље Савине ће да буде... Но, кажем, не хтедох од Савине келије да се одвајам, а они ме на силу од архиепископа мог одвојише; јер, патријарх с њим имаше некакав тајан разговор...

И дадохе ли му нешто од отрова јал груди његове не издржаше јаки назеб, тек, дође и тај час када ће Сава да мре, па ме позва уз узглавље своје да ми се исповеди што му је на души тешко. Па ће овако да збори: “А саде, спреми се, брате Теофиле, да чујеш истину највећу и најтежу од које небо ће да ти се окрене; овај, кога гледаш занемоћалог да лежи у овој постељио, а до јуче што беше архиепископ сербски није Сава Немањић; нити је сербскога рода, нити је у Рашкој рођен. Оно дете Немањино, Растко што га зваху, а у Свету Гору што побеже и што се замонаши у мој Ватопед грчки, слично

мени беше као близанац. Па га удави рука мрачна и грчка и заменише ме за краљевића сербског замонашеног. Јер у Константиновом граду знано беше да Немања овог сина најмлађег за архиепископа одреди, па патријарх васељенски одлучи, тај човек Грк да буде и Србљима дивљим да влада и веру поганску да им сатре те ниједан кип Видов да не остане, а и богумилску веру да искорени што је завољеше, као своју. И да им се затре и замисао да су израиљско племе изгубљено и народ изабрани о чему краљевић Растко почесто сневаше. Ту мене, Богумиле, нађоше подобна за ту работу државну и смутну због сличности спољашне са дететом Растком, а и говор сербски на Светој Гори добро савладах. Па ону ноћ, кад у Ватопеду Растка удавише, мене у испосницу послаше са два грчка монаха, што по дворови сербски беху, и све о Растку знадоше, а на мени беше да све то морах као свој живот да знам. А и ред је о мени нешто да знаш, Богумиле; родом сам ти из Кападокије, од Бакарног гумна одакле су и Немањићи одакле је и онај Сава Освећени по коме Растко узео име монашко, што га наследих.”

Више не издржах па му рекох: “Саво, брате, још ли си при себи јал скроз са ума сађе кад овако збориш? А он ће: “Још, још ме памет служи него слушај ме још малко пошто душа ми је у носу... Немања ме одма препозна да нисам син његов кад дође у Хиландар, па умре брзо од туге и жалости замонашен као Симеон, а што све знаш. А и Стефан разабра да му нисам брат те зато узео римску круну јер се досети шта је; да сам ухода грчка, а Стефан не хте да га цар грчки везаног води као што Манојло Немању веза као вола. Досети се и син му Радослав који сам, али погрчен какав беше молчаше мудро јер у исту тикву дуvasмо, а досети се и Владислав који сам, па ме зато из Рашке изагна и са Бугари се чврсто повеза. Само ти, Богумиле, што толика лета поред мене проведе, не досети се који сам, а тако оштро

око и ум имаш. Него сердце ти је чисто и меко па сваког верујеш, па лако те варах толико. А све јасно би ти било, само малко, Богумиле, овако да продума: автокефалност тако ласно ли се добива и Грци тек тако ли се прескачу, и, може ли неко толики крвник свом народу да буде и толико да га сатре, веру његову све гушећи. Само тако, брате, да продума све би ти се отворило да сам туђинац...”

Ту ћу опет мученик да се јавим: “А зашто толико мошти Исусове гањаше?”

А Сава и за ово имаше одговор: “То је зато што заиста хтедох Србљима Нови Јерусалим да направим и себе да уздигнем и светску славу да стечем. А хтедох, некако и Србље да уздигнем и да им се одужим. Него не беше писато; ни њима, ни мени. Ето, саде, знаш тајну целу па пиши то житије како знаш и умеш...”

Овде ћу опет: “Саво, брате, још једном те питајем; знаш ли шта збориш у овај час предсмертни?”

А он ће: “Ти као више да волиш да сам Србљак па макар и ортодокс него ли што постадох богумил, родом из Кападокије. Немој и ти, брате, у овај час да ме жалостиш, јер богумилу правом све једно је ко је из ког народа.”

Опет понових: “Знамаш ли шта збориш, Саво?”

Сава катко каза: “Рекох што рекох.” И склопи очи те остадох подуже нем, као без језик. Прође неко време, а Сава прогледа, па ће да питаје ту ли сам још, те рекох да сам ту. Опет молчасмо, а бех ни жив ни мртав, толико ме уби исповест његова.

Онда ћу ово да питајем: “Брате Саво, ако си то што збориш да јеси, а ко су родитељи твоји?”

Он, овако, поче: “Видим да си као сас муњу ожежен од ову моју исповест, па ајде, и ово да ти кажем. Моја мајка Израилка прелепа би и рода високог, али осиромашеног и избеглог из Палестине. А, јадна, показиваше ми књиге свете где писуваше да смо од рода Давидова. И кад стасах, рече ми и за оца. Беше то војник сербски, од онијех што цареви грчки вазда водаху у љуте војне ази-

јске те их тамо, оне сакате у робље будзашто даваше, а они што војне живо и здраво претурише, е, њих по Азију расељаваше. А тај мој отац, коме ни име не знам, матер ми, да ле силова јал ова, јадница, попусти, па се тако зачех. Матер моја не хтеде плода да се отараси, а ни тог оца силника, мада никад за њега лошу реч не каза, нити даде да падне лоша реч на њега. Но, мени оста мрз на тог силника што нас тако јадне и саме остави, те не дође ни да ме види... Ете, и зато народу сербском се светих, све до ове старе дане, док се не опсетих да и у мене та крв сербска тече, па ми дође као божја помисао да народ тај, расејан од одавле до Азије и Средњег мора, некако, објединим на једно место; у ту Рашку, тамо да се скраси и ојача. Али не даде ми се ово, као што и сам виде. Него, видиш, није све пропало; јер, ево, ти си сербског рода и из земље нишавске, а мени је завичај Кападокија, па се, опет ујединисмо и спојисмо у вери богумилској која је најближа Исусу... а држава сербска, каква је таква је, и нека остане таква, а и њена лоша управа. Јер, биће да Бог воли народ сербски кад овај свашта претрпе, и од туђина и од својих, и кад јоште даје такве синове као што си ти, Богумиле, и још ће да их даје. Јер, Србљи беху на трагу којим прође и осветли га, па нам је зато дато, и теби и мени, да откријемо живот Исусов, па и онај индијски, а теби дато је и гроб његов да нађеш... А тај дар сваком се не даје. И као што прво нам би тајновит живот Исусов, еве, видиш, како га спознасмо и како се усели у нас, и под груди нам живи, биће да све што работасмо под његовом је управом. Па и то житије моје, ти што састављаш, можда, и њега писује онај Исус што насељен је у тебе.

Овде ме начисто расплака, и суза нарикача ми сузу радосницу сустизаше јер оно Сава што ми пророкова; може ли повише богумил један себи да пожели, а опет сердце ми се кидаше пошто архиепископу мом душа већ у носу беше и, еве, поред мене умире, све за руку ме стежући. А он, предсмртни, умоли ме да не плачем; душа полакше од тела да му се растави те се усекнух и

посрамах и заједно са умирућим Савом шаптасмо молитву Исусову, богумилу најмилију, а она овако просто иде: “Господе Исусе Христе, помилуј ме!” И кад је поновиш до сто пута, а ти више ниси овде међу људи и на земљи овој, него негде дубоко, горе, у небо. Али, то још себи не разјасних шта ми се у часу молитве ове сас душом збива.

Тако ми умре Сава, а душа његова као завеса прозачна благо ми зацпушта и лахор благ на лице ово уплакано осетих. А где оде мученица, е, то одавде још не могу да кажем мада слутим, а и није о томе много да се збори...

Умре Сава, а мени исповест његова још по ову главу ми ријеше; да ли, заиста, не беше од Немањића или толико му се, пред смрт, ум помути, што бива, па се смертник сети неког свог живота минулог и помеша га сас овај садашњи што му се управо заврши. Да ли то у Саву нашег ује душа Саве Освећеног док још овај детенце Растко би, па га задоји сас житија о Освећеном и примамми за монаштво те сада, пред смрт, душа Освећеног му се обзнани која је и да у његово тело за целог живота Савиног, би? А да може да је тако и ово казује: живот Савин понови се као живот Саве Освећеног. Јер, и један и други из завичаја у туђину, ради монаштва, побегоше; један у Свету земљу, други у Свету Гору, и, тамо манастири зидаху и у туђину скончаху. Али, ако душа Саве Кападокијског се усели у нашег Саву, колико онда под груди његове би места и за Исуса? И колико душа могу у једно тело да буду и стану...?

И све ово што думам, и да није истина, и да је овај Сава, што ми умре на очи, уистину из Кападокије, и да је уместо Растка задављеног подметнут Немањићима од патријаршије васељенске, све ово да је истина, зар мало овај мртвац за сербски народ учини? Не утврди ли му државу и управу некакву и не задоби ли автокефалност црквену?

А кад се сабрах малко, питувах се овако: толико ли је све лажно у овај живот земаљски? И црква васељенска толико ли је упрљана сас царске работе државне? И, патријарх васељенски да ли је крвник светски јал пастир стада свог? Па саде, ваљда, јасно је сваком зашто богумил сваки мрзи цркву сваку...

Цар Асен, вратив се из лов вишедневни, затече Саву већма мртвог и олађеног па се расплака као за рођеног. А уистину, лакну му; јер Сава, ако и отрован беше, по налогу Асеновом, цар не беше на двору кад се смрт Савина удеси. Тако Асен велику услугу зету Владиславу учини што Саву спречи да жив у Рашку уђе мада Бугарин даде архиепископ сербски уморени као голем светац да се сахрани; у гроб камени, прекрит сас баграницу царску и злато силно... Него онај стиракс не ставише у Савино утробље колико треба да миро из Саве вазда тече, већ га Асен за себе задржа; час његов смртни кад му дође у обилном миру да га окупају...

Сахранисмо Саву мученика, а никако да сахраним ону исповест Савину предсмртну, да беше из Кападокије, те Растко краљевић одма у Ватопед да је задављен. Него беше време да више на своју главу мислим него на исповест Савину предсмртну, да и мене смрт не изненади од Асена. Јер, она два дијака, што сас мене, уз Саву остадоше, кад Доментијан и његови за Рашку одоше, одједом кажем, ови дијаци несталоше. А у лов и у Асенову пратњу беху; мени само казаше да се у лову загубише и, изгледа, пострадаше јер прође и седмица цела, а од њих гласа не би.

А онда ће један од богумили бугарски притајени да ми приђе и каже да дијаци су побијени, а и мене то чека; јер, ниједан очевидац смрти Савине не сме у животу да остане пошто и овако, све више, у народу се збораше да је отрован по налогу сербског краља. И прва ноћ кад паде, дође по мене овај богумил бугарски, што не хте ни име да ми каже, да га не одам ако ме ухвате и на муке

ставе. Изведе ме тихо из келије моје и из двора Асеновог, а каза ми да ће тако тихо и из земље бугарске да ме испрати; те бегах јер прочу се на двору царском да житије Савино писујем и да ће богумилско да буде, а у коме ће да писује како Сава у Трнову је отрован и да не умре од груди болне.

Овај брат богумилски доведе ме као што и обећа до сербске земље и све потере вешто као вуци лукави избегосмо. Те једно јутро створих се у земље нишавске па сердце ми заигра као лудо; јер човек сто завичаја нема, а можда и има ако је имао сто живота. Али, ко је тај, што у себе, сви ти животи минули разазнаје и сви завичаји њини? Рецимо га да, разабрах нејасно три моја минула живота; један би у Исусово време, у Кумран и Капернаум, други у време цара Константина у граду нишком и, ево, овај трећи, саде, што живим. А живех ли још који живот, е, то ће време да покаже и Господ, ако хоће...

Весело грабих кроз земље нишавске све земљицу љубећи и то кад седнем, малко, да отпочинем. Те свратих, тако, и у братство моје богумилско што се сакри још више у брда сићевачка и сувопланинска, склањајући се од суровости Владисављеве. Но, опет, ко једном из завичаја свог отидне далеко, као што одох, и ко виде Свету Гору и Свету земљу, тај више нигде да се скраси не може, а завичај му је Исус под грудима. Те се опростих, брзо, од мојих најрођенијих по крви и вери, што ми остадоше, и кренух за Житчу, Арсенију архиепископу, да му пренесем молбу Савину пресмертну, а то је; гроб у Рашку из Бугарске да му се премести... Ту се преруших у одрпанца и просјака јер, како ме цар Асен гањаше кроз државу своју, тако и Владислав по држави сербској исто потере по мене шиљаше кад чу за мое житије срочено, ал се силно извештих у то бегање и стигох безбедно до Арсенија казавши му за молбу Савину. Арсеније се закле да ће Саву мртвог у Рашку да

врати за живота свог. А онда ће овако да ме питује: “А ти, Богумиле, на коју ћеш саде страну јербо знадеш добро да, овде у Рашку, теби живота нема.” На ово ћу да рекнем разборит: “Идем прво, у Хиландар, житије Савино да сročим још до краја и како треба, и, некому да га оставим на чување, па кад власт немањићка се сконча, да се види који и какви беху Немањићи. А потом, кад житије на безбедно место сакријем, из Свете Горе намеран сам, опет за Палестину да идем, а одатле, за Индију, све по онај пут, по кога свила и друго путује, па тако, надам се, и до гроба Исусовог да стигнем. Мада једни веле да тај гроб Његов је у Кашмир индијски, а други, опет, да је још источније, у земље острвске где слунце из море искача.” Арсеније ће на ово: “Чусмо и ми, нишчи, да гроб Исусов није у Јерусалим, те да жив беше скинут са распећа, а и народ овај чу, па саде како Србљи у Исуса да верују?” Ово једва дочеках, па ћу: “Е, видиш ли, саде, Арсеније мој, колико богумилска вера истинита је кад збори да Христ је под грудима сваког човека, и да није толко важно да ли Исус испусти душу на распећу јал жив сиђе са крста и врати се у Индију!”

Но, Арсеније не попушташе па ће да питује: “А зашто онда толико гроб Исусов јуриш, све до на крај света, кад ти није важно да ле умре на распећу или жив сиђе с крста?” Овде ћу кратко: “Хоћу да се убедим да је истина да не умре на крсту и да гроб у Јерусалиму је лажан, а што уче све цркве християнске и јеванђеља њина света, те да сročим једно јеванђеље богумилско о Исусу, и да поништим ова четири пуноважна.”

“И цео живот намеран си за ту работу безбожну да потрошиш а знаш да то твое Јеванђеље Исусово има на ломачу одмах да гори и то сас све тебе?” каза Арсеније брижно, а на шта одговорих: “Нека гори; бар ће да се зна што је горело.”

Још једном му понових завет Савин, мошти у Рашку да му се пренесу јер, можда оне ће да спасу државу сербску кад дојду опасна времена; бар народ тако нека верује. Па се растадосмо и опет се у просјака наружних из

државе ми, безбедно да изађем.

И тако, напуштах отечество мое, можда занавек; јер Савине године имах, а индијски пут, колики је? И све што више из Рашке одмицах, ка грчким земљама, а оно, отачество мое, изумираше, некако у мене, и као туђу државу да газих; тако ми беше око срдца. па се недоумевах; да ли то већ, постадох грађанин Исусове државе небеске па свеједно ми је где по земљи газим? и да ли; земља моја и народ мој толики се праметнуше да их више не препознајем?

У Хиландару не затекох ни Доментијана, ни његове, јер још беху код Владислава на двору. Те тако на миру скончах ово житије, по цели дни из келије не излазећи, а за ово, келија моја и калофонт мој, могу да сведоче. Па кад украсисмо житије, сас моји дијаци, стависмо га на место тајно хиландарско, које ни овде нећу да казујем; рука Доментијанова и немањићка да не стигне до њега и уништи га. И сви се присутни дијаци заклеше да ће да га чувају и преписују те да дочека времена кад Немањића више не буде и вера ортодоксна кад изумре те да се обзнани шта све би у време њихово и какав човек би Сава Немањић и како од ортодокса суровог се праметну у богумила меког...

А овде нешто думам и овако; богумилска вера наша да превлада, и Немањићи да је примише, држава сербска да ле побоља или лошија би била? Јал исто би било? Јер самодржац и народ да се мењају, канда, не могу, па макакву веру да примају. Свако има семе своје и усуд свој, па и овај народ чији самодржци се, од вјеки вјеков, глођу за власт као вуци и зарад власти ће и туђина да служе само да је стекну. То је, ето, и проклетство сербско.

Идође дан кад казах дијацима мојим да ћу за Индију да крећем, по онај Пут свилени Тибетанац што ми начрта на камиљу кожу, у манастиру Саве Освећеног. Дијаци се расплакаше, али ниједног не

узех са собом; да ми не умиру слабашни, успут. Па опет кренух пут Босне и Зете, а оданде лађом за Палестину, па потом ћу онда оним путем копненим којим свиљу трговци из Индију доносе.

Па саде, на концу, још једном да се захвалим Богу мом, што ми даде сву ову снагу и чист ум, житије ово да срочим, а да ме није стид од работе ове; и образ да ми је чист, и душа сас Христа насељена. А Немањићи да стигне што заслужише, а овај народ, некако ако може, од њих да се спаси, јер они и од иноплеменика су гори за ову државу. И ово последње, написах мирном руком мада знадем да због тога моје житије о Сави, првом архиепископу сербском, тешко до људи и на видело, да ће да стигне. Але, написах га људи ради и Христа ради. А ти, Господе, ако не сагреших грдно, подупри и поспеши ово писмено мое да се објави. Ете, то те само моли, твој Богумил, раб Божји, Отче наш једини.

А опрости што морам и ово да дописујем: на пут индијски кренух лако, као из Хиландара за Кареју да идем. Јер, овде шта ћу: нит сам монах ортодоксни, нит староверац тврди, а ни вера богумилска више ме не држи онако. Крећем у ту Индију да видим шта Назарећанина мог, тамо, толико занесе да се по распећу врати Кашмиру индијском. А саде спасавај, Господе, од пута опасног и од вере моје опасно пољуљане, сем ако наука Будина није што и наука Исусова само, малко подубља.
Амин.

ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ ЛАВА РЕМИЗОВА ИЗ ОСТАВШТИНЕ МОНАХА БОГУМИЛА

ПРВИ ДОКУМЕНТ

ПОСЛАНИЦА ПЕТРОВА ТОМИ БЛИЗАНЦУ И МАРИЈИ МАГДАЛЕНСКОЈ

Од Петра, првог апостола Исуса Христа и наследника Његовог на земљи, а упућена Марији Магдаленској и Томи Близанцу: одбаците сваку пакост и сваку превару и лицемерје и будите ми покорни, јер Исус Христ мени остави наследство пошто не може жена да буде на челу цркве. Жене нису достојне духовног живота нити ти, Томо, ниси достојан наследства Исусовог само зато што си брат Његов по крви и не можеш да се изједначиш са мнош, а камоли да си виши од мене.

Треба ли да вам понављам да жене треба да ћуте у цркви јер срамотно је за жену да говори у цркви, а не и да крштава и да даје причест те да буде свештеник, па нека је и Марија Магдалена са породом Исусовим. Јер, није човек направљен за жену него жена за мушкарца што нам је и од Мојсија остало.

И кад то Исус порече овај закон Мојсијев? И кад то рече да ће водити са собом Марију и жене да би од њих направио мушкарце? А ако и рече да ће свака жена која себе направи мушкарцем, ући у царство небеско, то каза као метафору и да је то немогуће. Јер, може ли женско да постане мушко и обрнуто? И не насмеја ли се и ти Маријо, кад Исус дижући путир каза: “Ово је моје тело и крв моја!” И ако је Исус тајно разговарао са вама,

женама, зар не би нама јавно казао шта вам то рече?

Ево, зато ја, Петар, мрзим женски род и најљући сам непријатељ жена и у цркви и ван ње, и, то нека се зна одсад па на вјеки вјеков, до краја времена и света. Јер, чујем да и сада, ти Маријо, са Близанцем шириш да је Исус наш жив скинут са крста и да не васкрсе него да се врати у Индију, те и тако веру Исусову хоћете још више да раслабите.

А чусмо и за то како у заједницу Христову примате сваког и да се не зна ко је новајлија, а ко старешина; да жребом извлачите ко ће једног дана да крштава, ко причест да даје а ко да чита наше свете књиге обедом. Чак, чусмо да и пагани присуствују молитвама вашим, ако се код вас задесе, и са њима размењујете не само пољупце мира већ им дајете да и они крштавају и причешћују. Тако осрамисте и ваша рукоположенија јер за свештенике постављате и искушенике, а пастви дајете дужности свештенства. О вашој охолости и презирању рукоположења се већ увелико говори, као и о вашим магијским преварама, коју крстите гнозом те да је она доступна само посвећенима и изабранима од Исуса, а сви ми други да смо још поспани и мртва духа, односно да смо овце заблуделе.

Зато вам је боље да се клоните Понта и Галитије и Кападокије и Азије и Витиније и свих других земаља где се прими наша часна вера. Него се крећите за ту вашу Индију и траг и пород нека вам се заметне и тамо са својом гнозом светлите и Исуса тражите, ако вам га тамо има.

Овде вам више није безбедно, ни од мене, ни од римског цара, а ово пишујем и чиним у славу Исуса. Сада и у вечна времена. *Амин.*

ДРУГИ ДОКУМЕНТ

ПОСЛАНИЦА МАРИЈЕ МАГДАЛЕНСКЕ, РАВНО- ПРАВНОГ АПОСТОЛА ТОМИ БЛИЗАНЦУ, БРАТУ ИСУСОВОМ И АПОСТОЛУ РАВНОПРАВНОМ

Љубезни Томо Близанче, брате мужа мог Исуса, ево, јављам ти се обесправљена као каква курва јерусалимска од Петра и његових; читам твоју посланицу и отписујем ти мастилом и сузама.

Моје апостолство је оспорено; превладаше и у мојој заједници притајени Петрови јуришници по којима жени није дозвољено да говори у цркви, нити јој је дозвољено да подучава, крштава и даје причест, нити да тражи за себе учешће у било којој мушкој, свештеничкој дужности.

Оспорише ми оно што ми је Исус признавао а то је да сам говорила као жена која је спознала Све. А и ти си сведок да ми је Учитељ наш и муж мој Исус то признавао. Ти си сведок да је сву тајну Исус саопштио теби, Јовану и мени, а можда и Јуди, а не Петру, Јакову и Андрији, како они сада тврде и бесне.

И знаш ли чега се још присећа Петар, та рибарчина припроста галилејска која се назива стеном цркве Исусове? Да сам се смејала када је Исус благословио хлеб и путир означивши их речима: “Ово је моје тело и крв моја.” И још се позива на Марту која сведочи да путир мени није ни понуђен зато што је видео да сам се смејала тајни Тајне вечере.

А све да сам се, испочетка, смејала тајни гносе и тајни Тајне вечере? Не постадох ли жена апостол која је сазнала Све и не одрекох ли се дела женскости? Не постадох ли живи дух који личи на вас мушкарце? Не

начиних ли себе мушкарцем који уђе с вама у царство небеско?

Него шта још да ти кажем, Близанче љубезни, и вреди ли и даље да ти се јадам? Јер, видим; близу је време у коме жени неће бити дозвољено да подучава, крштава и даје причест. Зато журно се спремам за Индију, мужу мом напуштеном и усамљеном, јер јасно видим; највиши је муж, и духом и телом, кога упознах а који, данас, ходи земљом и небом, а кога занемарих ради апостолства мога.

Па, ево, Близанче, рада сам да пођеш са мном и дечицом у потрагу за њим, Учитељем мудрости и праведности, с којим, даде Бог, изродих ову божанску дечицу, а за коју толико стрепим да им Петрови зилоти не начине неко зло.

Спремај се, Близанче, ти који, чујем, да знаш где је место индијско у коме је наш Исус, а апостолство нека преузимају Петрове рибарчине јер тако је, ваљда, писано; цркве да се граде од камена, а не од душе човекове како проповедаше Исус и ми за њим, а који сада због тога морамо да се склањамо.

Чекам те, жељно, Томо Близанче, а ти знаш где ћеш ме наћи; да не казујем у овој посланици јер жбир Петров свуда је. Љубим те са дечицом мојом и Господом који нас чува. *Амин.*

ТРЕЋИ ДОКУМЕНТ

ПОСЛАНИЦА ТОМЕ БЛИЗАНЦА МАРИЈИ ИЗ МАГДАЛЕ И ДЕЧИЦИ

Од нас старешина изабрана за наследницу Исусову; госпођо љубљена и снахо моја љубљена са дечицом, лаћам се писања јер нећу да верујем оно што чух, а то је да ћеш за Учитељем Исусом, а мојим

братом близанцем, за Индију да крећеш, где он оде остављајући нас међу звери какве су браћа Петар и Андрија рибарчине просте у Галилеји, а сада рибари људских душа по многим земљама. И оствари се оно што замерах брату Исусу; да не уздиже Петра толико изнад других и да га не проглашава стеном својом на којој ће зидати цркву јер Петар то уздизање не заслужи ни по гнози ни по верности него доживех да мене Исус прозове Неверним.

А треба ли теби да се жалим, љубезна госпођо, на злодела Петра и његових, кад и сама толико зла искуси од њега.

Не уништи ли баш он, Петар, стена Исусова, твоје и моје јеванђеље, па и оно Филипово и Јудино? И још се чудим како се и на Јованово јеванђеље не острви? И не беше ли у ова наша четири јеванђеља верније дата Исусова индијска наука? И не посведочи ли и сам Исус, мој брат, да је тако? И шта задобисмо? Да нас погрдно назову Индијцима?

А, мученици заборавише да је и Исус Индијац и да никад они неће да разумеју највећу истину индијску коју Исус оданде донесе са собом, а коју теби не треба да је казујем него, ево, да је поновим: “Напусти трагање за Богом, стварањем и друга слична питања. Тражи Бога узимајући себе за почетну тачку. Пронађи ко је тај у теби што све својата и говори: ово је мој Бог, ово је мој ум, моја мисао, а ово је моја душа и ово моје тело. Упознај се са изворима туге, радости, љубави и мржње и утонућеш, утрнућеш у вечни мир, а што Индијци зову нирвана. Тако ћеш, напослетку, пронаћи Бога у себи јер Он је ти, а ти си Он. И оно што ти је скривено биће, ти откривено видиш виделом сјајним од сунца.” Тако је говорио Исус.

Али, можемо, овако, да се јадамо на Петра и његове у недоглед, снахо слатка, ту нам нема спаса и стрепим да је близу дан када ће рибари галилејски и за нашим главама и животима посегнути. Ти знаш, љубезна, да се не плашим за себе већ стрепим да не насрну на твоју и

Исусову дечицу.

И, можда, мудра је твоја намера, госпођо слатка, да крећеш за Индију и за Исусом, али шта ће онда овде да остане од Исусове науке?

Не могу да те задржавам и братанце моје животној опасности излажем јер вода је вода, а крв је крв. Па ако, заиста, крећеш на источни пут далеки, а ти хитро јављај пошто сам намеран с тобом да пођем моме брату близанцу. Ако смо из једне утробе, у исти час, изашли нека нас иста рака прогута или исти пламен миомирисни и индијски, онај на ломачи самртној. А ово кажем јер је писано да ћемо у исти час овај свет напуштати.

Ако нас Петар већ крсти погрдно Индијцима нека као Индијци, уистину, и скончамо. Не полази без мене, снахо љубљена, а тебе и децу, а и писмо ово Господ нека чува. *Амин.*

ЧЕТВРТИ ДОКУМЕНТ

ДРУГА САБОРНА ПОСЛАНИЦА СВЕТОГ АПОСТОЛА ЈОВАНА БОГОСЛОВА

Од старешина изабраној госпођи Марији из Магдале и деци њезиној коју љубим, ваистину, и не само ја него сви који познаваху истину, истину која у нама стоји и биће с нама довека.

Обрадовах се врло, госпођо моја, што чујем, прогнан, овде, на Патмосу на овом острву проклетом, да нека од твоје деце што нарастоше већ у мери човека, ходе светом и шире истину што примисмо као заповест од њиног оца крвнога, а нашег оца духовнога, нашег Исуса Христа што жив сиђе са крста и, онако, недостојне, остави нас и врати се за Индију. Обрадовах се, кажем, дечици

Исусовој која стасаше и која те прате свуда где се крећеш и храбро сведочиш за мужа твог божанског, као што имаше и ону храброст да са Петром лакомим и жељним твог старешинства, онако кренеш за Рим, да се пожалиш римском цезару лично за Пилатово суђење против законито а које посла Учитеља нашег на Голготу.

Ти, госпођо, која успе да размекшаш римског цезара, те Пилата стиже казна и премештај, ти која склони Пилата, а што не могоше цео Санхредин јерусалимски који му лизаше стопала поганска! Ти, госпођо, која роди пород Исусу нашем, ево, доживе, а и ми с тобом, да дечица Његова шире веру очеву. Јер, многе варалице изиђоше на свет а који не признају Исуса Христа да је дошао у телу са Божанског Истока, одакле и свети мудраци дођоше Њему на поклоњење. И од рођења Његовог телесног одредише Његов пут далеки и источни који Исус савлада и врати нам се као пробуђени Кришна или Христ, а ми га недостојни не прихватисмо и не разумесмо како треба. Па нека нас онако и остави Индији враћајући се!

И понављам: чувајте се, госпођо моја, од варалица и Антихриста да не изгубимо и оно мало што нам остаде од Господа јединога, чувајте се да не изгубимо све што смо зарадили него да примимо плату Његову колико заслужисмо.

И не примајте никог ко не стоји у науци Исусовој индијској и свако ко вам долази без науке Христове, не примајте га у кућу и не питајте се с њим. Ко се упушта с њима у разговор, учествује у њиховим злоделима Антихристовим.

Много бих вам још рекао, али нећу свитком јер се надам да ћу доћи к вама, макар тајно као лопов по ноћи, и из уста вам говорити да радост моја, а и ваша буде испуњена. А хоћу и да вас наговорим да не крећете на пут, источни и далеки, за нашим Учитељем пошто чух да се за то спремате. Ако нас и ви, попут Исуса Христа, оставите, госпођо драга и љубљена, онда шта ће да

остане од нас и од науке Његове.

Зато смилуј се и остани с нама, напуштеним и сачекај бар долазак мој. Поздрављају те деца Марте, твоје сестре изабране. *Амин.*

ПЕТИ ДОКУМЕНТ

ПОЧЕТАК ИСУСОВОГ ЈЕВАНЂЕЉА

Народе израиљски и изабрани и роде људски кроз све векове до краја времена и света.

Ово што следи је Јеванђеље моје, мене Исуса Христа, родом из Назарета и из Давидова рода и родом од Бога јер треба све да буде као што пророци најавише, а то је; да ће сићи с неба Божји син који јесам. А најаву моја је најаву Бога и Царства небеског које треба да буде у судњем часу. И сва јеванђеља ако се пишу, да се држе овога што овде казујем, иначе, биће спржена огњем мојим и Божјим, па нека су писана и од апостола мојих и ученика највернијих. Па понављам; свако ко ово Јеванђеље преиначује биће проклет и завршиће у паклу, прво свом, а онда и божјем. Јер, не рекоше ли пророци за мене надолазећег да сам огањ Божји, и, ко је близу мене огрејаће се, а ко преблизу и предалеко стоји од мене, тај већ је мртав. Знајте за свагда; ја сам ватра.

Моје рођење чудо је Божје, као и рођење сваког од вас: сви смо безгрешно зачети иако моју мајку узео римски војник Пиндар уместо Јосифа изнемоглог, као што и Крститељеву матер Јелисавету опет не оплоди муж јој законити Захарије. Али, копилац, као и законито дете, исто је Божје, уколико рођењем својин осети се Божјим и уколико сме гласно да каже: "Јесте, Божији сам син." И који од вас то сме гласно да каже, пред собом и пред гомилом, тај, уистину вам кажем; Божји је син па био он мој апостол и ученик или последњи људски створ. Јер,

сведочење апостолско није јаче од сведочења сваког од вас који сте од Адама, првог човека.

А моје рођење утолико веће чудо Божје беше, што се родих заједно са братом мојим Томом Близанцем, али он не могаше за себе, одмах, да посведочи да је Божји син.

А ја, Исус, не показах ли се таквим још као дете петогодишње, кад због лавића кога гладијатор остави без матере, напустих дом свој родитељски пошто Јосиф не хте да прими под кров овог сиротана и мог другара? И не живљах ли одметнут, са овим младим лавом три године у пустињи, док ми мајка Марија се сасуши од бола, и, не остадох ли у пустињи све док не ухватише другара мог, лава стасалог за арену, и, не сахраних ли га као човека кад га гладијатор уби?

И не научих ли са девет година да читам законе Торе? И да ли старци из Светог храма беху ми равни у знању наших закона и завета и Науке Божанске?

И не сасекох ли и сажежих погледом мојим, можда урокљивим, учитеља мог који ме удари шаком, и, не умре ли мученик трећег дана? И да ли неко дете и одрастао човек се усуди, да дигне руку на мене?

А питам вас и ово; не рекоше ли за мене првосвештеници: "Ово дете Божје је знамење."? И не послаше ли ме првосвештеници јерусалимски у Александрију да из књига тамошњих и учитеља најбољих, још више напредујем у Божанској и свакој науци? И не беше ли ми тринаеста година кад напустих земљу израиљску и завичај? И не бех ли још тада права мера Божја како у телу, тако и у духу? И сви ви то јесте само се јоште не пробудисте!

И не опростих ли се од вас речима да мој завичај је цео свет мада, заиста, заиста вам кажем: Бог нам је свима завичај, а реч Његова понајвише. И, одсада, моја Реч нека је црква, која ће у сваком живом да станује, а цркве од камења нека се не зидају него само од живих људи и те живе цркве нека ходе по свету и шире Реч моју. И тако нека буде до краја времена и света; да ово

Јеванђеље моје буде понајвећа црква и нека се зида и гради до краја времена; нека се чита обновљених очију, нека се дописује, али тако ни реч да се не допише и нека се умножава само од себе, а да ниједном се не препише, и, тако нека је до краја света.

И запамтите; Јеванђељу овом је мера Божја, а она може ли да се мери и премерава? Може ли да се дограђује? И ако може онда је то не само у моћи сваког апостола и ученика него у моћи сваког људског створа, зидара обичног и дрводеље, цариника и трговца, војника и роба.

Заиста, заиста вам кажем: или нико нека реч из Јеванђеља овог не помера или цели људски род нека га дописује и гради као кулу вавилонску, али од речи нека је та кула, а не од камења.

Још ово запамтите: нека се не говори много о чудима мојим из детињства. Нека се не говори више од овога што ћу рећи и о младенаштву мом александријском и индијском. Јер, може ли неко од вас да посведочи где се затекох до тридесете? Пође ли неко од вас са мном у манастире индијске и Будине где приведох петнаест лета, петнаест Пасхи, а све у жудњи за Богом, а он ме, тамо у Индији, научи да вам кажем: “Реч је без краја.”

Али као што ме жудња за Њим одвуче у Индију, где се Богу једином много више приближих, тако ме и жудња за завичајем и мојим народом распињаше да морам да се вратим, а што учитеља индијски разумеше као да не савладах Буду те да моје тело и жудња не утрнуше скроз. Него други од учитеља индијских рекоше да ме Буда пробуди, а да је судбина моја, карма, да се Будом пробуђен у домовину вратим. И вратих се, и, заиста, заиста вам кажем; никад не разлучите где почиње Бог у мени, а где се ја, Исус, завршавам у Њему!

И, ево, вратих се са далеког пута индијског да вам саопштим: “Дошао сам не да вас присилим него да вас пробудим.” И кажем вам још и ово: “Божја реч није оклована!” а и ово хоћу да најавим: “Окујте ме у себи, узидajte мене Христа подједнако у све вас, и, нико никоме у

моје име нека не наређује; ни апостол пастиру, ни војник трговцу, ни цар робу. Јер, никоме не припадам више ни за једну влас косе, ни за једну реч.” Одрекните се свакога богатства, златника и хаљина, одрекните се и закрпа својих и бићете моји рођени, рођенији од матере. Товар злата тежак је терет и Богу и мени и, јао вама богатима у судњему часу, кад љубав завлада уместо закона.

Заиста, заиста вам кажем: будите сви као птице у пољу и шуми, будите срећни што ништа не поседујете. И заповедам вам молећи вас: “Љубите један другог јер Јеванђеље није ништа ако га не живимо. Не зборите много о љубави него волите се. Свако за сваког нека је жива црква, и, свако за себе нека је жива црква те зато цркве не зидајте. Јер, камен не може веру да оживи него само вера у њима може да вам се скамени. Ко зида цркве од камена тај зида пећине за људске звери. Ово Јеванђеље моје нека вам је црква видљива једина, а остале цркве ваше нека се не виде у вама.

Понављам да запамтите: не купите богатства већ гледајте да ништа не поседујете. Зато не посуђујте новац уз камате, јер то је зло највеће, већ га посуђујте онима који неће моћи да вам га врате. Будите као птице и животиње које не терете земљу, шуме и воде, већ узимају само колико им је потребно. Па и то мало што од природе узимате, поделите са другима. Кажем вам; делите и оно што вам је у здели и дарујте и сами себе као живи дар, ако треба. А богате, овако, питајте: “Мислите ли да сте сами и једини на свету?”

Кажите себи: “Ја јесам онај кога љубим, и, онај кога љубим то сам ја.” Али, не останите на томе; већ љубите ближњег као себе сама. И срећан ће бити онај који поверује у ову моју Реч, јер, пробудиће се као што се ја пробудих у Индији. И тако пробуђен рећи ће: “Ми живимо на другој обали.”

А кад се толико разбудите, идите и проповедајте по целом свету и свакоме створу људском реците: “Нећемо се спасити ако се не спасимо сви заједно.” Свако од нас треба да буде све у свима јер Господ наш неће да било ко

од нас пропадне. И будите упорни; онај ко тражи не престаје да тражи док не нађе.

А ја, Исус Христ, кад будем уздигнут са земље, све ћу вас привући к себи и Господу. Ево, то је моје пробуђено знање што донесох од Буде и Кришне.

Сада хоћу да сведочим и за моју жену Марију из Магдале за коју и одраније знадoste да је умна. И она је пробуђена и она је на другој обали и она може да сведочи ово Јеванђеље као што га, ја, Исус, тумачим па зато, овде, вам казујем: и на њој је Свети дух, а Господ једини колико је у мени, толико је и у њој. И ако мени нешто се деси она нека ме наследи. Јер, од свих ученика најближа је Богу.

И запамтите добро: жена исто је што и муж; нечистоћа и Сотона подједнако су настањени и у једном и у другом, као што и чистоћа и Божја милост подједнако су заступљени.

И жена није направљена од ребра човековог јер то је иста лаж и глупост као кад би се рекло да је човек прављен од ребра жениног. Заборавимо Стари завет и Књигу Постања којом почиње и оно место: “Око за око, зуб за зуб.” Јер, то је закон животињски, а не божји и људски и тако говори човек коме није стало до истине, већ да избори себи право да влада над другима.

И одбаците она места где пише да жена треба да је покорна мужу као Господу и да је Богу драга само женска лепота унутарња и духовна, јер, тако говори заслепљен мужјак и лицемер, а не пробуђени муж који има око духовно, али и око телесно за телесну лепоту.

Нудим вам Нови завет молећи вас: “Будите покорни једно другом; муж жени и жена мужу, и, чувајте се као очи у глави и љубите се, узимајте се потпуно и рађајте пород у љубави. Као што га ја, Исус Христ, изродих са мојом Маријом из Магдале. Љубите дечицу вашу; она нека су ваша друга црква и не тражите од њих да су вам слепо покорна него да су вам равна као браћа. Дружите се с њима као са одраслима иако су, тек, пилићи ваши. Јер, само срећна деца нови срећни живот могу да зачну,

нови живот, Нови завет о којем вам, ево, говорим.”

И, ето, заоденуо сам се смрћу да вам ово кажем не би ли сте ме разумели. Али, то ми је налог Божји; да вам се као смртан преставим и смртним језиком да вам саопштим е да би ласније ухватили моју Реч. Пошто Бог неће никог да заборави, ни последњег смртника, па зато све ово говори кроз мене смртног а вечног, смртним а божанским језиком. Те нико ко дође к мени да се јада или хули или, тек, да ме чује, неће отићи без опроштаја. Па све ако ми и будете неверни ја ћу вам бити веран.

Јер, и то научих у Индији од Буде, а где ме Господ, посла да се пробудим и просветлим, те сада, ево, дођох у стари завичај да вам проповедам Божје Јеванђеље а што је Нови завет.

И запамтите једном засвагда и ти, Петре, и сви остали: не волим Марију више од вас зато што се с њом љубим у уста већ зато што је Господ највише у њој и што је највише пробуђена, најбуднија је од свију нас. Из ње гноса божанска светли као сунце, а ти си, Петре, тек бледи Месец. А не каже ли се: “Не гледај месец преко левог рамена”.

А чујем да јоште препричавате о вечери раскошној у Бетанији, у богатом дому Лазаревом кад ме младица Марија поли свег миомирисима па ме нагог, косом својом обриса свег. А не опрах ли вам ноге свакоме понаособ на Тајној вечери последњој? Не унизах ли се као последњи међу вама и не узех ли и ја од вашег семена и крви, као што ви узесте од мене? Не унизах ли се као последњи међу вама него ви то не разуместе, мученици моји, а хтедосте са мном храм јерусалимски и световни да срушите и нови духовни, за три дана да изградите. Ви, несрећници у које уђе Сотона и ја, мученик, који са таквом војском хтедох закон Мојсијев да рушим и Будин да поставим.

Него остајте, ту, у овој земљи проклетој и израиљској и кољите се између себе а и са Римљанима.

А кажем, заиста вам кажем, јер јасно прозирем: неће проћи много, а римски цезар сравниће Јерусалим са

земљом, и, ви зилоти завршићете живот од мача, каквог и сами носите; Масада ће бити голема гробница. А ви, преостали, завршићете на распећу, на коме и ја бех ради вас, али скупих снагу и Бога у себи, да сиђем жив с крста и да вас затекнем, овако, као овце преплашене што напустише пастира свог. И кажем вам: немасте ни вере, ни љубави за оно што вам проповедах. А немасте ни снаге да залегнете за мене, несрећници, па сада остајте у јадном стању, а ја вам се враћам за Индију, моју нову домовину и завичај. Јер, домовина ми је тамо где ме примају, а завичај тамо где сам љубљен. Јер, ево, овај брат Јаков, брат ми је по крви, али не остави ли ме и он у судњем часу и не дође ли са Маријом само Јован да ме скине са распећа? И не изложи ли се више опасности фарисеј Никодем него ли овај Матеј, некад цариник робе, сада цариник људских душа.

И опет вам кажем: остајте у вашем јеврејском рђавству и у оковима закона Мојсијевих. Јер, нисте за боље. И *амин, амин и амин.*

ШЕСТИ ДОКУМЕНТ

ТАЈНА ТАЈНЕ ВЕЧЕРЕ – ИЗ ИСУСОВОГ ЈЕВАНЂЕЉА

И не рекох ли вам да тајите тајну Тајне вечере, а ви је објависте и измету последњем! И шта постигосте објавом том? Да се разбежи стадо моје и ваше; не могу нишчи духом, као ни фарисеји, да појме да кад ви пијете моју крв и једете моје мушко семе, да тада Отац мој из мене прелази у вас, па тако постајете Божји синови, саучесници у стварању васељене, а онда тако и деца ваша. И жена коју ви оплодите као ја да сам је оплодио. И ко то не може да разуме, нека иде одмах од мене, јер, није за мене. А ни за Бога мога јединога, ни за златни пехар из кога се пије крв моја и семе моје као хлеб и

вино, којим вас дарујем...

...А ви шта урадите недостојни? Издадoste нашу слатку тајну највећу па саде почеше уместо Тајне вечере да се шире оргије и курварства свакаква, а све у моје име и име Господа мог. И знате ли, несрећници, да ће се, из тог пира лажнога и сотонског, родити многа лажна деца Исусова, лажан пород мој, што ће на мене да се позива и науку моју индијску. Ето, то учинисте за моју науку што вам донесох из Индије да вас пробудим и спасим као што се Буда пробуди и спаси цео свет.

И заиста, заиста вам кажем; побићу сву ту децу на месту и знаће све цркве, будуће камене а и оне од меса људскога, да сам ја тај који испитује не само душе већ и срца и бубреге мојих наследника, и, даћу вам свакоме по делима вашим. Јер, моја лоза мора да се очува као што виноградар брижно чува свој виноград и неродну и штетну лозу одсеца и пали на огањ. И ко ме подржи до краја, даћу му власт над незнабожцима као што је ја примих од Кришне, оца мојега духовнога. И даћу му звезду даницу, и, ко има уво духовно нека чује шта му говори Дух Свети кроз мене, а он говори; да лоза моја Давидова мора да траје и влада до краја времена и света, јер, тако рекоше сви пророци, а тако ће и бити, како на небу, тако и на земљи. Јер, ја сам онај који држи, у десној руци, седам звезди, што су седам светњака златних, седам анђела и седам цркава које ће владати, свака по више од два и по века, а до краја света.

СЕДМИ ДОКУМЕНТ

ИЗ НЕОБЈАВЉЕНЕ ЗБИРКЕ НАРОДНИХ ПЕСАМА
КОЈЕ ЈЕ ПРИКУПИО АРХ. НАМЕСНИК
БЕЛОПАЛАНАЧКИ ВОЈИСЛАВ П. ПОПОВИЋ

а) СТАРОВЕРСКА НАРОДНА ПЕСМА

(Из белојаланачког краја)

Ево мене лесниче, ево мене јуначе;
дођох да те посечем, трупло да ти оборим,
руке да си окаљам, а Виду да угађам;
живину на живу рану да ти закољем,
пањ да ти оскрнавим, дом да си спасим,
децу понајвише, а и имовину,
Вид и јутре да ме види
и Вид и слунце његово,
затој те молим лесниче, затој те молим смртниче;
живот ти узимам, а молитву ти дајем.
Ево мене, лесниче, ево мене јуначе,
ево теби душмана, мене црног гаврана,
ја сам теби Немања;
дођох да те обалим, крошњу да ти срушим;
одједаред, дваред, трипут понајвише,
да ти трупло не мучим,
да ти жиле прекинем,
сас сикиру оштру, сас молитву меку,
од живота да те раставим,
од живота и од духа твога,
ко што нас Немања растави од Вида мога,
Вид и јутре да ме види,
и Вид и слунце његово.
Па те молим лесниче, па те молим јуначе;

праштај мени јадноме,
мен и мојој дечици,
мен и мојој сточици,
што ти живот одузех,
и од душе раставих;
праштај, праштај лесниче,
праштај, праштај јуначе;
Вид и јутре да ме види,
и Вид и слунце његово.

б) БОГУМИЛСКА НАРОДНА ПЕСМА

(из белојаланачкој краја)

Ој слунце источно, ој, чедо Видово,
тебе Вид роди, Вид те чува
и од запада западног и од ноћи мркле,
а мене богумила кој ће да сачува
од Немању и од његови сатрапи
како дању да се скријем,
како јутром да осванем,
мач Немањин да избегнем,
где да легнем, где да дишем.
Од, слунце источно, ој, чедо Видово,
видеше ли очи твое ове муке мое;
Немања ми пород потика,
немам матер, немам башту,
немам брата, сестру немам,
немам жену, немам дечицу,
немам пород, немам накот,
само ову песмицу што појем;
теби слунце источно, теби чедо Видово,
где Виду да се помолим,
сердце ово да му отворим,
душу мою да му даднем,
кад ни у шуми ниси безбедан,
кад ти је живот јадан;
ајде Виде узми ме,

ој, слунце источно, ој чедо Видово,
никад ме више не видело.

в) БОГУМИЛСКА НАРОДНА ПЕСМА

Леле Сува планино, леле сува роднино;
где је твоја вода, где је твоја рода?
Кој ти воду попи, кој ти роду побѝ?
Леле суви Србине, леле суви богумиле;
моја вода у пећине моје штуче
твоју роду у вртопи моји муче
там јој секу главе
там јој ломе кости
Бог да прости, Бог да прости.
А Немању нек осуши, нек покоси.
Леле Сува планино, леле сува роднино;
где је твое Равниште, где је мое станиште?
Кој га опустоши, кој га сатре?
Леле суви Србине, леле суви богумиле;
моје равниште твоје је згариште
Немањино проклето ратиште;
он ти роду побѝ, он ти дом затре,
па ти гледај где ћеш, па ти гледај куд ћеш
јал код мене, у мое пећине
јал ћеш пут под ноге, па у туђине,
у земље босанске, јал још даље у Галијске
што подаље од Немање, што подаље од клање,
што подаље од христијани и од њихови владари;
у гробови своји владали, Сотони се надали
као сноплѝ од болештине падали,
пород им у тебе пропао,
у пећине твое и вртопи,
леле Сува планино, леле сува роднино!

Г) СТАРОВЕРСКА НАРОДНА ПЕСМА

Ој месече, жути путниче!
Виде ли где ме Немања посече?
Где су ми кости расејане?
Где ова моа душа да их тражи?
Где јадна да се смири,
кад свака звездица жмири
кад свуд су христијански жбири
видело никад не видели.
Ој месече, тихи намерниче!
Виде ли намеру Немањину?
виде ли злодела његова?
виде ли колко народа поби,
под ово твоје светло жуто,
под ово твое око љуто
нек се памти док је века и човека.
Ој месече, жути путниче!
Виде ли где ме Немања посече?
Где су ми кости расејане?
Где ова моа душа да их тражи?
Где јадна да се смири,
кад свака звездица жмири
кад свуд су христијански жбири
мрски сваком богумилу,
богумилу, а и нашем Виду,
видело никад не видели!

Д) СТАРОВЕРСКА НАРОДНА ПЕСМА

Слатки Боже, Световиде, праштај нашем Немањи
моле те обезглављени и језици исчупани
слатки Боже, Световиде, праштај јадном жупану
што нам оде у страну и туђу веру задоби
слатки Боже, Световиде, праштај нашем крвнику
што нас поби, а тебе оскрнави,

оскрнави и заборави
и Ћивута пригрли.
Слатки боже, Световиде, праштај нашем слеповиду
што твое видело остави и туђе светло пригрну
и слеп код очи остаде и Исуса допаде
Слатки боже, Световиде, праштај нашем силнику
што силу на нама истера
а туђин га ко вола отера
везаног ко стоку, свезаног при оку
кад око твое не виде, боље и да ослепе;
Видело свевидеће, од кога звезде насташе
разбуђени Световиде, што још трпиш Немањиће?
Слатки боже, Световиде, праштај нашем пастиру
дај му да се разбуди, грехе да спозна у миру
дај му да закука као сиња кукавица
дај му да ти се врати као птица
и гнездо у теби да свије, народ да му се смилује
Слатки боже, Световиде, праштај нашем Немањи
моле те обезглављени и језици исчупани
језици и главе
што име твое славише и од Немање страдаше.

ОСМИ ДОКУМЕНТ

ЛАВ РЕМИЗОВ; ПРИЧА О МОМ “МАТЕРИЈАЛУ”

*(Чланак њисан за културни додаџак
њариског “Монда”)*

Како сам дошао до мог “материјала”?

То је питање које ми је, прошле недеље, поставио и један југословенски новинар, а коме сам дозволио да сними почетак Исусовог јеванђеља и одломак о тајни Тајне вечере, као и досад непознате посланице Петра, Томе, Јована и марије Магдалене; “материјал”, који је,

досад, видело само осам особа.

Е, па, овако је то, некако, било. Мој отац Сергеј био је још жив те, 1968. године, када се у Паризу “власт котрљала улицама”, и, када ју је “требало само узети”. Ми, тадашњи студенти Париза испустили смо ту историјску шансу која се, колико ја видим, више неће указати било којој наступајућој генерацији. (Јер, наступа теократија Чернобиља, “кока-коле”, сиде и Ватикана.)

Иако “клинац” (1968. године имао сам двадесет и једну) био сам при “штабу револуције”, заједно са десет година старијим Гликсманом, Кон Бендиктом и осталима... Гликсман је први осетио да је “историјска шанса испуштена”. Следиле су године младалачког тешког разочарања и бежања од стварности, а многи су се у њу потпуно б утопили. Ја сам побегао у прошлост. У средњовековну богумилску јерес на Балкану, што ће бити и моја докторска дисертација. (Године 1980. ћу, као гост на Колеж д Франсу, држати и семинар о богумилству у малој Азији и на Балкану.) Научио сам одлично старогрчки, старословенски, савлађивао сам и арамејски, јер било ми је све више мука и да говорим овим модерним језиком двадесетог века; био он француски, руски или енглески...

Отац ме је увео у тајну *Житија Савиног*, средњовековног српског рукописа из 13. века. Писао га је богумилски јеретик, монах Теофил, иначе, близак пријатељ светог Саве Немањића, сина Немањиног који, чак, беше творац средњовековне српске државице. Сава, поглавар српске православне цркве, за мене, био је само трагична, маргинална личност која ме је довела до космополитске теме: до индијског Исуса. Био сам опчињен идејом из *Житија Савиног*, и, одлучио да јој посветим цео свој живот. Себи сам то, овако, објаснио: “Свет треба мењати од Исуса, а не од 1968. Зато смо и пропали. Нови завет је кривотворио Исусову (Будину) идеју и Запад је кренуо тим лажним путем.”

Наишао сам на очеву пуну подршку. Био је већ нарушеног здравља када сам 1971. године, за Божић,

први пут, отишао с оцем у Јерусалим. Њему је, пак, пут до Јерусалима био као мени шетање од Колеж д Франса до Луксембуршког парка; Булеваром Сент Мишел. Већ, десет година је, наиме, мој баћушка Сергеј трговао са крајње сумњивим власницима свитака и папируса. Али “материјал” (то је очев израз), никако није успевао да измами од вештих трговаца Свете земље.

Одсели смо у јерусалимском хотелу “Њу оријент хаус” мада се “материјал” налазио у Витлејему, двадесетак километара од Јерусалима, код Јошуе Искендера Шахина, сина покојног ситног трговца Халила званог “Кандо”, а код кога су 1947. године бедуини из племена Таамира донели и будзашто продали б Кумранске свитке?!

Да ли су малолетни Мухамед ад-Диб и његови рођаци нашли мој “материјал” заједно са кумранским рукописима, у пећинама код Кумрана, остаће тајна. Бедуини или нису хтели или нису знали то да кажу ни покојном Халилу “Канду”. Халил је, као што се зна, део кумранских рукописа, по његовим речима, “доста јефтино продао” Георгију Исаиаху из Јерусалима, а овај, даље, јерусалимском митрополиту сиријске хришћанске православне заједнице мар Атанасијусу Јешуе Самуелу.

Зашто “Кандо”, трговац из Витлејема, није том приликом продао и одломке Исусовог јеванђеља и посланице Петра, Томе, Јована и Марије Магдалене остаће, такође, велика загонетка или велика игра случаја. Јер, Халил “Кандо”, сиријски хришћанин, па ни његов син Јешуа, нису знали ни арамејски, ни старогрчки, тако да нису знали садржину кожних свитака. Знали су само да поседују нешто веома важно и скупоцено и схватили су како су кумранске рукописе продали будзашто. Ту грешку нису хтели да понове и са преосталим “материјалом”.

Отац Сергеј је десет година, безуспешно, преговарао са, сада, покојним “кандом”, а касније и са његовим сином Јошуом. Баћушка је, међутим, погрешно у старту понудивши Халилу још 1961. године б 20.000 долара!

Тако су, после те цене, оцу руке биле везане: није смео да понуди ни много већу своту новца јер би Шахинови помислили да могу добити још много више, а, опет, није смео да иде ни испод 20.000 долара да се витлејемски трговци не би увредили.

Мој долазак у Витлејем био је пресудан. Још док смо полазили из Јерусалима, локалним аутобусом, рекао сам оцу да трговину “материјалом” препусти мени. Смислио сам веома рискантну трговачку тактику; да понудим Јешуи само две стотине долара за “материјал”, стављајући му на знање да је његова “роба” безвредна, а да је купујем само зато да бих умирио и задовољио свог тешко болесног оца који је “увртео себи у главу да су свици веома драгоцени”.

Отац се није слагао с мојом “непоштенom и погибелном тактиком”, али, на путу за Витлејем успео сам да га убедим да само тако можемо да се дочепамо “материјала”.

Убрзо смо били на витлејемском Тргу јасли, пред јувелирском радњом Јошуе Шахина. Јошуин трговачки елан је опао кад му је отац Сергеј рекао да сам “докторирао на кумранским рукописима”. (Баћушка је ову лаж једва превалио преко уста.)

Јошуа је спустио дрвене дотрајале ролетне и закључао метална врат радње. Из друге просторије донео је свитке, а мени је срце ударало као новогордско манастирско звоно о којем сам, од оца, толико слушао. Али, увек сам успевао да обуздам и најјаче емоције и да саговорнику изгледам потпуно миран и хладан; као са фреске сишавши.

Рекао сам Јошуи да наас остави насамо јер сам знао да ће прислушкивати из суседне просторије. Узео сам очеву лупу и, бацивши легитимичан поглед, на “материјал”, рекох изненађујуће убедљиво: “Оче, ово не вреди ни пет центи! Хајдемо одавде! Толики пут због ових туристичких сувенира! Зови тог преваранта Шахина да нас откључа. Пријавићу га полицији!”

Драо сам се на лошем енглеском који је Јешуа

одлично разумевао.

Јошуа Шахин се појавио блед из суседне просторије. Видело се да је све чуо и да је прогутао удицу. Онда сам рекао оцу да нас “остави насамо и сачека испред радње”.

Отац Сергеј је послушно изашао нерадо учествујући у овој мојој прљавој игри. Окренуо сам се Јошуи и, као полицијски инспектор, унео му се у лице: “Чујеш ли, ти лопове ситни! Хтео си да насамариш мог оца и да му за ово ђубре узмеш 20.000 долара! Сместа идем у Јерусалим да те пријавим полицији!”

Тридесетогодишњи Јошуа почео је да се презнојава; брада и руке су му подрхтавали. Оставио сам га таквог и кренуо ка вратима. (То је био најрискантнији део мог плана тако да сам се и ја презнојавао: “Шта ако ме не заустави! Збогом “материјалу”!)

“Господине, станите! Молим Вас! Нисам хтео да насамарим Вашег оца! Он је сам понудио мом оцу Халили своту од 20.000 долара. А Ваш отац је уважени научник, а не ја! Не љутите се на мене, молим вас!” вапио је тамнопути и онижи Јошуа крупних црних очију и лепих црта лица, које је красио леп орловски нос.

“Не, не! Ја идем у јерусалимску полицију!” рекох и одлучно се ухватих за врата.

“Станите, господине! Даћу вам ове папирусе, будзашто. Само не дидите у полицију. Затвориће ми радњу!” преклињао ме је Јошуа Шахин.

А шта да радим са тим смећем!? играо сам своју игру до краја.

“Па... нека то буде мој поклон вашем оцу. Њему ће, ваљда, нешто значити...”

“Мом наивном оцу, хоћеш рећи!” грмео сам и даље.

Јошуа ми је паковао папирусе; ја сам још увек био намргођен. Бацио сам му бесно двеста долара за торбу од камиље коже у коју ми је спаковао Исусово јеванђеље и посланице...

Излетео сам из радње и још, ту, на витлејемском Тргу јасли, стрпао оца у такси. До Јерусалима сам му, потанко, причао о мојој “разбојничкој трговини”.

Причао сам му на руском... због таксисте.

Отац је вртео главом: “Неће, неће се то на добро завршити... Начин на који си дошао до Исусовог јеванђеља ми се, уопште, не допада. Видећеш, неће се то добро завршити...”

*

Вратили смо се у Париз са “материјалом” и отац је у јесен 1971. године, умро. На самрти ми је рекао: “Пази шта радиш са Исусовим јеванђељем, и, воли Христа.”

Мајка Милица умрла је после пола године, у пролеће 1972. године. Умрла је од жалости за оцем. “Чувај се *Житија Савиног*”, рекла ми је, више пута. Остала ми је само Олга, Олга Преображенска с којом сам се, први и једини пут, посвађао због “материјала”. Било је то пре две године...

Завршавао сам прву верзију књиге о Исусовом индијском животу и рекао сам јој да ће “књига бити цивилизацијски шок”.

Она је, крајње одмерено, покушала да ми каже да се не залећем и да још једном дам на експертизу сав “материјал”.

Плануо сам и свашта јој рекао: “Важно је да сте, и ти, и сав свет, одмах поверовали у кумранске рукописе и у гностичка јеванђеља! То вам није сумњиво! То што, 1947. године, када Јевреји добијају државу, одмах у пећинама Кумрана проналазите свитке есена из којих произлази да је хришћанство есенско масло! Није вам сумњиво и што се, годину дана касније, 1948. године, у пећинама код Наг Хамадија откривају гностичка јеванђеља која дискредитују и православно и католичко хришћанство. То вам нису апокрифи!? Није вам сумњиво што чобани, у потрази за изгубљеним козама откривају, после две хиљаде година, и кумранске свитке и гностичка јеванђеља, у размаку од годину дана! Кумран 1947: Пастир тражи залуталу козу у пећини, и, трап! проналази свитке есена! Онда Наг Хамади 1948: Пастир тражи залуталу козу, и, трап! налази гностичка јеванђеља!? То није сумњиво, јеле? А моја теза о инди-

јском Исусу, е, то је пука измишљотина! И све што иде у прилог тој тези је апокриф! Сви сте ви јеврејске марионете или овце! И ти! И твој отац Евгениј! И октобарска револуција је јеврејско масло! И сва историјска наука од Мојсија до данас!”

Олга је почела да плаче; не само због помињања оца Евгенија Преображенског, најмлађег члана ЦК СКП(б) кога је Стањин убио, већ и због мајке Ребеке која је завршила у сибирском логору који се звао: “Србија”?!

После сам је дуго, дуго миловао и тепао јој... Тражио опроштај...

Од пре годину дана, почеле су да се дешавају чудне ствари; анонимни телефонски позиви... Осећај да ме неко прати. Једног јутра, пред вратима париског стана, затекао сам прекланог пса. Око врата је имао огрлицу на којој је била привезана цедуља на којој је писало: “Лав Ремизов”. Нешто ниже на арамејском је писало: “Јерусалимски Дракула није био обрзан.” Потпис “Сведоци Тајне вечере.”

У књизи Вилхема Барца *Секте данас* нашао сам једну фусноту о “Сведоцима Тајне вечере”. Писало је: “Сматрају се наследницима барбелогностика, савременика Исусових, једини који знају тајну Тајне вечере а која се, по њима, састоји у стварном пијењу Исусове крви и његовог мушког семена. Они признају да је Тајна вечера, у ствари, сексуална оргијакојом присутни стижу до религиозног трансa. Сматра се да секта “Сведока Тајне вечере” броји тачно сто двадесет хиљада. Организовани су у малим дванаесточланим коминама, и, тек кад неко од чланова секте умре може да се прими нови “сведок”. Иницијација новог члана секте састоји се од пијења крви и сперме старих “сведока”. Распрострти су по целом свету; од САД до Индије и Кине. Веома су агресивни и склони употреби ватреног и хладног оружја. Спремни су и на убиство, ако процене да неко угрожава њихову тајну Тајне вечере.”

Ово последње ме није баш обрадовало, али ни посебно забринуло. Имао сам већ искуства са “рели-

гиозним агресивним сектама”. Ускоро за Јерусалим носим и одломак из Исусовог јеванђеља који говори о тајни Тајне вечере. Носим га на још једну експертизу, а по наговору Олге Преображенске. Тај одломак Исусовог јеванђеља је важна карика у мојој књизи о индијском Исусу, док су “моје” посланице праве б посланице. Оне убедљиво сведоче о мојој тези, а она гласи: да је Петар био Стаљин Исусове револуције и да су његови зилоти и галилејске рибарчине спровеле фалусократски “бољшевички терор” над осталим интелектуалним, будистичко-гностиичким фракцијама револуције (над “фракцијом” Томе Индијца, Јована Богослова итд.). У том односу и распореду снага Јуда је доживео судбину Троцког, а Марија Магдалена усуд Кларе Цеткин... Изгледа неозбиљно и шашаво, али је тако: историја се понавља увек као комедија. Или као трагедија. Зависи како ко гледа; као победник или као губитник.

То треба да покаже моја књига *Исус из Кашмита*.

Париз, април, 1968.г.

Лав Ремизов

ДЕВЕТИ ДОКУМЕНТ

ИЗ “ТЕСТАМЕНТА” ЛАВА РЕМИЗОВА

Кад ме не буде било,
читајте моје песме полагаано,
моје житије, моје јеванђеље;
читајте полагаано,
кад ме не буде било;
и, биће вам јасан мој одлазак,
мој уранак ка зори новог века.
Моје јеванђеље биће вам јасно;
али, касно, касно ћете га учити напамет.

Кад ме не буде било,
крвник ће рећи: “Овај, заиста, беше божји син!”
а други ће рећи : да, јеванђелиста је двадесетог века
брат Бога и брат човека.
Читајте полаганомоје житије, моје Јеванђеље;
али не у трансу, читајте их уз кафу, уз “траву”,
и, уз Боба Дилана.
Кад ме не буде било, проспите мој пепео;
од Чернобиља до Острва три миља,
зовите ме од миља Исусом,
јер, он је жив под мојим плексусом.
Кад ме не буде било, посејте са мном;
свету реку Ганг и Галилеју
посејте са мном Суву планину,
моју суву планину.
Моје Пето јеванђеље посејте,
за дрводеље новог века, ако, уопште буде човека.
Кад ме не буде било, после Чернобиља.

РЕЦЕНЗИЈА ИВАНА ЂУРИЋА

Историја, наравно, може бит само догађај, а затим сећање на догађај, његово тумачење па и прича. Већ и лексички и етимолошки, то је историјски дозвољено. Разуме се, као приповест, она је, по дефиницији и прошлост и повест. Историја, такође, може да буде повод за бежање од историјског, било кроз свест било кроз мишљење. Неретко, она служи и као заклон од ње саме. Најзад, појмовно дисперзивна, таква каква је, она јесте, или уме да буде, својеврсна утеха, прибежиште, али и путоказ. Како било, историја се, упркос повременим, мање-више тазумљивим појединачним, националним и идеолошким напорима и жељама, не може измаћи. Поготово је узалудан труд настојање да се од историје одвоји или да се она сматра окончаном онда када је историјски суд остао усамљен и преузео улогу на тренутак (у питању је дугачки историјски тренутак) исцрпљеног и незадовољавајућег теоријског мишљења. Ово истичем, без обзира на скорашње распрострањено уверење да, уласком у квалитетно друкчију и бољу будућност, коју обезбеђује радикална друштвена трансформација познатија као револуција, престаје и потреба за историјом, осим као делом наслеђа (на страну што историја није део већ читаво наслеђе). Међутим, по правилу, њене функције се не завршавају са оним задатком који јој њени корисници, проучаваоци и саговорници наметну. Напротив, обично се дешава да им историја побегне кроз неко од својих многобројних својстава и значења, те почне да се понаша независно од њихових хтења, каткад им се чак и супротстављајући.

Сваки од изнетих, више аподиктички изречених него помирљиво предложених ставова умесан је при објашњавању и процењивању дела какво је ново, рецимо

јеретичко, житије Светога Саве. Да ли је оно заиста ново и да ли је заправо реч баш о Светом Сави, питање је на које могу постојати најмање два одговора. Искрено говорећи, не зато што стрепим од дуалистичких ознака које би ми се извесно приписале, ближе моме поимању ствари било би ипак да сваки одговор, будући да претендује на релативну тачност и свеобухватност, садржи најмање два тумачења, макар се она међусобно трудила да се потиру. Историчари од заната, односно они међу овима које занима проницање и недоумице тог заната као и суштински разлози за неопходност присуства прошлости у садашњости, дакле они који трагају за разлозима сопственог бављења прошлошћу, уколико би читали претходне редове, лако би слутили да, у сродним токовима размишљања, наредно питање јесте проблем истинитости. Али, како се понашати са истином уопште и овде, конкретно, у случају богумилског житија Светог Саве? Природно, са фактографске тачке гледишта полазећи, Савиној "новој" биографији има се понешто додавати и одузимати, у њој исправљати. Но, подвргнути проверама истинитости тумачење чињеница, било оних за које наука зна било оних које су јој до појаве овог житија измицале, јалов је посао. Он је несврсисходан већ и стога што апсолутна, колективна и вечита истинита интерпретација историјске чињенице није позната, а пред читаоцем је производ само једног истинољубивог аутора. Његова истина не мора да буде (па и није) моја истина, али њој не судим нити као историјском извору нити као историјској литератури. Хоћу да кажем да, ма колико понуђену богумилску истину иначе сматрао могућом или не, начелно, ја је допуштам. Толико око истинитости.

Оно што следи јесте приступ историчара-практичара. Прво што ми у томе својству доликује, закључак је да спис, независно од намера његовог сачинитеља, представља сведочанство (значи - извор) за проучавање и потоње боље разумевање нашег времена, наше уже и шире цивилизације, наших националних и генерацијских мука и заблуда. То је изван сумње, почев од избора јунака и понуђених решења за њихове невоље и недомице. Свети Сава персонификује наше српско трајање

и постојање, даје му просторне и хронолошке размере и домете. Он је оличење српских историјских путоказа који, пред стварношћу, далеком и неупоредиво неповољнијом од њему приписиваних понуђених назора, у којој живи српски народ, бива неминовно и сам претваран у пуки мит. Механизам којим се овај процес одвија познат је у историји, а постоји и у српском историјском искуству (и то управо на примеру Светога Саве). То личну славу најмлађег Немањиног сина чини још знатнијом али, као и код свих сличних веровања у митове, изазива најпре позиве за поновним појављивањем (“Свети Сава по други пут међу Србима”) а потом и сумње и ваљаност смера на светосавском повесном и народном путоказу. Ова се сумња, тачније антитеза Немањићима, у житију јавља кроз богумилску алтернативу а оличава је сам писац Савине биографије, сапутник, саговорник, оспоритељ и савест првог српског архиепископа. Двоумећи се, можда и нехотице, око одређења врсте свога списка, нудећи га час као дневник час као биографију, Богумил је, и на тај начин, показао да је у оцењивању тачности поменутог историјског путоказа неодлучан. Јер, форма дневника га је ослободила коначног и неопозивог опредељивања и пружила могућност да, од наизглед чврсте убеђености у споствени противстав и антипатије према сопственом антијунаку, он Богумил, постепено почиње да воли Немањића, затим да се пита око своје вере да би, на крају, праву осуду избегао. Али, ако се и држао принципа биографије, Богумил се и са те стране обезбедио, нашавши одступницу и резервисаности око Савиног идентитета.

Другим речима, Богумил је, у исходу, дозволио па и препоручио друкчији смер од онога на поменутом путоказу, али га сам није до краја прихватио. Рекло би се да је, премда ненаклоњен немањићком смеру, остао веран усуду свога народа и његовог или њему наметнутог избора. Да ли за друкчији пут није имао снаге или је посумњао у његове предности, није ни важно. Као прави дуалиста и јеретик, он је показао да веровање искључиво у једну идеју без призива води у ћорсокак и насиље. Као историјски извор о нама, крајем двадесетог столећа, његов спис би,

вероватно, указао и на двоумљења али и на српски историјски избор, Богумилово противљење догми и васпостављеној народној и државној мисли, значи, не долази ни од атеисте ни од србофоба већ од искреног хришћанина и Србина. Да ли на добром или лошем путу, у то ни он више није сигуран на завршетку приче, а оно што моли јесте веома мало и прихватљиво: сумњу у понуђене истине и могућност избора а донекле и право на неповерење према начинима помоћу којих се обликује већинско мишљење.

Богумил је чедо шездесетих година XX века. Његов спис као историјски извор сведочи о заносу и надању деце у индијски и будистички изазов. Шездесетим годинама припада и шездесет осма година и, последњи пут бар засад, нада да је свет нужно, лепо и могуће мењати. Упоредо са генерацијски урођеним немирењем са постојећим, систематски је негован и култ источног раја и катарзе. Отуда код Богумила и моралистичке проповеди, отуда и Христос (онај прави) у Индији, отуда и Буда, све то, за чедо осамдесетих “конформистичких” година, благо речено анахроно и излишно. Јер, по њима, свет није ни могуће ни корисно мењати, с обзиром да идеје којима се барата јесу и бајате и проверено неуспешне, па је, зато, битно прилагодити се. Богумил се, наравно, не мири са таквим схватањем, али на крају је принуђен на повлачење. За Богом треба трагати још даље од Индије, што ће рећи да је за обичне смртнике, управо како нас учи наша вера, практично недоступан, а с друге стране, уместо у тој земљи, катарза је могућа и код куће б преиспитивањем самога себе.

Овај исти Богумил, каквог га је Бог дао, опет у складу са недоумицама сопствене младости и шездесетих година, амбивалентан је и у односу на лично национално биће и космополитски (наднационални) приступ, толико омиљен његовом поколењу. Али, испод његовог пера, иако не декларативно или патетично, излази шеретлук, једноставна скептична мудрост и нарав “национа” и завичаја од којих је потекао. Зато Богумилов противстав није говор ученог ретора, зато он, када признаје да народ призива

Саву назад и при томе се као чуди не разумевајући, није у стању да прикрије смешак, као што очигледно ужива док пружа наравоученије око епизоде са додолама, Светим Савом и угарским краљем. У духу епохе и сопствених интелектуалних способности, он није увек у стању да раздвоји битно од небитног, спорећи се упорно са Савом око једног перпера за монашку расу и посвећујући тој несугласици равноправан простор као и некој суштинској расправи око догме. Пратећи лично убеђење у снагу пера против мача, он га посредно релативизује, не само избором скромне дијалекатске лексике или произвољном интерпункцијом (што је обоје сагласно са његовим друштвеним и географским пореклом) понашајући се према обрасцима сувопланинског Средњег века, него нарочито коришћењем здравог разума.

Последица наведених врлина јесу и најбоље стране житија, оне које, припадајући упоредо XIII и XX столећу, јесу доказ двоструке припадности њиховог творца. Ако Богумил констатује да Руси и Грци раде српским монасима на Светој Гори о глави, или ако тврди да сваки властодржац, "што повише своји поданици усмрћује то поголема бива и подуже траје моћ његова и више се памти", или ако подсећа да "народ сербски губитнике љуби" и, одмах затим, да народ, "што га више стишћеш, он још већу стегу тражи" односно да Немањићима треба "две круне злу не требало", па надаље "да народ... вазда иште вођу или харизму" и, поново, "младеж кад вараш и залуђујеш њихова клетва стигне те и у гроб", лагано се, од сувопланинског мудријања издваја актуелизовано и политизовано зборење. Оно, увек у непромењеном недужном руху, добија облик целовитог става ако се продужи, преко приче о лову код никејског цара и трагикомичног положаја онога који, да не би ненадане среће, никад у такве забаве не би ни привирио, или епизоде са пожаром у манастиру Филокалу (подметнутом разуме се) као и избора имена једног од Савиних пратилаца, ситног, поткупљивог и грамзивог монаха Ангеларија. Уза све, Богумил је и духовит, било када распреда о симболици шестокраке и петокраке звезде, било када се од Руса учи "да се братства словенска љубов

на парче дели”, било када Сава анализује разлоге пропасти “Платонове државе” било сам када се чуди животу који буја у пустињи а замире тамо где “ни бујне шуме, ни пашњаци не помажу”, када се подсмева нашим устаљеним клишеима и менталитету избором имена дама са којима Срби имају пролазне авантуре а зову се Жужа и Илонка.

Драган Јовановић је добро поступио остављајући Богумилов спис, који би се пре могао назвати његовом личном исповешћу, углавном нередигован. Језички посматрано, највећа вредност тога житија садржана је у доследном коришћењу два дијалекта, оба пореклом са Суве планине, али једног из првих деценија XIII и другог из последњих деценија XX века, оплемењених писаним и писменим српским говором управо у оној мери у којој је то Богумилу доликовало. Изван икаквог двоумљења, ово житије Светога Саве било је писано са муком, вероватно уз штап и мрмљање који су пратили покрете руке и цртање слова, а тако га ваља и читати, то јест читати, наглас а не у себи. И неминовно ће да се догоди да читалац, мимо своје воље, сам започне да се служи Богумиловим кратким акцентима, што једноставно значи да се приклонио не само сувопланинском језику него и привикао на сувопланински начин мишљења.

Паралеле којих ниједан од двојице Богумила спојених у једноме животописцу сигурно није био свестан, упоређења са сродним подухватима у светској књижевној баштини, постоје и многобројне су. На неке од савременика који су се бавили сродним послом у XIII столећу Богумил се непосредно осврће, на пример на Доментијана, но, будући да је житије настало пре његовог другог живота, изван сфере Богумиловог занимања и знања остају писци модерне епохе. А феномен историјских реконструкција у уметности је чест, али је још чешћа појава коришћење историјских кулиса за казивање савремених садржаја. Изван литературе, то ће рећи да када, рецимо, Ајзенштајн прави филм о Ивану Грозном, он облачи у некадашње костиме јунаке свога доба да би тумачио државне и идеолошке назоре совјетске Русије. Дакле,

његов филм је историјски извор не за време Ивана Грозног већ за тридесете године XX столећа. И обрнуто, хотимично неисторијска садржина једног филма какав је, примера ради, био југословенски мјузикал “Љубав и мода”, нехотице, баш као какав остатак (по среди је термин из историјске методологије), сведочи о амбицијама и заблудама југословенског друштва почетком шездесетих година, о његовим наивним представама о суштини потрошачке цивилизације којој је тада стало да стреми (чувена анегдота са заустављањем саобраћаја два сата пре почетка снимања сцене са возњом на “веспи” градским улицама, тачније, у Београду, испред Техничког факултета, када је, да би се накупило довољно аутомобила за остварење сна о велеграду, милиција код Правног факултета и код Вуковог споменика контролисала да ли је количина возила тако прикупљених довољна за почетак илузије). Зашто све ово говорим? Па, искључиво зато да бих показао да је све, ама баш све, у стању да послужи као сведочанство о времену, а тако и Богумилово житије. Али не као извор за крај XII и прве деценије XIII века, него за другу половину XX столећа.

Тако је и старији Александар Дима извор за своју Француску XIX века а не за Француску Луја XIII и Луја XIV. Али, Дима је стварно веома удаљен од Богумила. Од овог Сувопланинца је далеко и Ангас Вилсон коме једна мрачна афера око славног историјског фалсификата служи као повод за анализу “англосаксонских манира”. Бар у погледу форме, новооткривеном Савином биографу је ближи Александар Зиновјев, чије је Јеванђеље благо речено исто толико јеретичко и богохулно колико и Богумилово, иако су обојица недвосмислено надахнути истом христијанском и православном вером. Само, за разлику од Зиновјева, чији позив на Голготу јесте недвосмислено усмерен совјетском човеку, Богумил није дисидент XX века, или он тога још увек није свестан (пошто житије пише пре него што ће се наново наћи међу Србима), већ отпадник из времена Немањића. Осим тога, чини се да се Богумил не би сложио ни са дисидентском квалификаци-

јом нити би прихватио дисидентство у Србији пред крај XX века. Ако се већ настоји око паралела са нашом епохом, нека буду допуштена два поређења, умеснија него претходна. Прво би било са Булгаковом, а друго оно са Умбертом Еком. Међутим, слутим да би и овде резултат брижљивије компаративне анализе пружио подстрека једино формалним заједничким обележјима а не и заједничкој садржини. Уосталом, уверен сам да би сваки сличан покушај био ирелевантан и неумесан, почев од околности да о свима поменутима Богумил није могао ништа да зна. Његово житије је самостално, подједнако дисонантно у поређењу са сваким бившим, постојећим и будућим Доментијаном и Теодосијем. Више него "друго ја" Светог Саве, Богумил је антитеза Доментијану и Теодосију (схваћеним симболично), његово расуђивање је нужно али не и правоверно, па стога, бојим се, осуђено на тајно чатење и јавну анатему. Лично признајем да сам га јавно читао и да ћу га тајно анатемисати, сигуран да то чиним као добар изданак истога стабла са кога је, као крушка са дрвета, пао пред нас непознати Савин животописац.

Иван Ђурић

П.С. Похвале и препоруке изражавам на свој начин, управо онако како сам то покушао на претходним страницама али, ако то обичај или закон налаже, а закон је закон, онда додајем да *Живот Светога Саве од монаха Богумила (Теофила)* "топло препоручујем за штампу".

THURSDAY DECEMBER 18 1986

Rea
due
pros

knock

THE HINDUSTAN TIMES

D.(c)167
Vol LXIV No. 5

North-Eastern States, Bangalore, Bhubaneswar, Coimbatore, Madras, Port Blair, Trivandrum and beyond: 20 paise;
Pena, Ranchi, Jaipur, Udaipur and beyond: 10 paise; Indore, Kharwar, Bhopal, Varanasi, Jammu

New Delhi Monday January 5 1987

Jaffna exodus on showdown feared

COLOMBO, Jan. 4 (AFP) — Large numbers of people have fled their homes in the northern city of Jaffna following a warning from the Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) that fighting is about to break out, a new Sinhalese language newspaper said today.

PENDENT-CCI & E,OMS ETC. COMPLETE SALARY X 106315 ES, NEW

FINEST quality wool carpets. At trade prices and under, also available 100's extra. Large room size remnants under half normal price. Chancery Carpets 01 405 0453.

FREE GIFT with every video or TV bought or rented before Xmas from Tops, 91 Lower Sloane St. SW1 7SA 0933.

SAVA Biography (Zitije) by Monk Teofil Manuscript from 18th century about Jesus's life in India. Tel: 01 373 4093

SEATFINDERS. Best tickets for all sold-out events. Our clients include most major companies. Credit cards accepted. 028 1678.

SCOTTISH SALMON from only 1p. Xmas del. 9td. Clearwater, East Hendred, Oxon OX12 33798/732/082 anytime. 1986. Other titles ready for presentation "days" £12.50, 88 6323.

ACCOMMODATION WANTED

DECENT Sikh family, looking 2/3 rooms, any floor, around Greater Kailash, private/lease. Arora, 665923, 70282-CA.

BOOKS & STAMPS

SAVA'S life, biography of Serbian Saint Sava written by Monk Teophile. Medieval heretical document from 13th Century in which Christ's life in India is described. Contact M. Milan, 119, Ram Lal Bag, Delhi-68, 70666-CA.

used? Pages
Shan
DELH
allotn
site La
J.K. M
get mi
617573
WANT
bar, val
719022
KUMAR
ment le
1982, 17 De
322093.

Published from Delhi and Pat

Page 1